

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás
a 18. századi veszprémi egyházmegyében**

Dénesi Tamás

2006

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

DÉNESI TAMÁS

**Alsópapság, pasztoráció és egyházi irányítás
a 18. századi veszprémi egyházmegyében**

Történelemtudományok Doktori Iskola
Kora Újkori Magyar Történeti Program

Témavezető: Dr. R. Várkonyi Ágnes

Budapest
2006

I. BEVEZETÉS

A hazai egyháztörténetírás jelenlegi fellendülése ellenére a 18. század egyháztörténeti kutatása eddig háttérbe szorult. Az alsópapság bemutatása pedig végképp nem mondható divatos témának a szakma berkein belül. Dolgozatom témája mégsem meglepő, hiszen mind idehaza, mind külföldön történtek kezdeményezések a papság alsó rétegének új szellemű, szociológiai bemutatására. Kezdetben a veszprémi egyházmegye 18. századi vallásos életét szerettem volna feldolgozni, de hamar kiderült, hogy ehhez először a szervezeti kereteket kell felderíteni, vagyis az emberek mindennapi vallásosságát meghatározó pasztorációt és az alsópapság működését. Kutatásaim szempontjaihoz alapvető segítséget adott a korajkori alsópapság statisztikai feldolgozását eddig egyedül megkísérlő Fazekas István tanulmánya.¹ Természetesen a nemzetközi irodalomban már korábban megjelentek az első munkák e témakörben, kezdetben különösen Franciaországban, majd német nyelvterületen. Fontosnak tartom, hogy ezen munkák többsége mégsem csupán statisztikai elemzéssel közelített a tematikához, hanem az egyházmegyéket mintegy alulnézetből, a papság és a hívek szemszögéből is vizsgálták.² A szociológiai, antropológiai és mikrotörténeti szemlélet sokáig szinte teljesen hiányzott a magyar egyháztörténetírásból – és itt már a veszprémi egyházmegyével kapcsolatos korábbi kutatásokat is megemlíthetem –, hazánkban az egyházmegyéik történetét legtöbbször a püspökök életrajzán keresztül próbálták bemutatni. Az egyházban, annak kisebb területi egységeiben, a papság és a hívek életében, a vallásos

---

¹ FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. Történelmi Szemle XXXV. (1993) 1-2. sz. 101-131., amely a hasonló címmel megvédett bölcsészdoktori értekezés nyomtatásban megjelent változata. A késő-középkori egyházi középrétegre vonatkozóan nem sokkal később szintén értékes munka látott napvilágot: KÖBLÖS JÓZSEF: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12. Budapest 1994.

² FERTÉ, JEANNE.: *La vie religieuse dans les campagnes parisiennes (1622-1695)*. Paris 1962.; PEROUAS, LOUIS: *Le diocèse de La Rochelle de 1648 à 1724*. (Sociologie et pastorale) Paris 1964.; JULIA, DOMINIQUE: *La clergé paroissial dans le diocèse de Reims à la fin du XVIIIe siècle*. Revue d'histoire moderne et contemporaine 13 (1966) 195-216.; DELUMEAU, JEAN: *Le catholicisme entre Luther et Voltaire*. Paris 1971. 246-300., RUSSO CARLA: *Studi recenti di storia sociale e religiosa in Francia: problemi e metodi*. Rivista Storica Italiana 84 (1972) 625-682.; BECK, RAINER: *Der Pfarrer und das Dorf. Konformismus und Eigensinn im katholischen Bayern des 17/18. Jahrhunderts*. In: Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung. Hg.: RICHARD VAN DÜLMEN. Frankfurt am Main 1988. 107-143.; Uő.: *Népi vallásosság és társadalomtörténet (Megjegyzések egy kutatási koncepcióhoz kora újkori példán)*. In: A német társadalomtörténet új útjai. Szerk.: VÁRI ANDRÁS. Budapest 1990. 38-57.; FREITAG, WERNER: *Pfarrer, Kirche und ländliche Gemeinschaft. Das Dekanat Vechta 1400-1803*. Studien zur Regionalgeschichte 11. Bielefeld 1998.; Uő.: *Tridentinische Pfarrer und die Kirche im Dorf. Ein Plädoyer für die Beibehaltung der etatischen Perspektive*. In: Ländliche Frömmigkeit. Konfessionskulturen und Lebenswelten 1500-1850. Hg. von NORBERT HAAG, SABINE HOLTZ und WOLFGANG ZIMMERMEN in Verbindung mit DIETER R. BAUER. Stuttgart 2002. 83-114.

megnyilvánulási formákban, a reformtörekvésekben és szellemi áramlatokban azonban egy-egy püspök halálával nem szakadnak meg a hosszabb távú folyamatok.

A veszprémi püspökség 18. századi történetének bizonyos kérdései főleg az egyházmegyei papság egyháztörténeti munkásságának köszönhetően alapvetően feldolgozottak tekinthetők. Az 1933-ban útjára induló A Veszprémi Egyházmegye Multjából sorozat köteteiben, majd a sorozat plébániatörténeti kiadványaiban számos kiváló és kevésbé korszerű munka jelent meg, majd a sorozat 1949-es megszűnte után a történeti kutatások immár szervezetlen keretek között és kevésbé intenzíven, de mégis folytatódtak. A sorozatban több püspökéletrajz is megjelent³, de ezek adatgazdagságuk ellenére is sok feltáratlan kérdést hagytak maguk után, és az alsópapsággal csak érintőlegesen foglalkoztak. Ugyanakkor Pfeiffer János kanonok egy egész életen át hangyaszorgalommal gyűjtött adatainak köszönhetően jelent meg Münchenben az egyházmegye történeti névtára, amelyet munkám során nagyon sokszor felhasználtam.⁴ Az óriási anyaggyűjtés a vizitációk statisztikai feldolgzásánál nagy segítséget nyújtott számomra. Meg kell még emlékezmem néhány – témám szempontjából – részletkérdés színvonalas feldolgozásáról. A későbbi egyházlátogatások feltárásán nyugszik az egyházmegye 19. század eleji alsópapságának könyvvállományát bemutató kötet és a 19. század eleji népoktatást szintén a vizitációk alapján elemző tanulmány.⁵

Munkámban tehát megpróbáltam az egyházmegyét az eddigi gyakorlattól eltérő módon bemutatni. Padányi Bíró Márton és Bajzáth József vizitációinak segítségével, Pfeiffer történeti névtárát felhasználva és a fent említett új szemléletű történeti munkák módszereit követve megkíséreltem a 18. századi alsópapság anyanyelv szerinti megoszlását, származását, társadalmi háttérét, életkorát, iskoláztatását és könyvvállományát bemutatni. Az eredmények legtöbbször alátámasztják Fazekas Istvánnak a néhány évtizeddel korábbi győri egyházmegye alsópapságról megfogalmazott megállapításait. Munkám elé azonban azt a célt is kitűztem, hogy többet szeretnék elmondani az alsópapság statisztikus bemutatásán, hiszen

³ PEHM JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg 1934.; PETRÁK MIHÁLY: *Acsády Ádám veszprémi püspöksége*. A Veszprémi Egyházmegye Multjából 13. (Szerk. Pfeiffer János) Veszprém 1949.; KÖRMENDY JÓZSEF: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720*. A Veszprémi Egyházmegye Multjából 16. Veszprém 1995. A sorozat további köteteit itt nem tartom szükségesnek megemlíteni, azok a jegyzetekben és a bibliográfiában is fellelhetők.

⁴ PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630-1950.)*, püspökei, kanonokjai, papjai. *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII.* München 1987. (A továbbiakban *Névtár.*) Ekkora munkába óhatatlanul sok hiba csúszik. Ez részben Pfeiffer pontatlanságának (erről kéziratos hagyatéka alapján győződtem meg: VÉFL H/28.), részben a kézirat korrektúra nélküli kiadásának köszönhető.

⁵ HERMANN EGYED – EBERHARDT BÉLA: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvvállománya a XIX. század elején*. A Veszprémi Egyházmegye Multjából 8. Veszprém 1942.; HERMANN EGYED: *Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején*. REGNUM Egyháztörténeti Évkönyv 1942-1943. 399-422.

ebből hiányozna az, ami számomra igazán érdekessé teszi a témát. A plébániaszervezést, papság mindennapi életét, a lelkipásztori gyakorlatot és az egyházi irányítás alsóbb szintjeit is bemutatom, foglalkozom a plébánost segítő iskolamesterekkel, egyházfikkal, bábákkal, a 18. században elterjedt és a pasztorációban is tevékenykedő remetékkel. Nem hagyhattam ki dolgozatomból a szerzetesek lelkipásztorkodását sem, hiszen a 18. században, főleg annak első felében még meghatározó szerepet játszottak a pasztorációban.

Természetesen tisztában vagyok munkám hiányosságaival is. A papság anyagi helyzetéről jóval többet is megtudhatunk az egyházlátogatásokból és az összeírásokból, de véleményem szerint ez legalább akkora munka lett volna, mint ez a dolgozat. További források bevonásával a statisztikai kimutatások „ismeretlen” rovatát jóval kisebbre lehetne faragni. A papság könyvkultúrájáról alaposabb elemzéssel többet is el tudok majd mondani, szeretném később a könyvállományt mint a szellemi áramlatok tükröződését is megvizsgálni, valamint – ahogyan az a koronákról szóló fejezetből kitűnik – mindenképpen érdemesnek találom a papi könyvtárak használatának bemutatását is. Mivel a vizitációkból kiderült, hogy a plébániatemplomok kezdetleges „hitelintézetként” is működtek, a későbbiekben tervezem a templom eddig ismeretlen funkciójának bemutatását is. Az egyházi irányítást terveim szerint a Szentháromság kultuszának bemutatása zárta volna, hiszen Padányi kultuszt bevezető törekvéseiről nagyon érdekes anyag található az egyházmegye levéltárában, amellyel az egyházi irányítás és a népi vallásosság kapcsolatát szeretném megvilágítani.

Dolgozatom korszakhatáraként az 1710-1777 közötti időszakot jelöltem ki, hiszen az egyházmegye török hódoltság utáni strukturális felépítése Volkra Ottó János püspökségének kezdetétől (1710) ragadható meg a forrásokban és a Rákóczi-szabadságharc végével bekövetkezett az egyházépítés nyugalmas időszaka. A végpont talán magától értetődik, hiszen 1777-ben szervezték át a dunántúli püspökségeket, ami jelentősen átalakította a veszprémi egyházmegyét is.

I.1. Források

Az utóbbi évtizedekben öröndetesen megnőtt az egyházlátogatási jegyzőkönyveket kiadó és feldolgozó munkák száma. Ezt a forráscsoport több irányú felhasználhatósága természetesen vonta maga után, hiszen az egyháztörténeti és helytörténeti kutatások mellett igen alkalmasak általános jellegű vizsgálatokra. Újabban a művészettörténészek,

néprajzkutatók és művelődéstörténészek is egyre gyakrabban használják, de családszerkezeti kutatásokat is végeztek már a jegyzőkönyvekben lévő lélekösszeírások felhasználásával. Az általam használt jegyzőkönyvek, csakúgy, mint a források döntő többsége a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltárban található. A veszprémi egyházmegye első ránk maradt általános vizitációjának jegyzőkönyvei Padányi Bíró Márton püspökségének első éveiben keletkeztek.⁶ Az egyházmegye 1777-es átszervezése után az új püspök, Bajzáth József is bejárta egyházmegyéjét. Mivel a jegyzőkönyvek egy előre meghatározott kérdéssor alapján rögzítették a válaszokat, elvileg minden kérdésre az egyházmegye minden településén válaszoltak és így az adatokból általános következtetések vonhatók le. Természetesen közel sem ilyen egyszerű a kérdés, hiszen az előírások ellenére a vizitátorok személyiségének, az egyházlátogatás körülményeinek és a válaszadók hozzáállásának megfelelően a jegyzőkönyvek színvonala igencsak eltérő. Egyházmegyéknél maradván a Bíró Márton által vizitált Sümeg környéki plébániákról a feljegyzéseket tekintve gyengébb színvonalú jegyzőkönyv maradt fenn⁷, mint a tapolcai kerület Kozorics Ferenc esperes által végzett látogatásáról⁸. Valószínűleg a püspök jelenléte nagyvonalúbbá tette a lejegyzőt, hiszen a püspök saját szemével látta a kerületet, így nem kellett mindent megörökíteni. (Bár a jegyzőkönyv vége az adatok feljegyzését tekintve érhetően pontosabb, mint az eleje.) A barokk főpapnak talán fontos volt a látogatások ünnepélyes levezénylése, így ebben a jegyzőkönyvben néhol hosszan írtak a püspök fogadtatásáról és a vizitáció lefolyásáról. Kozorics ugyanakkor nagyon gondosan feljegyzett minden választ, így ez a jegyzőkönyv sokkal egységesebb. Más szempontból a püspöki vizitáció felé billen a mérleg nyelve, hiszen ez a jegyzőkönyv sokkal életszagúbb. A plébánosok feladatvégzésénél igen árnyalt képet kapunk a papságról, megtudjuk gyöngeségeiket és erőnyeiket (ezeket kevésbé), azaz hús-vér emberek rajzolódnak ki a leírásból. Ezt az őszinte, hibákat feltáró hangvételt minden bizonnyal a püspök személye idézte elő, aki látta, hallotta a lejegyzett dolgokat, tehát nem volt értelme eltitkolni azokat. Kozorics ezzel szemben kevés hibát sorol fel kerületének papjairól, valószínűleg nem akarta bemártani őket. Sokkal egységesebbek a Bajzáth-féle vizitációk, hiszen az egész egyházmegyét a püspök látogatta meg. A feljegyzett adatok felhasználásban

---

⁶ Ezekből a zalai főesperesség vizitációi nyomtatásban is megjelentek: ÖRDÖG FERENC: *Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771)*. I–IV. Budapest-Zalaegerszeg 1991–1998., továbbá kisebb forrásközlések is napvilágot láttak: HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Somogyvárról és leányegyházairól*. In: Somogyi Múzeumok Közleményei II. (1975) 235–248.; HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Szentbékálláról és leányegyházairól*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 271–285. A Padányi előtti vizitációk összegyűjtve:

⁷ ÖRDÖG III. 13–178.

⁸ Uott 597–724.

tehát körütekintően kell eljárni. Az általános vizitációk mellett meg kell említeni a részleges vizitációkat, amelyek különböző okok miatt csak egy-egy esperesi kerület vagy plébánia adatait tartalmazza.

Az egyházlátogatások alapján egy-egy témában meghúzható egyházmegyei metszet természetesen általánosításra jó, de hiányzik belőle az élet. Ezt a vizitációs jegyzőkönyvekben is fellelhetjük, de a többi forráscsoport alapján még plasztikusabb kép festhető egy-egy témáról. Ezek közül csak a legfontosabbakat említem. Szintén a püspöki irányításhoz tartoznak a különböző (püspöki és vikáriusi) protocollum-kötetek. Ebben a püspökök és vikáriusok levelezését találjuk, sajnos néha csak egy irányban. A plébániák alapításához, anyagi és egyéb ügyeihez a plébániai iratokban (Acta parochialia) találjuk a legtöbb adatot, és ezek jól kiegészíthetők a protocollumokban fennmaradt forrásokkal. Az összeírások egy-egy kerület vagy plébánia jövedelmeit tartalmazza, de ennek során értesülünk az egyházmegye területi beosztásáról is. Az esperesi koronák jegyzőkönyvei a papi tanácskozásokról, a plébánosok gondjairól tájékoztatnak bennünket, a körlevelek és püspöki rendeletek pedig az egyházmegyében észlelt problémákról és a püspök akaratáról.

A Veszprém Megyei Levéltárban a káptalan régi protocollumaiból nyertem adatokat, a szerzetesek pasztorációjához a ciszterciek és a ferencesek anyagát néztem át, az Esterházyak pápa-ugod-devecseri uradalmának forrásaiból pedig egy főúri család kegyúri szerepe bontakozik ki. A Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltárában a tihanyi bencések lelkipásztorkodásához gyűjtöttem adatokat. A közeljövőben tervezem a megyei levéltárak vármegyei közgyűlési jegyzőkönyveinek kutatását és az egyházmegye területén birtokos más főúri és nemesi családok uradalmi levéltárainak áttanulmányozását. Hátra van még a Cassa parochorum köteteinek és a különböző ferences és jezsuita forrásoknak kutatása is.

Az említett hiányosságok miatt dolgozatomat nem tekintem lezártnak. Munkám jelenlegi állását foglaltam benne össze.

II.1 Egyházi irányítás és pasztoráció a 17. században és a 18. század elején

Az öt vármegyére kiterjedő egyházmegyét a 16. században a török hódítás két részre szakította. Somogy, Fejér és Pilis megye szinte teljes egészében a hódoltság része lett, Zala és Veszprém megye pedig részben oszmán, részben magyar fennhatóság alá került, így a hódoltság határvidékén húzóódott. Mivel a szultán csapatai négy alkalommal is elfoglalták Veszprémet, a püspökök, ha egyházmegyéjükben tartózkodtak, leginkább sümegi várukból irányították püspökségüket.⁹ A veszprémi káptalan is biztonságosabb helyre, Egerszegre menekült. A rendszeres portyák és a nagyobb katonai megmozdulások következtében kialakult bizonytalan helyzetben az egyházi struktúrát nehéz, sőt egyelőre lehetetlen volt újjászervezni. A 16. századi háborúk mellett a dunántúli nemesek és környékbeli várkapitányok is éltek a felfordulás adta lehetőséggel: sorra foglalták el a védtelen egyházi birtokokat.¹⁰

A 16. századi folyamatok az egyházmegye plébániahálózatát is megritkították. Az 1550-es plébánia-összeírás és a zalai főesperesség plébániáinak 1554. évi vizitációja szerint a 16. század közepén a magyar területek minden második plébániáján szolgált pap, ugyanakkor az alsópapság csak igen kis része felelt meg annak az elvárásnak, amelyet előjáróik és híveik támasztottak számukra. Műveltségük kívánnivalót hagyott maga után, és annak ellenére, hogy közülük kevesen voltak nyíltan lutheránusok, a lutheri tanok terjedését jelzi, hogy a plébánosoknak több mint a fele feleséget, ágyast tartott, és néhányan már nem katolikus módon szolgáltatták ki híveiknek a szentségeket.¹¹ Ebben az időben kezdett szétesni a

---

⁹ A századfordulón még Széchenyi Pálnak is Sümeg a székhelye. A veszprémi püspököket tényleges székhelyükről sümegi püspököknek is nevezték. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Misszionáriusok a 17. századi török hódoltság területén: a hódolt Dunántúl délszláv szemmel*. 24. In: Életmód és művelődés Veszprém megyében a 16-18. században. Felolvasóülés Veszprém megye művelődéstörténeti emlékeiről. Szerk.: TÓTH G. PÉTER. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 10. Veszprém 2000. 21-32.

¹⁰ Az egyházmegye állapotára a hódoltságban: PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai* i.m. 5-19; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története*. In: A veszprémi egyházmegye papságának névtára. Veszprém 1975. 3-79. KÖRMENDY JÓZSEF: *A veszprémi r. k. egyházmegye állapota a török hódoltság végén*. In: A dunántúli településtörténete VII.. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI-XIX. század). A PAB-VEAB VII. konferenciája. Szerk. SOMFAI BALÁZS. Veszprém 1987. 423-431. MOLNÁR ANTAL: *A veszprémi egyházmegye a török hódoltság idején*. In: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6. Szerk.: TÓTH G. PÉTER. Veszprém 1998. 70-90.

¹¹ Az 1550-es plébánia-összeírás: KARÁCSONYI JÁNOS – KOLLÁNYI FERENC – LUKCSICS JÓZSEF: *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából* V. Budapest 1912. 454-462. Az 1554-es egyházlátogatás: PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatása*. i.m. 24-40. Magyarul Rosdy Pál fordításában: *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek, 16-17. század*. Szerkesztette, az

katolikus plébániahálózat, s a 16. század végére a papi utánpótlás megszűnése, a nagybirtokosok és a nemesség reformációhoz való csatlakozása, valamint a hadi események végül fel is számolták. A plébániahálózat pusztulásával párhuzamosan a 16. század végére a szerzetesrendek is teljesen eltűntek. A szerzetesség középkor végi belső válsága, a kolostorok végvárrá alakítása, és a zavaros időket a kolostori birtokok tekintetében is kihasználó földesurak foglalásai mellett a török háborúk is lehetetlenné tették a szerzetesi életet, így a szerzetesek elhagyták kolostoraikat és védettebb helyre menekültek. A legnagyobb pusztulás az 1551-1570 közötti két évtizedre tehető.¹²

Az egyházmegye kedvezőtlen fekvése miatt püspökségünkben a katolikus egyház újjászerveződése országos viszonylatban is lassan indult meg. Ennek a folyamatnak kezdőpontja 1629/30-ra tehető. Ekkor ugyanis Sennyei István püspök visszaváltotta az elzalogosított püspöki birtokokat, majd 1630-ban visszaállította a veszprémi káptalant, amelynek működését statutumokkal szabályozta. A káptalannak a nehéz viszonyok miatt kezdetben öt, majd egy évszázadon keresztül is csak hat tagja volt, akiknek többsége nem Veszprémben lakott, hanem különböző plébániákon lekipásztori munkát végzett.¹³ Annak ellenére, hogy az 1628-1683 közötti veszprémi püspökök többsége a római Collegium Germanicum et Hungaricumban végezte tanulmányait és ismerte, sőt valószínűleg elviekben el is fogadta a trienti zsinat püspökökkel kapcsolatos reformintézkedéseit, mivel a hódoltsági egyházmegye a magyarországi egyházi hierarchiában gyenge közepes javadalomnak számított, püspöki hivatalát általában átmeneti állomásnak tekintette egy gazdagabb, nagyobb perspektívát nyújtó püspökség felé.¹⁴ Az ideiglenesnek tekintett javadalom és az egyházmegyén kívül viselt hivatalok nem ösztönözték őket arra, hogy a rekatolizáció folyamatát komolyabb lépésekkel is segítsék, sőt többen alig jártak egyházmegyéjükben. Természetesen voltak kivételek is, hiszen a két Sennyei István, Jakusich György és Széchényi György a Tridentinum rezidenciális előírásainak megfelelően Sümegre költözött, sőt Jakusich ismét Veszprémet akarta az egyházmegye központjává tenni, ott piaristákat és kapucinusokat akart letelepíteni, az előbbieket vezetésével iskolát és szemináriumot tervezett nyitni,

---

előszót és a jegyzeteket írta TOMISA ILONA. Budapest 2002. 27-40. A felekezeti képződés folyamatában más területeken is megfigyelhető a felekezetek törvényszerű keveredése: DIXON, C. SCOTT: *Die religiöse Transformation der Pfarreien im Fürstentum Brandenburg-Ansbach-Kulmbach. Die Reformation aus anthropologischer Sicht*. In: *Ländliche Frömmigkeit. Konfessionskulturen und Lebenswelten 1500-1850*. Hg. von NORBERT HAAG, SABINE HOLTZ und WOLFGANG ZIMMERMANN in Verbindung mit DIETER R. BAUER. Stuttgart 2002. 27-41. 30.

¹² MOLNÁR ANTAL 1998. 74-75.

¹³ PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi káptalan újkori statutumai (1667-1780)*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 9. Veszprém 1943. 7-8.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története* i.m. 30., 34.; MOLNÁR ANTAL 1998. 75-76.

¹⁴ MOLNÁR ANTAL 1998. 76.

Keszthelyre pedig ismét ferenceseket akart költöztetni. Ezeken kívül a hódoltsági részek papi utánpótlására néhány fiatal papnövendéket pápai szemináriumban szándékozott neveltetni. Mivel rövid ideig állt az egyházmegye élén, és mert ambiciózus terveihez sem az anyagi, sem a személyi feltételek nem álltak készen, ezek nem valósulhattak meg.¹⁵

A hódoltsági peremvidék szegényes és bizonytalan viszonyai miatt a veszprémi egyházmegye plébániái nem vonzották a papi hivatásra készülöket. 1653. augusztus 25-én Tapolcáról írja Kardos Gergely Széchenyi György püspöknek, mint „alázatos káplánja”, hogy Zalavárott Török István lutheránus várkapitány tollas bottal forgolódott körülötte. Sokat szenved a rossz levegőtől, nincs jövedelme, élelme sem nagyon.¹⁶ Zsolnay György 1656-58 között töltötte be a szentbékai plébánosi tisztséget. 1658-ban török fogságba esett és Simontornyára hurcolták. Április 28-án írt levelében kérte püspökét, Hoffmann Pált, hogy járjon közbe kiszabadulásáért Batthyány Ádámnál. A püspök valóban írt is az érdekében, de nem tudjuk, hogy sikerült-e elérnie kiszabadulását.¹⁷ Ilyen körülmények között a katolikus plébániahálózat szinte teljesen megsemmisült. Pfeiffer történeti névtárában és kéziratok jegyzeteiben¹⁸ mindössze 35 kanonok és 20 plébános nevét ismerjük az 1630-1686 közötti időszakból. Természetesen ez nem csak a plébániahálózat pusztulásának köszönhető, hanem a megfelelő források hiányának is.¹⁹

A megmaradt plébániák számát csak némi nagyvonalúsággal lehet egy-két tucatra becsülni;²⁰ ugyanis a legtöbb 17. századi plébánia esetében nem tudjuk bizonyítani a folyamatos plébánosi jelenlétet, legfeljebb egy adatunk van ott szolgáló világi papról.²¹ A Zala megyei Felsőpáhokon például 1647-ben Győri János a plébános, de mivel a század második felében licenciátusok szolgálnak itt, a plébánia minden bizonnyal megszűnt.²² A

---

¹⁵ Uott. 76-77. FREY, JACINT: *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595-1674)*. Budapest 1949. 68-77., 166-168. Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717) II. Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma – Fontes 4. Edidit ISTVÁN GYÖRGY TÓTH. Roma – Budapest 2003. 1263-1265., 1273., 1282., 1287-1288., 1295-1297. *Névtár* 28-29. A pápa megengedte, hogy veszprémi papnövendékeket is felvegyenek olyan pápai kollégiumokba, ahol magyar alapítványi helyek is vannak. A kapucinusok letelepedése azonban egyelőre nem valósult meg. GALLA FERENC: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17-18. században*. Collectanea Vaticana Hungariae 2. S.a.r.: FAZEKAS ISTVÁN. Budapest – Róma 2005. 45-46. Ergelics Ferenc Nagyszombatban és Zággyában, id. Sennyei István és Dávid Pál Győrött, Bosnyák István Nagyszombatban neveltetett papokat. MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története* i.m. 28. KÖRMENDY 1987. 427-428.

¹⁶ *Névtár* 127.

¹⁷ *Névtár* 1111.

¹⁸ VÉFL H 1/28. dobozban cím nélküli kéziratok összesítés a veszprémi püspökség 17. századi lelképásztóiról.

¹⁹ MOLNÁR ANTAL 1998. 78.

²⁰ MOLNÁR ANTAL 1998. 78. idézi ezt a vélekedést.

²¹ 1686-ig egy adattal rendelkezünk Hajmáskér, Nagyvázsóny, Somlóvásárhely, Székesfehérvár, Kiskomárom, Monostorapáti, Zalaszentgrót, Zalavár, Somogyvár esetében.

²² Az, hogy Győri János plébános nem szerepel a Névtárban, a plébánosokról meglévő adataink bővíthetőségével kecsgetet. SZÁNTÓ IMRE: *Egy dunántúli falu (Alsópáhok története)*. Budapest 1960. 81., 89-90.

fenmaradt adatok alapján a török kiűzéséig mindössze néhány olyan plébániát ismerünk, amelyben többé-kevésbé állandó jelleggel egyházmegyés papok oldották meg a katolikus hívek lelki szolgálatát.²³ A visszaállított káptalan nagyprépostja látta el a veszprémi vár plébánosi teendőit, aki a székesegyház id. Sennyei István által restauráltatott altplomában misézett. A káptalan két-három tagja más plébániákon tevékenykedett.²⁴ A Veszprém közelében lévő püspöki kegyuraságú Hajmáskéren 1658-1681 között szintén volt plébános, de egyszerű pap híján Kardos Gergely kanonok látta el ezt a plébániát.²⁵ A Rákóczi szabadságharc előtti években még két plébánosról tudunk Hajmáskéren²⁶, majd a 18. század első felében megszűnt plébánia lenni a Veszprém megyei település.²⁷

Az ideiglenes püspöki székhelyen, Sümegen valószínűleg folyamatosan volt papi ellátás, bár csak két világi plébánosról vannak adataink.²⁸ Miután két barát már 1649 óta tartózkodott a várban, 1652-ben Széchényi György megalapította a ferences kolostort. A ferencesek 1673-tól átvették a város plébániájának vezetését.²⁹ Adataink szerint a közeli mezővárosnak, a püspöki kegyuraság alá tartozó Tapolcának is folyamatosan volt plébánosa, akik mindig a veszprémi kanonokok közül kerültek ki.³⁰ Tapolca környékén több településen is találkozhattak plébánossal a kortársak, bár Szentbékállát és Zsidet leszámítva valószínűleg nem minden időben.³¹ Keszthely és Zalaegerszeg plébániáján is – legalábbis a század nagy részében – veszprémi kanonokok szolgáltak.³² E két mezőváros környékén működő

²³ Kőrmendy József nem véletlenül beszél 5 megmaradt plébániáról a 17. század közepével kapcsolatban. KÖRMENDY JÓZSEF: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720. A Veszprémi Egyházmegye Multjából* 16. Veszprém 1995. 11.

²⁴ MOLNÁR ANTAL 1998. 78., 84. A Veszprém maradó kanonokok a hiteleshelyi teendőket is ellátták, ezért a lelkipásztori munkában nem mindig jeleskedtek, viszont annál több forrásban szerepelnek.

²⁵ *Névtár* 128.

²⁶ VÉFL Prot. Ep. III. 167-168., *Névtár* 410., 461.

²⁷ MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története* i.m. 123. *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa* 4. Veszprémi egyházmegye. Összeállította: DOKA KLÁRA. Budapest 1997. 59. A szintén Veszprém megyei Nagyvázsony és Somlóvásárhely plébánosáról egy-egy adatunk van (1684: Lajos Márton – *Névtár* 662., 1668: Thuróczy Miklós – vásárhelyi plébános nincs benne a *Névtár*-ban.), de mivel mindkét plébániát újjászervezték a 18. század elején, valószínűleg tarthatjuk, hogy nem volt állandó plébánosa egyik helynek sem a 17. században.

²⁸ 1601: Reck Sebestyén – a *Névtár*-ban nem szerepelhet, csupán Pfeiffer kéziratossal jegyzékében, 1630: Erdeős István veszprémi kanonok – *Névtár* 95.

²⁹ TAKÁCS J. INCE OFM – PFEIFFER JÁNOS: *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17-18. században*. I. Pápa – Zalaegerszeg 2001. 49-50.

³⁰ 1601-ben ismeretlen nevű pap, 1638 körül Szalay János veszprémi kanonok, 1638-48 között veszprémi kanonok, 1653: Kardos Gergely veszprémi kanonok, 1662: Táby Mihály veszprémi kanonok, zalai főesperes, 1685: Jambrikovich Péter Pál veszprémi kanonok – *Névtár* passim.

³¹ Szentbékáll: 1656-1658: Zsolnay György, 1677: Jambrikovich Péter Pál. Zsid: 1626-tól Kobasich Pál, 1635-45: Szentgály Miklós. 1653: ismeretlen nevű pap – ez utóbbi *Névtár* 127. Monostorapáti: 1633: Erdeős István. Káptalanfő: és Gyulakeszi: 1650: Starnóczy Zsigmond. *Névtár* passim. Szentgályhoz még: FÜSSY TAMÁS: *A Zalavári Apátság története*. A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története VII. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ. Budapest 1902. 650.

³² Keszthely: 1626: Virágos György, 1643: Berkes Péter veszprémi kanonok, zalai főesperes, 1647: Zsolnay György, 1654: Csatáry Gergely később veszprémi kanonok, 1660: Farkas István veszprémi örkanonok, 1661-

plébánosokról csak elszórt adataink vannak, valószínűleg azért, mert e helyeken (Rezi, Szentgrót, Salomvár, Zalavár, Kiskomárom) is csak időlegesen szolgáltak a plébánián.³³ Az egykori türjei premontrei prépostság javadalmát a premontreiek 18. század eleji visszatérése előtt főleg a királyi országrész más javadalmai birtokolták, és ha nagyrészt nem is tartózkodtak a zalai prépostságban, javaik kezelésére helyettest mindig tartottak Türjén, akik a 17. században végig ellátták a lelkipásztori teendőket³⁴. Ha nem tekintjük állandó plébánosi helynek a 17. században Székesfehérvárt és Somogyvárt, mivel mindkét helyen csak egy-egy adatot ismerünk egyházmegyes plébánosra vonatkozóan³⁵, azt mondhatjuk, hogy az egyházmegye hódolt részén, azaz Pilis, Fejér és Somogy megyében e században nem működött olyan plébánia, amelyet huzamosabb ideig egyházmegyes plébános látott volna el. Veszprém megyében is csak az 1630-tól „újjaéledő” Veszprém plébániája működött megszakítások nélkül, illetve egy-két környékbeli faluban éledt újjá időlegesen a katolikus plébánia. Állandóan és ideiglenesen működő plébániák „nagyobb” számban csak a Balaton és a Balaton környéki végvárak által védett zalai részen voltak, ott, ahol az ideiglenes püspöki székhely, Sümeg is található. Sőt az is megfogalmazható, hogy ezeket a plébániákat főleg a visszaállított veszprémi káptalan kanonokjai látták el. A kanonokok hiteleshelyi tevékenységet is folytattak, ezért a forrásokban meglévő túlsúlyuk érthető. Valószínűleg fognak előkerülni még újabb adatok az alsópapságra vonatkozóan is, de minden bizonnyal ezek után sem lesz pozitívabb a 17. századi katolikus klérusra vonatkozó képünk. Ebben a helyzetben az is előfordulhatott, hogy maga a püspök is vállalt papi munkát. Széchényi György 1655. október 14-én írt levelében arról panaszkodott Lippay érseknek, hogy kevés a papja: „papjaim elhalnak – ugymond – magam is plébánoskodom.”³⁶

1673: Borinczich Mátyás, 1674: Pekvári Balázs, 1676: Kelemen Péter veszprémi kanonok, 1678: Szentmiklósy Mihály veszprémi kanonok, 1683-1684: Csanaky Mihály veszprémi kanonok, 1685-1689: Sárhegyi Miklós, 1699 körül: Ságodi István, 1700-1701: Kazó András. Egerszeg: 1607: Somogyi Gergely, 1610: Pap György veszprémi kanonok (ők ketten nem szerepelhetnek a *Névtár*ban), 1633: Kaposy János veszprémi nagyprepost, 1658-64: Ivanchich Gergely kanonok, 1670: Szentmiklósy Balázs. *Névtár* passim. VÉGH FERENC: *Az iszlám és a reformáció árnyékában. Keszthelyi katolikus végvárváros a 17. század második felében. Egyháztörténeti Szemle* VII. (2006) 88-109. Bakács Sándort, a keszthelyi evangélikus várkapitányt mégis a mohácsi plébános, Don Simone Matkovich térítette meg. Don Simone keszthelyi útja alkalmával a plébános éppen beteg volt. *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572-1717)* i.m. I. 298. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY 2000. 25-26.

³³ A helységek sorrendjében: 1623: Szemes Tamás, 1670: ismeretlen nevű pap, akit meggyilkoltak, 1661: László Mihály, 1653 előtt: Kardos Gergely, 1667: Sándor nevű pap. *Névtár*, illetve Pfeiffer kéziratos jegyzéke.

³⁴ A javadalmasok és megbízottjaik felsorolásától eltekintek. Mivel Türje a győri püspök joghatósága alá tartozott, legtöbbjük nem veszprémi egyházmegyes pap volt. KOVÁCS IMRE: *A türjei Premontrei Prépostság története*. Zalai Gyűjtemény 32. Zalaegerszeg 1991. 68-91.

³⁵ 1602-ben Fehérvár plébánosa Lotter Lajos – Pfeiffer kéziratos jegyzéke. Somogyvárott Lukich Balázs volt a plébános 1650-ben – *Névtár* 686.

³⁶ KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok 1100-1900*. Esztergom 1900. 240., *Névtár* 57., MOLNÁR ANTAL 1998. 78.

Ha lett is volna elegendő papja, valószínűleg plébániát akkor sem lett volna könnyű alapítani. III. Ferdinánd királynak 1648. szept. 15-én Bécsben kelt és Szécsényi György veszprémi püspök kérésére kiadott parancsa folytán a káptalan tagjai királyi emberek jelenlétében járták Zala megyét és tanúkat hallgattak ki a falvak birtokviszonyairól. Az egykori plébániai földek nagy részét idegenek birtokolták és művelték. Bakon Könczöl Benedek jobbágys „a templomhoz való helyet bír”. Hahóton Balogh András földesúr jobbágysának, Gyöt Benedeknek „szőlője pap földén van, Luter prédikátornak ad róla dézmát”. Szentgyörgyön Nádasdy Ferenc gróf birtokán „Lukács János papföldére szállt, annak földét éli, és soha sem pap, sem prédikátor nincsen, dézmát nem ad róla”. Vecskénden „Kosa Márton Pap fundusán lakik”. Ördöghenyén egy extraneus a régi, elpusztult plébániai szőlő helyén újat telepített. Olláron többen is a „pap fundusán” laktak. Istvándon „Pap földet, rétet [a földesúr,] Sibrik Miklós éli, ha a polgároknak van benne vetések, dézmát nem adnak róla... Pap szőlője erdővé let.” Szepetken a templom földjeit nagyrészt a helyi földesurak művelik, kisebb részben jobbágyaiknak adták.³⁷ Az egész egyházmegyére jellemző volt a plébániai földek idegen kézre kerülése, ahol pedig protestáns prédikátor váltotta fel a katolikus papot, ott a prédikátor rendelkezett az egykor katolikus plébánia földjeivel. Ez később, a 18. századi tömeges plébániaszervezésnél is nagy nehézséget jelentett. Az egykori plébániai földek azonosítása, azok visszaszerzése ugyanis egy évszázaddal később jóval nehezebben ment a plébániát szervező püspöknek vagy vikáriusának. Ezen a helyzeten katolikus oldalról nézve a nagybirtokosok katolizálása segíthetett csak, amely a 17. század első felében indult meg és szükségszerűen maga után vonta a katolikus plébániák számának növekedését.³⁸

A megmaradt néhány Zala megyei plébánia ellenére az egyházmegye délnyugati részén is nagy volt a paphiány. Daniel von Neustift kapucinus 1660 körül a Dunántúl nyugati határterületén, elsősorban Zalában tevékenykedett és mint hitszónok jelentős sikereket ért el a protestánsok között. Kérte a Hitterjesztés Szent Kongregációját, hogy hivatalosan is missziózhasson itt, mivel ezen a vidéken a nemesek szinte mind katolikusok, jobbágyaik pedig annak ellenére, hogy protestánsok, szívesen áttérnének a katolikus hitre. Lelkészük nem nagy tudásúak, ezért ez nem lenne nehéz feladat, és több kapucinus és néhány világi pap is csatlakozna hozzá.³⁹ Merkas Hippolit ladislaita ferences 1674. február 26-án számolt be arról, hogy a veszprémi püspökség hódoltsági területén, pontosabban Kanizsa környékén sok

³⁷ VÉFL Káptalani Levéltár Protocollum Capituli Vesprimiensis 1635-1654. 421./1649.

³⁸ E folyamatról azonban még keveset tudunk. MOLNÁR ANTAL 1998. 78.

³⁹ *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717)* III. i.m. 2270-2271. GALLA 46-47.

katolikus található templom és 70 éve minden lelkipásztori gondozás nélkül, mert senki sem vállalkozott a pasztorációra az életveszély miatt. Hippolit páter tapasztalatból írta ezeket, hiszen sokszor járt az említett területen⁴⁰, sőt a mezőváros közelében fekvő Szent Márton templomot a püspök és a provinciális engedélyével újjáépítette és kiszolgáltatta benne a szentségeket.⁴¹ A plébániahálózat elégtelensége miatt szükség volt tehát a szerzetesek lelkipásztori munkájára is. A szerzetesek a bizonytalan viszonyokhoz jobban tudtak alkalmazkodni, központosított, de mégis rugalmasabb szervezetük nyitottabb volt a megújulásra és hatékonyabban szervezték meg saját utánpótlásukat. Alkalmi misszióiknál nagyobb szükség volt állandó jelenlétükre, de ennek feltételei csak a 17. század közepétől valósultak meg. Láttuk, hogy a Balaton-felvidék lelkipásztori ellátásában nagy szerepet vállalt a Sümegen 1652-ben alapított ferences kolostor.⁴² Pápára 1660-ban az Esterházyak hívták be a barátokat. Pápa ekkor még a győri püspökséghez tartozott, de a pápai kolostor lelkipásztori tevékenysége a veszprémi püspökség területén is bizonyítható.⁴³ A veszprémi jezsuita misszió megszűnése után négy évvel, 1681-ben a ferencesek is megtelepedtek Veszprémben. Nem csak a kanonokok veszprémi pasztorációs munkáját segítették, hanem a környék lelkipásztorkodását is vállalták.⁴⁴ A török kézre került Budán és Pesten a hódoltság alatt végig éltek katolikus hívek, akiknek „utánpótlását” a délszláv bevándorlók biztosították. Papjaik bosnyák ferencesek voltak, akik a környék főleg délszlávok lakta falvait is ellátták. Ilyen veszprémi püspökség területén lévő település volt: Tököl (itt plébániájuk volt), Besnyő, Ráckeresztúr, Ercsi, Ágostpéter, Perkáta, Érd és Sósút. Szintén bosnyák ferencesek dolgoztak Kanizsán, Atádon, illetve a katolikus horvátok és bosnyákok lakta somogyi településeken, például Somogyváron, Csákányon és Lengyeltótiiban. Benlich Máté belgrádi püspök jelentése szerint a mihályi ferences plébánost misézés közben koncolták fel a betörő tatárok.⁴⁵ Az emlékezet fenn is tartotta a bosnyák ferencesek pasztorációs munkáját, hiszen a 18. század közepén a püspöki vizitációkor élt még ennek emléke Lengyeltótiiban⁴⁶, Szapáry Péter pedig 1757-ben arra kérte Padányi Bíró Mártont, hogy a nagypapjának budai török

⁴⁰ GALLA 39.

⁴¹ Hippolit atya ferences missziót akart itt létrehozni. *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717)* IV. 2642-2646.

⁴² TAKÁCS-PFEIFFER I. 48-51., 223-233.

⁴³ TAKÁCS-PFEIFFER I. 233-239. A pápai pálos rendház szerzetesei szintén misszióztak a veszprémi egyházmegyében, sőt annak hódolt részein is. MOLNÁR ANTAL 1998. 79-80., 85.

⁴⁴ TAKÁCS-PFEIFFER I. 240-248.

⁴⁵ *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717)* IV. 2637.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 154., 219-221., 297. MOLNÁR ANTAL: *A bosnyák ferencesek Pest-Budán. 168-177.* In: Uő.: *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon.* Budapest 2003. 167-181. Az „in una villa per nome Mihogldin” vértanúságot szenvedett páterről: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717)* III. 2381. Az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó Székesfehérvárra is eljutottak a bosnyák ferencesek.

⁴⁶ VEFL Visitatio Canonica Archidiaconatus Kaposiensis 1749. 161.

fogsága idején segítséget nyújtó ferencesek továbbra is megmaradhassanak az ercsi plébánián.⁴⁷

A 17. század másik nagy missziós rendjének, a jezsuitáknak is jelentős szerep jutott a veszprémi egyházmegye lelkipásztorkodásában. A győri kollégiumhoz tartozó misszió megalapításának csak egyik oka volt a rekatolizáció segítése. Mivel 1638-ban a győri kollégium tulajdonába kerültek az egykori veszprémvölgyi zárdának a Balaton keleti partján fekvő birtokai, a győri jezsuiták örömmel fogadták Gorup Ferenc veszprémi nagyprépost meghívását, amely szerint Veszprémben missziót alapíthatnak. Az első két páter 1650-ben érkezett a városba. A misszió megszakításokkal 1677-ig működött.⁴⁸ A lelkipásztorkodás szempontjából talán fontosabb volt az 1642-ben megalakult andocsi misszió, mivel a fentiek alapján a hódoltságban sokkal nagyobb szükség volt katolikus papokra. Nem csak a világi papság, hanem a szerzetesek is szívesebben telepedtek meg a Balatontól északra, így a felekezeti megoszlás is kedvezőtlenebbül alakult az egyházmegye délebbre fekvő részein, a hódoltságban. Katolikus papság hiányában licenciátusok gondozták a megmaradt híveket. A két-három fős missziós állomás igen nagy kisugárzással működött: 1684-ig a környékbeli falvak mellett missziós körutakat vezettek Fehérvárig és Simontornyáig. A veszprémi püspökök andocsi jezsuitákat neveztek ki helynökké az egyházmegye hódoltsági részei számára.⁴⁹

Az 1686-87-es háborúk után a katolikus egyház szemszögéből tekintve siralmas egyházi állapotok uralták a püspökséget. Az utánpótlással rendelkező szerzetesek tovább növelték támaszpontjaik számát⁵⁰, az alsópapság száma azonban csak nagyon lassan kezdett növekedni. A hódoltság megszűnte után Széchényi Pál foglalta el a veszprémi püspökséget (1687-1710), aki kalocsai érsekként (1696-tól) is Sümegen tartotta fenn rezidenciáját. Veszprémi kinevezési bullájában a következőket találjuk: „Rajta legyen, hogy a székesegyházat restaurálja, szervezzen teológus és penitenciárius javadalmat, létesítsen a trienti zsinat szellemében működő szemináriumot és állítson fel székvárosában szegényeket segélyező zálogházat.” Ezeket a feltételeket Volkra, Esterházy, Acsády és Bíró kinevezési bullái is tartalmazták, mivel mindez csak lassan valósult meg.⁵¹ Széchényi Sümegre

⁴⁷ VÉFL Prot. Ep. 18. 283.

⁴⁸ MOLNÁR ANTAL: *A veszprémi jezsuita misszió (1649-1677)*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1999/1-2. 11-32.

⁴⁹ MOLNÁR ANTAL 1998. 80. A misszió működésének elemzése ugyancsak MOLNÁR ANTALTól: *Az andocsi jezsuita misszió (1642-1684) (Adatok a hódolt Dunántúl egyháztörténetéhez)* In: Levéltári Közlemények 71. (2000) 1-2. szám. 3-31.

⁵⁰ A század végéig ferencesek érkeztek Budára, Fehérvárra, Kanizsára, Segesdre, Búcsúszentlászlóra és kapucinusok Móra. A jezsuiták Budán, Fehérváron és Nagykanizsán telepedtek meg.

⁵¹ MOLNÁR-SZÖLLŐSI-KÖRMENDY-HORVÁTH: *Az egyházmegye története* i.m. 35.

érkezésekor az egyházmegyében egy tucatnál nem működhetett több plébánia.⁵² Veszprémben ferencesek és kanonokok látták el a híveket, Sümegen, Zsámbékon és Tökölön ferencesek vezették a plébániát, Tihanyban korábban szerzetesek, majd a bencések visszatértéig Baranyay János plébános volt a lelkipásztor.⁵³ Türrén a prépost adminisztrátort tartott, Hajmáskéren, Zalaegerszegen, Keszthelyen, Tapolcán, Szentbékállán és valószínűleg Zsiden világi pap működött.⁵⁴ Széchenyi főleg az egyházmegye egykori hódoltsági területein alapított plébániákat, jelenlegi adataim szerint 21-et.⁵⁵ A 21 létrehozott plébániából ferencesek látták el Ercsít, Lovasberényt, Lengyeltóti, Búcsúszentlászlót, Segesdet és a 18. század elejétől Kanizsát. Mórón kapucinusokra, Kaposváron bencésekre bízta a plébániát. Volkra Ottó János püspökségének kezdetén – mivel a Rákóczi-szabadságharc miatt Segesden, Kilitin, Fokszabadiban és Hajmáskéren megszűnt a lelkipásztorkodás – 29 plébánia működött⁵⁶, de ebből 13 szerzetesek vezetése alatt állt, mindössze 16 világi plébános volt az egyházmegyében. A hódoltság után eltelt 25 év tehát a plébániaszervezetben lévő vákuumok betömésére volt elegendő, hiszen az egyházmegye déli és keleti részein létesült ezek döntő többsége. Korszakunk kezdetén így már egyenletesen oszlottak el a lelkipásztori helyek, de voltak területek, ahol a híveknek sokat kellett gyalogolniuk, hogy szentmisén vehessenek részt. A világi papság hiányát a szerzetesek által vezetett plébániák és a szerzetesek pasztorációs útjai ellensúlyozták.

A plébániaszervezést nehezítette és egy időre meg is akasztotta a Rákóczi-szabadságharc. A háborús évek alatt sokat szenvedett az egyházmegye katolikus papsága. A katolikus fejedelem felkelőinek 90%-a protestáns volt, akik a korábbi 2 évtized ellenreformációjának sérelmei után szinte természetesen fordultak a katolikus klérus ellen. A fejedelem minden jóakarata és 1704. január 27-i pátense ellenére helyi szinten nehéz volt békét teremteni a felekezetek között.⁵⁷ A kuruc csapatok megjelenése ösztönözte a helyi

⁵² A bizonytalan adatok miatt nem tudok pontos számot megadni.

⁵³ A 17. században ferencesek és egy domonkos. Baranyay János világi pap 1685-1702 között volt plébános.

⁵⁴ Hajmáskért leszámítva mind Zala északi részén található.

⁵⁵ Pest megye: (Pilis)Csaba, Ráckeve, Vörösvár. Fejér megye: Ercsi, Lovasberény, Mór, Törökbálint. Somogy megye: Buzsák, Igal, Kaposvár, Karád, Kiliti, Törökkoppány, Lengyeltóti, Segesd, Somogyvár. Veszprém megye: Fokszabadi. Zala megye: Kanizsa, Kiskomárom, Nemesapáti, Búcsúszentlászló.

⁵⁶ MOLNÁR-SZÖLLŐSI-KÖRMENDY-HORVÁTH: *Az egyházmegye története* i.m. 36. szerint alig 30 plébánia működött ekkor.

⁵⁷ A kérdéshez: MESZLÉNYI ANTAL: *II. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták*. REGNUM Egyháztörténeti Évkönyv 1936. 225-304.; ESZE TAMÁS: *Rákóczi valláspolitikája*. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. BENDA KÁLMÁN. Budapest 1980. 285-296.; TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *The protestant rebels of a catholic prince. Missions and missionaries in the Rákóczi war*. In: *Studia Caroliensia* 2004. 3-4. 293-301.; R. VÁRKONYI ÁGNES: *II. Rákóczi Ferenc és a jezsuiták*. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Szerk.: SZILÁGYI CSABA. Piliscsaba 2006. 163-189. Péter Katalin a sárospataki jezsuiták esetén mutatta be, hogy a rekatolizáció sikereit a legtöbb helyen az erőszakos ellenreformáció állította meg. PÉTER KATALIN: *A jezsuiták működésének első szakasza Sárospatakon*. In: *Uő:*

protestáns lakosságra is, amely sérelmesnek érezte prédikátorának eltávolítását vagy a katolikus plébánia megszervezését. Veszprémet mégis Heister tábornok császári csapatai égették fel, 1704 májusában. A tábornok rák katonái betörték a ferencesekhez, ott megreggeliztek, majd kirabolták a székesegyházat és a kanonoki házakat. A menekülő Kecskeméty Mihály nagyprépostot elfogták, levetköztették és a székesegyházban megverték. Szakállánál fogva húzták végig a templom kövezetén, majd kitépték a szakállát. A félholtra vert nagyprépost életét a ferences tábori pap mentette meg. Egy idős kanonok a saját házában égett. A püspök Székesfehérváron értesült az eseményekről.⁵⁸

A kenesei plébánia a győri jezsuiták kegyurasága miatt az esztergomi joghatósága alá tartozott, 1700-tól mégis veszprémi egyházmegyes pap, Fábsich Mihály látta el. A szabadságharc kezdetén a protestánsok kidobták a templomból Szent Mihály oltárát, meggyalázták a szöszeket és a helybeli Kun Jánossal leüttették a templomtorony keresztjét. A vízkereszt napján éppen házakat áldó plébánost Somogyi Lukács házában érték utol és a tűzre vágott fával ütlegetni kezdték. Kalapja és fürgesége mentette meg a haláltól. Két kuruc katona betört a plébániára, a plébános saját kezével fogta fel az egyik kardját, így levágták ujjait. Halálfélelmében télvíz idején három napig csupasz fejjel, felöltő és cingulus nélkül éhes-szomjasan bujkált az erdőben. Keneséről a Balaton jegén át ment Almádiba, onnan parasztruhában jutott szolgálójával együtt Veszprémbe.⁵⁹ Podszklanszky Szaniszló János 1694-től volt Balatonkiliti plébános.⁶⁰ Őt is azon a napon érte el a kurucok és a kiliti protestánsok haragja, mint kenesei kollégáját. „Némely gonosz dévaj kiliti ifjak a kuruczukhoz magokat adván... több cseöcselék cselédekkel edgyütt” a plébániára törtek, a plébános hátára ültek és a kocsmáig cipeltették magukat. Ha megállt, hátulról korbáccsal ütötték. Berta Lőrinc gazda szabadította ki kezükből, sőt templomból a kelyhet, a kazulát és még néhány dolgot kimenekített. A plébánost teknő alatt is rejtegették, majd a tihanyi apátságba vitték, a plébániaépületbe pedig református lelkész költözött.⁶¹ Hajmáskéren is a kuruc világ előtt létesült a plébánia, de onnan Kőrmendi János plébános a szabadságharc kezdetén a kurucok és a helyi reformátusok elűzték. A holmiját szekérre rakták, de a falun kívül lévő

Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból. Budapest 1995. 186-199.

⁵⁸ MILLER, JACOBUS FERDINANDUS: *Epistolae archiepiscoporum Georgii Strigoniensis et Pauli Colocensis e comitibus Szécsényi...* I-II. Pest 1807. I. 245-247. LUKCSICS PÁL-PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. A Veszprémi Egyházmegye Multjából 1. Veszprém 1933. 85. *Névtár* 59., 133. TAKÁCS-PFEIFFER I. 81-82. A püspök tapolcai rezidenciáját is felgyújtották. KÖRMENDY 1995. 17.

⁵⁹ VÉFL Prot. Ep. IV. 224-226.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 361., *Névtár* 96.

⁶⁰ *Névtár* 847.

⁶¹ VEFL Acta parochialia V. / 15.

deszkametszőnél utolérték és egy hordó borát megitták, ministráló inasát pedig megkorbácsolták. A plébániát itt is prédikátor foglalta el.⁶² Segesdről a reformátusok a ferences atyákat kergették el, akik harangjukat Pécsre menekítették. Pál atyát, a házfőnököt ott ölték meg, miközben gyóntatott. Illés páter Horvátországba menekült.⁶³

II.2 Licenciátusok

A hódoltsági egyházi társadalom érdekes jelensége volt a világi férfiak lelkipásztori szerepvállalása. Mivel a veszprémi egyházmegyében az egyházmegyes papság reorganizációja a 18. század közepéig eltartott, itt az északabbra lévő egyházmegyénél hosszabb ideig, a 18. század közepéig kimutatható a licenciátusok jelenléte. Azonban mivel a jelenség leginkább a hódoltságra jellemző, a sajátos hódoltsági viszonyok között alakult ki, itt kell tárgyalnunk őket.⁶⁴

A papság hiányában a veszprémi egyházmegye területén is előtérbe kerültek a tanult világiak, legtöbb esetben iskolamesterek, akik magukra vállalták a katekizmus oktatását. Ezt felismerte az egyházi vezetés is és szabályozni próbálta működésüket. Oláh Miklós esztergomi érsek 1560-ban tartott tartományi zsinata foglalkozott először a kérdéssel. A zsinati határozatok szerint ahol szükséges volt, a helyiek pénzén a katolikus tanítással egyetértő, arra alkalmas iskolamestereket kellett foglalkoztatni. Feladatuk a betűtetés alapjainak, az egyházi énekeknek tanítása, valamint példamutató életükkel a gyerekek vezetése volt. Nem csak tanultaknak kellett lenniük, hanem erkölcsöseknek is és az egyházi feletteseknek engedelmeskedniük kellett. Tanítaniuk kellett a Hitvallást, a Miatyánkot, Üdvözlégyet, Salve Reginát, a Tízparancsolatot, az asztali áldást, a hálaadást, és ezeket ki is kellett kérdezniük. Viszont tudatában kellett lenniük, hogy ők nem teológusok. Kanizius Szent Péter kis Katekizmusát, vagy más, a főesperes által kijelölt katekizmust kellett

---

⁶² VÉFL Prot. Ep. III. 165-168.

⁶³ BOZSÓKY PÁL GERŐ: *Segesdi krónika*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 15. Szerk. KÖRMENDY JÓZSEF. Szeged 1993. 380-381., 402., 406., TAKÁCS-PFEIFFER I. 137-138.

⁶⁴ E fejezet a következő tanulmány némileg átdolgozott változata: DÉNESI TAMÁS: *Licenciátusok a veszprémi egyházmegyében*. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. Szerk. S. LACKOVITS EMÓKE-MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém 2004. I. 51-68.

felolvasniuk és küzdeniük kellett az új tanok terjedése ellen.⁶⁵ Forgách Ferenc esztergomi érsek 1611. évi tartományi zsinatán is előkerült a világi kisegítő lelkipásztorok kérdése. A plébánosoknak ügyelniük kellett az iskolamesterek erkölcsseire, meg kellett győződniük hitük és tanításuk tisztaságáról. Az esperesek kötelesek voltak egyházlátogatás alkalmával megvizsgálni működésüket. Ünnepeken az iskolamesterek csak a katekizmust taníthatták.⁶⁶

Ezek a világi emberek azonban még nem voltak licenciátusok, mert nem rendelkeztek engedéllyel, azaz licenciával. 1628-ban találkozunk először a licenziátus névvel. Ebben az évben Pázmány Péter tartományi zsinatot hívott össze Pozsonyba, amely a paphiány problémáját sem kerülhette ki. A zsinati határozatok már bevett szokásnak tüntetik fel az Isten igéjét felolvasó licenziátusok püspöki engedélyezését⁶⁷ és kimondták, hogy a licenciát írásban és egy, legfeljebb két évre állítják ki. Ha ezen idő alatt nem merült fel panasz ellenük, akkor a licenciát még két évre meghosszabbíthatták. A következő évben Nagyszombatban tartott zsinat határozata értelmében a licenziátusok postillát olvashattak fel a népnek, prédikálhattak, kereszthettek és általában - szükség esetén - mindazokat az egyházi funkciókat elláthattak, amelyek nincsenek a papság szentségéhez kötve. A zsinat a szomszédos plébános felügyelete alá rendelte őket, akinek bizonyítványban kellett igazolnia, hogy hivatalukban lelkiismeretesen jártak el. Csak ebben az esetben kapták meg újra az egy évre szóló engedélyt.⁶⁸ Ettől kezdve általánosan elterjedt a licenziátusi intézmény. E határozatokat az egri egyházmegyében (1635.) és a pécsi püspökségben (1714.) is átvették.⁶⁹ Sajnos a veszprémi egyházmegyére vonatkozóan nem tudjuk biztosan állítani, hogy bevezették-e a Pázmány-féle zsinati végzéseket, az azonban bizonyos, hogy a 17. század első felében már általános volt a veszprémi egyházmegyében a licenziátusok működése. Jakusics György püspök 1639-ben a Hitterjesztés Szent Kongregációjához benyújtott memorandumában kapucinusokat és piaristákat kért egyházmegyéje számára. Emellett kifejtette, hogy az „eretnység” előretörésének elkerülése miatt licenziátusokat kénytelen alkalmazni a plébániákon, akik laikusok, sőt legtöbbször nők, és ha olvasni és írni tudnak, valamint jártasak a katekizmusban, akkor a népnek prédikációkat olvasnak fel, kereszthetnek, esketnek

---

⁶⁵ PÉTERFFY CAROLUS: *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata*. Posonii 1742. II. 111-112. Kanizius katekizmusáról: DOMINIQUE JULIA: *Az olvasás és az ellenreformáció*. In: *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Szerk.: GUGLIELMO CAVALLLO, ROGER CHARTIER. Budapest 2000., 268-304., 290-292.

⁶⁶ PÉTERFFY II. 213.

⁶⁷ PÉTERFFY II. 231.

⁶⁸ PÉTERFFY II. 255.

⁶⁹ JUHÁSZ KÁLMÁN: *A licentiatusi intézmény Magyarországon*. Budapest 1921. 34.

és temetnek is. Mindezt azért írta le, mert a licenciátusok az „embereknek olyan faja”, amelyről „egyes helyeken nem tudnak és nem hallottak”.⁷⁰

Forrásaink alátámasztják Jakusics püspök sorait, bár általában a forrásanyag igen foghíjas. A legtöbb település licenciátusának nevét nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy valamikor világi lelkipásztor működött az adott településen. A név szerint ismert licenciátusoknak is csak a legritkább esetben ismerjük működésük időhatárát. Tapolca környéke esetében viszonylag egyvidejű források igazolják, hogy a 17. század közepén a nagy paphiányban licenciátusok oldották meg a lelkipásztorkodást. A nemesgulácsi licenciátus működésére 1637-ből van adatunk⁷¹. Edericsen 1653-ban találunk a források alapján világi lelkipásztort⁷², aki 1662-ben már mint Nemesvitán szolgáló licenciátus bukkan fel⁷³. Mivel a két falu közel fekszik egymáshoz, e két időhatár között az említett falvak katolikusait valószínűleg ő látta el. A szigligeti licenciátus egy 1665-ös forrásban szerepel⁷⁴. Tapolca környékén később is találunk világi apostolokat. Káptalanótóiban 1695-98 között a közel 80 éves Vörös Péter világiként lelkipásztorkodott.⁷⁵ Gyulakeszi licenciátusairól egy 1726-ban történt plébániai jövedelemösszeírás alapján csak azt tudjuk, hogy korábban ők birtokoltak egy plébániához tartozó rétet.⁷⁶ Egy 1737-ben folytatott vizsgálat tanúi pedig azt vallották, hogy Buzás Mihály badacsonytomaji licenciátus birtokolta korábban a gulácsi határban lévő vitás rétet.⁷⁷ Edericsről 1720 táján távozott el a „György Deák nevű Licentiatius”.⁷⁸ A lesencetomaji licenciátusról is egy később birtokviszonyait tekintve kérdésessé váló föld kapcsán hallunk.⁷⁹ Ő talán azonos lehetett Jámbor Gergellyel, aki a 18. század elején 16 évig szolgált Lesencetomajon licenciátusként.⁸⁰ Tapolca környékén tehát szép számmal működtek

⁷⁰ FREY, HYZINTH: *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595-1674)*. Budapest 1949. 166.

⁷¹ Vámhegyi István „concionator catholicus” jelen van egy birtokba iktatáson. VeML XII. 1.i.aa: Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára. Protocollum I. 91/1637.; *Névtár* 1059.

⁷² Venthay Gergely többedmagával a zalamelléki járás dézsmaszedője volt, egyben licenciátus Edericsen. VÉFL, Veszprémi Káptalan Magánlevéltára, sub Páhok, nr. 6. 1653.

⁷³ *Névtár* 1075., VeML XII. 1.i.aa: Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára. Protocollum II. nr. 10/1662. 350.

⁷⁴ Orbán deákot, a szigligeti licenciátust a szigligeti vár kapitánya, Lengyel Zsigmond elfogatta és tömlöcben tartotta, majd Győrbe küldte. Állítólag visszaelt a csobánci vajda pecsétjével, amelyet annak tudta nélkül használt levélén, amellyel búzáat ment vásárolni Somogyba. Ügyét Kun István veszprémi kanonok Gorup Péter királyi emberrel együtt vizsgálta meg. Tanúkat hallgattak ki Szigligeten és a csobánci várban. A vizsgálat során kiderült Orbán deák ártatlansága, mivel a levelet nem ő, hanem Angyán Mihály látta el a vajda pecsétjével, amelyhez Barbély Péter csobánci várkatona útján jutott. VeML XII. 1.i.aa: Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára. Protocollum II. nr. 16/1665. *Névtár* 795.

⁷⁵ BEDY VINCE: *A győri székeskáptalan története*. Győr 1938. 203.

⁷⁶ VÉFL Conscriptio proventus parochialium I./1.

⁷⁷ Gulács filiája volt Tomajnak. VÉFL Prot. Ep I. 176-177.

⁷⁸ Zala Megyei Levéltár IV. 1. a a (Zala Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Tanúihallgatási jegyzőkönyvek) 47. fasc. No. 55. A forrásra Töreky András hívta fel figyelmemet. Köszönet érte.

⁷⁹ „fundum...Licentiatius quidam inhabitasse dicitur.” VÉFL Prot. Ep. VIII. 256.

⁸⁰ Zala Megyei Levéltár IV. 1. a, a, 30. fasc. No. 63. Ezt az adatot Töreky Andrásnak köszönöm.

világi lelkipásztorok, róluk azonban a szigligetit kivéve nagyjából csak a fenti adatokat ismerjük. Működési idejük a 17. század első felétől a 18. század első feléig terjed.

Az 1777-ben a veszprémi egyházmegyéhez csatolt pápai fősperesség 1698. évi vizitációja jól érzékelteti Pápa környékének vallási viszonyait. A jegyzőkönyv⁸¹ 39 helységről (22 plébánia és 17 leányegyház) számol be. A települések zöme vegyes vallású. 30 helységet protestáns prédikátorok láttak el, kilencet katolikus lelkipásztorok. Devescer mezővárosban a katolikus licenciátus mellett evangélikus prédikátor és iskolamester is működött. A 30, főleg vegyes vallású települést 16 prédikátor és 4 protestáns iskolamester látta el, azon a 9 településen, ahol nem működött (Devescer kivételével) prédikátor, egy pap és 3 licenciátus tevékenykedett. Katolikus szempontból tehát igen sűrű az ellátottság, főleg ha azt is számításba vesszük, hogy szinte mindegyik településen éltek katolikusok. A sorok mögött az is érzékelhető, hogy a katolikusok számára kedvezőtlen vallásmegoszlás éppen a katolikus papok és licenciátusok hiánya miatt alakult ki. A vizitációkor éppen protestáns prédikátor nélkül maradt Dabronyba a katolikus klérus nem tudott lelkipásztort küldeni.

Licenciátusaink a nagy paphiány miatt általában nem csak egyetlen települést láttak el, hanem a környező falvakban is szolgáltak. Gazdag János dabronci licenciátus és iskolamester a türjei keresztelési anyakönyv szerint 1722 januárja és 1730 decembere között a környező falvakból 58 gyermeket kereszttelt meg. Hozzá jártak Dabronc, Kisdabronc, Ukk, Gógánfa, Ötvös, Nyavalád és Kisvásárhely hívei.⁸²

Keveset tudunk a hódoltsági licenciátusok életéről. Viszonylag szerencsés helyzetben vagyunk az Andocs környéki licenciátusokkal kapcsolatban, ugyanis az andocsi jezsuita misszió bátran élt a licenciátusok szolgálataival és a jezsuiták működésére vonatkozóan viszonylag sok forrás maradt fenn.⁸³ A misszió létrehozása előtt már voltak Somogyban licenciátusok, de a nehéz körülmények miatt 1641 körül eltávozott az andocsi licenciátus, aki az utolsó katolikus egyházi személy volt a környéken. A két jezsuita nem győzte a nagy terület ellátását, ezért az egyetlen megoldás volt a világiak bevonása a munkába. Két jezsuita segítőtestvér, Csomafay Pál és Tóth Gergely a licenciátusokhoz hasonló módon végezte munkáját, ami nem volt általános gyakorlat a rendben. A jezsuiták egyik első ténykedése a plébániaépület helyrehozása és kibővítése volt, ahová szegény diákokat fogadtak be és

⁸¹ PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai*. 121-144. *Katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek. 16-17. század*. i.m. 117-139. Az eredeti latin nyelvű kézirat természetesen nem a Zágrábi Érseki Levéltárban található (mint azt Tomisa 117. állítja), hanem a Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltárban. Jelzete A 8.1.

⁸² VÉFL Tomus Baptisatorum I. Türje. In folio separato ab anno 1722. Per Joannem Gazdag Ludimagistrum et Licentiatum Dabronzenssem Baptisati sunt: 1722 január 15.-1730 december 24.; PETRÁK 45.

⁸³ Az Andocs környéki licenciátusok működésére vonatkozó adatokat és megállapításokat Molnár Antal tanulmányából vettem. *Az andocsi jezsuita misszió (1642-1684)* i.m.

belőlük licenciátusokat képeztek. Amíg kitanították őket, pécsi diákjaikat alkalmazták licenciátusként. 1650-re tizenhat Andocs környéki plébánián működött licenciátus. Baranyában a jezsuiták és a licenciátusok együttműködése nem volt problémamentes, ugyanis a szerzetesek pécsi megjelenése előtt már több tucat licenciátus működött errefelé, akik féltékenyen tekintettek az új papokra és nem fogadták el joghatóságukat. Somogyban nem volt ilyen probléma, ugyanis valamennyi licenciátust ők képezték ki, saját tanítványaikkal pedig sokkal jobban együtt tudtak dolgozni.

A jezsuitáknak állandóan résen kellett lenniük, egyrészt nehogy valamelyik licenciátus távozásával református prédikátorok foglalják el a plébániát, másrészt, ha egy falu protestáns lelkészi állása megürült, licenciátust küldtek oda, hogy megszerezzék az adott hely lelkipásztori hivatalt. A források szerint 1668-ban egy református mezővárosba sikerült licenciátust helyezniük, hiába próbálták a reformátusok a magyar birtokosnál és a török hatóságnál ezt megakadályozni. 1669-ben Horváth Miklós jezsuita páter annyira megnyerte az egyik szpáhi bizalmát, hogy az megengedte egy licenciátus megtelepedését birtokán, sőt két házat is adott neki az egyiket szállás, a másikat a vallásgyakorlat számára. A pozíciószerzés és a pozíciók megtartása fontos volt, mert a hódolt falvak felekezeti tudata meglehetősen bizonytalan volt, azt sokszor a pap vagy prédikátor személye határozta meg.

A hódoltság utolsó évtizedeiben 15-20 licenciátus dolgozhatott egyszerre az andocsi jezsuiták felügyelete alatt. Jézus Társasága azonban máshol is alkalmazott licenciátusokat. 1700 júniusában a győri jezsuita kollégium padragi birtokán iktatták be Kiss Ignác licenciátust.⁸⁴ Más szerzetesrendek felügyelete alatt is dolgoztak világiak. 1748-ban vizsgálatot tartottak a dabronyi egyház földjeiről. Az idős tanúk egyöntetűen állították, hogy a Rákóczi-szabadságharc előtt és alatt abban a házban, amelyben most a prédikátor lakik, licenciátus élt. Ő maga kerítette be vesszővel a ház udvarát. A tanúk abban is megegyeztek, hogy licenciátusuk gyengeelméjű volt, és annak idején az egyik falubeli a földesurakat, a pápai pálosokat felkereste, hogy rendeljenek helyette mást, mert a falu nincs megelégedve munkájával, a gyerekek pedig félnek tőle. Erre a licenciátus maga ment be Pápára, ott a pálosoknál élt tovább, de a kuruc idők miatt nem találtak helyette mást, amit természetesén kihasználtak az evangélikusok és prédikátort hozattak Dabronyba⁸⁵. Itt is megtörtént tehát, amit Somogyban láttunk: erőteljes felekezetek közötti pozícióhare a lelkipásztori státusért.

---

⁸⁴ *Névtár* 603.

⁸⁵ VeML IV. 1. c. XIV. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Különféle tárgyú irományok. Hitbéli iratok 981.

Szintén egy szerzetesrendhez, a bencésekhez kötődik az egyetlen, területünkre vonatkozó, licenciátusok számára íródott működési szabályzat. Ezt 1729-ben Grasso Villebald tihanyi apát készítette a veszprémi püspökség területén, de a saját joghatósága alatt tevékenykedő licenciátusok számára.⁸⁶ „Mivel az apátsági javainkon lévő paphiány miatt abba a szükségbe jutottunk, hogy némely becsületes, kipróbált életű, feddhetetlen erkölcsű férfiakat kellett kiválasztanunk, akiket közönségesen licenciátusoknak hívnak, s az a feladatuk, hogy a szentségek kiszolgáltatásán kívül, már amennyire módjukban van, a papok hivatalát elvégezzék, a szent keresztséget kiszolgáltassák, a házasságkötéseknél jelen legyenek, a népnek jó és katolikus beszédeket tartsanak és hivataluknál fogva jámbor könyörgésekkel az Istenben emeljék a hívek elméjét, tehát gondunk tárgya, hogy az Isten dicsőségére s a lelkek üdvösségére bizonyos törvényeket szabjunk nekik...”⁸⁷ Az apát mindenekelőtt figyelmeztette őket, hogy bizonyos tekintetben lekipásztorok, ezért erkölcsileg feddhetetleneknek kell lenniük, kerülniük kell az iszákosságot, káromkodást, gyűlölködést és a hívekkel való civódást. Családi életük legyen józan, gyermekeiket józanul neveljék. „A kellő és megállapított időben harangozással vagy másként hívják össze a népet” és velük imádkozzanak, ehhez csak engedélyezett imakönyvet használhatnak. Szintén csak engedélyezett prédikációskönyvből olvashattak fel prédikációkat a népnek. A Rózsafüzért is gyakran imádkozzák, mert ez az ima hasznán túl megtanítja az embereket keresztestet vetni, és ezzel megtanulják az alapvető katolikus imádságokat: a Miatyánkot, Üdvözlégyet és a Hiszekegyet. „Ezen rendeletünk lelkes teljesítése végett legközelebb minden licenciátusunknak egy tucat olvasót fogunk szétosztani és ígérjük, hogy idővel többet is fogunk nekik adni.”

Feladatuk volt továbbá minden vasárnap a szentmise után az ifjúságot hitoktatásban részesíteni, ehhez minden licenciátus katekizmust kapott. Ügyelniük kellett, hogy a rájuk bízott falvakban ne legyenek botrányok, házasságtörések, ellenségeskedések. Ha nem hallgatnának rájuk, a szomszédos, apáti joghatóság alá tartozó plébánosnak, vagy magának az apátnak kellett ezt jelenteniük. Gondot kellett viselniük az ünnepek és böjtök kihirdetésére és megtartására. Segíti munkájukat, ha maguknak is elmélyül a hitük, ezért valamelyik szomszédos plébánost gyóntatójuknak kellett választaniuk, nála havonta egyszer gyónniuk és tőle az elvégzett gyónásról bizonyítványt kellett kérniük. Ha bármilyen kétség felmerülne

---

⁸⁶ SÖRÖS PONGRÁCZ: *A tihanyi apátság története 1701-től napjainkig*. A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története (A továbbiakban PRT) XI. Szerk.: ERDÉLYI LÁSZLÓ. Budapest 1911. 125-127., 806-808.

⁸⁷ Uott 125.

munkájukkal kapcsolatban, ebben a plébánoshoz kell fordulniuk, ha nehezebb helyzetbe kerülnek, akkor az apáthoz.

Mivel voltak olyan licenciátusok, akik papokat gúnyoltak, mások jogtalanul használták a plébános címet és feleségüket papnének hívták, a hasonlóan vétőket a hivatalfosztás, bebörtönzés, megbotozás büntetésével, sőt vármegyei igazságszolgáltatással fenyegette meg. Ők csupán licenciátusok, ennél fogva a papságnak fenntartott feladatokat nem végezhetik el. Például, ha súlyos beteg van területükön, papot kell hozzá hívatniuk, csak ő gyóntathatja meg, ha ez nem lehetséges, a licenciátus beszélgesse vele és indítsa föl benne a tökéletes bánatot. Az apát ezután még egyszer hangsúlyozta, hogy csak az előtte bemutatott, az általa engedélyezett prédikációs és imádságos könyvet használhatták. Régi szokásnak nevezi, hogy minden év húsvétján a nekik adott forma szerint számot adjanak a rájuk bízottakról. Ekkor be kellett mutatniuk a gyónásaikról szóló igazolásokat és a gyóntató plébánostól életmódjukról, erkölcsaikről kiállított bizonyítványokat, hogy ha alkalmasnak találtatnak, a következő évre is megerősíthetők legyenek.

Valószínűleg ezeknek a kívánalmaknak nem feleltek meg maradéktalanul a tihanyi apát licenciátusai és ezt már maga a szabályzat is sejteti, mikor a hatáskörüket átlépőkről beszél. Mégis fontos ez a dokumentum számunkra. Láthatjuk, hogy száz évvel a licenciátusokra vonatkozó első, a Pázmány-féle szabályzat után már mennyivel részletezőbb, a gyakorlat által kifinomított szabályzatról van szó. A török kiűzése utáni békésebb időkben az egyházi struktúrák regenerálódásakor már sokkal inkább tudták szabályozni és ellenőrizni a licenciátusok működését. Esetünkben az apát tényleges előljárója a világi lelkipásztoroknak, akiket könyvekkel, olvasókkal lát el, segíti munkájukat. Az éves, hangsúlyozottan régi szokás szerint nekik adott formanyomtatvány is a szervezetségre utal és arra, hogy a Pázmány féle alapvető előírásokat igyekeztek betartani. Valószínű azonban, hogy a licenciátusi intézmény első évtizedeiben - éppen az egyházi hierarchia hiányosságai miatt - nem működött ilyen olajozottan a licenciátusok és a hierarchia kapcsolata. E dokumentum szerint a 18. században még javában működtek licenciátusok, nem is kis számban. Ezt természetesen forrásaink is megerősítik, bár éppen a tihanyi apát joghatósága alá tartozó licenciátusokról keveset tudunk. Egy 1716. évi összeírásban találkozunk a zala megyei Páhok szomszédságában lévő Szentandrás birtokkal, ahol licenciátus birtokolta az apátsági javakat.⁸⁸ Több információval rendelkezünk a balatonendréd-i licenciátusokról. 1721-ben Várady István szolgált itt⁸⁹, utóda pedig Törény Ferenc lett, akit Grasso Villebald 1729-ben helyezett Endrédre. Törény a

---

⁸⁸ A licenciátus nevét nem ismerjük. PRT XI. 536., 733.

⁸⁹ *Névtár* 1060.

katolikus hitvallás letétele után megígérte, hogy az apát, utódai és az egyház iránt hűséggel, engedelmességgel és tisztelettel fog viseltetni, úgy az istentiszteleti, mint az anyagi ügyekben tisztességesen fog eljárni, az egyház szolgálatait magára vállalja és illően elvégzi, a plébániát az ő és utódai beleegyezése nélkül mással fel nem cseréli, el nem hagyja, hanem licenciátusi feladatát, nevezetesen a szoltározást, prédikálást, imádkozást, keresztelest, esketést, temetést a római egyház szertartásai szerint ellátja. A március 27-én kiállított oklevéllel az apát a plébániát neki adományozta és figyelmeztette, hogy példás erkölcsöt tanúsítson. E forrás értékes adalék a licenciátusok működésével kapcsolatban, mert kevés licencia, azaz engedélyezés maradhatott fent, a veszprémi egyházmegye területéről pedig - bár nem a veszprémi püspök adta ki - tudomásom szerint ez az egyetlen megmaradt ilyen jellegű dokumentum.⁹⁰ 1745 január 1. után az andocsi ferencesek, majd a tihanyi bencések látták el a plébániát.⁹¹ Az 1749. évi egyházlátogatás bizonyítja, hogy az Endréden a szerzetespapok érkezésével feleslegessé vált licenciátus nem maradt munka nélkül. A jegyzőkönyv szerint ugyanis ekkor már a közeli, nagyrészt evangélikusok által lakott Kőröshegyen találjuk mint iskolamestert és „quasi licentiatum”-t, aki saját költségén restaurálta a régi romos templomot, amelyben az andocsi ferencesek szoktak misézni és úrnapi körmenetet tartani. Törény kezén volt a katolikusok félmázsás, még megáldatlan harangja. A templomban előimádkozott és postillákat olvasott fel. Szolgálataiért a hívektől javadalmazásban részesült.⁹²

A licenciátusok tényleges működéséről keveset tudunk, sőt legtöbb esetben működési idejüket sem ismerjük. Valószínűleg jól látta el feladatát Farkas János, aki a 18. század első felében Nemesviden több mint 30 évig működött licenciátusként. Tanulmányait a retorikai osztály abszolválásával fejezte be. 1710 körül kezdett Nemesviden munkálkodni, és az 1745. évi kánoni látogatás még a helyén találta. Vid fából készült, szalmatetővel fedett kis kápolnája a korábbi templom helyén épült, patrónusa Szent Imre volt. A legközelebbi pap a tapsonyi

---

⁹⁰ PRT XI. 204. Latin szövege: Vilibaldus Grasso Ordinis Sanctissimi Patris Benedicti Abbas Sancti Aniani Episcopi et Confessoris de Tyhan ad Lacum Balaton. Tibi Francisco Törény, salutem et Divinam benedictionem. Accepta a te fidei catholice professione, quod mihi, meisque successoribus, Ecclesiaeque fidelis eris, obedientiam, et reverentiam debitam exhibebis et propterea, quod in spiritualibus, seu divinis, et temporalibus bene ac laudabiliter deservies oneraque Ecclesiae parochialia sufferes ac debite supportabis. Denique quod Ecclesiam parochialem sine licentia mea obtenta successorumque meorum non permutabis sed neque deseres. Verum in functione tua licentia scilicet psallendi, concionandi, preces sacras fundendi, baptizandi, et copulandi, ac sepeliendi, iuxta Ritus Sanctae Matris Ecclesiae Romanae fideliter ac diligenter administrabis et inservies. Idcirco parochiam possessionis meae Endréd vocatae in Inclyto Comitatu Simigiensi existentis tibi assigno, et confero iuxta conditiones et modificationes superius declaratas. Illud tibi paterne et severe imponendo, quatenus te in omnibus morigerum et exemplarem exhibebis, exhibendo ad gloriam Dei et salutem animarum incessanter noveris laborare, ut mercedem accipias in Coelo. Datum Tyhan die 27. mensis Martii Anno Domini Millesimo Septingentesimo Vigesimo Nono. Idem qui supra. Az apát pecsétje. Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár Actorum Abbatiae Tihanyiensis Fasc. 30./7.

⁹¹ PRT XI. 208., PETRÁK 45., *Névtár* 1042.

⁹² VÉFL Canonica Visitatio Archidiaconatus Kaposiensis 1749. 252-253.; *Névtár* 1042.

plébános volt, de ő ritkán járt Viden. Amikor arra vetődtek, kolduló ferencesek miséztek a kápolnában. Ha nem volt mise, a licenciátus előimádkozott és postillákat olvasott fel a kápolnában. Az egyház földjét és gyümölcsösét az egyébként hatgyermekes Farkas János használta. Ő volt a tanító is a falu iskolájában. Fíliaiban, Csákányon és Dencsen csak romos templomok voltak.⁹³ Nem messze Vidtől tevékenykedett a mesztegnyői licenciátus, Vörös Gergely, aki szintén hosszú ideig, közel 30 évig látta el hivatalát. A vizitátor szerint kiválóan látta el munkáját, ezért évről évre megerősítették munkakörében. Vörös Gergelyt, csakúgy mint Farkas Jánost, a falu tartotta el. A falu közepén álló kápolna mellett, vele egy tető alatt találjuk Vörös Gergely házikóját udvarral és harangtoronnyal. A falutól mintegy negyed óra járásra egy romos templom dűledezett, majd innen egy kőhajításnyira állt az Érsekapátinak nevezett helyen a tágas, elhagyott monostor ép, de tető nélküli tornyos templommal.⁹⁴ Mesztegnyő szintén a tapsonyi plébános lelki irányítása alatt állt, majd 1742-től Horváth Beneventus mariánus ferences szolgált itt, 1747-ben pedig ferences templom és kolostor épült Mesztegnyőn.⁹⁵

Farkas János és Vörös Gergely munkáját a tapsonyi plébános és az esperes ítélte meg. Domaniczky János Ferenc somogyzili plébános és esperes az 1742 augusztus 20-21-én tartott papi korona határozatait írásban köröztette a kerület papsága között. Ezen irat végén felhívja a tapsonyi plébánost, hogy miután a nemesvidi és a mesztegnyői licenciátust magához intézte, onnan mielőbb irányítsa hozzá vizsgálatra és küldje velük vissza a körözvényt.⁹⁶ De nem csak ez kötötte össze a két licenciátust. 1732 november 13-án Tapsonyban Farkas János keresztelte Vörös Gergely Katalin nevű kislányát. Ebből nyilvánvaló, hogy az egymáshoz közel munkálkodó licenciátusok nem elszigetelten végezték feladatukat, hanem egymással szoros kapcsolatban állhattak. Ezt támasztja alá az adat is, hogy szintén ebben az évben és ugyancsak Tapsonyban keresztelték Farkas János fiát, akinek a tapsonyi plébánia iskolamestere Bosnyák János lett a kersztapja. Bosnyák János szintén világiként működött az egyház szolgálatában ha nem is licenciátusként, de az ahhoz nagyon sokban hasonlító iskolamesteri munkakörben.⁹⁷ Egyébként Farkas Jánost is felkérték keresztszülőnek⁹⁸, sőt a mezőkomáromi licenciátus, Miskoltzi Gergely négyzseres,⁹⁹ Tapolczay Pál törökkoppányi

---

⁹³ VÉFL H I/28. Licenciátusok. VÉFL Conscriptio animarum Districtuum Wesprim et Keszthely 1745. 523.

⁹⁴ VÉFL H I/28. Licenciátusok.

⁹⁵ TAKÁCS-PFEIFFER I. 202-203.

⁹⁶ P.S. Admodum Reverendus Dominus Parochus Tapsoniensis citatis ad se Nemesvidiensi et Mesztegnyensi Dominis Licentiatibus quantocius dignabitur huc dirigere ad Examen et hasce per Eosdem remittere. VÉFL Circulares I. 5.

⁹⁷ VÉFL H I/28. Licenciátusok.

⁹⁸ Uott.

⁹⁹ Uott.

licenciátus pedig kétszeres keresztapa volt.¹⁰⁰ A hívek tehát szintén szoros kapcsolatba kerülhettek licenciátusaikkal, kitüntető dolognak érezhették, ha a közösség lelki irányítója lelki rokonságba kerül családjukkal és gyermekeik keresztyéni nevelését megnyugtatóbb kezekben tudhatták.

Az anyakönyvek azt is bizonyítják, hogy az éppen távol lévő plébánost kisegíthette licenciátusa. Főleg Miskoltzi Gergely volt aktív ilyen téren, hiszen 1724 és 1727 között számos esetben ő keresztelt, esketett és temetett, holott ekkor már volt Mezőkomáromban plébános.¹⁰¹ Egy licenciátus, a Dabroncon szolgáló Gazdag János kezdte az anyakönyvezést Türrén.¹⁰²

Miután Mezőkomáromban megszerveződött a plébánia, Miskoltzi Gergely sem sokáig maradt itt, hiszen számtalan üresen álló plébánia várt szolgára.¹⁰³ Miskoltzi később Vajtán tűnt fel licenciátusként, ahol 1737 augusztusában börtönbe került, mert figyelmeztetés és tilalom ellenére megkísérelte néhány vegyes vallású és idegen egyházmegyéből származó jegyespár megesketését. Megfelelő feddés után javulás reményében hamarosan szabadlábra helyezték. Nem sokkal ezután engedélyt kért Gál Mihály és özvegy Oláh Erzsébet megesketésére, de nem kapta meg azt, mivel a felek szabad állapota nem volt eléggé bizonyított és elbocsátó levelük is gyanús volt.¹⁰⁴ Törény Ferenc, Balatonendréd licenciátusa kihirdetés nélkül adott össze egy ifjút és az ifjú által éjszaka megszöktetett leányt.¹⁰⁵ A példák alapján megfogalmazható, hogy a szabályokat következetesebben alkalmazó papság helyett ilyen bonyolult és nem egészen tiszta ügyekben a talán kevesebb ellenállást tanúsító és a világiakhoz közelebb álló licenciátusokat kereshették fel a hívek, akik közül néhányan hajlandónak mutatkoztak a szabályok megkerülésével cselekedni. Egyébként a trienti zsinat „Tametsi”-dekrétuma csak a saját plébános és két-három tanú jelenlétében kötött házasságot ismerte el törvényesnek, ezért a licenciátusok előtt kötött házasság országszerte kényes és többször kifogásolt pontja volt a világi lelkipásztorok működésének.¹⁰⁶

Gecseről, amely ekkor még a győri egyházmegyéhez tartozott, az 1710-es években elmozdították az iskolamestert, mert egy katolikust evangélikussal adott össze. Három évig

---

¹⁰⁰ Uott.

¹⁰¹ VÉFL H I/28. Licenciátusok.; PETRÁK 44.

¹⁰² VÉFL Tomus Baptisatorum I. Türré. In folio separato ab anno 1722. Per Joannem Gazdagh Ludimagistrum et Licentiatum Dabroncensem Baptisati sunt: 1722 január 15.-1730 december 24.

¹⁰³ *Névtár* 726.

¹⁰⁴ VÉFL Prot. Ep. I. 168., PETRÁK 45.

¹⁰⁵ VÉFL Prot. Ep. I. 11.

¹⁰⁶ Decretum de reformatione matrimonii. Concilium Tridentinum, Sessio XXIV. Néhány további példa a házasság szentségét kiszolgáltató licenciátusokra: SÁVAI JÁNOS: *Missziók, mesterek, licenciátusok*. Documenta missionaria II/I. Szeged 1997. 163-166.

nem volt licenciátus a faluban, ebben az időben a falu kocsisa és egy takácslegény temetett. A kocsis, aki „Lutheranicum Könyörgést” szokott vezetni, egyszer prédikálni is akart, előtte „odahaza az Evangéliumot forgáccsal megjegyezte”. A szószéken vette észre, hogy elvesztette a forgácsot, a hosszas keresgélés közben az elunt hallgatóság közül egy férfi rákiáltott: „Szál le öcsém, mert látom, semmi sem lesz belőle.”¹⁰⁷ A hasonló eseteket - mint láttuk - azzal próbálták elkerülni az illetékesek, hogy prédikációsköteteket juttattak a kocsinál tanultabb licenciátusoknak is, ebből kellett felolvasniuk az adott napra szóló prédikációt. Arról, hogy ezek mely művek voltak, csak egy adattal rendelkezünk. Göllén a nép által Miklós deáknak szólított Jókay Miklós Illyés István hitelemző könyvét és a Pázmány-féle postillákat olvasta fel.¹⁰⁸ Ez utóbbin cseppet sem csodálkozhatunk, mivel Pázmány prédikációgyűjteménye még száz évvel első megjelenése után is a legnépszerűbb és legmagasabb színvonalú ilyen jellegű mű volt Magyarországon. A veszprémi egyházmegye alsópapságának magánkönyvtáraiban és a plébániai könyvtárakban még a 19. század elején is a leggyakoribb homiletikus mű ez volt.¹⁰⁹ Előszavából tudjuk, hogy szerzője elsősorban a licenciátusok számára adta ki beszédgyűjteményét, hiszen az ő képzettségük nem érte el a papság képzettségének színvonalát.¹¹⁰ A licenciátusok használhatták még a Pázmány-kortársak, Vásárhelyi Gergely, Lépes Bálint és Káldi György munkáit, bár valószínűleg jóval kisebb példányszámban, valamint Illyés András és a Miklós deák által is forgatott Illyés István műveit. Illyés András prédikációi népszerűek lehetnek, mert ezek kimondottan falusi plébánosoknak, egyszerű nyelven írt rövid prédikációk voltak.¹¹¹ Padányi Bíró Márton veszprémi püspök beszédgyűjteménye, amelyet egyházmegyéjében nyilvánvalóan ő terjesztett el, már abban a korban keletkezett, amikor a licenciátusok működését a papság számának emelkedése feleslegessé tette.¹¹²

¹⁰⁷ VÉFL H I/28. Licenciátusok. VÉFL Negotia religionaria IV./12/2.

¹⁰⁸ MELHÁRD GYULA: *A székesfejérvári órkanonokság története*. Veszprém 1906. 38. Melhárd Illyés András hitelemző könyvéről tesz említést. Illyés András és Illyés István is adott ki prédikációskötetet, azonban hitelemző könyvet csak Illyés István. Katekizmusa először 1686-ban Nagyszombatban jelent meg. Tehát Miklós deák valószínűleg Illyés István Katekizmusát olvashatta fel. MIHALOVICS EDE: *A katolikus predikáció története Magyarországon*. II. Budapest 1901. 140-148., 152-161.

¹⁰⁹ HERMANN EGYED - EBERHARDT BÉLA: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvvállománya a XIX. század elején*. A Veszprémi Egyházmegye Multjából 8. Veszprém 1942. 29.

¹¹⁰ A Keresztyén Olvasókhöz. In: PÁZMÁNY PÉTER: *A Római Anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt Evangéliumokról, Predikációk*. Pázmány Péter összes munkái VI. Budapest 1903. XXI. Kiadásai: 1636., 1695., 1768. Uott. V-VI.

¹¹¹ HERMANN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München 1973. 248-249., 263-265., 323-325., HERMANN-EBERHARDT 29. MIHALOVICS II. 143., 148.

¹¹² *A Micae et spicae evangelico-apostolicae, avagy evangéliumi kenyér-morzsálékok és apostoli búzakalászk* két kötete 1756-ban és 1762-ben jelent meg. HERMANN 324., PEHM 351-356., HERMANN-EBERHARDT 29-30.

A papság hiányában a licenciátusok az asszonyavatást, azaz a gyermekágyból felkelt anya templomi megáldását is elvégezték¹¹³. Kiss Ignác padragi licenciátust Cseles Márton győri jezsuita rektor felhatalmazta a plébánia vezetésével, postillák és imádságok felolvasásával, a keresztelés, esketés, asszonyavató és temető elvégzésével.¹¹⁴ Pozsgay János récsei iskolamestert és licenciátust egy récsei férfi megvádolta a prédikáció alatt, hogy a szülő asszonyok egy vagy két hét után avatás nélkül élnek tovább házasságot. A férfi megbüntetését a jelen lévők akadályozták meg.¹¹⁵

Ha a közelben pap szolgált, a buzgóbb licenciátusok nem elégedhettek meg a prédikációk felolvasásával. Az 1756-ban 70 éves és 1694-től Ságváron élő Takács Mátyás szerint ifjú korában minden vásár- és ünnepnapon a licenciátus vezetésével a katolikus hívek Ságvárról Kilitire jártak szentmisére, amelyet a helyi plébános mondott. Ezeken a miséken még ministrált is.¹¹⁶ 1721 Szent György napján Varjú Ádám vanyolai licenciátus a vaszari tempombúcsúra processzióban vezette a híveket.¹¹⁷ Valószínűleg nem ez lehetett az egyetlen ilyen eset. A sümeg környéki licenciátusok a sümegi búcsúra vezethették a rájuk bízottakat, ugyanis a veszprémi püspök a búcsú előtt összehívatta a plébánosokat és a licenciátusokat a búcsú előkészítésére. A jó idő esetére tervezett processzió érintette volna a Szent Katalin templomot. Kettesével vonultak zászlókkal és ferretrumokkal. A kegytemplomnál mise, majd szentbeszéd, aztán litánia következett.¹¹⁸ A taszári plébánia megszervezése előtt licenciátusok működtek a plébánián. Az Angyalok királynője tiszteletére szentelt romos templomhoz az ő idejükben is sereglettek a környékbeli hívek.¹¹⁹

A licenciátusi intézmény kialakulásában nagy szerepe volt az iskolamestereknek, mint a papok hiányában a falvakban megmaradó tanult világi embereknek. Később is egy-egy licenciátus, mivel a licenciátusi feladat bizonyos fokú iskolázottságot kívánt, elláthatta az iskola vezetésének feladatát azokban a falvakban, ahol nem működött iskolamester. Máshol iskolamesterek licenciátusi engedélyt kaptak, így bővült ki működési körük. A licenciátusok ezáltal a közösségek lelki és szellemi irányítói voltak. Gazdag János dabronci licenciátusról tudjuk, hogy iskolamester is volt egyben, akárcsak Törény Ferenc, akit iskolamesternek és „quasi licentiatusnak” mond a forrás. A Nemesviden szolgáló és retorikai osztályt végző Farkas János tanultságánál fogva szintén ellátta ezt a feladatot. Papp István Csombárd

¹¹³ JUHÁSZ 43., 54-57.; SÁVAI 206.; BÁRTH DÁNIEL: *Asszonyavató*. In: Ethnographia 110. (1999) 359-398., 385.

¹¹⁴ VÉFL H I/28. Licenciátusok.

¹¹⁵ VÉFL Prot. Ep. I. 154.

¹¹⁶ VÉFL Acta parochialia 5/15.

¹¹⁷ VÉFL Negotia religionaria 4/11/4. VÉFL H I/28. Licenciátusok.

¹¹⁸ VÉFL H I/28. Licenciátusok.

¹¹⁹ VÉFL Visitatio parochiarum Districtus Kaposváriensis 1748. 133.

iskolamestere naponta imádkozott a néppel és könyvből felolvasva katekizált. Ő valószínűleg nem kapott licenciát, mivel az egyházlátogatási jegyzőkönyv ezt nem említi, viszont hasonló feladatokat látott el, mint a licenciátusok.¹²⁰ Kisgörbő evangélikus tanítója katolizálása után licenciátusként folytatta tovább működését.¹²¹ Licenciátusaink közül nem egyet deáknak hívtak. Ezekben az esetekben is valószínűsíthetjük, hogy megnevezésüket nem csak licenciátusi munkájuknak és tanultságuknak köszönhetik, hanem az iskolamesteri feladatok ellátásának. Törökkoppányban Tapolczay Pál „vulgo Pál Deák nominatus”.¹²² Jókay Miklós göllei licenciátust Miklós deáknak hívták.¹²³ György deák 1732-ig, a plébánia megszervezéséig Hahóton licenciátus és iskolamester volt. A plébános jelenléte már feleslegessé tette a licenciátusi munkát, de továbbra is szükség volt György deákra, mint iskolamesterre, ezért a tanítást ezután is folytatta. A plébániai javakat ezentúl természetesen már nem György deák használta, hanem a plébános, aki iskolamesterének más egyházi földeket szerzett meg javadalomként.¹²⁴ Valószínűsíthető, hogy György deák példája általánosnak mondható. A licenciátusi hivatal a papság számának állandó növekedésével a 18. század közepén megszűnt. A licenciátusok némileg megváltozott, illetve leszűkített feladatkörrel mégis tovább dolgozhattak iskolamesterként vagy amire korábban szintén láttunk példákat, a plébános érkezésével más - plébános nélküli - faluban dolgoztak tovább.

A licenciátusokra vonatkozó legtöbb adatunk a plébániaszervezéssel, a templomok felekezeti hovatartozásának megállapításával foglalkozó 18. század első feléből származó dokumentumokban található. A plébániaszervezéskor számba vették a plébániához tartozó földeket. Ez a hódoltság kusza birtokviszonyai és a felekezetek közötti konfliktusok miatt nem volt egyszerű dolog. Az idős tanúk elmesélték, hogy mely területek tartoztak egykor a plébánia javai közé és számos esetben a licenciátusok birtokhasználatára hivatkoztak, azaz a katolikus plébánia megszűnése után ahol licenciátus működött tovább, nem hagyta parlagon heverni és mások által bitorolni a plébánia földjeit. A tanúk állítása szerint Buzás Mihály badacsonytomaji licenciátus kaszáltatta a káptalanfői plébánia gulácsi határban lévő rétjét.¹²⁵ A zala megyei Csatóron egy később vitássá vált tulajdonjogú szőlőt a tanúk szerint egy licenciátus művelt, sőt pincét is kezdett azon építeni.¹²⁶ Felsőpáhokon és Hahóton a plébános előtt szintén licenciátusok és iskolamesterek birtokoltak bizonyos plébániához tartozó

¹²⁰ VÉFL Visitatio parochiarum Districtus Kaposváriensis 1748. 282. *Névtár* 816.

¹²¹ PAYR SÁNDOR: *A dunántúli evangélikus egyházkerület története*. I. Sopron 1924. 455. *Névtár* 863.

¹²² VÉFL Visitatio parochiarum Districtus Kaposváriensis 1748. 291.

¹²³ MELHÁRD 38.

¹²⁴ VÉFL H I/28. Licenciátusok.

¹²⁵ VÉFL Prot. Ep. I. 175-178.

¹²⁶ VÉFL H I/28. Licenciátusok.

szőlőket.¹²⁷ Nyirádon is világi lelkipásztorok művelték az egyház földjeit.¹²⁸ A példákat még sokáig lehetne sorolni. A licenciátusok tehát nemcsak a vallási élet szervezői és a papsághoz nem kötött szentségek kiszolgáltatói voltak, hanem a plébániai földek kezelői, művelői és megtartói is egyben.

---

¹²⁷ Felsőpáhok: ÖRDÖG III. 99., Hahót: VÉFL Acta parochialia V./22.

¹²⁸ ÖRDÖG III. 708.

III.1 Plébániaszervezés és templomépítés

A veszprémi püspökségben a katolikus restauráció lassabban indult meg, mint a kedvezőbb helyzetű és nagyobb jövedelmű királysági egyházmegyékben. A püspök egyházmegyei jelenléte, a káptalan visszaállítása, a szerzetesrendek megjelenése és a világi alsópapság számának lassú növekedése a 18. század elejére mégis megteremtette a katolikus restauráció alapvető feltételeit. A hierarchia felépítésének kezdete tehát megtörtént, az egyházmegye népessége azonban nagyrészt még mindig protestáns volt. Buda környékén katolikus szempontból nem volt rossz a helyzet, hiszen a délszláv bevándorlók és az őket pasztoráló bosnyák ferencesek révén megmaradó katolicizmust a 18. század eleji betelepítések csak tovább erősítették. E települések között több német, szlovák és délszláv etnikumú. A székesfehérvári főesperesség településeinek legnagyobb része református volt, ezt az arányt az ország különböző tájairól betelepült katolikus magyar családok és a szervezeten érkező német telepesek változtatták meg. A tiszta katolikus falvak itt is, mint a veszprémi főesperesség területén német telepítés, néhány községbe pedig szlovákok érkeztek. A legtöbb protestáns falu a veszprémi főesperesség területén volt, sőt magának a püspöki székvárosnak a legnagyobb része is református volt. A katolikusok szempontjából a legkedvezőbb helyzetet Zalában találjuk, ahol a néhány megmaradt katolikus plébániának és az újjáéledő ferences kolostoroknak köszönhetően katolikus szigeteket maradtak meg, illetve jöttek létre. A Balatontól északra és nyugatra éltek katolikusok, továbbá a délszláv bevándorlásnak és a német betelepítéseknek köszönhetően Dél-Zalában. Zalában jelentős számú evangélikus népességi is élt, főleg északon és a Göcsejben. A veszprémi főesperességgel szomszédos területeken azonban már sok református faluval találkozunk. A délszláv betelepülők és az andocsi misszió vonzáskörzete miatt Somogy tiszta református vidékeit vegyes lakosságú és katolikus részek is színesítették. Dél-, és Közép-Somogy szinte teljesen református volt, katolikusok Kaposvártól keletre, délre és délnyugatra, valamint a Balatontól délre éltek.

A veszprémi egyházmegye püspökeinek meg kellett szervezniük a hódoltság alatt elnéptelenedett és pusztává vált birtokaik működését, valamint azok hitéletét. Ennél azonban nehezebb feladatnak bizonyult a reformált közösségek használatába került katolikus javak visszaszerzése, hiszen ezek a közösségek és lelkipásztoraik joggal tekintették magukat a reformáció előtti egyház örököseinek, hiszen nem egyszer pap és közössége együtt

csatlakozott az új hithez. Az 1715-ös pozsonyi országgyűlés törvénycikkei, az 1721-ben felállított, vallásügyeket vizsgáló Pesti Commissio végzései és a III. Károly által kiadott két resolutio a vallást állami ügynek tekintve nyújtott segítséget a protestantizmus ellen fellépő katolikus egyháznak. Az országgyűlés bizottságok kiküldését rendelte el a visszafoglalt területek tulajdonjogának felülvizsgálatára és a vallásügyek kivizsgálására. A Carolina Resolutio megerősítette a protestáns egyházak feletti állami ellenőrzést, sőt a katolikus egyház számára felügyeleti jogokat biztosított a protestáns vallásgyakorlat felett. Az állam által biztosított előnyök mellett protestantizmus visszaszorításához, a plébániaszervezet további bővítéséhez döntő fontosságúnak bizonyult, hogy a kegyurak jó része katolizált. Segítségükkel a püspöki hatalom a protestáns egyházi hierarchia felszámolásával párhuzamosan próbálta megteremteni a katolikus egyházi struktúrát, és ennek következményeképp elősegíteni a népesség katolizálását. A következőkben a katolikus plébániaszervezés nehéz folyamatait és eredményeit próbálom bemutatni.

A plébániaszervezést alapos előkészítő munka előzte meg. A püspök tanulmányokat végző, szentelés előtt álló papnövendékeinek ismeretében tudta, hogy hány plébánia betöltésére van reális esélye. Az új plébánia helyének kiválasztását megkönnyítették az egyházmegyét és a különböző esperességeket feltérképező összeírások és részleges kánoni vizsgálatok. A püspök vikáriusának és az espereseknek köszönhetően az 1720-as évek második felétől, tehát Acsády Ádám püspökségétől jól ismerhette egyházmegyéjét.¹²⁹ Az első évtizedek összeírásai – éppen a létrehozandó plébániák miatt – a legnagyobb figyelmet a plébániák és filiák jövedelmeire, eltartó képességére fordították, valamint arra, hogy egy plébániának hány filiája van, milyen állapotban van a temploma, illetve kik a települések kegyurai. Készültek olyan összeírások, amelyek nem egy egyházi közigazgatási egység településeit mérték fel, hanem közvetlenül olyan helyekről tudósították a püspököt, amelyekkel kapcsolatban megszületett a döntés, hogy hamarosan plébániát és plébánost kapnak.¹³⁰ Plébániát csak olyan gazdagabb községbe lehetett telepíteni, amely az érkező plébánost el tudta tartani, a templomot fel tudta építeni, vagy ha romos volt, fel tudta újítani. Értelem szerűen azok a településcsoportok élveztek előnyt, ahol egy plébániához sok – esetenként 10-12 – leányegyház tartozott. Ilyenkor egy plébániához tartozó településcsoport gazdagabb, lehetőleg templommal rendelkező, a plébániától messzebb fekvő községét jelölték ki a létrehozandó plébánia helyszínévé. Természetesen a kegyúr kiléte sem volt

¹²⁹ A VÉFL Acta et fragmenta visitationis canonicae, Acta parochialia és Conscriptioes proventuum parochialium fasciculusi tanúskodnak erről.

¹³⁰ VÉFL Conscriptioes proventuum parochialium II. / 3.

elhanyagolható szempont, hiszen egy gazdag, nagy tekintélyű arisztokratától a plébánia megszervezésében és a templom építésében nagy anyagi hozzájárulást várhatott az egyházi vezetés. A plébániára egyébként a kegyúr praesentatiojára, ajánlására is szükség volt. Egy-egy plébánia létrejöttét esetenként több éves szervező és építő munka is megelőzhette. Közben a kijelölt plébános a püspök, a vikárius vagy a főesperes előtt letette a plébánosi vizsgát, a katolikus hitvallást és a plébánosi esküt, ezt követően az esperes meghatározott ceremóniák közepette iktatta be a plébánia birtokába.¹³¹

A plébániaszervezés munkáját jól érzékelteti Acsády Ádámnak a helytartótanácshoz 1737. január 12-én írt válaszelevele. A helytartótanács azt tudakolta a püspöktől, hogy hány papja van, hová helyezi őket és a plébániákhoz milyen távolságra fekvő leányegyházak csatolhatók. Acsády szerint ahol a földesurak buzgósága lehetővé tette új plébánia állítását, ott az egyházmegye is hozzájárult ehhez. Ily módon az elmúlt 2 évben 5 plébániát sikerült létesíteni: Zala megyében kettőt (Kapornak, Felsőpáhok), Fejér, Pilis és Somogy megyében egyet-egyet (Szár, Hidegkút, Pathi). Jelenleg 8 növendéke tanul, de ezek még nem alkalmazhatók a külső lelkipásztori munkára, különösen nem vegyes vallású helyeken, sőt tanulmányaiktól nem lenne ajánlatos elszakítani őket. Acsády az ellátást illetően bizakodó volt az ifjabb papi nemzedéket látva. Remélte, hogy idővel a földesurakkal is eredményesebben lehet majd tárgyalni az új plébániák fenntartásáról. A levél írásakor éppen két plébánia létesítése volt folyamatban: Lepsényben és Felsőörsön.¹³²

A templomépítéshez és a plébániaalapításhoz a telket, a tervrajzot és az építkezési anyag jó részét a helyi földesúr vagy maga a püspök adta. Többször ők fizették a szakmunkásokat is. Az érdekelt falu és környéke szolgáltatta a fuvart, lakosai segédmunkásként dolgoztak és élelmezték a szakmunkásokat. Néha azonban a püspököt is tudták befolyásolni. Bakónakot évtizedekig a kanizsai ferencesek látták el¹³³, de a püspöknek írt levelük szerint leterheltségük miatt nem mindig jutottak el időben filiájukra. Ezért megtörtént, hogy egy hétig is keresztesetlen volt az újszülött, vagy gyónás nélkül haltak meg a betegek. A ferencesek azt ajánlották, hogy az amúgy Kanizsánál közelebb fekvő Gelsehez kerüljenek át filiaként, de a bakónakiak – ismerve a gelsei plébánost – inkább külön papot szerettek volna kérni. 1750-ben kérték tehát a püspököt, hogy esperesével vizsgálta meg településük, Kísércse, Nagyrécse, Sárszeg és Újudvar anyagi viszonyait, hiszen ezekből –

¹³¹ A vizsga, a hitvallás és az eskü legtöbbször a vikárius és az esperes előtt zajlott. VÉFL Prot. Ep. Passim.

¹³² PETRÁK 23. Az erőszakos felsőörsi ellenreformációra, benne a plébániaszervezésre kiváló esettanulmány: JAKAB RÉKA: *Ellenreformáció a veszprémi káptalan felsőörsi birtokán a XVIII. század közepén*. Szakdolgozat. ELTE 2001. Egy részlete nyomtatásban is megjelent. In: *Népi vallásság a Kárpát-medencében* 6. Szerk. S. LACKOVITS EMÓKE-MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém 2004. I. 163-173.

¹³³ ÖRDÖG III. 246., 320.

szerintük – becsülettel el tudnának tartani egy plébánost. Padányi Bíró Márton nem sokat késlekedett, elrendelte alesperesének, hogy vizsgálja meg a leendő plébánia és a filiák templomainak állapotát, jelentésében térjen ki a földesurakra, írja meg, hogy van-e plébániaépület és az ehhez szükséges javak: szántóföldek, rétek, de a felszínre került hiányosságokat is vizsgálja meg és orvosolja azokat.¹³⁴ A plébánia megszervezése azonban még egy évtizedig váratott magára, de lényegében a hívek által kért rendszerben állt fel. 1761-ben Bakónak központtal Nagy- és Kistrécs, valamint Sárszeg leányegyházakkal létrejött az új plébánia.¹³⁵

A hívek kezdeményezőkétségére máshol sem volt panasz. Dabroncon az 1746-os vizitáció szerint nem volt templom, a hívek egy imaházba jártak misére, amelyet a rendeki plébános tartott. A dabronciak az imaházról nem messze haranglábat is építettek.¹³⁶ Miután előteremtették az anyagiakat, felkeresték Szép István plébánost, hogy templomot akarnak építeni. A rendeki plébános és a dabronci hívek 1753. október 4-én közös levélben kértek a püspöktől engedélyt a templom alapköveteléséhez. A levélből kiderül, hogy már majdnem minden szükséges alapanyagot beszereztek a templom építéséhez, de az épület méreteiben még nem egyeztek meg. A közösség azt is megvitatta, hogy templomuk titulusa Szent György lesz. A levélhez természetesen megszerezték a falu legnagyobb birtokosának, Batthyány Imrének a hozzájárulását is, aki szabad kezet adott nekik a titulus kiválasztásában.¹³⁷

Dabronc közelében az Esterházy család pápa-ugod-devecseri uradalomhoz tartozó falvak esetében azt tapasztaljuk, hogy az Esterházyak sokkal jobban figyelemmel kísérték birtokaik egyházi építkezéseit, mint Batthyány Imre. Esterházy Károly egri püspök az országos jelentőségű templomok építése mellett¹³⁸, családi birtokairól sem feledkezett meg. Pápai prefektusával levelezve a káptalanfai templom építésének minden mozzanatáról értesült. Általában nem a püspökön és prefektusán múltott, hogy az építkezések késedelmet szenvedtek. 1767 nyarán az ácsok már a tetőzethez való fát faragták az istvándi erdőben, amikor a pestis miatt le kellett állniuk a munkával, mert a marhák mozgását Zala vármegyében megtiltották, így a gerendák az erdő szélén maradtak. A püspök belátva, hogy a

---

¹³⁴ VÉFL Acta parochialia V. / 52.

¹³⁵ *A veszprémi egyházmegye papságának névtára*. Veszprém 1975. 198., Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 4. Veszprémi egyházmegye. Összeállította: Dóka Klára. Budapest 1997. 31.

¹³⁶ ÖRDÖG III. 32.

¹³⁷ VÉFL Acta parochialia III. / 33.

¹³⁸ Esterházy Károly templomépítési programjához: MEZEI ZSOLT: *Gróf Eszterházy Károly, a barokk főpap és főúr*. In: Eszterházy Károly emlékezete. Emlékkönyv galántai és fraknói gróf Eszterházy Károly egri püspök, Pápa város földesura, mecénása és építtetője halálának kétszázadik évfordulója tiszteletére. Szerk.: HERMANN ISTVÁN, MEZEI ZSOLT. Pápa 2000. 39-52.; WINKLER GÁBOR: *Gróf Eszterházy Károly építkezései Pápától Egerig*. In: Uott. 53-62.

tél előtt már nem folytathatják a munkát, legalább azt elérte, hogy a befejezéshez szükséges alapanyagot összesel és télen összegyűjtsék, így tavasszal korán elkezdhatték az építkezést. A munka mégis lassan haladt, sőt Esterházy nem fogadta el a devecseri ács tetőszerkezetét sem, mert a tervet igen „gorombának” találta, ezért a pápai uradalom ácsmesterét küldte ki a munka befejezésére. A templom felépítése után következhetett a plébánia megszervezése. Esterházy 1771 tavaszán Kiss Ferenc prefektusát elküldte a faluba, hogy a plébánia számára egy, a templom és az iskolamester részére pedig fél-fél jobbágytelket hasítson ki az uradalmi földekből.¹³⁹ A plébániaépületet is az uradalom építtette fel, de a hívek segítségével, akiknek feladata volt, hogy az épület karban tartsák. Maga az épület fából készült, a teteje viszont nem sikerült igazán, hiszen erre már az 1778-as vizitáció rámutatott. A plébánosnak két, a háznépének egy szobája volt. Ezeken kívül egy-egy konyha, kamra és pince is tartozott hozzá. Az épület mellett két istálló is állt.¹⁴⁰ A földesúr tehát mindent megtett a plébánia létrehozása érdekében, a többi a püspök feladata volt. Ezzel egy időben épült a gyömörei templom is, amelynek építését Esterházy püspök hasonló részletességgel követte figyelemmel. A prefektus sokat vesződött a helyiakkal, mert nem akartak dolgozni. Esterházy bölcs válasza abban állt, hogy csak együtt építhetik fel a templomot. Az uradalom bérest fogad, ad négy bivalyt, hogy téglát, vizet és homokot hordhassanak. A napszámot viszont a falunak kell elvégeznie. Még abba is beleegyezett, hogy az uradalom a hetente cserélődő két béresnek 1 font húst juttasson. A kőműves mégsem tudott rendesen dolgozni, mert a gyömöriek csak vontatottan segítettek az építkezést.¹⁴¹ A püspök e téren tanúsított lelkiismeretessége úgy látszik, családi vonás volt, hiszen bátyja, Ferenc Bécsből követte figyelemmel a fenyőfői templom építését. Bittó József pápai prefektusától elküldte a templom tervrajzait, valamint az ácsmester és a kőműves költségvetését. A költségvetést hiányosnak és túl magasnak találta, ezért újat kért és kikötötte, hogy csak 400 forintot tud áldozni az építkezésekre. A tervrajzot megmutatta a család építészének, Franz Anton Pilgramnak. A terv egyiküknek sem tetszett, mert a kicsi templomhoz túl nagynek érezték a tornyot, amely véleményük szerint majdnem annyiba kerülne, mint az épület többi része együttesen. Végül az alig három hónap múlva, 1756 márciusában általuk elküldött tervrajz alapján kezdték meg a templom építését.¹⁴²

¹³⁹ VÉFL Acta parochialia V./137., 139.; VeML XI. 602. b. A gr. Esterházy-család pápa-ugod-devecseri uradalmának iratai. A pápai uradalom iratai. Capsa 51. nr. 2. Prefektusi levélmásolati könyv, 1766-1771. 104., 128., 139., 445-446.

¹⁴⁰ VÉFL Visitatio Canonica Comitatus Zala 1778. 36., 41.

¹⁴¹ VÉFL Acta parochialia V./137.; VeML XI. 602. b. A gr. Esterházy-család pápa-ugod-devecseri uradalmának iratai. A pápai uradalom iratai. Capsa 51. nr. 2. Prefektusi levélmásolati könyv, 1766-1771. 94., 104., 139., 176.

¹⁴² VÉFL Acta parochialia V./133., 134.

A fennmaradt források alapján a lesencetomaji egyházalapítás minden lényeges mozzanatát rekonstruálni tudjuk. A zalai kerület 1746. évi vizitátora a falu régi templomát romos állapotban találta. A községnek csak egy zsindeellyel fedett kis fa haranglábja volt, amelynek harangját még Volkra Ottó János püspök áldotta meg. A templomhoz nem tartoztak jövedelmet hozó földek, de a templomatyák beszámolója szerint a földesúr, Nedeczky Károly udvari tanácsos irányításával 363 forintot összegyűjtöttek és ennek egy részét kamatra kiadták.¹⁴³ A pénz valószínűleg a templom rendbehozatalára gyűjtötték, ugyanis 1747. június 24-én a földesúr a templom felújításáról számolt be a püspöknek és bár nem volt bevakolva az épület, kérte Bíró Márton, hogy szentelje fel.¹⁴⁴ A püspök igen örülhetett a gyors eredménynek, ugyanis 26-án kelt válaszlevelét a tapolcai plébánossal küldte vissza és abban a következő napot, Szent László ünnepét tűzte ki a templom felszentelésének napjául, sőt bérnialást is ígért Nedeczkynek.¹⁴⁵ Bíró Márton néhány ferencessel és familiárisaival július 27-én reggel át is utazott Sümegről Tomajra. A helyi hívek mellett mást is megmozgatott az ünnepi esemény, hiszen a tapolcaiak processzióban vonultak át a közeli faluba. A Szentháromság énekeket éneklő menetet a püspök szolgálai vezették. A püspök a nyilvános mise előtt megáldotta (benedixit) a templomot, majd közösen misézett a vitai plébánossal. A főpap a Gloria után beszédet mondott a Szentháromság kultuszáról és a veszprémi egyházmegyében újonnan bevezetett angyal olvasó imádkozásának módjáról.¹⁴⁶

Három nap múlva kelt levelében Nedeczky megköszönte, hogy eljött hozzájuk a püspök és tanította őket. Megígérte, hogy a templomban hasonló módon fognak imádkozni, mint azt a püspöktől látták.¹⁴⁷ A lelkesedés azonban kimondatta a földesúrral a következő problémát: nincs plébánosuk. Nedeczky azonban tudni vélte, hogy a püspök hamarosan ad plébánost Tomajra, akinek két filiája lesz, Némethfalú és Istvánd. Ha e három falu nem tudná eltartani a plébánost, a Cassa parochiorumból kapni fognak hozzá. Ehhez a püspöknek el kell küldenie az előterjesztést és a három faluból járó jövedelem összeírását.¹⁴⁸ Padányi

¹⁴³ ÖRDÖG III. 115-116.

¹⁴⁴ VÉFL Prot. Ep. III. 144. A templomon még évekig dolgozhattak, mert 1755-ben is „actu aedificatur ex materia solida.” *Acta Cassae parochorum. Egyházmegyék szerint besorolt iratok.* 7. füzet: Erdélyi, váci és veszprémi egyházmegye 1733-1779. Művészettörténeti adatok. A MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai XVII. Főszerkesztő: ARADI NÓRA. Budapest 1980. 221.

¹⁴⁵ VÉFL Prot. Ep. III. 145.; VÉFL Acta parochialia III./248. A püspök és a földesúr jó kapcsolatban lehetett, hiszen a püspök kedvesen Nedeczkyt is üdvözölte.

¹⁴⁶ VÉFL Prot. Ep. III. 153-154.

¹⁴⁷ Ha itt az angyal olvasóra céloz a földesúr, nem vált valóra maradéktalanul ígérete, hiszen az 1778-as vizitáció szerint a hívek hétköznapiakon nem nagyon jártak misére, így az olvasót sem imádkozták minden nap a mise alatt. VÉFL Visitatio canonica Comitatus Zala 1778. 394.

¹⁴⁸ VÉFL Prot. Ep. III. 151.; VÉFL Acta parochialia III./249.

válaszában megígérte, hogy mindent megtesz a lesencetomaji plébánia létrehozásáért¹⁴⁹ Július 6-án írt is Lesenceistvánd földesurának, Esterházy Ferencnek. Ebben tudatta vele, hogy – mivel a vitai plébánián megszaporodtak a hívek, a plébánosnak sok a plébániája és azok messze is esnek egymástól – Tomajon plébániát akar alapítani. A plébánia helyének kiválasztásában a falu központi fekvése volt a döntő. Mivel Istvádon a leendő plébános eltartására nincsenek földek kihasítva, kéri Esterházyt, hogy jelöljenek ki számára szántóföldet és rétet, valamint rendelje el jobbágynak, hogy természetben és pénzben is fizessenek a plébánosnak. Ha ezek után sem lenne elég a plébános járandósága, Esterházy segítségével kiegészítik a Cassa parochiorumból.¹⁵⁰

Az ezt követő két évben nem történt semmi a plébánia megvalósítása érdekében. 1749. május 19-21. között azonban Kozorics Ferenc veszprémi kanonok, tapolcai esperes-plébános és Viasz Tamás vármegyei esküdt összeírta az újonnan felállítandó plébánia birtokait és a plébános jövedelmét. E szerint Tomajon közvetlenül a templom kerítése mellett volt egy jobbágytelek, amelyen még látszottak a régi plébániaépület nyomai. Ennek egy részében gyümölcsfák voltak, a többi szántóföld, amelyet a hívek fognak megművelni. Évente 8 forint 50 dénárt hoz. A plébániához tartozott még két rét is, az egyiket a „Pap rétyét” a tomajai és a németfalusiak fogják kaszálni, ők gyűjtik össze és szállítják be a két szekér szénát. Ennek éves jövedelme 2 forint. A másik rét 6 szekér szénát termelt, amelyet a plébános háznépe művelt, ezért az éves jövedelme csak 3 forint volt. A szőlőhegy egyik részét „Pap szegének” hívták, innen hegyjog címen tizedet vesz a leendő plébános, ami átlagosan 10 akó lesz, így haszna 7 forint 50 dénár. Tomajon a 40 házaspár által fizetett párbér összesen 11 forint 40 dénár. E 40 házaspárból 21, mivel igásállatuk van, egy pozsonyi köből búzát ad, a többi pár csak felet. Ennek értéke 15 forint 25. A stóladíjak a következőképpen alakulnak: a falubeliek esketése 1 forint, az idegeneké szabad konvenció. Ebből évente összesen 2 forint várható. Az újjaszony avatása 12 dénár, évente 24. Keresztelésért 28,5 dénárt szed, az anyák szülés utáni templomi bevezetéséért 11,5 dénárt. Ez évente 11 forint 60 dénár. A temetési menet 25 dénár lesz, de mivel ez ritka, évente 1 forint 25 dénárral lehet csak számolni. A temetési beszédet egy forintban állapították meg, de mivel szegény a nép, nagyon ritkán kérik, ezért ebből nem számoltak jövedelemmel. Az igás állattal rendelkező pároktól egy-egy szekér tűzfát fog kapni, ennek együttes értéke 3 forint 15 dénár lesz. Németfalván, ahol szintén Nedeczky Károly volt a földesúr, csak kis szántóföldje lesz a plébániának, ezt is a plébános háznépe műveli. A munkadíj éppen lefedi a hasznot, tehát ebből nem származik a plébánosnak

¹⁴⁹ VÉFL Prot. Ep. III. 152.

¹⁵⁰ VÉFL Prot. Ep. III. 157-158., VÉFL Acta parochialia III. 250.

jövedelme. A 30 itt élő házaspár pénzben és terményben annyit fog adni, mint a plébánián, összesen 8 forint 55 dénár értékben. Ezek közül tíz párnak van igásállata, akik egy, a többiek fél köből gabonát adnak, összesen 10 forint értékben. A stóladíjakat ugyanúgy állapították meg, mint a plébánián, évente 6 forint jövedelemmel lehet számolni. 10 szekér tűzifát kap a plébános, ennek értéke évente 1 forint 50 dénár. Istvándon szintén kevés szántóföld tartozik a plébániához, ezeket a hívek fogják művelni. A becslés szerint évente 4 forint 25 dénárt hoz majd. Az 51 házaspár által fizetett párbér évente 14 forint 53,5 dénár lesz. A tőlük kapott gabona értéke 20 forint 75 dénár. A fentiekkel megegyező stóladíjakból várhatóan 9 forint jövedelme származik. Az innen járó 32 szekér tűzifa értéke 4 forint 80 dénár lesz. Összesen tehát 135 forint 27,5 dénár várható ¹⁵¹ Ez tehát nem érte el a minimális papi jövedelemként megállapított 150 forintot, így valóban a Cassa parochorumnak kellett azt kiegészíteni. ¹⁵²

Nem tudjuk, hogy miért, de a plébánia hivatalos alapítására csak 1754. március 27-én került sor, ekkor adta ki alapítólevelét Nedeczky Károly, aki a kegyúri jogot fenntartotta magának. A püspök április 20-án fogadta el az alapítást és megerősítette Nedeczky és leszármazottainak kegyúri jogát. ¹⁵³ A püspök ugyan ezen a napon erősítette meg a plébánián létrehozott Szent Anna társulatot is. ¹⁵⁴ Mivel a plébánosnak nem volt elég jövedelme és igen kevés földje volt Esterházy Ferenc falujában, április 7-én Padányi ismét kérte Esterházyt, hogy Lesenceistvándon hasítsanak ki földeket a leendő plébános számára és kötelezze jobbágyságait, hogy segítsenek a plébániaház felépítésében. Kilátásba helyezte, hogy a plébános vásár- és ünnepnapokon felváltva fog misézni a plébánián és Istvándon. ¹⁵⁵ Esterházy két hét múlva válaszolt Pozsonyból. Ebben kifejti, hogy kész lenne a püspök plébániaalapítási tervét segíteni, de annál kevésbé tudja azt teljesíteni. Istvándon ugyanis már felújította a templomot, ezért itt szeretne plébániát alapítani, ha a püspök is úgy akarja. Nemrég 17 jobbágyház leégett Istvándon, ezért jobbágyságai nehezen tudnának besegíteni a tomaji építkezésekbe. Ahhoz természetesen hozzájárult, hogy az istvándi plébánia létrejöttéig birtoka leányegyház legyen. ¹⁵⁶

Az anyagi alapok megteremtése befejezettnek tűnt, most már csak plébánost kellett találniuk. Nedeczky praesentálta plébánosát, Reguli Ábrahámot, aki korábban hosszabb ideig

¹⁵¹ VÉFL Acta parochialia III./81.

¹⁵² A Cassa parochorumhoz: SALACZ GÁBOR: *A Cassa Parochorum története*. Különlennyomat a bécsi Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének harmadik évfolyamából. h. n. 1933.

¹⁵³ VÉFL Prot. Ep. VIII. 255-258., 304-305.; VÉFL Acta parochialia VI./87.

¹⁵⁴ VÉFL Acta parochialia VI./89.; VÉFL Prot. Ep. VIII. 258-260.; Padányi saját átírásában adta a pápa engedélyét. TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *A társulati élet forrásai*. 44. In: Uő: *Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században*. Források, formák, közvetítők. Budapest 2001. 42-55.

¹⁵⁵ VÉFL Prot. Ep. VIII. 288-289., VÉFL Acta parochialia VI./88.

¹⁵⁶ VÉFL Acta parochialia III./83.

gyermekai nevelője volt, most pedig a veszprémi egyházmegye növendéke a nagyszombati Collegium Rubrorumban. 1754. augusztus 23-án megköszönte, hogy a püspök elrendelte az új plébános introductióját, aki egyébként még pappá sem volt szentelve. Nedeczky hallotta, hogy Nagyszombatban szeptemberben papszentelés lesz, kérte tehát a püspököt, hogy szenteltesse fel Regulit. Addig Nedeczky sem fog tétlenkedni, hiszen a plébános jövő évi érkezésére a filiabeliek segítségével fel kell építtetnie a plébániaépületet. Hogy pedig a Cassa parochorum segítségét a plébános eltartására időben megkapják, kéri a püspököt, hogy intézkedjen a jövedelmek teljes körű összeírása érdekében.¹⁵⁷ Nedeczky László jezsuita, aki a nagyszombati Collegiu Rubrorum régense¹⁵⁸ és Nedeczky Károly testvére volt, kérte Bíró Mártont, hogy rendelkezzen Regulí felszentelése ügyében, hogy húsvétkor már Lesencetomajon mondhassa újmiséjét.¹⁵⁹ A püspök szerint karácsony után lenne ideális alkalom a kispap felszentelésére.¹⁶⁰ Regulí Antal el is foglalta a plébániát, de két év múlva már Vöröstó plébánosa lett.¹⁶¹

Sokkal nehezebb volt egyes vallású helyeken plébániát szervezni. Az állami, vármegyei és földesúri segítséget igyekeztek kihasználni a veszprémi püspökök is, a protestánsok pedig joggal sérelmezték vallásgyakorlatuk erőszakos háttérbe szorítását.¹⁶² Dörögd az 1740-es években a szentbékai plébánoshoz tartozott, de nem volt katolikus vallásgyakorlat a faluban. A település szélén a régi templom és kolostor romokban állt. A reformátusoknak fából épült imaházuk volt, lelkészüket az evangélikusokat is ellátta, a haranglábat pedig mindhárom felekezet használta, ugyanis együtt szerezték be a harangot. Az egyik földesúr, Tallián Ignác kápolnát kezdett építeni, de 1746-ban még nem készült el.¹⁶³ A petendi plébánia 1751-es alapítása után Petend leányegyháza lett, a katolikus istentisztelet a Talliánok közben elkészült házi kápolnájában zajlott.¹⁶⁴ A felekezetek 1758-ig békében éltek. Ekkor azonban meghalt a református prédikátor. A katolikusok ezt a petendi plébános útján rögtön tudatták Drávecz József vikáriussal. A helynök azt tanácsolta Tallián Jánosnak, hogy

¹⁵⁷ VÉFL Acta parochialia III./84.

¹⁵⁸ LUKÁCS, LADISLAUS S.I.: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551-1773)*. II. Romae 1988. 1081.

¹⁵⁹ Nedeczky László egyébként az előző héten Bécsben értesült testvére óhajáról. 1754. november 9. VÉFL Prot. Ep. XII. 23-24.; VÉFL Acta parochialia VI./90.

¹⁶⁰ VÉFL Prot. Ep. XII. 24.

¹⁶¹ VÉFL Prot. Ep. XIII. 117.; VÉFL Acta parochialia VI./91.

¹⁶² A bőséges szakirodalomból talán elég lesz néhányat a Padányi Bíró Márton erőszakos ellenreformációs módszereivel és „eredményeivel” foglalkozókból felsorolni: PEHM 199-246.; TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Padányi Bíró Márton és a dunántúli protestantizmus*. In: Üök: Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Források, formák, közvetítők. Budapest 2001. 333-346. Itt a kérdés historiográfiai áttekintése is megtalálható: 334-336.; JAKAB RÉKA 2001.; JAKAB RÉKA 2004.

¹⁶³ ÖRDÖG III. 508., 703., 707.; KOVACSICS JÓZSEF-ILA BÁLINT: *Veszprém megye helytörténeti lexikona* II. Budapest 1988. 394.

¹⁶⁴ VÉFL Acta parochialia III./26.; *Acta Cassae parochorum. Egyházmegyéik szerint besorolt iratok*. i.m. 120.

mielőtt a gyülekezet új lelkészt hívna, szenteltessék fel imaházukat, Tallián földesúri asszisztenciájával misézzen abban a petendi plébános és foglalják el a prédikátor házát a katolikus iskolamester számára. Tallián azonban a levél kézbesítésekor nem tartózkodott otthon, így a reformátusok megelőzték a tervezett akciót. Éjszaka földesúri praesentatio nélkül fogadtak prédikátort. Talliánt ez megerősítette elhatározásában, ezért a csicsói, petendi és halimbai plébánosokkal felszenteltette az oratóriumot. Másnap a katolikusok misére indultak, de a református férfiak „vass vellákkal, dorongokkal, és más e féle ártalmas eszközökkel föl fegyverkezve, az asszonyok pediglen rongyos vékákban, és töredezett fazokakban mosadékokkal öszve égetett undoksagokkal ell készülve ellenünk állván bé nem bocsátottak, magamnak is egy marok parás hamut a szemem közé hintettek, mely miatt még mostanság is az ball szememnek hasznát nem vehetem”- írta 1759. január 8-án a püspöknek. A nagyhétig újra a reformátusok használták az oratóriumot, ekkor azonban a vármegye nevében Inkey Boldizsár alispán lepecsételte a templomot. A reformátusok kisasszony napjáig a prédikátor házába jártak istentiszteletre.¹⁶⁵ Mivel földesúri engedély nélkül hívták a lelkészt és mivel az oratóriumot és az iskolamester házát is közösen építette a két felekezet, Tallián elfogatta, megkötöztette és elűldöztette a faluból.¹⁶⁶ A püspök a megszerzett pozíciót nem akarván elveszíteni 1760 utolsó hónapjaiban a vármegye segítségével plébániát kezdett szervezni. Elképzelése szerint Petendtől elválna Dörögd és új filiája Öcs.¹⁶⁷ 1761. február 13-án a tapolcai alesperessel és a nyirádi plébánossal összeíratta a dörögdi plébánia és az öcsi leányegyház javait¹⁶⁸, de mivel az nem tűnt elegendőnek, májusban vármegyei küldöttekkel további földeket hasítanak ki a plébánia számára.¹⁶⁹ Az így létrejött javadalom számára, mivel ez nem volt nagyobb egy jobbágyteleknél, és még mindig nem érte el a 200 forintot, 49 forintot igényeltek a Cassa Parochorumtól.¹⁷⁰ Természetesen az akciót protestáns részről tiltakozás követte, de a katolikus vallásgyakorlatot és a felekezeti arány lassú eltolódását nem tudták megakadályozni. Ettől kezdve Padragra, Henyére és Vázsonyba jártak istentiszteletre.¹⁷¹

¹⁶⁵ *Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben.* Szerk. HUDI JÓZSEF-JAKAB RÉKA-KONCZ PÁL-KÖBLÖS JÓZSEF-KRÁNITZ ZSOLT-MEZEI ZSOLT. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 5. Sorozatszerkesztő: MEZEI ZSOLT. Pápa 2002. 336. Érdekes a katolikus és a református források közötti hangsúlyeltolódás, bár nem mondanak ellent egymásnak. 1774-ben a reformátusok szerint 13 éve történt a valójában 1759 vízkeresztjekor lejátszódó esemény.

¹⁶⁶ VÉFL Acta parochialia III./18.

¹⁶⁷ VÉFL Acta parochialia III./241., III./19.

¹⁶⁸ Dörögd előreláthatólag 77, Öcs 67 forint jövedelmet jelent a plébánosnak. VÉFL Acta parochialia III./242.

¹⁶⁹ VÉFL Acta parochialia III./20.

¹⁷⁰ VÉFL Acta parochialia III./22.

¹⁷¹ VÉFL Acta parochialia III./23.; ÖRDÖG III. 753.; *Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben.* i.m. 336.; KOVACSICS JÓZSEF-ILA BÁLINT II. 394.

A Zala megye déli és Somogy megye nyugati részén birtokos Inkey családra vonatkozó néhány adattal szeretném bemutatni a földesurak szerepét a plébániaalapításban, templomépítésben és általában véve az egyházi intézményrendszer megszervezésében. Az Inkey család birtokai elhelyezkedése révén szoros kapcsolatban állt a kanizsai ferencesekkel. Az 1730-as években Inkey János a kanizsai ferences (Szent József) templom kriptájában családi kriptafülkét építtetett, 1744-ben őt is ide temették. Az alispán a családi krypta fölé egy Szűz Mária oltárt építtetett, az Inkey-címer a felső párkányon látható. A templom egy másik oltárát menye, Inkey Boldizsárné Nagy Julianna emeltette Szent Erazmusz püspök tiszteletére. A kegyúr Batthyány és a Festetics család mellett rendszeresen adtak anyagi támogatást a barátoknak.¹⁷² Inkey Boldizsár kiváló kapcsolatban volt Padányi Bíró Mártonnal, valószínűleg ennek köszönhető, hogy a püspök által az egyházmegyében elterjesztett Szentháromság-kultusz erősítésére Kanizsán Szentháromság szobrot állíttatott, amelyet 1759. május 11-én Berencsy János kiskomáromi plébános áldott meg.¹⁷³ A ferencesek vezetésével a kanizsai hívek minden pénteken processzióban vonultak a temetőben lévő kálvária kápolnájához. Nagyöjtnben misét és prédikációt is tartottak itt.¹⁷⁴ Mivel a régi, fából készült kápolna állapota leromlott, Inkey Boldizsár 1768. április 12-én egy új kápolna építéséhez kért engedélyt Koller Ignác püspöktől. Az építkezéshez Batthyány Ádám engedélyét már megszerezte.¹⁷⁵

Mivel a Kanizsa melletti Palinban nem volt templom, Padányi Bíró Márton 1746. március 4-én Palini Inkey Boldizsárnak engedélyt adott, hogy házában misét mondathasson.¹⁷⁶ A misét kanizsai ferencesek végezték, mint Palin adminisztrátorai és az Inkey család házi káplánjai.¹⁷⁷ Hamarosan azonban imaházat építtetett a földesúr, amely 1748-ban készült el.¹⁷⁸ Szerdahelyen 1752-1754 között építtetett új templomot,¹⁷⁹ Iharoson pedig az új plébános kinevezése után kezdett hozzá a plébániaépület és a templom megvalósításához.¹⁸⁰ Mihály mai templomát is egy Inkey, Gáspár építtette 1760-ban.¹⁸¹ Az

¹⁷² TAKÁCS-PFEIFFER I. 122.; HORVÁTH GYÖRGY-KOSTYÁL LÁSZLÓ: *A nagykanizsai alsóvárosi templom*. Nagykanizsa é.n. 13., 15., 26.

¹⁷³ VÉFL Prot. Ep. XVIII./201.; *Névtár* 281.

¹⁷⁴ A vizitációs jegyzőkönyvez 1748-50 között állították össze. ÖRDÖG III. 240.

¹⁷⁵ Az új kápolna kőből épült. VÉFL Acta parochialia V./65.

¹⁷⁶ VÉFL Prot. Ep. II. 78.

¹⁷⁷ TAKÁCS-PFEIFFER I. 279.

¹⁷⁸ Consignatio ecclesiarum et animarum intra ambitum parochiae Kanizsa existentium 1752. VÉFL Conscripito proventuum parochialium I./38.

¹⁷⁹ ÖRDÖG III. 305.; *Acta Cassae parochorum. Egyházmegyék szerint besorolt iratok*. i.m. 214.; VÉFL Visitatio Canonica Comitatus Zala 1778. 253.

¹⁸⁰ *Névtár* 307.

¹⁸¹ MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története* i.m. 196.

1748-1750-es vizitáció szerint a Felsőhahóti plébánosnak sokat kellett utaznia, hogy filiáit el tudja látni. Hozzá tartozott Alsóhahót, Szentbalázs, Fakos, Pölöskefej, Kacorlak, Szerdahely, Kisberzence és Bocska.¹⁸² Inkey Boldizsár, aki néhány filián földesúrként volt érdekelt¹⁸³, levelével 1758. május 26-án Palinból fordult a püspökhöz. Ebből megtudhatjuk, hogy még a télen személyesen járt Sümegen Bíró Mártonnál és a rengeteg leányegyház miatt a plébánia széthasítását javasolta a püspöknek. Véleménye szerint a két Hahótnak, Fakosnak és Szentbaláznak, tehát az északi falvaknak kellene egy plébánoshoz tartozniuk, a többi falu egy újonnan szervezett plébániához tartozna. A második plébános eltartására házhelyet ad, Kacorlakon készen áll a ház, a pajta, a széna, az istálló. Kéri tehát a kacorlaki és pöpskefeji nemesekkel, hogy még a jövő ősszel helyezzen ide plébánost. Ennek első lépése az, ha az alesperest elküldi egyházlátogatásra, aki összeírja a plébánia leendő vagyonát. Megígérte, hogy 15 köből gabonával, egy tehénnel, két lóval és egy kocsival is ellátja a plébánost. Ennek fejében magának tartja fenn a praesentatio jogát, de az első plébános kiválasztását alázatosan átengedi a megyéspüspöknek. Plébániaalapítási tervei mellett megemlítette Padányinak, hogy betegségéből gyógyul és Loretoba szándékozik zárandokolni. A püspöktől áldást és menlevelet kért. Egy szolgáljával, Barlabás Jánossal indul útnak. Kérte továbbá a püspököt, hogy útítervét tartsa titokban, mert még felesége sem tud erről és nem is akarja elmondani neki. Hamarosan indulni akar, hogy június eleji elfoglaltságaira visszaérjen. Ezért egy rövid nap alatt elvárja a püspök által kiadott menlevelet.¹⁸⁴ Bármennyire is jó kapcsolata volt a püspökkel, a plébánia nem valósult meg, hiszen korszakunkban végig érintetlen a plébánia struktúrája¹⁸⁵, sőt az 1778-as vizitáció szerint az eddigi filiák mellett Dusnak is leányegyháza Páhy Pál esperes-plébánosnak.¹⁸⁶ Valószínűleg Inkey Sümegen tett téli látogatása és elszánt hozzáállása serkentette a püspököt arra, hogy serkentse a földesurat a veszprémi szeminárium két növendékének eltartására.¹⁸⁷

A püspök és a földesúr közös ellenreformációs politikájára vet fényt Padányi Bíró Márton 1746-ban Inkey Boldizsárnak írott levele.¹⁸⁸ A püspök két Somogy megyei faluval, Iharossal és Iharosberénnyel kapcsolatban panaszkodott. A katolikusoknak nincs sem papjuk, sem iskolamesterük, sem templomuk. Az iharosberényi evangélikus lelkészek sok vegyes házasságot kötöttek, de katolikusokat is összeadtak és próbálják elcsábítani a katolikus

¹⁸² ÖRDÖG III. 239.

¹⁸³ *Magyarország történeti helységnévtára. Zala megye (1773-1808)*. Szerk. SZASZKÓÉ DR. SIN ARANKA-BREINERNÉ VARGA ILDIKÓ. II. Budapest 1996. 426-427.

¹⁸⁴ VÉFL Acta parochialia V./26.

¹⁸⁵ ÖRDÖG III. 533., 569-570., 749.

¹⁸⁶ VÉFL Visitatio Canonica Comitatus Zala 1778. 251-259.

¹⁸⁷ VÉFL Prot. Ep. XVI. 503. Pillanatnyilag nem tudom, az alapítvány létrejött-e.

¹⁸⁸ 1746. március 4.: VÉFL Prot. Ep. II. 78-80.

híveket. Ezt ő maga is meg fogja bosszulni, de kéri Inkeyt is, hogy mint földesúr segítsen neki a lelkész eltávolításában és a templom visszaszerzésében. Nem maradt ránk Inkey válasza, az 1748 decemberében papírra vetett egyházlátogatás alapján azonban megismerhetjük az Inkey Gáspár földesúr falvaiban kialakult vallási helyzetet. Iharosberényben az evangélikusoknak imaházuk van, uraság küriájához pedig fából és vályogból egy házi kápolnát építettek, de az elkülönült a kúria többi helyiségétől. A kápolnát nem áldották meg. A kanizsai ferencesek miséznek és gyóntatnak benne, amikor itt tartózkodik a földesúr, aki beszerezte a misézéshez szükséges kellékeket. Oltárát a Szent Kereszt tiszteletére emelték és a kis fa tornyában lévő harangot, amelyet még Inkey János vett, 1738-ban Acsády Ádám szentelte fel, szintén a Szent Kereszt tiszteletére. A fából és vályogból készült, szalmával fedett evangélikus imaház a falu szélén áll, mellette harangláb. Mivel a falu nagyobb része evangélikus, lelkészt is tartanak, a Győrben tanult Tóth Istvánt. A vizitátor, Szopkovics János alesperes szerint a legnagyobb veszély itt a katolikus pap hiánya, mert a gyerekeket az evangélikus iskolamester tanítja és azok evangélikussá válnak.¹⁸⁹ Érdekesebb volt a helyzet Iharosban. A katolikus, evangélikus és református közösség együtt emelte a vályogból és fából épült oratóriumot, amelyet szalmával fedtek be. A protestánsok ki akarták sajátítani az imaházat, ezért a vármegye bezáratta. A vizitáció alkalmával katolikus használatra lefoglalták és megáldották, a titokban szolgáló evangélikus lelkészt, Kereki Györgyöt pedig kizárták. Szopkovics János a földesúr jelenlétében misézett, aki prédikációjában biztosították a protestánsokat, hogy ezután is beléphetnek imaházukba. Az imaházban voltak padok, volt szószék, és úrasztal is, ami ekkor oltárként funkcionált, hoztak be keresztet, az oratóriumot oltárterítővel és egyéb dolgokkal alkalmassá tették a misézésre. A falu közepén fa oszlopon harang függött, amit a falu jobbágysai szereztek be, de ekkor ez is a katolikusoké lett. A falu széli temetőt a felekezetek közösen használták. A protestánsok száma itt is növekvőben volt a közömbös katolikus szülők miatt. Ekkor nem volt a környéken plébános, aki ügyelhetett volna a hívekre.¹⁹⁰ A helyzet a katolikusok számára javult tehát, a protestánsok viszont ismét joggal elégedetlenkedhettek. Az iharosberényi házi kápolna és az elvett iharosi templom a katolikus pozíciókat erősítette, de a püspök számára a megnyugtató megoldás a plébánia megszervezése volt. Így Berény a következő évben plébánost kapott, a veszprémi szemináriumból akkor kikerülő Borsfay

---

¹⁸⁹ VÉFL Visitatio Canonica Districtus Segesd 1748. 610-611.

¹⁹⁰ Uott 614-615.

Ferenc személyében.¹⁹¹ Inkey Boldizsár hamarosan kápolnát építtetett itt, amelyet 1754-ben Szopkovich János áldott meg.¹⁹²

Nagyrecsén is Inkey Boldizsár volt a legnagyobb birtokos, templomépítési kérelmére természetesen azonnal megkapta a püspöki engedélyt.¹⁹³ Két és fél év múlva az újabb kérelem már a templom megáldása érdekében érkezett Padányi Bíró Mártonhoz, aki engedélyezte, hogy a templomtitulus napján, a Három király ünnepén áldják meg azt.¹⁹⁴ Vízkeresztkor Bedő Gergely nemesapáti plébános, a kanizsai kerület esperese áldotta meg a templomot, ahol a családi hagyományoknak megfelelően kanizsai ferencesek miséztek.¹⁹⁵ Nem tudni miért, de Inkey 1755-ben szervitákat akart telepíteni a faluba. Ez ellen a kanizsai ferencesek tiltakoztak, hiszen nemcsak az ő koldulási területüket szűkítette volna le, hanem a somogyi ferences kolostorok területét is. Kormányzati nyomásra végül elállt alapítási szándékától.¹⁹⁶ Valószínűleg nem a ferencesek iránti szimpátia hanyatlása volt terve háttérében, hiszen az ekkor épülő segesdi ferences kolostor építkezéseit szinte végig támogatta. Az alapítás a segesdi földesúr, Széchényi Antal nevéhez fűződik. Kezdetől az 1755-ös alapkövetélnél is jelen lévő Inkey Boldizsár martonpusztai erdőjében vágták az építkezéshez szükséges faanyagot, majd 1762-ben az ácsok és asztalosok fizetésére 2000 forintos pénzadományt ajánlott fel. 1763-ban 2000 forintos misealapítványt tett, amelynek 120 forintos kamatából 120 misét mondtak a segesdi ferencesek, majd a Szent Vince és Szent Antal oltárok költségeit is ő fizette. Inkey Boldizsár a kanizsaihoz hasonlóan a segesdi kolostor apostoli szindikusa lett.¹⁹⁷ Az egyházmegye strukturális felépítésében, a vallásos élet felvirágoztatásában még több világi személyiség fáradhatatlan munkáját lehetett volna kiemelni¹⁹⁸, akiknek szervező, társadalmi és anyagi szerepvállalása döntő volt, bár ezen tevékenységüket a korabeli protestáns gyülekezetek biztosan negatívabban ítélnék meg.

Ha a plébános újonnan alapított plébániára érkezett, nem mindig várták rendezett viszonyok.¹⁹⁹ Mulay Mihály 1736. februárjában érkezett meg a szári (Fejér megye)

¹⁹¹ DRÁVEZ JOSEPHUS: *Connotatio districtuum, parochiarum et parochorum almae dioecesis Veszprimiensis*. 1764. 152. Veszprémi Érseki Könyvtár.

¹⁹² VÉFL Prot. Ep. VIII./349.

¹⁹³ 1751. május 8. VÉFL Prot. Ep. VII. 137., VÉFL Acta Parochialia V./69.

¹⁹⁴ A kérelem 1753. december 13-án kelt: VÉFL Acta parochialia V./70., az engedély december 27-én: VÉFL Prot. Ep. VIII. 174., VÉFL Acta parochialia V./71.

¹⁹⁵ TAKÁCS-PFEIFFER I. 278., *Névtár* 272.; *Acta Cassae parochorum. Egyházmegyék szerint besorolt iratok*. i.m. 173-174.

¹⁹⁶ VÉFL Acta parochialia V. / 72-75., 79., Prot. Ep. XV./12.; PEHM 397.; TAKÁCS-PFEIFFER i. 120.

¹⁹⁷ BOZSÓKY 410-412., 415-416., 421.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 143-145., II. 624.

¹⁹⁸ Többek között igazságtalan voltam a Batthyány, a Széchényi, a Festetics, a Zichy, a Hunyadi és a Hertelendy családokkal is. Természetesen jogi és egyházi személyeket is találunk a kegyurak között.

¹⁹⁹ Ez a század első feléről mondható el. Padányi Bíró Márton püspöksége alatt általában alapos szervezőmunka előzte meg a plébániák alapítását, bár a következő eset éppen Bíró helynöki ténykedésének köszönhető.

plébániára. Mivel lakása és járandósága is rendezetlen volt, ideiglenes pontokat írt elő neki a vikárius. A plébániaépületet csak a nyáron fogják felépíteni a száriak, ezért ideiglenes szállásul az iskolamester házáat jelölte ki neki Padányi. A kiköltöztetett mester lakásáról erre az időre a falu fog gondoskodni. Az elszállásoláson kívül a plébános ellátásáról is gondoskodniuk kellett, erre az évre a plébánosnak 12 forintot előlegeznek meg. Fizetését pedig úgy állapították meg, hogy házanként negyedévente egy forintot adnak neki a hívek. A fizetés kezdete a plébános installációja lesz. Az Esterházy család által adott összesen fél telek nagyságú szántóföldek is a plébános jövedelmét gazdagítják. Ezeket a száriak szántják mind az őszi, mind a tavaszi vetéshez, abba a plébános vetőmagját vetik, teljesen elboronálják, de a termény betakarítását a plébánosnak saját költségén kell megoldania. A gabonát a hívek szállítják majd be a plébánia megfelelő épületeibe. De mivel a száriak a templomuk számára már ősszel bevetették a plébániának kihalított földeket, a plébános két hold kivételével engedje át ennek jövedelmét a templom számára és csak két holdat műveljenek neki a száriak. A vikárius meghagyta a falubelieknek, hogy tavasszal kezdjenek hozzá a plébániaépület felépítéséhez és még az idén fejezzék be azt. A stóla az egyházmegye vagy a szomszédos helyek stólaösszege legyen.²⁰⁰ Szár első plébánosát, nem tudni, miért, talán a zavaros plébániaalapítás miatt, a következő évben már a győri egyházmegyében találjuk.²⁰¹

III.2 Anyagi helyzet

A plébániaházat természetesen még a plébános bevezetése előtt igyekeztek megépíttetni, a jövedelmeket pedig a plébános bevezetésekor az esperes vagy a vikárius jelenlétében állapították meg. A pap jövedelmét a helyi előljárók a település nevében a plébánossal kötött kontraktusa tartalmazta. A plébániák alapításakor a biztos anyagi alap megteremtése igen lényeges feladat volt, hiszen az alsópapság siralmas anyagi viszonyai sokakat visszatartottak a papi hivatás vállalásától. A problémát látva az állami és egyházi vezetés is próbált segíteni az áldatlan helyzeten. Kollonics Lipót 1690-ben királyi rezolúciót eszközölt ki, hogy a dézsma tizenhatodát (sedecima) a plébánosnak pontosan meg kell fizetni.

---

²⁰⁰ VÉFL Prot. Ep. I. 95-96.

²⁰¹ *Névtár* 745. A csanádi egyházmegye papnövendéke volt, majd a győri, a veszprémi, ismét a győri, a pécsi, majd ismét a veszprémi egyházmegyében szolgált. Mint marcali káplánt esperese javaslatára elbocsátotta a püspök.

1704-től királyi rendelet folytán a plébánost terményekkel a kegyuraknak kellett ellátniuk. Az 1723-as országgyűlés megengedte, hogy a földesurak a jobbágyokra háríthassák ezt a kötelezettséget. Így jött létre a párbér, ami kezdetben a jobbágyok egyéb kötelezettségei miatt a legtöbb helyen csak nagyon sovány ellátást biztosított a plébánosnak. Az említett rendelkezések nem tudták átfogóan megoldani az alsópapság anyagi gondjait, ezért III. Károly a kancellária javaslatát elfogadva 1733-ban felállította a „plébánosok pénztárát”, a Cassa parochorumot, amelynek feladata volt, hogy mentesítse a papságot az anyagi természetű gondoktól és így felszabadítsa őket a lelkipásztori munkára. Ez konkrétan azt jelentette, hogy ha a lelkészek számára kihasított telek jövedelmén túl a befolyt jövedelmek nem érik el az évi 150 forintot, azt a Cassa parochorumból kell kiegészíteni. A püspöki protocollumok tanúskodnak róla, hogy a veszprémi püspök vikáriusai minden plébánosnak szigorú számadások alapján fizették ki az összeírások alapján meghatározott összegeket, méghozzá az évet két félévre bontva két részletben.²⁰²

A király a stóla jövedelmeket is megpróbálta szabályozni, hiszen a papság szorult anyagi viszonyai miatt gyakran önkényeskedett és a megszabott díjaknál esetenként lényegesen magasabb összegeket kért a hívektől. III. Károly, átlátva, hogy a papság kapzsisága az embereket elidegenítheti a vallásgyakorlattól, mindenféle stólát eltörölnének ítélte, legfeljebb a házasságkötésért és a temetési prédikációnál mondott beszédért tartotta elfogadhatónak a stóla szedését. 1734. január 4-én kelt rendeletével a betegek látogatásáért fizetett díjat el is törölte, de a stóla ügye még hosszú időre rendezetlen maradt. Az 1751. évi 12. tc. a királynőre bízta a szabályozást, de még két és fél évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a stóla általános rendezése megtörténjen, amit a rendezés után sem tartottak meg.²⁰³

Így lényegében a stóladíjakat mindaddig a helyi szokásjog, a *consuetudo* alapján állapították meg, ameddig azt a püspök központilag nem szabályozta.²⁰⁴ A veszprémi egyházmegye 18. századi püspökei eddigi ismereteim szerint *statutumok*ban, konstitúciókban nem szabályozták a kérdést, más módon azonban beleszóltak a stóladíjak megállapításába.

²⁰² Csak két példát említek: 1746: VÉFL Prot. Ep. II. 387-393.; 1747: Prot. Ep. IV. 32-54.

²⁰³ A korszakban szokásos járandóságokhoz, a papi jövedelmek szabályozásához: TIMON ÁKOS: *A párbér Magyarországon*. Budapest 1885.; SALACZ GÁBOR: *A Cassa Parochorum története*. Különlenyomat a bécsi Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének harmadik évfolyamából. h. n. 1933.; HERMANN EGYED: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I. München 1973. 313-315.; BARTH DÁNIEL: *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. Budapest 2005. 83-85.

²⁰⁴ A kalocsai egyházmegyében Patachich Gábor, a győriben Zichy Ferenc, a váciiban Migazzi Kristóf rendezte a stóladíjakat. BARTH DÁNIEL: *Statuta Generalia (1738). Vallásosság és mindennapi élet Patachich Gábor kalocsai érsek általános rendelkezéseinek tükrében*. 159. CUMANIA 21. (2005) 141-173.; MOHL ADOLF: *Győregyházmegyei jeles papok*. Győr 1933. 140.; LAJTOS JÓZSEF: *Gróf Migazzi Kristóf Antal váci püspöksége*. Bp. 1942. 39.

Padányi Bíró Márton egyházlátogatásaiban a plébános jövedelmeinél gyakran felbukkan, hogy az adott fizetési rendet hogyan és kinek a felügyelete alatt állapították meg. A zalai főesperességben többször hivatkoznak Potyondi László vikárius kánoni látogatására, aki ezen alkalommal megpróbálta egységesíteni vagy kiegészíteni a plébánosok járandóságát.²⁰⁵ A legtöbb helyen inkább kiegészítésről volt szó, mint például Mindszentkállán, ahol az esketési stólat az 1746-os vizitációkor szolgáló Vásárhelyi András szentbékállai plébános vezette be, a keresztelest pedig előde, Modor György. A többi a korábbi vizitációkor Potyondi határozta meg.²⁰⁶ Nyíradon pedig úgy értesült a vizitátor, hogy a fizetés módját a Potyondi-féle vikáriusi egyházlátogatáskor rögzítették, noha már előtte is – a plébános bevezetésétől – érvényben volt.²⁰⁷ A Potyondi László vikárius által rendezett illetékekről más helyeken is értesülünk: Milej, Zalabér, Szentgyörgyvár, Szántó, Gyulakeszi, Diszel, Tóti, Kékkút, Gulács, Szentbékállá szintén az általa megszabott rend szerint fizetett.²⁰⁸ Általában a vikárius foglalkozott ezzel a problémával, hiszen a helynök Bíró Mártonról²⁰⁹, Pöstényi Mihályról²¹⁰, Lenthly Istvánról²¹¹ is tudjuk, hogy részt vett a papok és a *communitas* szerződésének létrehozásában, a vikárius távollétében azonban esperesek előtt is kötöttek kontraktusokat.²¹²

Érdekes módon olyan közösségekről is értesülünk, amelyek nem kötöttek szerződést plébánosukkal, vagy ha kötöttek, azt nem erősítette meg egyházi főhatóság. Fok papjának nem volt kontraktusa.²¹³ Márkus Mihály az egyházlátogatáskor úgy tudta, hogy a zsámbékiak a korábbi plébánossal saját megegyezést kötöttek, amelyet nem szentesített sem a püspök, sem vikáriusa.²¹⁴ Ugyanez volt a helyzet Vörösváron is.²¹⁵ Budajenő plébánosa, Jurkovszki Ferenc a szintén privát megegyezés alapján kiszabott járandóságot a nép szegénysége miatt nem mindig tudta behajtani.²¹⁶ Perbálon, Zsámbék leányegyházában szintén csak ilyen

²⁰⁵ A vizitáció valószínűleg az 1726-1728 és 1733-1735 között egyházmegye-szerte készült összeírásokat jelenti, mivel Potyondi 1726-1735 között volt vikárius. *Névtár* 176. Az összeírások: VÉFL *Scriptiones proventuum parochialium* I. 1-8., 10. A Zalára (is) vonatkozók: 1., 4., 8., 10.

²⁰⁶ ÖRDÖG III. 686.

²⁰⁷ ÖRDÖG III. 711.

²⁰⁸ ÖRDÖG III. 222., 226., 415., 422., 639., 643., 664., 668., 676., 682.

²⁰⁹ Például Súr, Városlőd: VÉFL *Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Wesprimiensis* 1747. 136., 143., 185.

²¹⁰ Többek között Mezőkomáromban (1741. március 15-én történt) és Somogyvárott. VÉFL *Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Wesprimiensis* 1747. 17.; HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Somogyvárról és leányegyházairól*. 237. In: Somogyi Múzeumok Közleményei II. (1975) 235-248.

²¹¹ Tördemic, Badacsonytomaj: ÖRDÖG III. 652., 659.

²¹² Vámoson Solymosy László esperes előtt jött létre az egyezség. HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Somogyvárról és leányegyházairól* i.m. 241. Ősi esetben meg nem nevezett főesperes előtt: VÉFL *Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Wesprimiensis* 1747. 104.

²¹³ VÉFL *Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Wesprimiensis* 1747.

²¹⁴ VÉFL *Visitatio Canonica Districtus Budensis* 1747. 31.

²¹⁵ Steiner János Ferdinánd volt a plébános. VÉFL *Visitatio Canonica Districtus Budensis* 1747. 151.

²¹⁶ VÉFL *Visitatio Canonica Districtus Budensis* 1747. 91.

kontraktust kötöttek, viszont azt is megtudhatjuk, hogy a stólát a *stola germanica* szerint szabályozták.²¹⁷ Már az 1728-as, egész egyházmegyére kiterjedő összeírásban is találkozunk a német plébánosok stólájával. Ekkor Budajenőn Brinda Ignác volt a pap, akinél az összeírást végző nem akarván újra papírra vetni a már többször leírt tételeket, a fent nevezett német plébánosokéval megegyező stóladíjakat regisztrált.²¹⁸ Ugyanez az összeírás három főesperességre osztja az egyházmegyét. Ha a stóladíjakat összevetjük, a kis eltérések miatt rengeteg variációt találunk, azonban a főesperességek mégis egységesebb képet mutatnak. Korszakunk kezdetén, a plébániaszervezésekkor a püspöki irányítás fejletlensége miatt valószínűleg a főespereseknek nagyobb beleszólásuk lehetett a díjak kialakításában. Ezt az is igazolja, hogy szintén az 1728-as összeírás szerint három somogyi plébánia díjait is Somogy vármegye közgyűlésén állapítottak meg.²¹⁹ Az egyházi irányítás központosításának idején azonban, a jelek szerint már Acsády Ádám püspöksége alatt, igény támadt a stóladíjak egységesítésére. A központosítást igazolja az is, hogy a korábban Somogy vármegye által összeírt somogyvári díjakat később Pöstényi Mihály vikárius előtt újratárgyalták és ezt foglalták írásba.²²⁰ A díjak centralizálása természetesen nem lehetett egyszerű a helyi beidegződések miatt.²²¹

A vizitációban említett városlödi kontraktust össze tudjuk vetni az eredeti szerződéssel, ami Padányi Bíró Márton előtt kötött 1735. november 24-én.²²² Ennek előszavából megtudhatjuk, hogy az első plébános, Bayermann János bevezetésekor, 1730. augusztus 2-án a plébános és a nép között, a püspök és a földesúr egyetértésével megállapított szerződés néhány pontja aktualitását veszítette, ezért az új lelkész érkezésekor a helynök közreműködésével új kontraktust kötöttek. A szerződés szerint a plébánia (Városlöd) és a két filia (Kislöd és Pille) 80 forintot ad évente a plébánosnak, amit a városlödi bíró gyűjt össze és negyed évente 20-20 forintot számol le a plébánosnak. A pap a városlödiektől és a pilleiektől minden évben 60 pozsonyi köből búzát kap, a kislödiek pedig a plébánosnak kihatított szántóföldből évente egy 3 pozsonyi mérő vetőmagot befogadó földet felszántanak, a

²¹⁷ VÉFL Visitatio Canonica Districtus Budensis 1747. 69.

²¹⁸ A korábban felvett német plébánosoknál valóban majdnem azonos stóladíjakat találunk, csupán némi eltérések adódnak. VÉFL Conscriptio proventum parochialium I. 10. A „korábbi plébániák”: Zsámbék, Budakeszi, Kovács, Vörösvár, Weindorf, Solymár, Adony.

²¹⁹ Nagybajom, Somogyvár, Tapsony. VÉFL Conscriptio proventum parochialium I. 10.

²²⁰ HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Somogyvárról és leányegyházairól*. i.m. 237.

²²¹ 1769-ből sok összeírás és új kontraktus maradt ránk, minden bizonnyal a Cassa parochorum Mária Terézia-féle átszervezése miatt. SALACZ GÁBOR: *A Cassa Parochorum története*. i.m. 13., 18.

²²² Számos kontraktus maradt ránk, ezekből talán elég lesz egyet idézni. VÉFL Prot. Ep. I. 89-91. Több paptartó szerződést közöl: BARTH JÁNOS: *Kalocsai kontraktusok*. Kalocsai Múzeumi Értekezések 3. Szerk.: ROMSICS IMRE. Kalocsa 1997. passim.

plébános vetőmagjával bevetik, learatják és behordják. Egy rétet, amely 6 szekér szénát terem, a három település kaszálja, ők gyűjtik és hordják be a szénát. A városlődick a két kert is megművelik, de azt pénzen is megválthatják, amely pénzt a plébánosnak a kert megművelésére kell fordítania. A kertek kerítését, magát a plébániaépületet a hívek tartják karban. Minden ház évente 2 tyúkot és 10 tojást ad a plébánosnak. 18 öl fát is kötelesek juttatni papjuknak. A szerződés a stóladíjakat a következőképpen szabályozza. Esketés: 1,5 forint, újasszony avatása 11,5 dénár, keresztelés 28,5 dénár, az asszonyok szülés utáni bevezetése a templomba 11,5 dénár, felnőtt temetése két csendes misével 1,5 forint, énekes gyászmisével és gyászbeszéddel 2 forint. Mise nélkül 1 forint. A 12 évesnél fiatalabb gyerekek temetése 50 dénár. Évente hatszor van *offertorium*: húsvétkor, pünkösdkor, karácsonykor, áldozósütyörtökön, nagyboldogasszonykor és a templomtitulus napján, azaz Szent Mihálykor.²²³

Az egyházi vezetés tehát a stólat megpróbálta egységesíteni. Azt azonban mindenki tudta, hogy ezen kívül minden más járadék központilag nehezen szabályozható, hiszen ezek jórészt a helyi viszonyok függvényében alakultak ki. Így a kontraktusok meglehetősen változatosak, a település természeti, gazdasági adottságaitól függtek. A sok megkötött szerződés ellenére forrásainkban gyakran visszatérő probléma, hogy a hívek nem akarják teljesíteni előírt kötelezettségeiket, de olyan is előfordult, hogy a plébános kért többet a megszabottnál. 1754-ben Balassa István csákvári plébános panaszkodott az Esterházyak prefektusának, hogy a neki járó búzát a bírók nem akarják szedetni, hanem azt akarják, hogy Balassa intézze az aratást. A plébános kijelenti, hogy korábbi két plébániáján sem tette ezt meg és nem akar kanász módjára házról házra járni és nem akarja a korábbi plébános példáját követni, aki könyörgött a híveknek. Az is távol áll tőle, hogy a hívek mulasztását a gyónásnál említse meg. A plébánost különösen az zavarta, hogy a református prédikátor részére a kálvinista bírák és esküdtek seregestül szedték a búzát.²²⁴ Gregorics Imre vitai plébános ellen a vizitáló püspököknek több falu nyújtott be írásos kérelmet papjuk elhelyezése érdekében. Az ederiesi, lesencetomaji és németfalvi hívek panasza az volt, hogy több beteg szentségek nélkül halt meg, a kihirdetett misét „ha egy kiss esső, vagy pedig hideg szelecske fui” többször nem tartotta meg és szidta hiveit. Ezen kívül „az Installatio szerént ígért egy egy merceze gabona helyet hat esztendőtil fogva szegényétül, s gazdagiatul egyenlő keppen fél fél köből gabonát szedetett, esküttetéstül három, négy, s két forintokat vett kereszteléstül 6

²²³ A kontraktus nem említi, a vizitáció viszont rögzíti, hogy a plébános megkapta a *sedecimat* is. VÉFL Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Wesprimiensis 1747. 185.

²²⁴ VÉFL Acta parochialia V./157.

garast, késérestül harmincz négy garast. Mise mondásért, és késérésért 3 forintot kért, mégis adatatta.”²²⁵ Az ekkor még paphiánnyal küszködő Bíró Márton azonban nem tudta teljesíteni kérésüket.²²⁶ Nem messze Vitától, Rendeken is negatív dolgokat jegyezhetett fel a vizitátor. Simonyay János az első megjegyzések alapján rendben végezte feladatát, azonban a jegyzőkönyv azt is lejegyezte, hogy megbízható jelentések szerint²²⁷ itt is haltak meg szentségek nélkül, nem az előírásoknak megfelelően keresztel és a jegyeseket nem vizsgáztatja. Gregoriccsal ellentétben azonban egyáltalán nem volt kapzsi, sőt jövedelmeit a nép szegénysége miatt bőven osztogatja.²²⁸

A jövedelmek írásba foglalása azért is elkerülhetetlen volt, mert az egyházmegye vezetése ezek alapján tudta felmérni, melyik plébánia szorul kiegészítésre a Cassa parochorumból. Acsády Ádám püspöksége idején a legjövedelmezőbb plébániák a budai kerületben voltak. Ráckeve, Zsámbék és Budakeszi 300 forintnál többet hozott javadalmasa számára, de Törökbálint, Solymár, Bogdány és Vörösvár is gazdag, 200 forint feletti jövedelmet biztosító plébániának számított. 170-200 forint közötti jövedelme volt Vál, Tárnok, Adony, Torbágy, Kovácsi, Karád, Buzsák és Kaposvár plébánosának. A leggazdagabb plébániák tehát a püspökség keleti részében, főleg a népes német településeken létesültek, továbbá három somogyi plébánia tartozott még ide. A plébánosok zömének azonban csak évi 50-100 forint között mozgott a jövedelme. A legszegényebb plébánosokat Zalában találták az összeírók.²²⁹ A népesség növekedésével és gazdasági erősödésével a plébániák jövedelme a század második felében emelkedett, de a gazdagabb plébániák ezután is megőrizték előnyüket.

III. 3. Fluktuáció

A plébánosok új helyre költözésének, illetve plébániák megszűnésének egyik oka a plébániák anyagi helyzete volt. Ha ugyanis a létrehozott plébánián az előre felbecsült jövedelmet mégsem sikerült elérni, vagy a hívek nem teljesítették a számukra előírt

---

²²⁵ ÖRDÖG III. 111-113.

²²⁶ *Névtár* 451-452.

²²⁷ „Ex fidedigna relatione...” ÖRDÖG III. 24.

²²⁸ Pap és falu anyagi természetű és a mindennapi vallásosságot érintő vitáiról kiváló esettanulmány a bácskai Küllöd példáján: BARTH DÁNIEL: *Szokás és hatalom. Egyházi törekvés a szőlőőrzés bácskai rendszabályozására a XVIII. század közepén*. CUMANIA 19. (2003) 85-120.

²²⁹ PETRÁK 40., 86-89.

kötelezettségeket, a plébános nehéz helyzetbe kerülhetett. Simonay János felszentelése után, 1722-ben a zalabéri plébániára került, majd Lenthay István érkezésekor 1927-ben kisköbői plébános lett.²³⁰ Innen valószínűleg a sovány javadalom miatt helyezték néhány év múlva Csabrendekre,²³¹ Kisköbön ugyanis megszűnt a plébánia, 1746-ban már Csehi leányegyházaként vizitálták.²³² Szigliget Tördemic és Badacsonytomaj leányegyházakkal az 1730-as évek elején a keszthelyi terület egyik legszegényebb plébániája volt.²³³ Nyéki Gábor plébános nem is maradt sokáig itt, hamarosan a pázmándi plébánián találjuk.²³⁴ A helyére 1732-ben érkező Veresics Mátyás is hamar tovább állt, hiszen 4 év múlva már Domokos Pál érkezett a helyére.²³⁵ 1746-ban már korábbi filiája, Tördemic tartja el a plébánost, Szigliget pedig ennek leányegyháza lett. Ha az egyházlátogatásban leírt anyagi helyzetet nézzük, ezen nem is csodálkozhatunk. Az egykori plébánosnak nem volt kihatva jobbágytelek, a házaspároktól csak 20 dénárt kapott, ez évente 9 forintot tett ki. Gabonában összesen 26,5 köből volt a járandósága, ennek értéke nem érte el a 18 forintot. Szántóföldje is Tördemicen volt (nem véletlen tehát, hogy ide került át a plébánia), kaszálója pedig Szigligeten. Jövedelméhez még 8 szekér tűzi fa tartozott. Az egykori plébániaépület lakhatatlan állapotban találták.²³⁶

A püspök nem mindig teljesítette a plébánost kérő földesurak kérését. Széchényi Zsigmond 1749. június 18-án kért papot Szentgyörgyvári és Szentlászlói birtokára. Korábban mindkét helyen volt plébános, de az üresedés után a püspök egyik helyre sem adott papot. Mindez megnehezítette a hívek vallásos életét – írta a püspöknek a földesúr. Az ifjak Szentgrótra járnak misére, de az öregek nem tudnak ekkora távolságot megtenni. A betegek szentségek nélkül halnak meg, mert csak lassan ér ide a messziről hívott pap. A földesúr mindezt kegyúri jogára hivatkozva kérte a püspöktől.²³⁷ Két nap múlva a püspök kemény hangú választ adott Széchényinek. 1746-ban Bosó Jánost²³⁸ helyezte Szentgyörgyvárra plébánosnak, nem sokkal később pedig vizitációt tartott a plébánián. A látogatás során iszonyodva látta a lelki romlást. A templom majdnem összedőlt, felszerelése hiányos és piszkos volt. A romos plébániaépület nem volt alkalmas a lakásra, még kevésbé, hogy a plébános a nép tanítására felkészüljön. A pap éhezett, házról házra járt, vagy a szőlőhegyen

²³⁰ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I. 10. 67.

²³¹ ÖRDÖG III. 24.

²³² ÖRDÖG III. 57.

²³³ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I. 10. 55. PETRÁK 87.

²³⁴ *Névtár* 790.

²³⁵ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I. 1.; I. 10. 55.; *Névtár* 365.

²³⁶ Tizenhatodot sem kapott innen. ÖRDÖG III. 655.

²³⁷ VÉFL Prot. Ep. IV. 439-440.

²³⁸ A püspököt névmemóriája ezúttal cserben hagyta. ÖRDÖG III. 78.; *Névtár* 269., 310.

kéreteget. Ezért gúnynevet is adtak neki. A plébánia földjeit és réteit az uraság tisztjei használták. Püspökségében nem talált még ennyire elhagyott helyet. Vizitációja hírére a tiszttartó elhagyta a falut, és a hívek sem fogadták illő módon. Ez neki nem okozott gondot, viszont sajnálja plébánosát. Hiába hivatkozik Széchényi a kegyúri jogokra, hiszen azt a király adja, de a püspök erősíti meg és azt a nép lelki üdvéért kell gyakorolni. A földesúr tehát csak akkor kap plébánost, ha kijavította a templomot és a plébániát, és megfelelő jövedelmet biztosít a papnak.²³⁹ Széchényi Zsigmondnak évekbe telt, mire rendezni tudta a szentgyörgyvári viszonyokat, hiszen csak 1756-ban folyamodott újra a püspökhöz. Leveléhez jövedelem-összeírást is csatolt.²⁴⁰ A püspök a következő évben ki is nevezte Kondé Györgyöt szentgyörgyvári plébánosnak, majd egy újabb csere után 1767-ben Sármellék leányegyházává fokozták le a mezővárost, mivel mégsem tudta papját eltartani.²⁴¹ Ekkor a földesúr már komolyan vehette a püspök szigorát, mivel még abban az évben rendezte a jövedelmeket és újra kapott plébánost.²⁴²

Nem mindig volt átgondolt a püspök dispoziációs gyakorlata sem. A Hertelendy család 1755-ben kérte a püspököt, hogy Vitáról a plébánia leányegyházára, Edericsre költözhessen. Padányi korábban kilátásba helyezte, hogy az iskolamestert áthelyezi Edericsre, ezen felbuzdulva a Kozorics Ferenc tapolcai esperes-plébános által kijelölt plébániaépülethez egy egész jobbágytelket adtak, és egy szőlőt a templom számára. Sürgették a püspököt, hogy Farkas István plébánost minél előbb küldje le a filiára „mivel sokkal böcsületesebb házat adhatunk eő kegyelmenek mind sem az mastani háza”. Amíg ez felépül, a kvártélyházat jelölik ki számára. Gabonájának és szénájának alkalmas helyet rendelnek. Még azt kérték a püspöktől, hogy a filiák miatt új plébánosuk egy nap két misét mondhasson, de ezt inkább parancsolja neki, mert sok plébános nem szívesen fogadja az ilyen engedélyeket.²⁴³ A plébános át is költözött Edericsre, de mivel az edericziek nem tudtak neki megfelelő alapot biztosítani, 1761-ben ismét Vita filiájává váltak.²⁴⁴

A győri egyházmegyében a plébánosok áthelyezésében döntő tényezőknek bizonyult a kegyúr szerepe.²⁴⁵ Az általam átnézett forrásanyag, azon belül leginkább a kegyurak püspökhöz intézett kérelmei alapján úgy érzem, a veszprémi egyházmegyében sokkal meghatározóbb volt az ordinárius akarata, mint a földesuraké. A plébániák alapításában és

---

²³⁹ VÉFL Prot. Ep. IV. 440-442.

²⁴⁰ VÉFL Prot. Ep. XV. 494.

²⁴¹ DRAVECZ 102.

²⁴² DRAVECZ 110.

²⁴³ VÉFL Acta parochialia III./8.

²⁴⁴ VÉFL Acta parochialia III. 9., 94-96.; VÉFL Prot. Ep. XVIII. 593.

²⁴⁵ FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között.* i. m. 119-121.

későbbi működtetésében a püspöki és a földesúri hatalom egymást kölcsönösen kiegészítve munkálkodott. A fenti példákon egyaránt érződik az együttműködés, de a püspök dominanciája is. A következő két levél tartalma pedig ismét e megállapításunkat erősíti.

1738 júniusában Bíró Márton vikárius generális Zala vármegye közgyűlésére Egerszeg városába utazott.²⁴⁶ Oda és vissza is betért Keszthelyre, mert püspöke, Acsády Ádám Paiss András plébános halála után Töreý Lászlót a keszthelyi parókiába akarta helyezni. A keszthelyi plébániára összehívta a földesurakat, a „városi nemeseket és urakat”, hogy összeírják a templom és a plébánia javait.²⁴⁷ A stólaíjvédelemmel kapcsolatban felolvasta a püspök tervezetét, amely nagy vitákat váltott ki. Az összehívottak nem akarták felemleni a temetés és a keresztelés díjait, de egyéb ellenvetéseket is tettek. Padányi végül engedni kényszerült és meghagyta az új plébánosnak, hogy ezentúl ő is és az iskolamester is a keszthelyi egyház szokása szerint kísérje a halottat és ha nem akarják felemleni a stólát, szolgálatait más beneficiummal kompenzálják.²⁴⁸ Bírótól azt is megtudjuk, hogy a vitaiak – mivel a leendő keszthelyi pap, Töreý László éppen tőlük költözött el – Klandl István páhoki plébánost szeretnék lelkipásztoruknak. A falubeliek és maga Klandl is kérte ezért a vikáriust. A helynök úgy döntött, hogy mihelyt befejezi Marenics atya a tanulmányait, Páhokra helyezi, Klandl pedig a kéréseknek megfelelően a vitai plébánia lakója lesz. Addig azonban Gregorics Imre került ide, „hadd legyen mégis híre, hogy szorgalmazatoskodunk az új parochiáknak erectiojában”. Szintén aktuális volt a pacsai plébánia betöltésének kérdése. Bíró Márton azért döntött Előházy János Ignác mellett, mert eddig botrányos életű plébánosok szolgáltak Pacsán, „egyszer már hadd legyen consolatiojok” a pacsaiaknak. Ha üresedés lesz, majd jobb helyre fogja helyezni. A vikárius püspökhöz írott levelében tehát teljes magabiztossággal tudatta püspökével a folyamatban lévő áthelyezéseket, a földesurak szerepére a plébános kijelölésénél még csak véletlenül sem utalt.

²⁴⁶ A következő információk Bíró Márton 1638. június 20-án Acsády Ádámhoz írt leveléből valók. VÉFL Acta parochialia III./47.

²⁴⁷ Az összeírás: VÉFL Acta parochialia III./48.

²⁴⁸ Még 1758-ban is rendezetlenek voltak a stóladíjak. VÉFL Acta parochialia III./53. 1761-ben – noha a püspök nem tudta elérni a stóla felemlését – „az sok fejből álló kösség” nagy nehezen beleegyezett, hogy évente ne 50, hanem 100 forintot fizessen plébánosának. Festetics Kristóf, a plébános és a hívek levelei ez ügyben: Uott. III. 56-58., 60. A kontraktus megkötése valószínűleg a legtöbb helyen hasonlóképpen történt. A kaposvári plébános korábbi *consuetudo* szerint kapott járandósága sok vitát szült a hívek és a pap között. 1751-ben, Rajky János plébános halálakor tehát megpróbálták szerződét kötni. HOSS JÓZSEF: *A kaposvári plébánia története* i.m. 104-106. Az 1751. november 25-én kötött kontraktus mellett fennmaradtak az ezt megelőző fogalmazványok és tervezetek is. Ezekből egyértelműen kitűnik, hogy az új szerződés létrehozását alapos egyeztetések előzték meg. A vikárius parancsára összegyűlt „mezőváros” először megvitatta a püspöktől kapott tervezetet, majd annak néhány tételét megpróbálták valamelyest lefaragni, úgy adták vissza Lenthly István helynöknek. A kontraktust végül a vikárius, és a mezőváros nevében Csapó András bíró és 5 esküdt kötötte meg Domján Ferenc, a kaposvári uradalom provisor és Császár Péter mezővárosi jegyző előtt. VÉFL Acta parochialia V./34.

Amadé László 1748 júniusában a püspökhöz írt levelében a meghalt plébános utódjának disponálását kérte Bíró Mártontól. Az üresedés alatt fehérvári ferencesek és móri kapucinusok látták el a települést. A levélből egy általános problémára is utalt a földesúr: többen voltak a plébános végrendeletének végrehajtói, mintsem azt a végrendelet megkívánta volna.²⁴⁹ A püspök válaszában csak annyit ígért, hogy törekszik a plébánia betöltésére, de mivel sokan kérnek tőle papot, bizonytalan a kérés teljesítése.²⁵⁰ Szeptemberben azonban megoldódtak a személyi gondok, hiszen a püspök Sütő Mihályt választotta ki Iszkaszentgyörgyre.²⁵¹ Amadé praesentatiojában alázatosan írja a püspöknek, hogy nem ismeri leendő papját, de minden bizonnyal kiváló ember lehet, mert Bíró Márton neveltje. Kéri, hogy adja ki az investitúrát és erősítse meg a plébánost filiáiban is.²⁵² A püspök végül szeptember 18-án küldte el Sütőt Iszkaszentgyörgyre a szükséges investitúrával, kísérő levelében pedig megnyugtatta a földesurat leendő papja kiválóságáról.²⁵³

Az alsópapság plébániáról plébániára vándorlását előidézhette egy plébános halála, a kedvezőtlen anyagi viszonyok, a plébános és a falu konfliktusa, az áthelyezésben, illetve a javadalom betöltésében a püspöknek és a földesúrnak együtt kellett működnie, de a végső szó mindig a püspöké volt.

III. 4. A plébániaszervezés üteme

A fent részletezett módon létrehozott plébániák szaporodó száma egyre kedvezőbb helyzetet teremtett az egyházmegyében. A püspökök és a földesurak újabb és újabb plébániákat hoztak létre, ezzel jobbakká lettek a pasztorációs lehetőségek. A plébániák számának 18. századi alakulását a következő források alapján lehet nyomon követni. Volkra Ottó János püspökségének kezdetén, 1710-ben a korábban ismertett adatok szerint valószínűleg 29 plébánia működött az egyházmegye területén. A következő metszetet 1728-ban húzhatjuk meg, a már többször idézett egyházmegyei összeírás alapján.²⁵⁴ Acsády Ádám

---

²⁴⁹ VÉFL Prot. Ep. IV. 1-2.

²⁵⁰ VÉFL Prot. Ep. IV. 2.

²⁵¹ VÉFL Prot. Ep. IV. 90.

²⁵² VÉFL Prot. Ep. IV. 90-91.

²⁵³ VÉFL Prot. Ep. IV. 91-92.

²⁵⁴ VÉFL Conscriptiones proventuum parochialium I. 10. Az összeírásból kimaradt hat szerzetesek által vezetett, de ekkor minden bizonnyal működő plébánia. Kanizsa plébánosai 1705-től a ferencesek. TAKÁCS-PFEIFFER I. 111. A búcsúszentlászlói ferencesek 1720. március 20-tól plébánosként is működtek. Uott. I. 97., 263. Segesdet Acsády Ádám éppen 1728-ban emelte plébániai rangra. BOZSÓKY 390. A bencések Tihanyban, a ciszterciek Zircen, a premonstreiek Túrján vezettek plébániát. Ld. a szerzetesrendeknél. Ezen utóbbiak valószínűleg

1735. szeptember 17-én nyújtott be a Helytartótanácsnak egy táblázatos kimutatást, amely egyházmegyéje templomait, plébániáit, azok jövedelmét és a javasolt kongruát tartalmazta.²⁵⁵ Padányi Bíró Márton püspökségének kezdetéről az általa elrendelt vizitációk és Pfeiffer János anyaggyűjtése ad tájékoztatást.²⁵⁶ 1764-ben kezdte vezetni Dravec József vikárius az egyházmegye első (még kéziratos) schematizmusát. Az 1764-es viszonyokra és az ezt követő évekre (1771-ig) kézirataból nyertem az adatokat.²⁵⁷ Végül a „régii” egyházmegye utolsó évét, 1777-et Bajzáth József vizitációi és Pfeiffer János anyaggyűjtése alapján tudtam rekonstruálni.²⁵⁸

Plébániák száma az egyházmegyében

Év	plébániák száma	világi plébános	Szerzetes
1710	29	16	13
1728	64	51	13
1735	89	77	12
1745	93	80	13
1764	179	152	27
1777	189	165	24

A 17. század utolsó évtizedére az egyházmegye korábban hódoltság alatt álló területein is megjelentek a plébániák, így az egyházmegye főpásztorainak a korábbi aránytalanságokat sikerült eltüntetniük. Korszakunkban területileg végig egyenletesen létesültek az új parókiák. Volkra Ottó János és Acsády Ádám is szép számmal alapított plébániákat, ebben segítségükre voltak az idegenből ide csábított papok és a Volkra Ottó által 1711-ben alapított Szent Anna szeminárium. Érdekes, hogy Acsády püspökségének első

---

exemptiojuk miatt maradtak ki az összeírásból. Az hat plébániát tartalmazza a táblázat., Veszprémet viszont nem, mert hivatalosan nem volt plébánia.

²⁵⁵ PETRÁK 20. Innen már csak Tihany, Zirc és Túrje hiányzik. A táblázat tartalmazza e három plébániát. PETRÁK a 20. oldalon nem hoz 2 pilisi plébániát, a 89. oldalon azonban szerepel a táblázatban.

²⁵⁶ A szakirodalomban is hasonló számok szerepelnek: PETRÁK 24., TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Padányi Bíró Márton és a dunántúli protestantizmus*. i.m. 338. Szerzetesek által ellátott plébániák: Andocs, Segesd, Kanizsa, Búcsúszentlászló, Sümeg, Érd, Ercsi, Tököl, Perkáta, Tihany, Zirc és Túrje.

²⁵⁷ DRAVEZ JÓSEPHUS: *Connotatio* i.m. A *Névtár* 92. három plébániával kevesebbet hoz! Ekkor különböző szerzetesek látták el a következő helyeket: Csepel, Tétény, Acsa, Bodajk, Csór, Mór, Pusztavám, Ráckeve, Újfalu, Isztimér, Kálózd, Lepsény, Búcsúszentlászló, Kanizsa, Atád, Fajs, Lad, Mesztegnyő, Segesd, Andocs, Kőröshegy, Szólád. Tihany, Zalaapáti, Zirc, Polány (ez is ciszterci) és Túrje ezúttal is hiányzik. A táblázatban szerepelnek.

²⁵⁸ Szerzetesek pasztorálták: Csepel, Bodajk, Mór, Pusztavám, Ráckeve, Isztimér, Kálózd, Lepsény, Búcsúszentlászló, Kanizsa, Atád, Fajs, Lad, Mesztegnyő, Segesd, Andocs, Kőröshegy, Szólád. Tihany, Zalaapáti, Zirc, Polány, Előszállás és Túrje.

felében mintegy 25 plébániát létesített, utolsó 10 évében pedig csak négyet, holott 1735-ben még 32 plébánia alapítását tervezte.²⁵⁹ Ezt a megtorpanást betegsége sem magyarázhatja, mivel energikus helynöke, Padányi Bíró Márton alaposan beleszólt az egyházmegye irányításába.

Az egyházmegye historiográfiájában közhelynek számít, hogy Padányi Bíró Márton püspöksége alatt teljesedett ki az egyházmegye újjászervezése, hiszen amellett, hogy a plébániák számát közel kétszeresére emelte²⁶⁰, utóda, Koller Ignác nem érezte szükségét hasonló ütemű alapításnak. Koller mindössze kilenc plébániát létesített.²⁶¹

Ki kell emelni még azt a tény, hogy a század első felében 10-13 plébániát szerzetesek láttak el, amely kezdetben magas számnak tűnik (1710-ben 45%), majd az ezt követő évtizedekben a világi alsópapság számának emelkedése miatt – noha plébániáikat általában megtartják – arányuk visszaszorul (1745-ben 14%). Az 1745-ben 13 szerzetesek által vezetett plébánia után igen magasnak tűnik az 1764-es 27 plébánia, azonban ez nem jelent nagyobb ütemű emelkedést, mint amit világi alsópapság által vezetett parókiák esetében regisztrálhatunk. (1764-ben a 27 szerzetesi plébánia még mindig csak 15%-a az összes egyháznak). Még az alsópapság számának ugrásszerű emelkedése sem tudta követni a Padányi által diktált iramot, ezért kellett több plébániát átadni a szerzetesrendeknek, amelyek közben újabb házakat nyitottak és a század közepére a korábbi alapítások szerzetesi létszáma is megnövekedett. Így a szerzetesek ismét nagyobb pasztorációs munkát vállaltak. Korszakunk végére, amikor a plébániák száma már megközelítette a „maximumot”, a papság utánpótlása lehetővé tette, hogy ismét meginduljon a szerzetesek visszaszorulása a lelkipásztorkodásban (1777-ben 13%).

---

²⁵⁹ Felsőörs és Szentpál 1739-ben, Szentbalázs 1740-ben, Szólád 1744-ben. PETRÁK 20., 24.

²⁶⁰ A PEHM 457-458. által közölt adatok itt-ott pontatlanok. A forrásokban jelentkező ellentmondások és a korábban említett időszakos javadalmi üresedések miatt táblázatom sem lehet teljesen pontos.

²⁶¹ *Névtár* 32.

IV. AZ EGYHÁZMEGYE ALSÓPAPSÁGA

A továbbiakban az 1728-ban, 1745-ben és 1777-ben regisztrált világi papokat próbálom meg statisztikusan feldolgozni. Időben előre haladva a papok száma egyre inkább meghaladja a plébániák számát, hiszen a káplánok száma a század folyamán növekszik. A táblázatok a káplánok adatait is tartalmazzák és természetesen nem szerepelnek benne a lelkipásztorkodó szerzetesek adatai.

IV. 1. Az alsópapság anyanyelv szerinti megoszlása

A vizitációk során a kérdőpontokra adott válaszok alapján szinte minidig lejegyezték a pap anyanyelvét, illetve hogy anyanyelvén kívül milyen nyelveken beszélt vagy értett. Ezért 1745 és 1777-ből viszonylag kevés az olyan pap, akinek nem tudjuk megállapítani etnikumát. Az 1728-as összeírás e tekintetben már nem ilyen használható forrás. Mindhárom évnél elmondható, hogy az ismeretlen anyanyelvűek szinte mindegyike szláv hangzású nevet visel, többségük horvát vagy szlovák lehetett. Természetesen a német nevű és csak sváb településeken szolgálatot teljesítő plébánosokat a németekhez soroltam.

anyanyelv	1728	%	1745	%	1777	%
magyar	29	56	55	65	176	80
német	8	15	15	18	24	11
horvát/dalmát	4	8	5	6	11	5
morva	1	2	2	2	-	-
szlovák	1	2	3	3	-	-
italiai	-	-	-	-	1	0,5
ismeretlen	9	17	5	6	8	3,5
összesen	52	100	85	100	220	100

Az egyházmegye népességének megfelelően az alsópapság nagy része magyar nemzetiségű volt. Kezdetben, a nagy paphiány idején nagyobb számban kellett alkalmazni

idegenből jött egyháziakat, a magyar papság számának növekedésével azonban az idegenek aránya egyre kisebb lett. A „helyből” származó papság arányszámának erősödését mutatja az is, hogy a magyar etnikumon belül arányait tekintve csökkent a messziről érkezettek száma. 1728-ban a 29 magyar papból még 4 székely származású, 1745-ben az 55-ből már csak 2, 1777-ben pedig az egy székely a 175 magyarhoz képest elhanyagolható. A magyar papság számának növekedése – hasonlóan a győri egyházmegyéhez²⁶² – bizonyára kapcsolatban áll az ellenreformáció és a katolikus reform eredményeivel, valamint az idegen ajkú telepések asszimilációjával. Az alsópapság körében a magyarság mellett a német és a horvát etnikum képviselteti magát a legnagyobb számban. Korábban volt már szó róla, hogy a hódoltság időszakában a Dunántúl déli részén és a Duna-mentén jelentős délszláv népesség telepedett meg, akiknek pasztorációját kezdetben a bosnyák ferencesek vállalták, majd a háborúk megszűnése utáni évtizedekben délszláv származású világi papok látták el őket.²⁶³ A század folyamán számuk lassan emelkedett, arányuk viszont csökkent. A német nemzetiségű papok között egyaránt találunk passauai egyházmegyéből érkezett bajort, sziléziai, magyarországi svábot és erdélyi szászt. Feladatuk az egyházmegye telepítések nyomán meghatározóvá vált német lakosságának lelkipásztori ellátása volt. Számuk jelentősen emelkedett, de a század második felében arányszámuk jelentős visszaesést mutat.

A nemzetiségi lakosságot – noha a nyelvi asszimiláció megkezdődött – a lelkipásztorkodásban is figyelembe kellett venni. A horvát-magyar lakosságú Felsősegesden a század közepén a magyar nyelvet már majdnem mindenki értette.²⁶⁴ Ugyanezt tapasztaljuk a zalai kerületben Rende plébánia híveivel kapcsolatban is. A plébános szerint a vegyesen magyarok, szlávok és kevés német által lakott településen a szlávok néhány idősebb ember kivételével megtanultak magyarul. Bizonyára nem véletlen, hogy ennek ellenére plébánosuk, Simonyay János nemzetisége a jegyzőkönyv szerint szláv-magyar.²⁶⁵ Az egyházi irányítás tudatosságát tapasztaljuk a somogyi Karád esetében is. Az 1749-es vizitáció szerint a hívek mind illírek és magyarok, plébánosuk, Marenits János pedig beszéli a magyar, a horvát és a német nyelvet.²⁶⁶ Nyelvtudását bizonyára szülőföldjéről hozta, ugyanis a Sopron vármegyei

²⁶² FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. i.m. 105.

²⁶³ E miatt a zágربی püspökök megpróbálták Dráván túli, veszprémi egyházmegyes plébániákat is joghatóságuk alá vonni, ezért évtizedes jogi harc indult a két püspökség között. PEHM 276-298.; KÖRMENDY JÓZSEF: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága* i.m. 31.; PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye legrégebbi egyházlátogatásai* i.m. 14.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története* i.m. 19., 38.; TAKÁCS-PFEIFFER II. 663-670.; BOZSÓKY 383., 424.

²⁶⁴ VÉFL Visitatione Canonica Districtus Segesdiensis 1748. 480.

²⁶⁵ A vizitáció 1746-ban volt. ÖRDÖG III. 24-25.

²⁶⁶ VÉFL Canonica Visitatione Archidiaconatus Kaposiensis 1749. 262., 265.

Középpulyán született.²⁶⁷ Bíró Márton 1757-ben azért helyezte Farkas Ferencet káplánnak Karádra, „hogya a horvát nyelvben is gyakorolhassa magát”.²⁶⁸ A pap és a hívek kapcsolata azonban ezen a téren sem volt mindenütt harmonikus. A vizitációs jegyzőkönyv szerint 1716-ban újra telepített Pázmádon (Fehérvári kerület) a lakosság nagyobb része szlovák, kevesebben voltak a magyarok. Papjuk, a részeses Herczeg József ellen sok panaszt fogalmaztak meg. Többek között gyakran korholta híveit, a szidalmak közül kettőt a jegyzőkönyv is megörökített: huncutoknak és szláv disznóknak nevezte őket.²⁶⁹ A budai esperesség plébániáinak egy része német plébánia volt, ahol külön német stóladiszbás volt érvényben. E plébániák papjai mind németek voltak, akiknek pedig a kisebbségben lévő egyéb nemzetiségeket is el kellett látniuk. Az 1728-as összeírás a német-magyar zsámbéki plébánia papjáról, Schilinger Jakabról megjegyezte, hogy nem tud magyarul prédikálni, Adony plébánosa, Herbort József pedig – noha csak németül prédikál – magyarul és „szlávul” is gyóntat.²⁷⁰ A hívek és a papság közötti kommunikációhoz gyakran tolmácsra volt szükség. Walthum Lipót türjei prépost 1738-ban azért nem fogadta el Batthyány Lajos gróf húsvéti ünnepekre szóló meghívását, mert ő az egyetlen gyóntatója a környék német lakosságának. Magyarul viszont egyáltalán nem tudott. A következő évben az előtte kéréssel megjelent szentgrótiak latinul fogalmazták meg óhajukat, a prépost az elutasító választ Csurgó János türjei iskolamesterrel mondatta el, magyar nyelven.²⁷¹

Lenthay István egy 1755-ös, Bíró Mártonhoz írt leveléből megtudhatjuk, hogy a nyelvismeret miatt időnként nehéz helyzetbe kerültek az előjárók. A csokonai plébániára Szopkovics János esperes németül tudó papot kért, amit időleges átszervezések nélkül nem tudott megoldani.²⁷² Éppen ezért már a papnövendékek kiválasztásának fontos szempontja volt a nyelvismeret. 1748-ban Bíró Márton Márkus Mihály zsámbéki plébánost arra kérte, hogy a Szent Anna szeminárium számára nyelvekben jártas fiatalokat keressen. Márkus írt Kelemen Antal jezsuitának, aki Budán a kazuisztika professzora volt, hogy ajánljon neki ilyen növendékeket. A páter küldött is egy listát ezekről az ifjakról, ebben jellemzi az alumnusokat képességeik, nyelvtudásuk és tanulmányi eredményük szerint. Egyben kérte a püspököt, hogy

²⁶⁷ *Névtár* 695.

²⁶⁸ *Névtár* 388.

²⁶⁹ „appellando illos hunczfutones, slavonicos porcos etc.” VÉFL Visitatio Canonica Districtus Albensis 1747. 42., 45., 47. A botrányos életű plébánost a következő évben már Sümegesehin találjuk. *Névtár* 492. Az 1726-1732 között Pázmádon plébánoskodó Szabados Ferenc magyarul, németül és szlovákul is beszélt (Pozsony megyéből származott). Nyelvtudását későbbi állomáshelyén, Piliscsabán is kamatoztathatta. *Névtár* 946.

²⁷⁰ *Conscriptio totius dioecesis*. 1728. VÉFL *Conscriptio proventus parochialium* I. 10.

²⁷¹ KOVÁCS IMRE: *A türjei Premontrei Prépostság története*. Zalai Gyűjtemény 32. Zalaegerszeg 1991. 118., 119. A prépost ferencesek és időlegesen egyházmegyes papok segítették ki a magyar lelkipásztorkodásban.

²⁷² VÉFL *Acta parochialia* V./91.

jelezze azok nevét, akik megtetszettek neki, hogy minél előbb informálhassa a fiatalokat a felvételi vizsga idejéről, a többieket pedig nem szabad sokáig hitegetni, hogy máshol keressenek szerencsét.²⁷³ A növendékek felvételi vizsgáján valóban kíváncsiak voltak a nyelvtudásra is. Az 1750-es évektől fennmaradtak a veszprémi szemináriumba felvételizők vizsgaeredményeit összesítő táblázatok. Ezek szerint a személyes adatok és a vizsgaeredmények mellett kíváncsiak voltak a vizsgázó korábbi tanulmányaira, ajánlólevelére, nyelvismeretére, beszédmódjára és vérmérsékletére is.²⁷⁴ 1754-ben vizsgaeredményeik alapján négyet teológiai, kettőt logikai tanulmányokra Nagyszombatba, a Collegium Rubrorumba küldtek, két fiatal pedig Veszprémben maradt. A vizsgáztatóknál két fiatal külön kategóriába került: őket nyelvtudásuk miatt vették fel. Horváth Miklós magyarul, horvátul és közepesen németül is tudott, ő a győri filozófiára került, Babás András pedig – mivel magyarul és közepesen „szlávul” is beszélt – a nagyszombati filozófián folytathatta tanulmányait. Mindegyikük a veszprémi egyházmegye növendéke lett.²⁷⁵

IV. 2. Az alsópapság megoszlása születési hely szerint

Mivel az 1728-as összeírás nagyon szűkszavú és az összeírásban szereplő plébánosokról kevés egyéb adatot sikerült összegyűjteni, a papok származási helyét nehezen lehet összehasonlítás tárgyává tenni. Az 52 egyházi személyből 22-nek nem ismerjük konkrét származási helyét. Ezek egy része – neveik és plébániáik nemzetisége miatt is – valószínűleg külföldről érkezett (10), de az ismeretlen eredetűek között jócskán akad magyar nevet viselő pap is (12). A 30 ismert gyökerű egyházi személy közül hatan érkeztek nem magyar területről. 2 Horvátországból, egy Morvaországból, egy a passauai egyházmegyéből jött a veszprémi egyházmegyébe szerencsét próbálni, egy osztrák származású világi pap és egy bécsi skót bencés pedig az osztrák tartományokat képviselte. Az ő csoportjukat erősíti a 10 idegen nevet viselő nagy része is. A magyar nyelvterületről természetesen többen érkeztek az egyházmegyébe. A legtöbb – négyen – Erdélyből jöttek. Közülük egynek a tanulmányait nem ismerjük, egy már az esztergomi főegyházmegye papjaként kérte felvételét a veszprémi

²⁷³ VÉFL Acta Seminarii Sanctae Annae I. fasc. 2.

²⁷⁴ Az '50-es évek elejéről: VÉFL Acta Seminarii Sanctae Annae I. fasc. 3.a, 3. b, 7. b, c, d.

²⁷⁵ VÉFL Acta Seminarii Sanctae Annae I. fasc. 7. d.

püspöktől, ketten viszont a Volkra Ottó alapította veszprémi szemináriumban tanultak teológiát. 12 papról biztosan tudjuk, hogy veszprémi kispapként vagy Veszprémben vagy valamelyik más szemináriumban tanultak teológiát. A felszentelt papként érkezők közül biztos információk kevesekről van. Az esztergomi egyházmegyéből 3 pap érkezett, a győriből 2, a pécsi püspökségből pedig egy. A magyarországi születésű későbbi egyházmegyes papok közül 2-2 Pozsony és Nyitra, 1-1 pedig Zala, Veszprém, Vas, Sopron, Nógrád, Heves, Hont, Zemplén és Ung vármegyében, valamint egri egyházmegye területén látta meg a napvilágot.

A szórványos adatokból nehéz rendszert teremteni. Az mindenképpen megfogalmazható, hogy a papok egy része külföldről érkezett: a hagyományosan katolikus vallású Horvátországból, az osztrák tartományokból; az ismeretlen származású papok között pedig biztosan volt társa a passauai egyházmegyes atyának is. A papság nagyobb részét azonban a magyar nyelvterület adta, bár nem csak magyarokat. Ők természetesen az ország északi vármegyéiből érkeztek, de ez nem meglepő, hiszen az északi egyházmegyek jóval kedvezőbb helyzetben voltak a papi ellátást tekintve, mint a most regenerálódó egykori hódoltsági egyházmegyek, így több hivatást tudtak kibocsátani. Kiemelendő a 4 erdélyi származású pap veszprémi püspökségben vállalt szerepvállalása is.

Sokkal használhatóbb adatokkal rendelkezünk 1745-ből és 1777-ből, ugyanis az első esetben már csak 16 (ez az összes 19%-a), 1777-ből pedig 20 (9%) személy származási helyéről nincsenek megbízható információink. Mindkét esetben az ismeretlen gyökertűek nagy többsége magyar nevet viselt, azaz valószínűleg a magyarországi származásúak táborát erősítik.

A két kimutatás szerint feltűnő, hogy a század második felére megerősödött a magyarországi származásúak aránya. 1745-ben az adattal rendelkezőknek még a 17 %-a született külföldön, az 1777-es keresztmetszet szerint már csak 4,5 %-a.²⁷⁶ Azonban véleményem szerint érdemesebb a származást más szempontból vizsgálni. Hivatás és életút szempontjából a táblázatban külön vettem a közvetlenül a veszprémi egyházmegye szolgálatába állt egyháziakat, akik kezdettől fogva itt képzelték el papi szolgálatukat. A másik, ettől markánsan elkülönülő csoportot azok alkotják, akik más egyházmegye növendékeiként lettek papok és akár azért, mert nem találták meg egyházmegyéjükben számításukat, akár kalandvágyból, vagy a veszprémi püspök hívó szavára, de az ő joghatósága alatt folytatták működésüket. 1745-ben a 69 ismert eredetű klerikusnak kisebb része,

---

²⁷⁶ 1745-ben 69-ből 12, 1777-ben 200-ból 9 külföldi származású. Utóbbiba beleszámítottam az exjezsuitákat is, akik kivétel nélkül Magyarország szülöttei. Horvátországot külföldnek tekintem, Erdélyt a magyar területekhez sorolom.

Az alsópapság megoszlása születési hely szerint

1745

Más egyházmegyéből érkezett	39
Győr	14
Esztergom	8
Eger	3
Pécs, Csanád, Erdély	1-1
Passau	5
Linzi minorita	1
Zágráb	2
Zengg	1
Szilézia	1
Morvaország	1
Veszprémbe belépők	30
Zala	6
Vas	3
Nyitra	3
Erdély	3
Veszprém, Fejér, Győr	2
Somogy, Bars, Nógrád, Pozsony, Sopron, Ung	1-1
Egri és Váci egyházmegye területéről, Dalmácia	1-1
Nincs adat	16

Összesen 85

1777

Más egyházmegyéből érkezett	10
Zágráb	5
Horvátország	2
Esztergom, Pola, Szilézia	1-1
Veszprémbe belépők	178
Zala	48
Somogy	23
Vas	20
Veszprém	18
Sopron	12
Fejér	9
Győr	8
Tolna	7
Pozsony	5
Komárom, Nyitra	4-4
Hont, Heves, Buda	3-3
Pest	2
Pilis, Esztergom, Nógrád, Csongrád, Moson, Bács- Bodrog, Trencsén, Bars, Erdély	1-1
Exjezsuita	12
Nincs adat	20
Összesen	220

mindössze 30-an (43 %) jelentkeztek veszprémi egyházmegyes papnak, 57 %-a idegenből érkezett. 1777-ben, amikor már újjászerveződött az egyházi hierarchia legalsóbb szintje, illetve az ellenreformáció és a katolikus reform a katolicizmus megerősödését hozta, az idegenekre már nem volt olyan nagy szükség, mint korábban és a Dunántúlról is több hivatás

támadt. Ekkor a papság mindössze 5 %-a volt korábban más egyházmegye szolgája.²⁷⁷ A más egyházmegyéből érkezők nagy részét egyébként még Acsády Ignác és vikáriusa „csábította” a Dunántúl legnagyobb egyházmegyéjébe és ez a törekvés megmaradt, sőt még intenzívebb lett Padányi Bíró Márton püspökségének első éveiben. Püspökségének első, energikus korszakában igen sok plébániát szervezett, amiket csak így lehetett betölteni. 1745-1748 között 11 átvételről van tudomásom, ezek leginkább a győri egyházmegyéből történtek.²⁷⁸ Az idegenből érkezők között néhányan biztosan érdekes életutat futhattak be. Keresztury Jánost 1720-ban szentelték pappá a győri egyházmegye szolgálatára. Fehértói és pátfalvi plébánoskodás után püspöki rendeletre 7 évig a Hegyháton és az Őrségben misszionáriusként dolgozott és sok protestántst térített át. A veszprémi püspökségbe Acsády Ádám vette át, ahol „per varia loca vagabatur”, míg végül attalai plébános lett.²⁷⁹ Többen nem véletlenül kerültek át a veszprémi egyházmegyébe. A váci egyházmegyéből érkező Fekete Márton csak egy évig volt a veszprémi egyház papja, innen a pécsi püspökségbe távozott, de ott 2 év múlva megfosztották plébániájától. A valószínűleg állhatatlan pappal mindhárom püspökének lehettek problémái.²⁸⁰ Blaskovics Pált 1750-ben, három évi plébánoskodás után függesztette fel Bíró Márton.²⁸¹ Reiszner Mátyás csak két évig volt Vérteskozma plébánosa, 1750-ben Drávecz József kerületi esperes eltiltotta a plébánia vezetésétől, a püspök pedig elbocsátotta az egyházmegyéből.²⁸² Azonban nem csak a plébánosok személyével voltak problémák. Bosó Imrét elküldték a kalocsai egyházmegyéből, 1746-ban vette fel őt Bíró Márton a szentgyörgyvári plébániára. Mint láttuk, a vizitáló püspök szerint egyházmegyéje legelhagyatottabb plébániáját kapta. Bosó tehát nem találta meg számítását, visszament eredeti egyházmegyéjébe, ahonnan később ismét elbocsátották.²⁸³ Ezek szerint nem volt szerencsés minden vagabund papot átvenni más egyházmegyéből. Sok esetben ők csak ideiglenes megoldást jelentettek az ordinárius számára. Krizmanics András, aki Veszprém megye szülötte volt, a csanádi püspökségben vállalt pasztorációs munkát, neki viszont ott nem jött be a számítása, hiszen 1732-ben visszatért származási helyére, haláláig a veszprémi egyházmegye papja maradt.²⁸⁴

²⁷⁷ Ebben nem számoltam az exjezsuitákat, akik szükségből vállalták a világi papi hivatást és igazán egyik csoportba sem tartoznak.

²⁷⁸ Basó Imre, Blaskovics Pál, Dubniczay János, Faber János, Fekete Márton, Horváth János, Horváth Mátyás, Horváth Mihály, Kummer György, Miksics István és Reiszner Mátyás érkezett ekkor az egyházmegyébe.

²⁷⁹ *Névtár* 587.

²⁸⁰ *Névtár* 403.

²⁸¹ *Névtár* 293.

²⁸² *Névtár* 875.

²⁸³ *Névtár* 310. Az idegenből érkező papok sok hasonló példát szolgáltattak a győri egyházmegyében is. FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. i.m. 105.

²⁸⁴ *Névtár* 652.

A század második felében visszaszorult a más egyházmegyéből érkező papok aránya, ami a fenti példák alapján stabilizálta az egyházmegye papi utánpótlását. Ebben természetesen nagy szerepe volt a veszprémi szeminárium újbóli megnyitásának. Az egyenesen a veszprémi egyházmegyébe felvételt nyert papok növekedésén belül megfigyelhetjük az egyházmegye területéről érkezettek egyre nagyobb szerepvállalását is. 1745-ben a 30 ilyen pap közül még csak 11-en születtek az egyházmegye területén (37%), 1777-ben pedig a 178-ból már 98-an (55%). Természetesen a „katolikusabb” megyék jóval nagyobb arányban járultak hozzá ehhez a számhoz. Zala 1745-ben 20, 1777-ben 27 %-át adta az egyházmegyén belülről származó alsópapságnak. Somogy még ennél is nagyobb növekedést mondhat magáénak, 3-ról 13 %-ra emelkedett a részesedése. Ezzel szemben Veszprém megye 7 és 10, Fejér pedig 7 és 5 %-ban járult hozzá az egyházmegye papságának utánpótlásához. Ezeken kívül feltűnő Vas magas részesedése, hiszen 1745-ben 10, 1777-ben 11 %-át adta a kezdetektől Veszprémhez tartozó papság számának. A század végére nemcsak az egyházmegye területéről származó papok aránya nőtt, de az azon kívülről jelentkezők is egyre inkább az egyházmegyéhez közeli vármegyékből származtak.²⁸⁵

Az egyházmegye pasztorációs sikerei tehát visszahatottak a püspökségre, a sikeresen lelkipásztorkodó alsópapság követendő példát szolgáltatott a fiatalságnak, így stabilizálta önmaga papi utánpótlását. Az 1773-ban feloszlott jezsuita rend érdekes csoportot képez a veszprémi püspökség lelkipásztorkodásában. Képzettségük messze meghaladta az egyházmegyei átlagot és a püspöknek nem várt, „jó minőségű” segítséget szolgáltatott. A 12 korábbi jezsuita közül azonban ketten már korábban elhagyták a rendet, őket 10 társuk követte a feloszláskor. Ha a volt jezsuitákat összehasonlítjuk az alsópapsággal, nemcsak képzettség szempontjából mutatkozik markáns eltérés. Az alsópapság bázisa a falu és a mezőváros volt, a jezsuiták pedig főleg városokból vonzódták a hivatásokat. Ez talán természetes is, hiszen a jezsuiták városokban működtek, a falvakban élőknek pedig csak a helyi plébános papi életformája állt követendő példaként.

IV. 3. A papság társadalmi háttere

A társadalmi háttér megállapítása is nehéz feladatnak ígérkezik. Az 1728-ban és 1745-ben papként működők több mind háromnegyedének származásáról nincs információnk.²⁸⁶ A többiek között 4 nemest találunk, a 4 székelyről közelebbit nem tudunk. A városból érkezettek

²⁸⁵ Vas, Sopron, Győr, Tolna, Komárom, Pest, Pilis vármegyék részesedése 20-ról 30 %-ra nőtt.

²⁸⁶ 40 pap származását nem ismerjük.

mind külföldiek²⁸⁷, és rajtuk kívül csak egyikükről tudjuk, hogy jobbágyi sorból érkezett. 1745-ben még mindig ugyan olyan magas az ismeretlen származásúak aránya, de mivel a külföldiek kezdenek visszaszorulni, nagyobb biztonsággal állíthatjuk, hogy ezek nagy többsége az ignobilis réteg soraiból került ki.²⁸⁸ Szabad királyi, vagy püspöki városból tízen érkeztek²⁸⁹, ketten a székelység közelebről meghatározhatatlan rétegét képviselik. Végül a nemesség számaránya meghaladja társadalmi arányát, ugyanis 8-an biztosan a kiváltságos réteg tagjai voltak. A forrásadottságok javulásával az 1777-es metszet ismeretlen eredetű csoportja a korábbiakhoz képest visszaszorul. Ennek a 40 %-os csoportnak²⁹⁰ valószínűleg a legnagyobb többsége jobbágycsaládban született. A maradék 60 %-ból 9-ről tudjuk biztosan, hogy a jobbágyságból érkezett, 27 pedig libertinus volt. A polgárságot mindössze 16-an képviselték, ez jelentős visszaesést jelent az 1745-ös adathoz képest. Ebben az időszakban is Győr városából érkeztek a legtöbben, szám szerint heten. Az alsópapság egyharmada nemesi származék volt, ez igen markáns növekedés a század első feléhez képest és összefüggésben áll a katolikus megújulás nemesség körében elért sikereivel is.²⁹¹ Az egyházmegyéhez csatlakozó volt jezsuiták – mint korábban volt szó róla – a városból származottak arányát növelik.²⁹²

IV. 4. Életkor

A vizitációs jegyzőkönyvek ebben a tekintetben bizonytalan adatokat nyújtanak, bár valószínűleg sokat nem tévednek. A „fölfelé és lefelé” tévedés ki is egészítheti egymást, így talán az egyházlátogatások során felvett adatok is helytálló eredményt hozhatnak. Mivel főleg a század második felében működő papság esetében kontrollforrásaink is vannak, megbízható adatokat nyerhetünk Pfeiffer János anyaggyűjtésének segítségével.

Hasonlóan a győri egyházmegyében összegzett adatokhoz²⁹³, az alsópapság gerincét a 30-45 közötti nemzedék adta. A három metszet csak minimális eltérést mutat. 1728-ban 39,

---

²⁸⁷ Zengg, Raguza, Passau.

²⁸⁸ A 85-ből 65-ről nincs adatunk.

²⁸⁹ 3 Győrből, 2 Pécsről, 1-1 Budáról, Székesfehérvárról, Nagyszombatból, Bécsből és Passauból.

²⁹⁰ A volt jezsuitákat nem számolva 208-ból 84.

²⁹¹ 69-en voltak nemesi származásúak. A felsoroltakon kívül 1-1 székelyt, erdélyi szásztt és károlyvárosi katonacsaládban születettet is regisztrálhatunk. A Pázmáneumban a nemesek aránya a 18. század folyamán mindig meghaladta az 50 %-ot. FAZEKAS ISTVÁN: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623-1784)*. 74-75. In: A bécsi Pázmáneum. Szerk. ZOMBORI ISTVÁN. Budapest 2002. 9-176.

²⁹² Ketten Fehérváron születtek, a többiek születési helye: Pozsony, Kolozsvár, Bártfa, Veszprém, Gyöngyös, Rohonc, Incéd, Kispulyon. Bajcsi Antal „Szimocensis”, Hatos István Zeliensis.

²⁹³ FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. i.m. 111.

1745-ben 41, 1777-ben 38 év volt a papság átlagos életkora, azaz még várhatóan 15-20 évet töltenek el az egyházmegye szolgálatában.

IV. 5. Iskoláztatás

IV.5.1. Középiskola

A győri és a soproni jezsuita gimnáziumok anyakönyveinek közeljövőben esedékes átnézéséig a veszprémi püspökség alsópapságának középiskolai tanulmányairól még nagyon kevés információnk van.²⁹⁴ A kevés adat azt sejteti, hogy többségük a század első felében elsősorban dunántúli jezsuita gimnáziumokban végeztek: Győrben, Sopronban, Kőszegen, Pécsen. Ez alól csak a későbbi püspök, Padányi Bíró Márton volt kivétel, aki kezdetben jezsuita diák volt, majd Nyitrán fejezte be tanulmányait a piaristáknál. A püspökség 1777-es alsópapságának tanulmányairól már több adatunk maradt fenn. Legtöbben még mindig jezsuita iskolában tanulnak: Sopronban, Győrött, Fehérváron, Kőszegen, Budán és Nagyszombatban. A század második felében már megjelennek közöttük a piarista diákok is: Veszprémben 1711-től tanítanak, 6 későbbi papról sikerült megállapítani, hogy itt tanult. Vácon 1717-ben nyílt meg a piarista iskola, innen – eddigi adataim szerint – mindössze egy diák lett a veszprémi püspökség papja. Nagykanizsán 1765-től nyílt meg a piarista gimnázium, ennek korszakunkban még nem lehetett nagyobb hatása. A század második felében megfigyelhető az egyházmegyében lévő gimnáziumok népszerűségének emelkedése. Veszprém, Fehérvár és Buda iskolái már közel felét adják a későbbi egyházmegyei alsópapságnak. A korszakban természetes fluktuáció miatt többen változtatták meg stúdiumaik helyszínét. Ismerünk közöttük Veszprémből Fehérvárra, Budáról Veszprémbe és Veszprémből Nagyszombatba kerülő diákokat is.²⁹⁵

²⁹⁴ A győri gimnázium matrikulái: *Catalogus Discipulorum Jaurinensis Gymnasii Societatis Jesu de annis 1669-1738*. Pannonhalmi Bencés Főapátság Könyvtára, Kézirattár 120b. A. 20. A soproni anyakönyvek: *Nomina studiosorum Gymnasii Societatis Jesu Soproniensis*. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára VIII. 52. A pannonhalmi Szent Benedek-rend soproni Szt. Asztrik Gimnáziumának iratai, 33. doboz.

²⁹⁵ A korszak iskoláival kapcsolatos adatokhoz felhasználtam: HETS J. AURELIÁN: *A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén*. Pannonhalma 1938. 9-24.; MÉSZÁROS ISTVÁN: *Az iskolaiügy története Magyarországon 996-1777 között*. Budapest 1981. passim.; Uő: *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1948*. (Általánosan képző középiskolák) Budapest 1988. passim.

IV.5.2. Filozófiai tanulmányok

A középiskolai tanulmányok végeztével a 3 éves filozófia következett, amelynek első évében logikát, a másodikban fizikát, a harmadikban metafizikát tanultak a növendék. A papok nagy részéről nem tudjuk megállapítani, hogy filozófiai tanulmányaikban meddig jutottak el. A korszakban ugyanis gyakran előfordult, hogy a kurzust teljesen be nem fejezett hallgatókat is felvették szemináriumba. Az 1745-ös metszet szerint még olyan pap is akadt az egyházmegyében, aki csak az első, logikai évet végezte el. Ez 1777-ben már elképzelhetetlen. Többen voltak viszont azok, akik a fizikai tanulmányok után kerültek szemináriumba. 1745-ből egy ilyen plébánost ismerünk, 22 év múlva már 21-ről tudjuk, hogy csak a filozófiai tanulmányok kétharmadát végezték el.²⁹⁶ A nagy többség minden bizonnyal elvégezte a teljes kurzust, őket philosophus absolutus-nak nevezték, vagy babérkoszorút szereztek. A század második felére megnőtt a filozófiából egyetemi fokozatot szerzők száma, sőt ekkor már két filozófiai doktorátussal rendelkező pap is növelte az egyházmegyei papság színvonalát. Az 1745-ben és 1777-ben regisztrált egyházak nagy részéről csak azt tudjuk, hogy filozófiát tanult, valószínűleg nagy részük a teljes kurzust elvégezte. A táblázatban természetesen nem szerepelnek a volt jezsuiták, akik mindannyian a jezsuita képzésnek megfelelően elvégezték a filozófiát, többségük Nagyszombatban (4 fő), de Bécsben, Grazban, Kassán és Budán is tanultak.

	1745	1777
logicus	1	-
physicus	1	21
philosophus absolutus	3	9
baccalaureus	2	5
magister	3	14
doctor	-	2
ismeretlen	75	157

Az 1728-ban már papként működők filozófiai tanulmányaikat többnyire Nagyszombatban végezték. Nagyszombat túlsúlya a még két évtized múltán is érzékelhető.

²⁹⁶ Az 1752-es képzési reform után a filozófiai stúdium két évre csökkent. Az 1777-es papság nagy csoportját képező ismeretlen filozófiai végzettségűek többsége ezt a csökkentett kurzust végezhetette el. MIHÁLYFI ÁKOS: *A papnevelés története és elmélete*. Budapest 1896. I. 254-255.

Az 1777-es papság filozófiai képzésében viszont Nagyszombat már csak a harmadik legfontosabb helyszín, ekkor már Győr és Buda is jócskán megelőzi. A század második felére egy sor gimnázium egészül ki filozófiai (és teológiai) oktatással, ezért a tanulni vágyókank jóval nagyobbak a választási lehetőségeik, ennek megfelelően képzésük is több helyen történt.²⁹⁷

Helyszín	1728	1745	1777
Nagyszombat	7	13	25
Bécs	2	2	-
Buda	1	3	31
Győr	1	1	35
Pest	-	-	13
Kassa	-	1	1
Eger	-	-	3
Vác	-	-	2
Kalocsa	-	-	1
Kolozsvár	1	1	-
Graz	-	-	2
Olmütz	-	-	1
Zágráb	-	1	2
Ismeretlen	40	63	92

IV.5.3. Teológiai tanulmányok

A filozófiai stúdiumok végeztével a teológiai tanulmányok következtek, a papnövendékek rendes esetben a teológiát 4 évig tanulták. A legtöbben, csakúgy, mint más egyházmegyéekben²⁹⁸, a kezdeti nagy paphiány idején nem járták végig az optimálisnak előírt 4 éves kurzust, így hamarabb az egyházmegye szolgálatába állhattak. Korszakunk kezdetén a

²⁹⁷ A jezsuiták Budán 1713-ban, Egerben 1744-ben, a piaristák Pesten 1752-ben, Kalocsán 1765-ben és Vácott 1767-ben indítottak filozófiai oktatást. MÉSZÁROS ISTVÁN: *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1948.* i.m. passim.

²⁹⁸ Az egri szemináriumban kezdetben egy, 1718 körül már kettő, 1725-1754 között három évig képezték a kispapokat. BOZSIK PÁL: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig.* Eger 1910. 26., 67., 71., 75-78., 84-85.; A győri egyházmegyeében: FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között.* i.m. 112-113.; A Pazmaneumban is megfigyelhető ez a tendencia: FAZEKAS ISTVÁN: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig* i.m. 85-86.; Általánosságban: MIHÁLYFI ÁKOS: *A papnevelés története és elmélete.* i.m. 246-247.; HETS J. AURELIÁN: *A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén* i.m. 38-39.

veszprémi püspökségben is sokkal jellemzőbb volt ez az állapot²⁹⁹, azonban a paphiány csökkenésével visszaszorult a rövidített képzés és az egyházmegye irányítói egyre inkább a jól képzett papságban látták a hatékony pasztoráció alapját. Az 1728-ból ismert papok többségének (39 fő) nem ismerjük pontos teológiai végzettségét. Az ismert végzettségűek nagy többségéhez hasonlóan közülük is többen lehettek azok, akik legfeljebb egy két éves gyakorlati teológiai képzést sajátítottak el. A 13 ismert papnövendék közül 11-ről tudjuk, hogy csak erkölcssteológiát tanult. Egy pap az erkölcssteológia mellett pasztorális képzésben is részesült, ez azonban nem jelenthetett nagyobb elméleti felkészültséget. Mindössze Solymosy Lászlóról tudjuk, hogy elméleti teológiát is tanult.

A képzés alaposságát előtérbe helyező szemlélet először Acsády Ádám püspöksége idején figyelhető meg. A püspök 1737. január 12-én a Helytartótanácsához írt levelében 8 papnövendékéről tesz említést, akik véleménye szerint még nem alkalmazhatók a külső lelkipásztori munkára, különösen nem vegyes helyeken. A gyors plébániaszervezést előtérbe helyező nézetten szemben Acsády szerint nem ajánlatos a kispapokat tanulmányaiktól elszakítani. Ő abban reménykedik, hogy évek során folyamatossá válik a lelkipásztori ellátás az ifjabb papi nemzedékkel.³⁰⁰ Ennek megfelelően az 1745-ös papságnál már valamivel alaposabb teológiai képzést tapasztalunk. A papság negyedénél (22 fő) nem ismerjük a pontos végzettséget, néhány esetben pedig csak a teológiai tanulmányok ideje maradt ránk. Erkölcssteológiát 32 pap végzett, egy közülük pasztorálissal kiegészítve. Minden bizonnyal hozzájuk sorolhatjuk azt a 2, illetve 5 főt, akik egy, illetve két év teológiai képzést tudhatnak maguk mögött. 3 pap az erkölcssteológia mellett kánonjogot is tanult. 16 papról tudjuk, hogy elméleti (speculativus) képzésben, kettőről pedig azt, hogy három éves képzésben részesült (ez a két megjelölés azonos lehet). Egy újabb pap elméleti képzését egyházzogi tanulmányokkal egészítette ki. Két klerikusról tudjuk, hogy abszolválta a teológiát.

Még differenciáltabb képet kapunk az 1777-es papi nemzedékről. A 88 ismeretlen végzettségű magas számnak tűnhet. Ezek nagy része a veszprémi szemináriumban tanult, valószínűnek tartom, hogy többségük legalább három évet végzett, tehát elméleti képzést is kapott. Csak ketten vannak olyanok, akik erkölcssteológiát végeztek, igaz az ő csoportjukat gazdagítja 30 további klerikus, akik mindössze két, és egy pap, aki csak egy év teológiát tanult. 6 spekulatív teológusról tudunk, hozzájuk sorolhatjuk a 33 három évet végzett társukat

²⁹⁹ A Volkra-féle Szent Anna Szemináriumban még csak erkölcsstant és kazuisztikát tanítottak. KÖRMENDY JÓZSEF: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720*. i.m. 23.; TÖLCSÉRY FERENCZ: A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi Róm. Kath. Főgymnasium története. (1711-1895) Veszprém 1895. 20.

³⁰⁰ PETRÁK MIHÁLY: Acsády Ádám veszprémi püspöksége i.m. 23., 48.

is. 13 pap négy, 5 pedig öt év teológiát tanult. 11-en a teljes teológiai kurzust abszolválták, 13-an pedig megszerezték a teológiai baccalaureatust. Jogi tanulmányokat többen végeztek. Két papról csak ezt tudjuk, kettőről további információink is vannak. Soós György Győrben három évet hallgatott, méghozzá elméleti teológiát, egyházjogot és vitatkozást, majd még egy évet Veszprémben erkölcssteológiát. Strommer Benedek szentírástudományt és jogot végzett Budán, ezt követően elméleti és erkölcssteológiát tanult Veszprémben. 1777-ben hárman már teológiai doktorátussal is rendelkeztek. Gaál Xavér Ferenc a nagyszombati Collegium Rubrorum növendékeként filozófiát tanult, onnan került Rómába, az elitképzést biztosító Collegium Germaniceu et Hungaricumba. Hasonló utat járt be Kapuváry Antal is, aki később veszprémi kanonok lett.³⁰¹ A későbbi veszprémi püspök, Rosos Pál Sándor Nagyszombatban szerezte meg teológiai doktorátusát.³⁰²

A Trienti Zsinat egyik legfontosabb határozata szerint a papságot a püspökök által alapított és fenntartott egyházmegyei szemináriumokban kellett képezni.³⁰³ Szeminárium hiányában a veszprémi püspökök a hódoltság idején Nagyszombatban taníttatták kispapjaikat. Ergelics Ferenc az első főpásztor, aki alapítványokat tett papnevelés céljából. 1625-ben két veszprémi egyházmegyes kispap nevelésére adott 2500 forintot a nagyszombati jezsuitáknak, majd három év múlva már zágrábi püspökként gondoskodott arról, hogy Zágrábban két papot neveljenek korábbi egyházmegyéje számára. A nagyszombati Szent István Szemináriumban Bosnyák István (1642-1644 között volt püspök) tett alapítványt két kispap neveltetésére. Ugyanitt Mérey Mihály esztergomi kanonok jóvoltából is tanulhatott egy majdani veszprémi egyházmegyes pap.³⁰⁴ Ezek a kezdeményezések nem tudták biztosítani az állandó papi utánpótlást. Mivel az egyházmegyek külön-külön nem voltak képesek szemináriumokat

³⁰¹ *A Római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulójának anyakönyve és iratai. I. anyakönyv (1559-1917).* Közrebozsátja: VERESS ENDRE. Fontes Rerum Hungaricarum II. Budapest 1917. 205., 224.

³⁰² A 12 jezsuitát a képzésnél most sem vettem figyelembe, hiszen tanulmányaikat jezsuitaként végezték. Mindannyian elvégezték a teljes teológiai kurzust, különböző kollégiumokban, akadémiákon tanítottak, tehát a veszprémi egyházmegye alsópapságának átlagánál képzettebbek voltak.

³⁰³ XXIII. Sessio. A papnevelés reformjáról és annak megvalósulásáról: MIHÁLYFI ÁKOS: *A papnevelés története és elmélete.* i.m. I. 121-251.; BOZSIK PÁL: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig.* i.m. 14-28.; BEDY VINCE: *A győregyházmegyei papnevelés története.* Győregyházmegye múltjából. II. Győr 1937. passim; VANYÓ TIHAMÉR ALADAR: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600-1850).* Pannonhalma 1933. 41-47.; HETS J. AURELIÁN: *A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén* i.m. 37-41.; GÁRDONYI MÁTÉ: *A papi élet reformja a Trienti Zsinat korában.* Studia Theologica Budapestiensia 27. Budapest 2001. 93-100.; A koraiújkori papképzésről a Pázmáneum kapcsán kiünő eligazítást ad: FAZEKAS ISTVÁN: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig* i.m. különösen: 11-14., 63-102.

³⁰⁴ MIHÁLYFI ÁKOS: *A papnevelés története és elmélete.* i.m. I. 235-236.; HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* Veszprém 1896. 7-8.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* i.m. 28., 31.; *Névtár* 19.

fenntartani, Lippay György érsek megalapította az első generális szemináriumot, a nagyszombati Collegium Rubrorumot. Itt a veszprémi egyházmegyének kezdetben kettő, később öt helyet tartottak fenn.³⁰⁵ A török kiűzése után a kinevezési bullában a szentszék hangsúlyozottan kérte Széchényi Pál püspöktől, hogy létesítsen a Trienti Zsinat szellemében működő szemináriumot.³⁰⁶ Ez csak utódának, Volkra Ottó Jánosnak püspöksége alatt valósulhatott meg 1711-ben, a Szent Anna Szeminárium alapításával. Az alapító az intézményt az általa Veszprémben letelepített piaristákra bízta. Három évenként 6-8 növendéket vettek fel, akik ideiglenesen a piaristák rendházában laktak. A szemináriumban csak egy piarista tanított, illetve időnként maga a püspök is oktatta a növendékeket. A tananyag, mint fentebb említettem, csak a legszükségesebb lelkipásztori tárgyakra szorítkozott: erkölctant és kazuisztikát oktattak – három évig. Egy kurzus végeztével, a piarista atya felszabadultával vehették csak fel a következő évfolyamot. A szeminárium megfelelő anyagi alap hiányában az 1719-ben felvettek 1722-es felszentelésével megszűnt. Évtizedes működése mégis 30 papot adott az egyházmegyének. Az alapítvány kamatait – mindaddig, amíg a szemináriumot Bíró Márton újra nem alapította – részint az alaptőkéhez csatolták, részint az egyházmegye győri és nagyszombati szemináriumokban neveltetett kispapjaira fordították.³⁰⁷ A megszűnt szemináriumot rövid püspöksége alatt Esterházy Imre nem tudta újjászervezni, pedig külön szemináriumi épület létesítését tervezte.³⁰⁸ Acsády Ádámnak XIII. Benedek pápa kötelességévé tette a szeminárium létrehozását, de Acsády – talán a piaristákkal fenntartott feszült viszonya miatt – csak alapítványt hozott létre 1742-ben, hogy annak kamataiból a Collegium Rubrorumban három újabb növendék készülhessen a papi hivatásra. Ezzel az alapítvánnyal az egyházmegye alapítványi helyeinek száma nyolcra emelkedett a központi szemináriumban. Acsády a papképzés megoldása helyett előszeretettel hívott püspökségébe más egyházmegyékből felszentelt papokat.³⁰⁹

³⁰⁵ HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* i.m. 8.

³⁰⁶ HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* i.m. 9.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* i.m. 35.

³⁰⁷ HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* i.m. 9-14.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* i.m. 36-37.; *Névtár* 62.; KÖRMENDY JÓZSEF: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720.* i.m. 22-24.

³⁰⁸ HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* i.m. 14.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* i.m. 40.; *Névtár* 23.

³⁰⁹ HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* i.m. 14-15.; PETRÁK MIHÁLY: Acsády Ádám veszprémi püspöksége i.m. 47-48.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* i.m. 42.; *Névtár* 12.

1728	
theologia moralis	11
Moralis + pastoralis	1
speculativus	1
ismeretlen	39

1745	
theologia moralis	31
moralis + pastoralis	1
1 év teológia	2
2 év teológia	5
moralis + jog	3
speculativus	16
3 év teológia	2
elméleti teol. + jog	1
theologus absolutus	2
ismeretlen	22

1777	
theologia moralis	2
1 év teológia	1
2 év teológia	30
Speculativus	6
3 év teológia	32
4 év teológi	13
5 év teológia	5
theologus absolutus	11
baccalaureus	13
jog	4
doctor	3
ismeretlen	88

A Volkra-féle szemináriumot az egyházmegye problémáit korábban vikáriusként megismerő Padányi Bíró Márton már püspökségének első évében visszaállította. Első évében 7, a másodikban 8 növendéket vettek fel, a következő években 12, később 16-20 klerikust képeztek a veszprémi szemináriumban.³¹⁰ A kék talárt viselő kispapok képzése általában 3 évig tartott, amely már valószínűleg nem csak az erkölcsant foglalta magában.³¹¹ Bíró Márton a nagyszombati alapítványi helyeket is kihasználta, ide tehetségesebb papjait küldte tanulni. A Collegium Rubrorumban Lenthly István nagyprépost 1755-ös alapítványa újabb két helyet biztosított a veszprémi kispapok számára.³¹² A legtehetségesebb növendékek azonban Veszprémből is a Collegium Germanicum et Hungaricumba kerültek. A székesfehérvári egyházmegye első püspöke, Nagy Ignác Bíró Márton jóvoltából tanulhatott Rómában, hosszú idő óta elsőként az egyházmegyéből. A kiváló képességű klerikus filozófiából és teológiából is doktorátust szerzett és tanulmányai Párizsba is eljuttatták.³¹³ A kezdetben a piaristák rezidenciájában, majd a püspöki palotában, később az egyik kanonoki házban működő

³¹⁰ PEHM 134. megállapítását, miszerint Padányi 129 papot neveltetett egyházmegyéje számára, később többen átvették.

³¹¹ HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* i.m. 17-24; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* i.m. 43.

³¹² Az egyházmegyenek így már 10 helye volt a központi szemináriumban, ezen kívül még kettő a Szent István Szemináriumban. 1761-ben mind a 12 hely betöltött. HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére.* i.m. 39.; PEHM 133.

³¹³ Őt nem vehettem be statisztikámba, mert 1745-ben még gyermek volt, 1777-ben pedig gyors karrierjének köszönhetően már nem tartozott az alsópapság körébe. *A Római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. I. anyakönyv (1559-1917).* Közbeocsátja: VERESS ENDRE. i.m. 184-185.; PEHM 134.; *Névtár* 162-163.

szemináriumnak Koller Ignác építtetett állandó épületet. A Fellner Jakab által tervezett épület alapkövét Drávecz József helynök tette le 1773. május 29-én. A püspök már nem érthette meg az épület 1782-es elkészülését.³¹⁴

A fenti adatok tükrében nem meglepő, hogy a 18. századi egyházmegye papsága nagy részben Veszprémben és Nagyszombatban nevelkedett. A püspökség 1728-as papságának mintegy harmadáról nem tudjuk, hol végezte teológiai tanulmányait. Mivel a veszprémi szeminárium 1711-1722 közötti működését követően megszűnt, viszonylag kevesen kerültek ki az intézet falai közül. Kilenc papról tudjuk, hogy itt tanulta a teológiát (17 %). Az alapítványi helyeknek köszönhetően többen végeztek Nagyszombatban (29 %). A Collegium Rubrorum 7, a Szent István és a Szent Adalbert Szeminárium 3-3, a Marianum pedig egy növendékét bocsátott ki. Egy papról csak azt tudjuk, hogy Nagyszombatban végzett. A budai és a győri szemináriumot 2-2 pap képviselte. Bécsben öten tanultak, közülük hárman a Pázmáneumban. Mindhárom pázmánita idegen egyházmegye növendékeként került Bécsbe és közülük kettő csak egy ideig volt a veszprémi egyházmegye plébánosa. Esztergamy Szaniszló a győri egyházmegye kispapjaként folytatta teológiai tanulmányait. 4 évi kitérő után visszakertült a győri egyházmegyébe, ahol később kanonok, majd komáromi, utána soproni főesperes lett. Franyul Márk 20 évig lekipásztorkodott a dunántúli egyházmegyében, de miután modrusi kanonok lett, visszatért Horvátországba. Csak az erdélyi származású, esztergomi egyházmegyéi kispap, Paiss András nem futott be nagyobb egyházi karriert, bár a püspökségen belül a keszthelyi és a tapolcai plébánia, ahol plébánoskodott, jobb javadalomnak számított.³¹⁵

A veszprémi Szent Anna Szeminárium megszűnése miatt 1745-ben a korábbi 17 %-ról 9 %-ra esett vissza az egyházmegye saját neveltjeinek száma (8 fő). Az aránybeli csökkenést a papság számának megnövekedése okozta. Változatlanul Nagyszombat adta a legtöbb papot. A Collegium Rubrorumban 17-en, a Stephaneumban 13-an tanultak, a Marianumban egy növendék végzett, a Szent Adalbert Szemináriumba kettő járt, de egyikük a Collegium Rubrorumban fejezte be tanulmányait. További egy növendékről nem tudjuk, melyik nagyszombati szemináriumban hallgatta a teológiát. Összesen tehát 34 klerikus végzett Nagyszombatban, ami a teljes alsópapság 28 %-a. A győri szeminárium 14 papot adott a veszprémi püspökségnek, Buda 9-et. Itt az akadémián öten, a Széchenyi Szemináriumban négyen végeztek. Bécsben 8-an tanultak, közülük egy Olmützben, egy pedig Győrben kezdett

³¹⁴ LUKCSICS PÁL – PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. i.m. 151-157.; WEISZ, GEORG: *Dr. Ignatius Koller von Nagymanya Bischof von Veszprém. Sein Leben und Wirken*. Eine kirchengeschichtliche Dissertation. Kézirat. Wien 1937. VÉK K 1/386. 53-57.

³¹⁵ *Névtár* 384., 416., 810.

tanulmányait fejezte be a császárvárosban. Ekkor is csak hárman voltak, akik a Pázmáneum növendékeként végeztek. Franyul Márk ekkor még nem kapta meg kanonoki kinevezését. Másik két társa is idegen egyházmegye növendékeként került Bécsbe. Aranyossy László József az esztergomi főegyházmegye, Szeghfű János József a győri püspökség kispapjaként tanult a Pázmáneumba. Mindkettőjük Acsády Ádám hívására érkezett a veszprémi püspökségbe. Zágrábban két, Kassán és Boroszlóban egy-egy pap végzett, továbbá nyolc klerikus teológiai tanulmányainak helyét nem ismerjük.

Az 1777-ben papként szolgálók teológiai tanulmányi helyei jól mutatják, hogy a veszprémi szeminárium már 30 éve újjáéledt. A volt jezsuita papokat nem számolva a 208 egyházi közül 107 Veszprémbe tanulta a teológiát. Rajtuk kívül többen csupán a teológiai kurzus egy részét végezték itt. Hatan ismeretlen helyen, tízen Győrben, hatan Budán kezdtek és Veszprémbe fejezték be tanulmányaikat. Ők valószínűleg kevésbé jól szerepeltek, ezért kerültek vissza a püspöki székvárosba. Volt olyan növendék is, aki a nagyszombati Szent István Szemináriumból tért vissza Veszprémbe. Néhányan fordított utat jártak be. Kezdeti veszprémi teológiai tanulmányok után öten kerültek a Collegium Rubrorumba, ketten a Szent István Szemináriumba, ketten ismeretlen nagyszombati szemináriumba. Ők valószínűleg megürlt alapítványi helyekre kerülhettek. Ketten több teológián is szerencsét próbálhattak. Egyikük veszprémi, majd stephaneumi tanulmányok után került Budára, másikuk Győrben, Budán és Veszprémbe is tanult. Összesen tehát 141 pap tanult az egyházmegye szemináriumában, ez a papok 68%-át jelenti. A Tridentinum szemináriumokra vonatkozó előírása a veszprémi püspökségben tehát jó 200 évvel a zsinat után kezdett eredményeket hozni. A nagyszombati alapítványi helyeknek köszönhetően a papság egy további része különböző nagyszombati szemináriumokban tanult. A fentebb említett, csak a tanulmányok egy részét Nagyszombatban végzőkön kívül harminchárman a Collegium Rubrorumban végeztek, nyolcan a Szent István Szemináriumban. Kettő klerikusról csak azt tudjuk, hogy az ideiglenes érseki székvárosban folytattak teológiai tanulmányokat. Egy növendék a Stephaneumban, egy pedig Vácott kezdte és a Collegium Rubrorumban fejezte be a teológiát. Volt olyan is, aki Nagyszombatból Győrbe költözött, egyikük pedig a római Germanicumba. Nagyszombatban tehát a papok közül 58-an végeztek teljes vagy részleges teológiai kurzust, ez 28%-a az alsópapságnak. A többiek különböző magyarországi és külföldi helyeken tanultak teológiát. A római Collegium Germanicum et Hungaricum két növendékéről fentebb már volt szó.

Az egyházmegye kanonokjai és esperesei főleg Rómában és Nagyszombatban tanult klerikusok voltak. Tanulmányaik színhelyét tehetségük mellett származásuk is befolyásolta,

hiszen nemes családok gyermekei könnyebben kerülhettek színvonalasabb képzést biztosító szemináriumba és esetleges támogatóik is magasabb ívű pályát biztosítottak számukra. Mégis csak kevesen emelkedtek a káptalan tagjai közé. Az alsópapság karrierjének elérhető célját az esperesség jelentette, hiszen ők ismerték a papság problémáit és magát a papság személyi állományát is. A rátermettebb esperesek pedig főesperesként a káptalan tagjai közé is emelkedhettek. Püspöki székhelyekre mindössze hárman kerültek: Padányi Bíró Márton és Rosos Pál Sándor veszprémi püspök, Nagy Ignác pedig az 1777-ben alakított fehérvári egyházmegye első főpásztora lett.

A század első felében csak elvétve volt kápláni státusz a plébániákon. Ezt egyrészt a nagy paphiány indokolta, hiszen a végzett növendékek egy-egy új plébánia azonnali megalapításának lehetőségét biztosították. A püspököknek elsődleges céljuknak a plébániák számának gyors növelését tekintették. A másik ok a plébániák rossz anyagi helyzete volt. Káplánok tartását a legtöbb helyen nem tette lehetővé a plébános szűkös jövedelme. Így a fiatal papok mindjárt a pasztoráció sűrűjében találták magukat. A század második felében, amikor enyült a paphiány és a lakosságszám növekedésével, és a hívek gazdasági teljesítőképességének emelkedésével javult a plébániai javadalmak helyzete, egyre gyakrabban kapnak a plébánosok 1-2 évre káplánokat. Ez a jelenség az 1750-es évektől figyelhető meg a veszprémi egyházmegyében. Koller Ignác 1769-es Rómába szánt reláció-foglalmazványa szerint azok a plébánosok kaptak káplánokat, akik idős koruk vagy plébániájuk kiterjedése miatt rászorultak. A káplánok aztán az üresedésbe lévő plébániákra kerültek.³¹⁶

IV. 6. Az alsópapság könyvvállománya

A teológiai tanulmányokkal nem ért véget az alsópapság műveltségének feltérképezése. A szemináriumban csak az alapokat kapták meg a klerikusok, ezt az elméleti tudást a gyakorlatban kellett továbbcsiszolni. A plébánosok önképzését nehéz megragadnunk, hiszen a plébániai könyvtárak csak az olvasás lehetőségét adják meg a papoknak. A fennmaradt plébániai könyvtárak egyes kötetait áttanulmányozva minden bizonnyal nagyobb

---

³¹⁶ VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről* i.m. 326.

biztonsággal mondhatunk véleményt az alsópapság műveltségéről.³¹⁷ Az 1750-es évekből fennmaradt esperesi koronák aktáinak elemzésével közelebb juthatunk nemcsak a plébánosok teológiai műveltségéhez, hanem szakmai továbbképzéséhez is. Az esperesi koronák bemutatása kapcsán a papság teológiai továbbképzésének problematikáját csak érinteni fogom, e forráscsoport bevonásával később tervezem a papság műveltségének elemzését. Most tehát csak a plébániai könyvtárolomány vázlatos bemutatását kísérem meg.

Az egyházlátogatások alapján egy plébánián elméletileg három részkönyvtár található. A vizitátorok a templom sekrestyéjében az anyakönyvek, esetleges búcsúkiáltások és társulati könyvek mellett többnyire misekönyveket, szertartáskönyveket és evangéliumos könyveket jegyezték fel. Néhány esetben azonban ennél valamivel gazdagabb a templomi könyvtár. Keszthelyen a három régi misekönyv mellé Festetics Kristóf egy újat adományozott a templomnak. A sekrestyében még volt néhány könyv, közülük csak egy meghatározható: Szabó István Böjti prédikációk című műve.³¹⁸ A veszpréi kerület 1747. évi vizitátorai is több helyen találtak a sekrestyében könyveket. Mezőkomáromban a mise- és szertartáskönyvek mellett Pázmány Péter prédikációs kötetét is feljegyezték,³¹⁹ Városlődön pedig breviáriumot találtak.³²⁰ Palotán egy kisebb templomi könyvtár volt a sekrestyében, természetesen ismét liturgikus és prédikációs könyvekkel.³²¹ Vázsonyban egy Pázmány prédikációskötet és Imádságoskönyv, három mise- és két szertartáskönyv mellett a lakosság összetételének megfelelően két evangéliumos könyv volt a sekrestye polcain, egy magyar és egy német.³²² A szertartáskönyvekről csak ritkán jegyezték fel, hogy pontosan melyikről van szó. A weindorfi templom sekrestyéjében a szokásos könyvek között egy passauai szertartáskönyvet is használt a német település plébánosa.³²³ Könyvek filiális templomokban is voltak. Kisgörbön a szokásos liturgikus könyvek mellett egy Concionator Csuzi Hungaricus, Szigligeten pedig egy rongyos, tehát valószínűleg sokat használt Káldi-féle prédikációskönyv segítette az itt miséző

³¹⁷ Az alsópapság olvasmányairól és a papság műveltségének források alapján történő feltárási nehézségeiről: MONOK ISTVÁN: *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek olvasmánytörténeti forrásértékéről*. In: Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára. I-II. Szerk.: BALÁZS GÉZA et alii. Budapest 2000. II. 661-670.; JULIA, DOMINIQUE: *Az olvasás és az ellenreformáció*. In: Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. Szerk. GUGLIELMO CAVALLLO, ROGER CHARTIER. Budapest 2000. 268-304.; A katolikus papság és a protestáns lelkészek könyvtáiról: MADAS EDIT – MONOK ISTVÁN: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*. Budapest é.n. 155-160.

³¹⁸ Keszthely 1746-os vizitációja. ÖRDÖG III. 88-89.

³¹⁹ VÉFL Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Weszprimiensis 1747. 15. A Rózsafüzér Társulat Társulati könyvét is itt helyezték el.

³²⁰ Uott. 183.

³²¹ Sunt libri ecclesiae Cáldei Concionator, item liber cujus titulus Sermones de diversis Christianae fidei Misteris significatur, item duo Candidatus Juris Prudentiae, ac liber cujus inscriptio nuncupatur Theologia Concionatoria in quatuor Tomis, item Breve indulgentiarum, Rituale unum. Uott. 260.

³²² Uott. 447.

³²³ VÉFL Canonica Visitatio Vicearchidiaconalis in Districtu Budesi seu in Comitatu Pilisiensi 1747. 178.

plébánost. Az utóbbi helyen még sekrestye sem volt, a könyveket és a templomi felszerelést egy szekrényben őrizték.³²⁴ Kiszögörbön és Szigligeten is volt plébánia 1728-ban³²⁵, azonban a javadalom nem tudta eltartani a plébánost, így e két plébánia megszűnt. A könyvek a plébános távoztával maradhattak helyükön.

Természetesen a sekrestyében található könyvek a liturgiához kellettek, a plébánián található könyvtárak sokkal fontosabbak és gazdagabbak voltak.³²⁶ A Padányi Bíró Márton által elrendelt vizitációk többségében nem tesznek különbséget a plébános és a plébánia könyvtára között, az 1778-as egyházlátogatások azonban már törekszenek erre. A plébánián található két könyvtárt, ha gazdája együtt használta is, meg kell különböztetnünk, ugyanis a plébánia könyvtára a korábbi plébánosok könyvvállományáról ad információkat, azt az utód csak megörökölte. A plébános saját könyvei sokkal többet monanak az aktuális plébános műveltségéről. Első nehézségünk, hogy a plébániák egy jó részében a két könyvvállományt nem tudjuk elkülöníteni.

A Koller Ignác által az egyházmegyei papságnak 1769-ben kiadott konstitúciók³²⁷ utolsó pontja rendelkezik a meghalt plébános ingóságainak, többek között könyvtárának a sorsáról. A rendelet szerint, ha a pap nem rendelkezett másképp, minden ingósága hivatali utódjáé lett. Az ingóságokat az új plébánosnak leltárba kellett vennie és ha elhelyezték a plébániáról, azokat csak akkor vihette magával, ha annak értékét megfizette a következő páternek. Valószínűleg a rendelkezés előtt is maga a plébánia örökölte a pap könyveit. A plébániai könyvtárak gazdagodása tehát főként a hagyatékoknak köszönhető. Kerültek könyvek adományként is a plébániára. A hajmáskéri parókia 1747-es alapításakor maga a

³²⁴ Mindkettőt 1746-ban jegyezték fel. ÖRDÖG III. 58., 654.

³²⁵ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I.10.

³²⁶ A plébániai könyvtárakra általánosságban: MONOK ISTVÁN: *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek olvasmánytörténeti forrásértékéről*. i.m.; HOLL BÉLA: *A teológiai gondolkodásmód alakulása a kora felvilágosodás-kori magyar katolikus papság könyvkultúrája tükrében*. In: Uő: *Laus librorum. Válogatott tanulmányok*. Budapest 2000. 169-180. A veszprémi püspökség alsópapságának könyvkultúrájára az egyházlátogatások tükrében: HERMANN EGYED – EBERHARDT BÉLA: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvvállománya a XIX. század elején*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 8. Veszprém 1942.; MESZLÉNYI ANTAL: *Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspök (1842-1849) egyházlátogatása 1845-46-ban*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 7. Veszprém 1941. 90-111. A váci egyházmegye alsópapságának 18. századi könyvvállománya: HOLL BÉLA: *A váci egyházmegye alsópapságának és plébániáinak könyvei a XVIII. században*. In: Uő: *Laus Librorum* i.m. 181-273. A Heves megyei plébániai könyvtárak állományához: KOVÁCS BÉLA: *Plébániai könyvtárak Heves megyében 1767-1769*. In: *Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793-1993. Emlékkönyv*. Szerk.: ANTALÓCZY LAJOS. Eger 1993. 93-157. A győri alsópapság műveltségéhez: FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. i.m. 116-119.

³²⁷ VÉFL Circulares II. 30-31.

püspök adott egy prédikációskötetet a plébániának.³²⁸ A perbáli templom számára egy asszony adományozott egy szlovák nyelvű imádságoskönyvet.³²⁹

A plébániai könyvtárakkal kapcsolatos másik nehézség, hogy az egyes vizitációk nem fektettek egyenlő hangsúlyt a könyvállomány pontos megőrkítésére. A sok idézhető példából a veszprémi kerület egyházlátogatását emelném ki, amelyet Borsóthi Péter mezőkomáromi esperes-plébános végzett. A vizitácót saját plébániájával kezdte, így tehát lehetett volna ideje, hogy a „nagy számú” prédikációs, polemikus, dogmatikai könyveket és lelki olvasmányokat cím szerint felsorolja, de szerinte ezeket „borzalmas lenne ide írni”.³³⁰ Ehhez az állásponthoz tartotta magát az egész vizitáció során, hiszen legtöbbször csak a tudománycsoportok nevét sorolta fel, itt-ott néhány könyvcímet is megemlített, de két plébánia esetében semmit sem írt a könyvekről. Természetesen voltak szorgalmasabb kollégái is, akik megbízhatóbb vizitátornak bizonyultak. 1745-ben Kozorics Ferenc tapolcai esperes-plébános például 157 könyvét sorolta fel,³³¹ az 1747-ben egyházlátogatásra induló Márkus Mihály zsámbéki esperes-plébános 99 könyvének címét írta le a jegyzőkönyvbe.³³² Drávecz József váli esperes-plébános is büszke lehetett könyvtára több tucatra rúgó kötetszámaival, de a csoportokba szedett könyvek három kategóriájának végén is az „et plures alios” rövidítést alkalmazta.³³³ Ők szorgalmasan feljegyezték a végiglátogatott plébániák könyvtárait is. Valószínűleg több utánajárással megfejtethető lenne néhány könyvtár rejtélyes leapadása, mert nem biztos, hogy csupán az 1778-as vizitátor hanyagsága okozta, hogy egy-egy plébániai könyvtár állománya töredékére csökkent a Padányi-féle vizitációk óta.

Természetesen nem minden plébániai könyvtár volt ennyire gazdag. A komolyabb teológiai tanulmányokat folytató, régebben szentelt papok nagyobb könyvállománnyal érkeztek állomáshelyükre, ahol, ha szerencsájuk volt, további kötetek várták őket. Régebben alapított plébániára kerülve nagyobb esély volt gazdag könyvtár kialakítására, hiszen az évtizedek alatt az esetleges plébánosi hagyatékokkal több tucatra is növekedhetett a plébániai könyvállománya. Binder József 1767-ben került a somogyi Kéthelyre. Az 1719-ben alapított plébánián érkezésekor közepes könyvtár várta. A 31 plébániai könyvet 43 saját könyvével gyarapította, de a két könyvtár egyesítésekor több duplum is keletkezett. A 18. század elején újabb gyarapodás miatt már 145 plébániai könyv várta a csupán 16 könyvvel érkező

³²⁸ VÉFL Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Weszprimiensis 1747. 341.

³²⁹ VÉFL Canonica Visitatio Vicearchidiaconalis in Districtu Budesi seu in Comitatu Pilisiensi 1747. 68.

³³⁰ „...quorum numerum esset valde taediosum huc apponere.” VÉFL Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Weszprimiensis 1747. 17. Persze könnyebb dolga lett volna, ha vezet plébániai leltárt, de a vizitáció szerint ez nem volt a plébánián.

³³¹ ÖRDÖG III. 608-611.

³³² VÉFL Canonica Visitatio Vicearchidiaconalis in Districtu Budesi seu in Comitatu Pilisiensi 1747. 27-30.

³³³ VÉFL Visitatio Canonica Districtus Albensis 1747. 11.

plébánost.³³⁴ A kéthelyi plébánia könyvtárának nagysága átlagosnak mondható. A század közepén egy-egy plébánián általában 1-2 tucat könyv volt, ez a fentebb említett módon gazdagodhatott. Az 1778-as vizitációkor 2-3 tucat az átlagos darabszám. Fiatal papok kevesebb könyvvel érkeztek plébániájukra. Babarics Mihályt a tapolcai kerület vizitációja előtt nem sokkal szentelték pappá. A jegyzőkönyv szerint „eddig csak kevés könyvet tudott beszerezni”.³³⁵ Az 1778-as jegyzőkönyveknél egyébként azt várnánk, hogy a plébániai könyvtárak több tétellel szerepelnek, mint a plébánosi könyvjegyzékek, hiszen ezek évtizedekig gyarapodtak. Mivel szinte kivétel nélkül gazdagabbak voltak a plébánossal érkező könyvtárak, valószínűsíthető, hogy a papság nem tartotta meg maradéktalanul Koller rendelkezését és áthelyezésekor olyan könyveket is elvitt, amelyeket érkezésekor a plébánián talált. Persze nem sértették meg az előírást, ha az elvitt könyvek értékét régi plébániájukon hagyták.

A könyvtárak összetétele összhangban állt a papság teológiai képzettségével, hiszen a könyvek legalább háromnegyede a közvetlen pasztorációs munkában nyújtott segítséget. A legtöbb munka homiletikus mű volt, ami a prédikáció protestáns hatásra megnövekedett szerepéről tanúskodik. A legnépszerűbb magyar szerző Pázmány Péter volt, prédikációs kötetei szinte minden plébánián megvoltak. Utána legtöbbet Káldy György és Baranyai Pál könyveit forgatták, de sok parókián az Illyés fivérek és Csúzy Zsigmond köteteit is használták. Változás a korábbiakhoz képest, hogy az 1778-as vizitációkban a plébániák többségében megtalálható Padányi Bíró Márton *Micae et spicae* című beszédgyűjteménye, hiszen ő maga terjesztette el egyházmegyéjében. A század közepén még kevésbé népszerű Szabó István nagybőjti és vasárnapi prédikációi is utat találnak az egyházmegyei papsághoz. A külföldi szerzők közül Antonius Günther *Currus Israel* című munkája a plébániák legalább 80 %-ában használatos volt, de népszerű szerzőnek bizonyult Mathias Faber, Petrus Bessaesus, Joseph Klaus és Zacharias Laselve is.

A teológiai irodalomból kiemelkedik az erkölcsstani művek nagy száma. Kevés olyan plébánia volt, amelynek könyvtárában ne lett volna meg Anacletus Reiffenstuel *Theologia moralis* című műve, vagy Hermann Busenbaum *Medulla Theologiae moralis*-a. Bár szintén népszerű volt, de kevésbé forgatták Paul Laymann erkölcsstanát. Több plébános is beszerezte Claudius Lacroix, Gabriel Antoine, Thomas Tamburini és Franciscus Toletus morális tankönyvét. A magyar szerzők közül Tapolcsányi Lőrinc *Centuria casuum*-a volt a

---

³³⁴ VÉFL Canonica Visitatio Comitatus Sümeghiensis 1778. 416-417.; *Névtár* 288.; HERMANN EGYED – EBERHARDT BÉLA: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvtárlománya* i.m. 341.

³³⁵ ÖRDÖG III. 651.

legkeresettebb, de Sennyei László *Examen quadripartitum ordinandorum* című, szintén inkább kazuisztikus munkája is több könyvtár állományát gazdagította. Hogy utóbbit alumnus korában biztosan mindenki forgatta, bizonyítja Padányi Bíró Márton és Lenthly István vikárius 1755-ös levélváltása. Május végén a püspök a veszprémi növendékek felszenteléséről adott utasítást vikáriusának. Lenthly tájékozódott a szeminárium praefectusánál, hogy kiket lehetne hamarosan szentelni. Mivel többen is voltak a subdiaconatus, egy növendék pedig a diakonátus előtt, de váratlanul érte őket a püspök gyors elhatározása, arra hivatkozva, hogy nem olvasták el hozzá a „Zennyeit”, sikerült időt nyerniük a vizsgakészülethez. A vikárius tehát azt javasolta, hogy ha a püspök legközelebb Veszprém vármegye közgyűlésére utazik, akkor ordinálja a kispapokat.³³⁶

A plébánosok nagy haszonnal forgatták a pasztorális teológiai munkákat is. Mivel azonban e diszciplína a szemináriumokban csak a tereziánus reformoknak köszönhette létét, a papság nem válogathatott nagyon sok munka közül. Ezért e csoportból csak három művet tudok kiemelni. Leggyakoribb Franz Hertzig *Manuale parochi* című munkája volt, jóval kevesebben olvashatták Tobias Lohner gyóntatásról írt könyvét (*Instructio practica de confessionibus rite excipiendis*), és csak néhányuknak volt meg az *Instructio pastorum*. A pasztorálishoz közel állt a kateketika tudománya. Az 1740-es évek vizitációiban igen ritka a katekizmus feljegyzése, bár a vasárnapi hitoktatás ellenőrzésére nagy hangsúlyt fektetett már ez az egyházlátogatás is. Ez a tudomány a teológiai képzésben csak a század második felében kapott nagyobb teret, de valószínű, hogy a Catechismus Romanus és a kateketikai irodalom 1778-ban mért növekvő népszerűsége a veszprémi püspök 1742-es körlevelének köszönhető. A körlevél értelmében ugyanis minden papnak vagy iskolamesternek oktatnia kellett vasárnap a híveket. Ehhez Bellarmino kateketikai könyvét ajánlja a püspök, de elfogad más engedélyezett szakkönyvet is.³³⁷

Az esperesi koronák tanúsága szerint egy plébános nagy haszonnal forgatta a kánonjogi munkákat is. Legnépszerűbb Reiffenstuel *Ius canonicum* című munkája volt, de többen beszerezték Veit Pichler és Ludwig Engel munkáit is. A *Concilium Tridentinum* gyakori tétele a plébánosi könyvjegyzékeknek. Az 1778-as vizitációk szerint a jogi könyvek szerepe megnő a plébánosok mindennapi munkájában. A polemikus könyveknek is hasznát vehette egy 18. századi plébános, különösen akkor, ha vegyes vallású vidéken szolgált. Pázmány Kalauza volt a legalapvetőbb kézikönyv, mellette népszerű volt még Martin

³³⁶ Lenthly István 1755. május 26-án írt levele: VÉFL Acta Parochialia V./91.

³³⁷ VÉFL Circulares I. 5-5.v

Becanus *Manuale controversiarum* című polemikus műve és Szentiványi Márton több munkája is.

A 18. század legelterjedtebb aszketikus olvasmánya Kempis Tamás Krisztus követése című könyve, de fel-felbukkan Pázmány Imádságos könyve, Nádas János *Annus caelestis*-e, az *Officium Rakoczianum*, Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlata és Avancini *Meditationes*-e. Mivel dogmatikai munkák nem voltak nagy számban a plébániai könyvtárakban, nehéz lenne igazán népszerű szerzőt találni. Ez alól csak Gabriel Antoine *Theologia speculativa* című könyve a kivétel, amely az 1778-as könyvjegyzékek állandó szereplője. Mellette egy-két középkori skolasztikus szerző, továbbá Martin Becanus, Kőszeghy Szaniszló (a veszprémi szeminárium egykori tanára), Richard Archdekin szerepel néhányszor a jegyzékekben.

A Szentírást természetesen minden plébános használta. A Vulgata mellett szinte mindenkinek volt anyanyelvi Bibliája. A plébános és a hívek nemzetiségének megfelelően a magyar és a német Szentírás volt a leggyakoribb. A Biblia használatát segítették a konkordanciák, de ezeknek szerzőit csak ritkán nevezik meg a jegyzékek. Leggyakrabban Hugo Cardinalis munkája tűnik fel a katalógusokban, a kommentátorok közül pedig Jacobus Tirinus jezsuita tudós neve.

IV.7. Pasztoráció és mindennapi élet

A püspökök papság számára kiadott előírásaiból és a meghatározott kérdőpontok alapján összeállított vizitációkból kirajzolódik a 18. századi plébános ideális alakja. A papi eszmény ezek szerint a rendszeresen miséző, prédikáló, katekizáló, a szentségeket előírások szerint kiszolgáltató plébános volt, aki erkölcsös életet él, híveivel jó kapcsolatot ápol, nem gyanúsítható konkubinátussal és iszákossággal, és megfelelően kezeli a plébániai javadat.³³⁸ Az ideál első pillére a lelkipásztorkodás lényegét érinti: a hívek vallásosságának elmélyítését. A híveknek a tudatos vallásossághoz ismerniük kellett felekezetük tanítását, ezt a prédikáció és a katekézis biztosította. Gyakran kellett szentségekhez járulniuk, hiszen hitüknek ezek a legfontosabb vallásos megnyilvánulásai.

³³⁸ A papi eszményről: FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. i.m. 123-125. A papi eszmény elterjedése a modern pasztorációt meghonosító és a szemináriumok többségét vezető jezsuiták nevelésnek is köszönhető. A jezsuiták modern lelkipásztorkodásáról: MOLNÁR ANTAL: *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*. Budapest 2005. 136-150.

Ebből fakadóan erkölcsös családi és közösségi életet kellett élniük. A lelkipásztor legfőbb feladata ennek az új hívő-típusnak a kialakítása. Ezt csak úgy érheti el, ha – mint a közösség lelki-szellemi irányítója – maga is erkölcsös életet él és a hívekkel fenntartott jó kapcsolat segítségével megnyeri őket a követendő életformának. A jó lelkipásztor harmadik ismérve azért volt fontos, mert a plébániai javak megfelelő igazgatásával nemcsak saját maga, hanem utódai anyagi megélhetését és a lelkipásztorkodás nyugodt feltételeit is biztosítani kellett.

A papságnak szóló egyházmegyei előírásokban általában az első helyen szerepelt a hívek hitoktatásának szabályozása. Püspöki felszólításra az 1742 augusztusában Somogysszilben tartott korona a hitoktatást tartotta a legfontosabb feladatnak. A határozat szerint a híveknek ismerniük kellett hitük fontos és kevésbé fontos elemeit és az egyház parancsait. A plébánosoknak vásár- és ünnepnapokon a hívek megnyerése érdekében nem a prédikáció formai követelményeire kellett nagy hangsúlyt fektetniük, hanem inkább erkölcsi tanítást kellett adniuk, hiszen ez a katekézis egyik formája volt. Az iskolamesterekre is ügyelniük kellett, hogy diákjaiknak tanítsák meg a szükséges ismereteket: az Úr imádságát, az Üdvözlégyet, az apostoli hitvallást, a tízparancsolatot, az egyház parancsait és a szentségtant.³³⁹ Öt évvel később Bíró püspök körlevelet küldött az esperesekhez, rajtuk keresztül pedig a papsághoz. Ebben intette papjait, hogy példásan éljenek, vásár- és ünnepnapokon buzgón prédikáljanak és katekizáljanak. Erről számot kell majd adniuk az éves egyházmegyei vizsgálaton, amely más egyházmegyékben már bevett szokás.³⁴⁰ Koller Ignác 1769-es rendelkezése szerint a gyermekek hitoktatását a templomban kellett tartani, csak télen tarhatták az iskolaépületben. Emberséges vizsgáztatást kért a papoktól, hogy a gyerekek el ne tántorodjanak a hitoktatástól. A plébánosnak vásár- és ünnepnapokon felváltva kellett a plébániáján és a filiáján katekézist tartania. Az iskolamesterek hitoktatásához katekizmust kellett adniuk.³⁴¹

A papok minden nap miséztek, de kiemelt volta miatt a vásár- és ünnepnapoknak volt nagyobb szerepük. A híveknek ekkor kötelező volt a szentmishallgatás. Ritka volt az olyan település, ahol hétköznapi is eljárak a misére. A hétköznapi részvétel főleg régóta katolikus vidékek esetében figyelhető meg, hiszen a nemrég áttért településeken a konvertiták még a katolikus szertartások elfogadásával küszködtek.³⁴² Mivel a plébániákhoz több leányegyház is

---

³³⁹ VÉFL Circulares I. 5-6.v.

³⁴⁰ VÉFL Prot. Ep. I. 104-105. Ezt a körlevelet 1750-ben újra kibocsátotta: Uott. 264-265.

³⁴¹ VÉFL Circulares II. 30-31.

³⁴² A protestánsok áttérítésének nehézségei nem értek véget a rekatolizációval, olykor évtizedekig megtartottak bizonyos elemeket korábbi vallási gyakorlatukból és nehézséget okozott az egy szín alatti áldozás, a magángyónás, a körmenetek és a szentkultusz elfogadása. Erről korábbi példák alapján: FAZEKAS ISTVÁN: *Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartonai grófság rekatolizációjához*. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VII.

tartozott és a kánonok szerint a papság egy napon csak egy misét mondhatott, nem volt egyszerű szinte minden vasárnap és a sok ünnepnapon felkerekedni, hogy több kilométert gyalogolva misét hallgathassanak a hívek. Egy-egy plébánia a környék falvainak lelki központjaként működött. 1734-ben Öskü plébánosának csak egy filiája volt, mivel a környék falvai református vallásúak voltak, templomaikban prédikátorok szolgáltak. Ősin, az egyetlen leányegyházban is vegyes lakosság és 25 katolikus élt. A filia hívei mellett azonban a református falvak néhány katolikus vallású lakója is Ösküre járt misére: Papkesziből, Vilonyáról és Sóllyról tízen-tízen, Hajmáskérrel hatan, Szentistvánról ketten, Litéről pedig az egyetlen katolikus. Peremartonban és Berhidán összesen tíz katolikus élt, ők néha Palotára is eljártak misét hallgatni. Csajág már messzebb feküdt Öskütől, ezért a számukra könnyebben megközelíthető filiába, Ősibe mentek, ha éppen ott volt a mise. 1747-ben Ősiből kiűzték a lelkészt és nyomban plébániát is alapítottak, Öskü vonzáskörzetének legkeletibb falvait és két másik falut filiaként Ősihez csatolták, így könnyebbé vált a hívek és az ösküi plébános élete is.³⁴³ Szabó Xav. Ferenc nagykanizsai esperes plébánosnak még filiája sem volt, mégis 15 helységet látott el, hiszen a környék református falvainak katolikusai hozzá tartoztak. Többek között Őcs, Mencshely, Alsó- és Felsődörgicse, Vászoly, Pécsely, Tótvázsony és Magyarbarnag katolikusainak kellett minden misét Ványonyban hallgatniuk. Őcs kivételével a többi faluhoz volt közelebb fekvő plébánia, de mivel Vöröstó német plébánia volt, a hívek nem értettek volna semmit a prédikációból, így Nagyvázsóny maradt az egyetlen lehetőség.³⁴⁴

Hogy ne kelljen mindig a filiák népének felkerekednie, a plébános és a hozzá tartozó hívek szerződésében szerepelhetett, hogy milyen időközönként kell miséznie a filiákon. Géri János zalaszentgróti plébános 1769-ben szerződést kötött a tekenyeiekkel, hogy minden második vásár- és ünnepnapon hozzájuk megy istentiszteletet tartani.³⁴⁵ Berencsy János, Szegvár plébánosa hat leányegyházat mondhatott magáénak. Az 1746-os vizitáció szerint csak minden ötödik vásár- és ünnepnapon tartotta Szegváron a misét, a köztes 4 istentiszteletet

---

(1994) 126-145.; Uő: *Dorfgemeinde und Glaubenswechsel in Ungarn im späten 16. und 17. Jahrhundert*. In: Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur. Hg.: BAHLCHE, JOACHIM und STROHMEYER, ARNO. Stuttgart 1999. 339-350. Magyarul átdolgozott, jegyzetek nélküli változata: Uő: *Falusi közösségek hivatkozata a 17. században*. Vigília 1999. 521-527. Katolikusok és protestánsok egymás mellett élésének nehézségeire: VOLKLAND, FRAUKE: *Reformiert sein „unter“ Katholiken. Zur religiösen Praxis reformiert Gläubiger in gemischtkonfessionellen Gemeinden der Alten Eidgenossenschaft im 17. Jahrhundert*. In: Ländliche Frömmigkeit. Konfessionskulturen und Lebenswelten 1500-1850. Hg. von NORBERT HAAG, SABINE HOLTZ und WOLFGANG ZIMMERMEN in Verbindung mit DIETER R. BAUER. Stuttgart 2002. 159-177.

³⁴³ VÉFL Conscripio proventuum parochialium I.7.; Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Weszprimiensis 1747. 97., 107.

³⁴⁴ A pécselyiek néha Tihanyba mentek, hiszen az apátság sem feküdt messzebb Nagyvázsónynál. A németbarnagiak természetesen a vöröstói templomba jártak. VÉFL Conscripio proventuum parochialium I.7.

³⁴⁵ *Névtár* 442.

felváltva végezte a filiákon.³⁴⁶ A plébánost megviselhette a sok utazás, mert – noha a misét nem hagyta el – a plébániatemplomban olyan sietve mondta a szentmisét, hogy alatta nem tudták elmondani a hívek az olvasót. Persze ehhez az is hozzájárulhatott, hogy időnként alig prédikált, és gyakran nem olvasta fel az Evangéliumot. Így csodálkozhatunk az evanglikusok hősiességén, akik néha eljártak a katolikus templomba. A sárosi hívek is hasonlókat panasztak el a vizitátoroknak. Itt gyakran elhagyta a prédikációt, katekizálni viszont egyáltalán nem szokott.³⁴⁷ A filiákon gyakran előfordult ez a probléma, a sok idézhető példából még egyet említek: Simonyay János rendeki plébános a megkérdezett bírák és öregebb falubeliek szerint Gógánfán és Gyömörön ritkán misézett, az is elő szokott fordulni, hogy hat hétig nem jelent meg a plébánián. Sőt a templomtitulus ünnepén is volt már mulasztása. A misén ritkán prédikált és katekézist sohasem tartott. Mindkét filiaiában problémaként említették, hogy a plébános pasztorációs útján élelemre és lét icce borra is igényt tart, ez még természetesnek tűnik, de ha nem fogyasztotta el az ebédet, a maradékot hazaviszi magával. Ha pedig nem tudják megvendégetni, pénzben kéri el az ebéd értékét.³⁴⁸

A filiák pasztorációjának másik könnyítő megoldása lehetett, hogy a miséző pap engedélyt kért egy nap két mise mondására. Így a nagy népvándorlást megelőzte és maga ment el a filiába misézni. A vitai plébánia Edericsre költözésével kapcsolatos egyik fentebb idézett levél szerint azonban ezt nem szívesen kérték a plébánosok, mert ez több terhet rótt rájuk. A protocollumokban mégis sok ilyen kérelem található, igaz legtöbbször szerzetesek kérték. A világi pappal kapcsolatos ilyen kérelmeket általában földesurak írták, akik házi kápolnájukban szerettek volna misét hallgatni, amin természetesen a helybeliek is megjelentek. 1750 körül Lenthly István vikárius adott ki engedélyt Dubniczay János ráckeresztúri plébánosnak, aki Beniczky Sándor martonvásári házi kápolnájában mondhatta el második miséjét. A plébános nyilván rendes ellenszolgáltatást kapott a földesúrtól, ezért vállalta el a martonvásári misézést.³⁴⁹

A IV. Lateráni zsinat óta kötelező volt évente egyszer, húsvétkor gyónni. A vizitátorok a hívekkel kapcsolatban mindig feltették az ezzel kapcsolatos kérdést, és általában pozitív választ kaptak. Időnként megnevezték a vonakodó híveket, de a nagy többség elvégezte a gyónását. A 18. század közepén még nagyon sok templomból hiányoztak a gyóntatószékek, ezért a plébános sokszor a sekrestyében oldozta fel a híveket. Ha olyan plébánost találtak, aki

³⁴⁶ Az ötös rotációt Szegvár plébániánál és Rigács filiánál is feljegyezték, azt viszont nem, hogy melyik két filia maradt ki a hatból. ÖRDÖG III. 38., 46.

³⁴⁷ ÖRDÖG III. 38., 42-43.

³⁴⁸ ÖRDÖG III. 28., 31.

³⁴⁹ VÉFL Prot. Ep. I. 121.

a templom helyett saját házában gyóntatott, megdorgálták, sőt arra is figyeltek, hogy a gyónást karingben és stólában végezze a pap. A vizitációk szerint ez utóbbi kíváncsiság csak nagyon ritkán teljesült. A húsvéti gyónás sok energiáját lekötötte a papságnak, ilyenkor kíségtették egymást, de sokszor a ferencesektől is érkezett segítség. Nagyobb problémát jelentett a betegek gyóntatása és a betegek szentségének feladása. A plébánost váratlan helyzetekben érthette a hívás, és nem mindig tudott időben a beteg ágyához érkezni. A vizitációk szerint az egyházmegyei vezetés nagyon fontosnak tartotta a betegek szentségekkel való ellátását. Ilyenkor a viatikumot az iskolamester vagy a ministránsok felvezetésével, csengőszóval kellett elvinni a beteghez, de sokszor valószínűleg a nagy sietség miatt maradt el a díszes kíséret. A plébánosok feladatvégzésével kapcsolatban itt is hozhatunk pozitív és negatív példákat egyaránt. Kékkúton Thury Ferenc Pál káptalanbíró plébános gyóntatószék hiányában a sekrestyében vagy az iskolamester házában gyóntatott.³⁵⁰ Tördemice Babarics Mihály ugyan ezen okból saját szobájában gyóntatott. Kozorics Ferenc vizitátor ajánlotta neki, hogy nyílt helyen és karingben tegye ezt. Az Oltárizsentséget és a betegek kenetét pedig, mivel a szegény nép nem tudta megfizetni az iskolamestert, legfeljebb egy ministráns kíséretében vitte a betegekhez.³⁵¹ A püspökcsehi plébános, Szeghfű József rendszeresen misézett, de a hívek szerint időnként felkészültebben kelle prédikálnia. A betegekhez el szokott látogatni, de többször gyónás és szentségek nélkül haltak meg a hívei. Csombó Andrásnak már csak akkor érkezett ki, amikor az elvesztette az eszméletét. Somogyi Katalinhoz éjszaka hívták, de az éppen poharazgató plébános késleltette az indulást és az eszméletlen beteg már nem tudott meggyónni. Nagygyőrői hívei nagyobb ünnepek előtt kérték, hogy gyóntassa meg őket, de ő a sümegi ferencesekhez utasította őket. Szeghfű a hívek szerint egyébként gyakran borozgat ivócimboráival, valószínűleg ennek köszönhető, hogy szidalmazza és veri a híveit. Egyszer Kisgyőrben az is megtörtént az egykori pazmanitával, hogy ittasan puskájával nyolc libát lelőtt, minden kártétítés nélkül hazavitte és elfogyasztotta őket.³⁵²

Nála lelkiismeretesebb plébánosok is bajba kerülhettek a beteglátogatás elmulasztása miatt. Vásárhelyi András szentbékai plébánosnak tizenegy filiája volt. Az 1745-ös vizitáció szerint plébániáján minden tekintetben az előírásoknak megfelelően tevékenykedett, de a sok filia miatt megesett, hogy a leányegyházakban többen elhanyagolták a húsvéti gyónást és áldozást, a helyi protestáns prédikátor prédikációit hallgatták és a protestáns iskolamesterrel temették el halottaikat, de a plébániáján és a filiákon is ellátta beteg híveit. A vizitátor a túl

---

³⁵⁰ ÖRDÖG III. 666.

³⁵¹ ÖRDÖG III. 649., 651.

³⁵² ÖRDÖG III. 53., 56., 59.

sok filiára és a plébános rengeteg tennivalójára több településnél is felhívta a figyelmet, mégsem csökkentették plébániáinak számát.³⁵³ 1748 nyarán Dörögdre, a halálosan beteg Horváth István ágyához hívták a plébánost, de az valamiért nem tudott elmenni a régóta nem gyónt hívéhez. A plébánost bevádolták a püspöknél, aki beidézte magához Sümegre. Rövid vizsgálat után a püspök felfüggesztette plébániai hivatalából és a pacsai plébániára helyezte Vásárhelyit.³⁵⁴ A negatív példák ellenére több pap munkájával is meg voltak elégedve a püspök küldöttei. Ilyen volt például Horváth János szentgróti plébános is, aki kiváló pasztorációs munkájának köszönhetően hamarosan a tapolcai plébánián találta magát esperesként. A szegvári plébános, noha a prédikációban és a katekézisben hanyagnak bizonyult, betegeit lelkiismeretesen látta el.

A temetés sem ment mindenhol zökkenőmentesen. Több helyen értesülünk arról, hogy a pap távollétében a protestáns prédikátor temette el a halottakat, de olyan is előfordult, hogy a katolikus iskolamester kísérte el a híveket utolsó útjukra.³⁵⁵ A Somogy megyei Tapsonyban Bedő Gergely plébános nem temette el a böhönyi filiára való Ángyán Istvánt, de hogy miért haragudott meg a vármegyei esküdtre, még a vikáriusnak sem sikerült kiderítenie. A falu katolikus és református közössége is felháborodott az eseten, azon pedig különösképpen, hogy Bedő 24 forintos pénzbírság terhe alatt tiltotta meg a falu férfinépének, hogy eltemessék. Az asszonyok voltak kénytelenek elhantolni a halottat. A vikárius 24 forintos pénzbüntetésre ítélte a plébánost, amit a tapsonyi templomra kellett fordítania.³⁵⁶

Mivel a veszprémi püspökök körleveleikben³⁵⁷ és magánlevelezésükben is nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy papjaik megtartsák a Tridentinum házassági dekrétumát, a papság általában követte az előírásokat. A plébánosok a vizitációk szerint nagyrészt felkészítették a jegyeseket, vagy ha ez nem is történt meg, az alapvető hittani ismeretekből vizsgáztatták a házasulókat. Acsády Ignác már 1726-ban elrendelte, hogy a háromszori kihirdetést mindegyik felekezet lelkipásztora tartsa meg³⁵⁸, és ez a trienti határozat a vizitációk tanúsága szerint katolikus részről átment a gyakorlatba. Szintén Acsády 1726-os körlevelében találjuk azt az utasítást, amely megtiltotta protestáns prédikátoroknak a vegyesházasságok megkötését. Bíró Márton Acsády halála után még helynökként, 1744.

---

³⁵³ ÖRDÖG III. 680. 694., 695., 699-703., 706-707.; HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Szentbékálláról és ledányegyházairól*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 271-285. 273., 278-284.

³⁵⁴ VÉFL Prot. Ep. IV. 55.

³⁵⁵ Például Gógánfán: ÖRDÖG III. 31.

³⁵⁶ Az eset 1737 nyarán történt. VÉFL Prot. Ep. I. 167.

³⁵⁷ A házassággal (is) foglalkozó körlevelekből néhány példa: VÉFL Circulares I. 3-4.v. (1726. július 3.); Prot. Ep. I. 85. (1735), 106-107. (1747. február 1.), 265. (1752).

³⁵⁸ VÉFL Circulares I. 3-4.v.

december 1-jén megtiltotta a vegyes házasságokat és elrendelte, hogy a korábban vegyes házasságból született gyerekeket minden eszközzel katolikkussá kell nevelni.³⁵⁹ A katolikus jegyesekkel kapcsolatban pedig szigorúan megkövetelték, hogy idegen helyen csak úgy házasodhatnak össze, ha plébánosuktól igazolást visznek az eskető paphoz.³⁶⁰ A problémás házassági eseteket egyébként 1726 óta azonnal jelenteni kellett a vikáriusnak.³⁶¹

A keresztelezésre általában hajlandóak voltak elmenni a katolikus paphoz, ezt az anyakönyvek bejegyzései is bizonyítják, de ebben a kérdésben is voltak olyanok, akik a kényelmesebb utat választották és a prédikátorhoz vitték megszületett gyermeküket. Ezzel a kérdéssel is Acsády 1726-os körlevelében találkozhatunk először. E szerint katolikus gyereket csak katolikus pap keresztelhetett, és az asszonyavatást is a keresztelezés helyén kellett elvégezni.³⁶²

A szentségek kiszolgáltatása mellett a papoknak ügyelniük kellett a szentek ünnepeinek megtartására is. Bizonyos szentek ünnepein katolikusnak, protestánsnak egyaránt tilos volt dolgoznia. A lelkiismeretesebb plébánosok ezt be is tartatták a plébániájukhoz tartozókkal. Szent Jakab napja is azon ünnepek közé tartozott hazánkban, amelyen legfeljebb aratni és szénát gyűjteni lehetett. 1730-ban egy csicsói nemes, Somogyi András ötödmagával kaszált az öcsi határban. Szabó Xav. Ferenc nagyvázsonyi plébános meglátta őket, két öcsi tanút vett maga mellé és kérdőre vonta a munkásokat, hogy kinek az engedélyével kaszálnak ilyen jeles napon. A két tanú nemcsak tanúskodott a veszprémi alispán által novemberre elrendelt vizsgálaton, hanem a kérdéses napon a kaszával a plébánosnak eső Somogyi András kezéből is kimentették papjukat.³⁶³

A szentek ünnepeit a környező települések templombúcsira vezetett processziókkal is meg lehetett ünnepelni. A vizitációk segítségével – mivel minden jegyzőkönyvben rögzítették az évente „oda-vissza” tartott zárandoklatokat – meg lehetne rajzolni egy-egy szakrális kistáj processziós térképét. Majdnem minden településről vezettek legalább 2-5 helyre processziókat, de voltak olyan plébániák (például Kanizsa), ahonnan több mint 10 zárandoklatot vezettek a környező falvakba. A misére igyekvők legalább heti menetei és a gyakori búcsújárások miatt nagy jövés-menés alakult ki az utakon. Mivel ezek a processziók érinthettek protestáns településeket is, Acsády Ádám korábban idézett 1726-os körlevelében, amelyet a protestáns prédikátoroknak is megküldte, elrendelte a lelkészeknek, hogy a búcsús

³⁵⁹ PEHM 92., 236-238.

³⁶⁰ VÉFL Circulares II. 30-31.

³⁶¹ VÉFL Circulares I. 3-4.v.

³⁶² Uo. A keresztvíznek tiszta és természetes víznek kellett lennie.

³⁶³ VeML IV. 1. c. XIV. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Különféle tárgyú irományok. Hitbéli iratok. 990.

menet idején tartózkodjanak gyülekezetükben, hogy az esetleges katolikusok elleni támadásokat megakadályozzák. Továbbá előírta a lelkészeknek, hogy a processzió áthaladtával a település harangjait meg kellett húzatiuk.³⁶⁴ Ahogy minden rendelkezéssel lenni szokott, ezt sem tartották meg mindig. 1744-ben a felsőörsi Mária Magdolna búcsúról hazatérő tihanyi híveket a füredi temetőben várták a különböző szerszámokkal felszerelkezett református hívek.³⁶⁵

A hívek körében gyakori babonák ellen szintén fel kellett lépniük a lelképászoroknak.³⁶⁶ Szigligeten Németh János nem véletlenül került a gyóntatószékéket. Az 1745-ös vizitáció szerint mágiával foglalkozik.³⁶⁷ Ugyanekkor jegyezték fel, hogy Szentbékállá egyetlen református lakosának, Varga Jánosnak szokása volt az állatokra való ráolvasás, amit az esztelen, egyszerű nép nagyon kedvelt és ehhez az ostobasághoz nagyon ragaszkodott. Emiatt megintette őket a vizitáló esperes, de már korábban is figyelmeztették a híveket a mágia elhagyására.³⁶⁸ Az egyház által támogatott megoldást csak a szomszéd faluban, Mindszentkállán alkalmazták, pedig ide is a szentbékállai plébános járt át misézni. A mindszentkállaiak nagyecsütörtöktől áldozécsütörtökig minden csütörtökön szentmisét mondatnak az állatvész elhárítása céljából.³⁶⁹ A budai kerületben is harcoltak a járványok ellen. Perbálon, Weindorfban és Ürömben a pestis miatt minden szombaton déltől abbahagyták a munkát és a Padányi Bíró Márton által az egyházmegyében bevezetett Szentháromság-olvasót imádkozták a templomban. Az ürömieket ugyan ezért ápolták Szent Sebestyén kultuszát.³⁷⁰ Hidegkúton Szent Gotthárd napján, Kovácsiban, Szent Leonárd ünnepén, Bogdányban pedig Vendel-napkor összerelték az állatokat és az Oltáriszentséggel körmenetet tartottak a templom és az állatok körül. Az állatvész elhárításáért az Oltáriszentséggel áldották meg a jószágokat. Mindkét helyen a pestis miatt Szent Sebestyénnek is nagy kultusza volt.³⁷¹ Kistorbágyon Szent Antal napján imádkoztak az emberek és állatok egészségéért.³⁷²

---

³⁶⁴ VÉFL Circulares I. 3-3.v.

³⁶⁵ PBFL Acta Abbatiae Tichaniensis Fasc. 11., nr. 50.

³⁶⁶ A kereszténység kezdetek óta harcolt a pogány mágia ellen, ennek leghatásosabb módszere a mágia krisztianizálása volt. A koraiújkori gyakorlata: BURKE, PETER: *Népi kultúra a kora újkori Európában*. Budapest 1991. 245-285.

³⁶⁷ ÖRDÖG III. 656.

³⁶⁸ Uott 683.; HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Szentbékálláról és leányegyházairól*. i.m. 274.

³⁶⁹ ÖRDÖG III. 684.; HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Szentbékálláról és leányegyházairól*. i.m. 274.

³⁷⁰ Canonica Visitatio Vicearchidiaconalis in Districtu Budesi seu in Comitatu Pilisiensi 1747. 65., 176., 192.

³⁷¹ Uott. 235., 256., 410.

³⁷² Uott. 316.

A papi ideálhoz hozzá tartozott a kifogástalan életvitel is.³⁷³ A korábbi példákból kötekedő, iszákos plébánosok képe rajzolódhatott ki előttünk, pedig a legtöbb plébános elfogadható viszonyt ápolt híveivel és életvitel is megfelelő volt. Az ilyen papokat csak néhány szóval jellemzik a jegyzőkönyvek és a kihágásokról mindig több forrás marad fenn. A részegség a korban meglehetősen elterjedt jelenség volt.³⁷⁴ A vizitátorok nemcsak a papok esetében kérdeztek rá, hogy hogyan áll az itallal, de a plébánost is kifagagták a hívek felől. Az iszákosság és a civódás mellett a legsúlyosabb véteknek az ágyas tartása bizonyult.³⁷⁵ A plébánosok nem egyedül éltek házukban. Általában szűkebb családjuk, cselédjük, kocsisuk alkotta a háznépet, akik a plébániái javak kezelésében segítettek a papnak.³⁷⁶ Ha a plébános szűkebb családjában nem volt nő, házvezetőnőt kellett fogadnia. Ideális esetben a szakácsné idősebb volt, ha fiatalabb került a plébániára, gyanakvásra adott okot. Szudics György tárnoki plébános 1735 júniusában gyanúba keveredett szakácsnéjával, aki ezután Budára menekült. A

³⁷³ A plébániái javak kezelését itt nem elemzem, a plébánosok anyagi helyzetének tárgyalásakor már érintettem a kérdést.

³⁷⁴ Jellemző példa erre Mikládovics Mátyás ősküi plébános esete, aki Rendey János nevű hívét sötétedés után részegen megtámadta és botjával alaposan helybenhagyta. Rendey bemutatta a vikárius előtt a fején, a homlokán és az egyik karján keletkezett sebé. Szabó Xav. Ferenc nagykanizsai plébánossal idéztették Veszprémbe a plébánost, de a történet végét nem ismerjük. Az eset 1735 szeptemberének elején történt. VÉFL. Prot. Ep. I. 81., 82. 1756-ban a weindorfi plébánost, Friedl Mátyást viszont a szántó parasztok verték el. VÉFL. Prot. Ep. XV. 181.

³⁷⁵ Ez a győri egyházmegyében is így volt. FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. i.m. 123-124.

³⁷⁶ A plébániaépülettel itt nem tudok részletesebben foglalkozni. A század közepén a plébániák mintegy kétharmada kétszobás volt. Az egyikben a plébános, a másikban háznépe lakott. A plébániaépületek harmada háromszobás volt, de akadtak egy, és többszobásak is. A nagyobb épületekben főleg mezővárosi papok laktak. A szobákhoz konyha, legtöbb helyen kamra és pince, valamint istállók is tartoztak. A Bajzáth-féle vizitációk szerint az időközben eltelt három évtized alatt a legtöbb helyen megnagyobbították a paplakot. Ez a gazdasági erősödés mellett annak is köszönhető, hogy egyre több káplán tevékenykedett a plébánosok mellett, nekik külön szobát kellett biztosítani. A gazdagabb plébániák káplánt is tudtak tartani és volt erejük az épület megnagyobbításához is. A plébániák építőanyaga a környéknek megfelelően változott, legtöbbszor fa, de sok kőház is épült. Kevesebb volt a vályogház. A tető főleg szalma, a Balaton környékén nád, kisebb részben zsinylevél volt. A paplak felépítésében a kegyúr vállalta a legnagyobb szerepet (telek, építőanyag), de az épületet általában a hívek építették. A karbantartás szinte kivétel nélkül a községre hárult. A plébániaépületek egyházlátogatások alapján történet feldolgozásai: PETRÁK 41.; KÖRMENDY JÓZSEF: *Római katolikus plébániaépületek a Balaton-felvidéken a canonica vizitációk alapján*. In: A Balaton-felvidék népi építészet (A Balatonfüreden 1997. május 21-23-án megrendezett konferencia anyaga). Szerk. CSERI MIKLÓS – S. LACKOVITS EMŐKE. Szentendre – Veszprém 1997. 217-228.; FAZEKAS ISTVÁN: *Plébániaépületek a Kisalföldön a 17-18. században írott források tükrében*. In: A Kisalföld népi építészet (A Győrött 1993. május 24-25-én megrendezett konferencia anyaga). Szerk. PERGER GYULA közreműködésével CSERI MIKLÓS. Szentendre – Győr 1993. 299-308.; SILL ABA FERENC: *Plébánia és iskolaépületek Vas megyében a 18-19. században*. In: A Nyugat-Dunántúl népi építészet. Szerk. CSERI MIKLÓS. Szentendre-Szombathely 1995. 341-363. Míg a katolikus plébániaépületek megnagyobbodtak és lakályosabbak lettek, a protestáns parókiák elszegényedtek. MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA: *Protestáns prédikátorok és tanítók életkörülményei és gazdasági viszonyai az 1670-es években Pápán és Veszprém környékén. (A magyarországi protestáns prédikátorok ellen 1674-ben indított per Veszprém megyei tanúkihallgatási jegyzőkönyveinek tanulmányai)*. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. Szerk. S. LACKOVITS EMŐKE és MÁSZÁROS VERONIKA. Veszprém 2004. I. 69-82.; S. LACKOVITS EMŐKE: *Református parókiák építése és típusai a Balaton-felvidéken a 18. századtól 1900-ig*. In: A Balaton-felvidék népi építészet (A Balatonfüreden 1997. május 21-23-án megrendezett konferencia anyaga). Szerk. CSERI MIKLÓS – S. LACKOVITS EMŐKE. Szentendre – Veszprém 1997. 229-244.

vikárius Drávecz József esperessel július 5-re idéztette be a lebukott plébánost, aki nem jelent meg az esperesnél. Drávecz erre lefogatta és kenyéren-vízen tartva karcerbe záratta. Sajnos nem tudjuk, mi történt vele ezután.³⁷⁷

Nagy Mihály lövői lakos 1746 februárjában levélben panaszkodott plébánosa, a salomvári Tűrjei Péter botrányos élete miatt. A plébános szakácsnéja gyermeket szült, de a plébános nem ismerte el, hogy tőle van a gyermek. Tűrjei rendszeresen szidta híveit, ezért azok más plébániára kezdtek járni misére. Egy nemesember ökrét lelőtte, mert az salomvári vetésébe tévedt, holott a vetés még ki sem kelt. A sok botrány miatt³⁷⁸ Nagy kérte a püspököt, hogy helyezze el a papot egy kisebb plébániára és adjon helyette jobb lelkipásztort. A püspök nem teljesítette a levélíró kérését.³⁷⁹ Az 1747-es vizitáció alkalmával Drávecz József esperes a pázmándi plébánosról sok panaszt hallott. Többek között nagyon közvetlenül viselkedik az asszonyokkal és lányokkal, sőt még táncolt is velük. Az egyházlátogatásnak köszönhetően Herczeg Józsefet már a következő évben Sümegcsehíre helyezték.³⁸⁰ Holott ezek ritka eseteknek számítottak, Acsády 1726-os körlevelében és Bíró Márton 1752-ben, egy papjainak szánt buzdításban azt ajánlotta, hogy ne tartsanak gyanúra okot adó személyeket a házukban.³⁸¹

Végül a vizitátoroknak egy pap ténykedéséről sokat mondott az is, hogy milyen rendben találta a templomot. Előírás szerint az Oltáriszentséget két hetente kellett megújítania. A templomban a hívek által jól megközelíthető helyre szenteltvíztartó edényt kellett tennie, mert a hívek gyakran vittek haza a szenteltvízből. A sekrestyében is körülnézett a vizitátor. Ha a liturgiához szükséges felszerelést piszkosnak találta, megintette a plébánost. A fellelt adatok szerint a miséhez szükséges tömjént és a világításra is használt gyertyákat a templom pénztárából a plébános szerezte be³⁸², az ostyát pedig valószínűleg a hívek sütötték.³⁸³

³⁷⁷ Az esperes tanácstalanságát jelzik a Bíró Márton vikáriusnak feltett kérdései: Mit csináljak vele? Kiengedjem a ketcéből? Visszahelyezzem ugyanarra a plébániára? Elkergessem az egyházmegyéből? VÉFL Prot. Ep. I. 62., 69.

³⁷⁸ A levél írása előtt egy hónappal, vízkeresztkor egy idős embert kergetett meg a szőlőben és ott egy karóval jól elverte. Két másik ember megverését is leírta a levélíró. VÉFL Prot. Ep. II. 92-94.

³⁷⁹ *Névtár* 1049.

³⁸⁰ A jegyzőkönyv szerint gyakran kóborolt, ünnepnapokon ritkán misézett, iszákos volt, szidta a híveit. Erről a vizitátor is meggyőződhetett, hiszen ő is ittasan találta, sőt szemtanúja lehetett, hogy szidta és megütötte az egyik rokonát (az esperesét). VÉFL Visitatio Canonica Districtus Albensis 1747. 15.

³⁸¹ VÉFL Circulares I. 1.v.; Prot. Ep. I. 141-143.

³⁸² Visitatio Canonica Districtus Cathedralis Weszprimiensis 1747. 74., 102.

³⁸³ VÉFL Acta Parochialia III./5.

V. Iskolamesterek, egyházfik, bábák, remeték

A továbbiakban röviden ki kell térnem a plébániához tartozó iskolamesterekre, egyházfikra és bábákra, akik pasztorációs és gazdasági ügyekben segítségére voltak plébánosuknak, valamint a plébániától távol élő, de a pasztorációba és a szent helyek fenntartásába bekapcsolódó remetékre, akiknek jelenléte 18. században egész Magyarország területén kimutatható.

V.1. Iskolamesterek

Az iskolamesterek fő feladata nem a gyermekek oktatása volt, hanem a kántor teendőinek ellátása. E mellett természetesen írást és olvasást tanítottak a gyermekeknek és mint a plébános segítői hittant, egyházi énekeket és imádságokat oktattak.³⁸⁴ A vizitációk olykor igen szűkszavú megjegyzései ellenére velük kapcsolatban néhány általánosabb tanulság mégis levonható. Bár közösség és iskolamester közötti kontraktust eddig nem találtam, a mesterek a legtöbb helyen írásos szerződés alapján kapták juttatásukat. A kontraktusok meglétére csak egyetlen példát említenék. A pápakovácsi katolikus iskolamester 1759-ben kötött szerződést a kovácsiakkal. A megállapodáson jelen volt Bittó József, a földesúr prefektusa is. A fizetés mellett az iskolamester földjeinek művelésében is megegyeztek. Mivel három falu tartozott ekkor a mesterhez, annak földjeit három részre osztották és mindegyik falu a „saját részében” végezte a szántást, az aratást és a behordást. Az évek múltával a két másik település is fogadott iskolamestert. Ezek után nem fizették a korábbi tanítót és természetesen a földek kétharmadának művelése is elmaradt. A földesúr, Esterházy Károly instrukciói szerint, mivel jogosnak találta a másik két falu magatartását, és

---

³⁸⁴ A témában legalapvetőbb összefoglalás szerint több iskolamester nem foglalkozott tanítással, csak kántor volt, illetve voltak olyan tanítók, akik – mivel írni nem tudtak – csak az olvasást oktatták. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 17. Budapest 1996. 9-62. A szerző főleg a Vas megyei kisiskolákat vizsgálja és bőséges szakirodalmat hoz, ennek felsorolásától ezért most eltekintek. A 18. századi veszprémi egyházmegyében általánosabbnak mondható az iskolamesterek oktató tevékenysége. Mester hiányában természetesen itt is jelentkeztek licenciátusok, illetve iskolát nem végzett önjelöltek a tanításra. Kurbély György vizitációi alapján kiváló áttekintés a későbbi egyházmegyére vonatkozóan: HERMANN EGYED: *Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején*. REGNUM Egyháztörténeti Évkönyv 1942-1943. 399-422.

mivel a kovácsi katolikusok száma megnövekedett, az új szerződésben a fizetést is és a munkát is csak a kovácsiaknak kell vállalniuk.³⁸⁵

Az iskolamester a közösségtől vagy a földesúrtól kijelölt házban lakott, legtöbbször a tanítást is ebben végezte. Ritka az olyan mester, aki külön iskolaépületben taníthatott. Ha éppen nem volt plébános, a plébániaépületet is elfoglalhatta.³⁸⁶ Az épülethez az építőanyagot a földesúr biztosította, de a hívek építették fel a házat. Az épületet később is a hívek gondozták. Ezekre a munkákra néha igen nehezen lehetett rávenni őket. A nyárádi iskolamester házának 1775-ben esedékes építése előtt a plébános a bíróval felolvastatta a hívek előtt az Esterházyak uradalmi prefektusának levelét, amelyben az elrendelte a jobbágyoknak az építkezést. Mivel nem kezdtek hozzá a munkához, a plébános megintette őket, de a bíró szavai szerint „még a jövő héten is a kakukkok fognak szólni a fáján”. A plébános ekkor a prefektushoz fordult segítségért, de nem értek el eredményt.³⁸⁷ A plébánia 1779-es vizitációja szerint még mindig nem építették meg az új házat, a régi fából készült épületet ugyanis rossz állapotban találta a püspök.³⁸⁸ A mester házához földek, rétek is tartoztak, amelyeket itt-ott a templom földjeiből hasítottak ki. A földek nagyobb részét a hívek, kisebb részét maga művelte.³⁸⁹ A kántorságért természetbeni juttatásokat kapott mindegyikük, az oktatásért pedig minden gyermek után 25-40 dénárt. A Bajzáth-féle vizitációk szerint az 1770-es évek végén a mestereknek ingyen kellett tanítaniuk azokat, akiket plébánosa szegényeknek ítélt és erre a kedvezményre jogosultaknak tartott. Külön megszabott tétele volt a szoltározásnak és a halottkísérésnek. Ezt természetesen csak az adott alkalomkor kapta meg a kántor. A beteghez igyekvő és az Oltáriszentséget vivő papot hivatalból neki kellett volna énekelve és csengetve kísérmie, de leggyakrabban ezt a feladatot ministránsok végezték. A bábák alapvető hittani ismereteiért legtöbb helyen a plébános, ritkább esetben a mester felelt.

A vizitációk szerint az iskolamestereknek időnként a tanítással is meggyűlt a bajuk. A tapolcai esperesség 1745-ben kezdődött látogatása szerint Hegymagason, Raposkán, Tördemicen, Szigligeten és Badacsonytomajon a parasztok nem akarták iskolába küldeni

---

³⁸⁵ VÉFL Acta parochialia V./145.; VeML XI. 602. b. A gr. Esterházy-család pápa-ugod-devecseri uradalmának iratai. A pápai uradalom iratai. Capsa 51. nr. 2. Prefektusi levélmásolati könyv, 1766-1771. 401.

³⁸⁶ Például Káptalanfán. ÖRDÖG III. 716.

³⁸⁷ VÉFL Acta parochialia V./172.; VeML XI. 602. b. A gr. Esterházy-család pápa-ugod-devecseri uradalmának iratai. A pápai uradalom iratai. Capsa 36. nr. 81., 82.

³⁸⁸ VÉFL Canonica Visitatio Comitatus Wesprimiensis 1779. 232. Néha az iskolamester is építkezésre kényszerült. A monostorapáti templom építését Molnár Mihály mester felügyelte. Elvégzett munkájának béréért 1756-ban a püspökhöz fordult. VÉFL Acta Parochialia III./90.

³⁸⁹ Kisgörbön Balogh Péter iskolamester nem volt rossz tanító, de a közös ájtatosságokat gyakran hanyagolta szántói szőlőjének művelése miatt. Valószínűleg kötekedő felesége miatt járt sokat a szőlőbe. ÖRDÖG III. 59.

gyermeküket, mivel fontosabbnak ítélték, hogy a mezei munkákban segítsenek.³⁹⁰ Halápon úgy segítettek ezen, hogy a gyerekeknek csak Szent Mártontól Szent György napjáig kellett iskolába járniuk. Az új halápi mesternek viszont más gondja volt. Mivel csak németül tudott, a gyerekeket csak német olvasásra tanította, ami elégedetlenséget szült a szülők között.³⁹¹ A hosztótiaknak ellenben nem volt németül tudó iskolamesterük, ezért a telepések közül egy olvasni tudó férfi szokott a templomban előimádkozni.³⁹²

A plébánosok számára a liturgia zenei kísérete és a temetkezésnél nyújtott segítség mellett a mesterek egyik legfontosabb feladata volt, hogy vezessék a templomi imádságot, utána pedig a katekizmusból olvassanak fel a híveknek. A gyerekek hitoktatása mellett tehát a felnőttek hitbéli ismereteire is felügyelt. Ezért is szabályozták működésüket. 1742-ben a somogyszili korona után a papoknak mestereiket a katekizálás fontosságáról kellett meggyőzniük és tudatniuk kellett velük, hogy melyek legfontosabb kötelezettségeik e téren. A hittanban járatlan gyerekeket nem szabadott elsőáldozásra és bér mátkozásra bocsátaniuk.³⁹³ Padányi Bíró Márton is foglalkozott az iskolamesterekkel. 1746 februárjában és 1749 júliusában kiadott körlevelében kérte a plébánosokat, hogy nagy gondjuk legyen az iskolára, a tanítóktól pedig szigorúan követeljük meg az előképzettséget és a szükséges ismereteket. Ellenőrizniük kellett liturgikus és hittani ismereteiket sőt a hitvallást is le kellett tenniük.³⁹⁴ Az iskolamesterek ellenőrzésének azonban már Acsády Ádám is megtalálta a módját. 1726-ban elrendelte, hogy a papi koronák válasszanak közülük két dékánt, akiknek feladata kollégáik ellenőrzése lesz. Az iskolamestereknek is össze kellett gyűlniük a papi koronák alkalmával, itt történt meg a mesterek vizsgálata.³⁹⁵

V.2. Egyházfik

A plébániai jövedelmektől elkülönülve kezelték a templom jövedelmeit. Ennek kezelése az egyházfi, illetve a templomatyja feladata volt. A templom jövedelmei több helyről

³⁹⁰ ÖRDÖG III. 624., 629., 652., 656., 659.

³⁹¹ ÖRDÖG III. 620. 1755-ben a csicsóiak azért szerettek volna új mestert keresni, mert az aktuális „egy, két rend helyes írást sem tud tenni”. VÉFL Acta parochialia V./5. Az iskolamesterek iskolai végzettségéről csak az 1778-1779-es vizitációk tájékoztatnak, de a tanítók jó részének iskolázottságáról itt sem kapunk információt. Legtöbben a szintaxist és a poétikát fejezték be, de szép számmal akadtak olyanok, akik a teljes középiskolát elvégezték, sőt hallunk logikát tanult mesterről is.

³⁹² Az idősebb lakosok csak németül beszéltek, a fiatalabbak viszont már elég jól megtanultak magyarul. ÖRDÖG III. 45.

³⁹³ VÉFL Circulares I. 5.

³⁹⁴ BOZSÓKY 404., 408. A forrást nem találtam meg a levéltárban.

³⁹⁵ VÉFL Circulares I. 1-2.

is származhattak. A szegényebb egyházaknak többnyire csak perselypénz jutott, amelyet az egyházfi szedett be. A gazdagabb egyházaknak földjeik is voltak, az ezekből közvetlenül befolyt jövedelmet vagy a föld bérbeadásából kapott árendát szintén a templom kasszájába tették. A templom kegyes adományokból és végrendeletekből is gazdagodhatott, de néha büntetéspénzek is kerültek az egyházfi felügyelete alá. A pénzt perselybe helyezték, amelynek sok helyen két zára volt. Az egyik kulcsot a plébános, a másikat az egyházfi őrizte.

A bevételeket kettős célra fordították. Általában a perselypénzből a gyertyákat és a templomi felszereléseket vásárolták meg. A többi jövedelmet pedig a település polgárainak adták kölcsön, 6 %-os kamatra. A templom kasszája így kezdetleges hitelintézetnek is bizonyult, sőt időnként – mivel egy-egy gazdagabb egyházközséghez a környék falvaiból is jöttek kölcsönért – ez 10-20 kilométeres körzetben is működött. A gazdagabb egyházközségben a perselypénz és az egyéb jövedelmek elkülönültek, ezért a hívek a perselypénzt kezelő egyházfi (aedituus) mellé egy templomatyát (parens, syndicus) is választottak. Vegyes vallású településeken időnként két, egy katolikus és egy protestáns egyházfit is feljegyeztek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek. A pénzek kezeléséről számadást vezettek, ha ez elveszett, a vizitáció alkalmával a falu összegyűlt népével próbálták meg megállapítani, kihez mennyi kölcsönpénz került. Olyan is előfordult, hogy többen letagadták adósságukat. Az év végén a bíró és az esküdtek jelenlétében az egyházfinak és a templomatyának számadást kellett adnia a kiadásokról és a bevételekről a plébános előtt.

A templom bevételeinek kezelőit a közösség választotta és a plébános eskette fel. Munkájukért a legtöbben mentesültek a szolgáltatások különböző fajtái alól, nem kellett stólát fizetniük, vagy a hívektől tűzifát, gabonát kaptak. Sokan a levélhordás alól kaptak mentességet, de volt közöttük olyan egyházfi is, aki ingyen teljesítette szolgálatát.³⁹⁶

---

³⁹⁶ Az információk kizárólag különböző egyházlátogatásokból származnak. A fentiekben a legtöbbször egy-két mondatos feljegyzéseknek summázatot adtam. Éppen ezért nem tartottam ésszerűnek sok lábjegyzet alkalmazását. Terveimben szerepel a templomi kasszáról rövid elemzést készíteni. A vizitációk mellett az Acta parochialiában egy remek forrást találtam. A tapolcai templom 1745-ös vizitációjakor sok információ került a jegyzőkönyv lapjaira. E szerint a tapolcai kasszában szokatlanul nagy, mintegy 1000 forintos tőke halmozódott fel, amelynek nagy részét kölcsönbe adták. ÖRDÖG III. 606-607. Az említett helyen megtaláltam a a tapolcai templom 1739-ben papírra vetett kintlevőségeit (40 embernek mintegy 1000 forintot adtak kölcsön), továbbá az ezt követő években a plébános előtt zajlott pénzügyletek, letétek, misealapítványok feljegyzéseit. VÉFL Acta parochialia III. 125., 126.

V.3. Bábák

Gyermek születése esetén igyekeztek az újszülöttet minél hamarabb megkeresztelni. Erre a késedlekedésért kirótt pénzbüntetés, a nagyfokú csecsemőhalandóság, a katolikusoknál meglévő, a kereszteleetlenül meghalt gyermekekhez fűződő hiedelem és a szentség védő, gyógyító hatásába vetett hit serkentette a családokat. Ha a gyermek egészségesen jött a világra, és a bába ellátta az anyát és az újszülöttet, értesítették a rokonságot és bejelentették a papnak a közösség új tagját. Ezt követően a bába felkérte a keresztszülőket. A keresztelés általában a plébániatemplomban történt meghatározott szentháromságos keresztelési formula és a gyermek fejének tiszta vízzel való leöntése közepette. Ha a gyenge vagy súlyos rendellenességgel született gyermek életben maradására nem volt remény, akkor pap hiányában is meg kellett keresztelni. A szükségkeresztséget a katolikusoknál általánosan, a reformátusoknál szórványosan a bába végezte. A reformátusok zsinati határozatokban tiltották a bábakeresztséget, és ez a tilalom a Helytartótanács által 1731-ben kibocsátott rendelet után vált fontossá, hiszen ez minden bábának kötelezővé tette a szükségkeresztséget és a nem-katolikus gyermekekre is vonatkozott. A bábákat ettől eltöltő protestáns prédikátorok a vármegye büntetésére számíthattak, a szükségkeresztséget elhagyó bábákat pedig eltöltötták a további működéstől. A rendelet a katolikus papok feladatává tette a bábák vizsgáztatását.³⁹⁷

A veszprémi egyházmegyében bizonyosan korábban is szabályozták a kérdést, de az általam ismert első rendelkezést Koller Ignác adta ki. Ebben meghagyta, hogy a plébánosok tanítsák meg a bábákat helyesen keresztelni, majd utána eskessék fel őket.³⁹⁸ Úgy látszik korábban nem volt egyértelmű, hogy a plébános vagy az iskolamester kötelessége a bábákkal való foglalkozás, mert a Bíró-féle vizitációkban mindkét megoldásra bőven akad példa. A vizitátorok szerint a bábák általában ismerték a keresztelés szertartását és az esküt is letették. Ha ez nem történt meg, a vizitáció alkalmat teremtett mindkettőre. Az oktatással még csak boldogultak a vizitátorok, de az esküt nem mindig sikerült kicsikarniuk a protestáns bábákból. Protestáns vidékeken ugyanis többen nem jelentek meg az egyházi megbízott előtt, az ügyesebbek betegsége hivatkoztak. A lepsényi bába Csákvári Orsolya egyenesen megtagadta a király által elrendelt eskü letételét. A mezőszentgyörgyi bábának nem a szöveggel volt

---

³⁹⁷ Veszprém vármegyei kihirdetése: VeML IV. 1. c. XIV. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Különféle tárgyú irományok. Hitbéli iratok. 993. A kérdéskörhöz legújabban, további szakirodalommal: DEÁKY ZITA – KRÁSZ LILLA: Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század). Budapest 2005. 261–263., 267., 274–276.; BÁRTH DÁNIEL: *Esküvő, keresztelő, avatás*. i.m. 160–165.

³⁹⁸ VÉFL Circulares II. 30.

problémája, hanem a vizitáló esperessel, ezért a református lelkész előtt esküdött. Volt olyan, akit a protestáns bíró bírt rá az ellenállásra. Litéren nem találtak alkalmas asszonyt a hivatalra, máshol két bába is működött.

Az 1759-es részleges vizitáció alkalmával Balassa István csákvári esperes-plébános megkérdezte a lovasberényi és pátkai lelkészt, hogy betartották-e a királyi rendelkezést, azaz engedik-e bábáiknak, hogy szükségkeresztséget végezzenek. A lovasberényi lelkész azt válaszolta, hogy noha vallása szerint nem kell szükségkeresztséghez folyamodni, nem tiltotta eddig az előírt gyakorlatot. A királyi rendelet elolvasása után a pátkai prédikátor kijelentette, hogy ő ezután sem engedi meg a bábakeresztséget.³⁹⁹ Ugyanígy vélekedett a csákvári prédikátor is.⁴⁰⁰

V. 3. Remeték

A 18. század folyamán Magyarországon elterjedt a magánremeteség „intézménye”.⁴⁰¹ A veszprémi egyházmegyében mintegy száz remete élt ebben a században. A legtöbb remeteség Somogy és Zala dombvidékén létesült. Szintén Zalában, de már más tájegységben, a Balaton-felvidéken és a Somlón is közkedvelt volt a magányos életforma. Somló hegyén két remeteség is működött, az egyik a Szent Margit, a másik a Szent Márton kápolnánál. Nem messze tőlük élt a bogdányi remete (Noszlop mellett). A Bakony rengetegeit sem kerülték el a magányra vágyó férfiak: Csesznek, Oszlopon, Kislődön és Bakonybélben is éltek remeték. Ezekről nem messze, Veszprém mellett létesült a márkói és csatári eremitorium. Az egyházmegye Dunához közelebb eső területein is találunk néhány remeteséget: Makkosmária, Buda, Zámor, Fehérvár. 1777-ben csatlakozott a veszprémi püspökséghez Pápa városával Erős Bertalan harmadrendi ferences remete is. A veszprémi egyházmegye területén tehát főleg Somogy és Zala dombvidékein találkozhatunk remetékkel, a Balatontól északra

³⁹⁹ VÉFL Negotia religionaria Fasc. II. 12.

⁴⁰⁰ VÉFL Negotia religionaria Fasc. II. 23.

⁴⁰¹ A témát korábban már feldolgoztam: DÉNESI TAMÁS: *Remeték a veszprémi egyházmegye területén a XVIII. században*. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. Konferencia Pápan 1999 június 22-24. Szerk. S. LACKOVITS EMÓKE – MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém 2001. II. 79-111.; DÉNESI TAMÁS: *Ferences harmadrendi remeték a veszprémi egyházmegyében a XVIII. században*. In: A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák. 1/1. Szerk. ÓZE SÁNDOR – MEDGYESY - SCHMIKLI NORBERT. Piliscsaba – Budapest 2005. 323-339. A győri remetekongregáció bemutatása: KISS TAMÁS: *Adatok a győri egyházmegyei Remete Szent Antal Kongregáció történetéhez*. In: A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák. 1/1. Szerk. ÓZE SÁNDOR – MEDGYESY - SCHMIKLI NORBERT. Piliscsaba – Budapest 2005. 295-308.

leginkább szőlőhegyeken és a Bakonyban telepedtek meg. Elszórtan azonban más területeken is működtek.

Több olyan helyen is laktak remeték, melyek korábban más szerzetesrendek tulajdonában voltak. Egykor bencéseké volt Somogyvár, Pusztacsatár, Boldogasszonyháza (Kapornak), illetve Bakonybél a 18. században újra a bencéseké. Egykori pálos kolostor közelében telepedett meg az uzsaszentléleki, az örményesi⁴⁰² és a badacsonyi remete is. A somlővásárhelyi apácák birtokán – mely a török idők alatt a pozsonyi klarisszák tulajdona lett – alakult a Szent Margit kápolna melletti somlói remetesség.⁴⁰³

A remeték szinte kivétel nélkül valamilyen szent helyet gondoztak, legtöbbször kápolnát láttak el. A kápolnákon belül külön helyet foglalnak el a szőlőhegyi kápolnák.⁴⁰⁴ Több kápolnához búcsújárás is kötődött.⁴⁰⁵ Meg kell említeni még három városhoz kötődő remeteséget: Kanizsa, Egerszeg és Pápa remetéje a város kálváriáját és az e mellett lévő kápolnát gondozta. A remeték, hasonlóan a korábban tevékenykedő licenciátusokhoz, a lelkipásztorkodó papság munkáját egészítették ki, többnyire olyan kis kápolnák, szőlőhegyek, kálváriák felügyeletét vállalták magukra, amelyeket a világi alsópapság nem tudott ellátni.

A 18. század első harmadából csak elvétve ismerünk remetéket. A magányosan élő férfiak 90 %-a a század közepén és második felében élt, különösen a század harmadik negyedében. 1764. júniusában a Deáki pusztában remetéskedő Heim György el akart válni remetetársától, Mesterházy Vendel pap-remetétől. Drávecz József általános helynök tudatta vele, hogy mivel nincs az egyházmegye területén üresedésben lévő remetesség, elbocsátják a püspökségből, de természetesen ajánlólevéllel.⁴⁰⁶ Ekkor tehát az összes remeteséget betöltötték. Az 1782-ben életbe lépett feloszlató rendelet előtt azonban már igencsak megfogyatkoztak remetéink. 1780-ban királyi rendelet szólította fel a püspököket a remeték számának csökkentésére.⁴⁰⁷

Remetéink között csak igen kevesen voltak papok. Közülük négyet ismerünk név szerint: Csepela József Mámán, Malakovszky Arzén a Somlón (Szent Margit kápolna), majd Fehérvárott, Novák Donát ugyancsak Fehérvárott, Laky Astarion Kustányban látta el hivatalát. Mivel Malakovszkyt 1781-ben, Novákot 1780-ban szentelték pappá⁴⁰⁸,

⁴⁰² Sass István harmadrendi ferences remete forrásunk szerint a túskevári pálosok és a vikárius engedélyével telepedett le az egykori pálos kolostorromnál. VÉFL Prot. Ep. I. 117-118.

⁴⁰³ Malakovszky Arzén remetét a pozsonyi klarisszák látták el élelemmel és ruhára való pénzzel. VÉFL Acta Eremitarum 9/11

⁴⁰⁴ A két somlói kápolna, Székesfehérvár, Gadács, Csatár, Szent György-hegy, Szent Mihály hegy.

⁴⁰⁵ Makkosmária, Somogyvár, Csatár, Kustány, Csesznek, Deáki pusztá.

⁴⁰⁶ VÉFL Prot. Ep. XIX. 56.

⁴⁰⁷ VÉFL Protocollum Vicariale I. 447.: 6354/1780. sz. királyi rendelet és az erre adott veszprémi válasz.

⁴⁰⁸ KÜTHY ISTVÁN: *A fehérvári szent Donát kápolna és a szőlőhegyi remeték*. Újfehérvár 1938. július 24. 3.

gyaníthatjuk, hogy őket is az 1780-ban kelt királyi rendelet miatt ordinálták, hogy remetességüket otthagynak papként szolgálhassanak tovább. Búcsúszentlászlón a ferencesek letelepedése előtt a kápolnánál Fabri József harmadrendi bencés testvér és egy szegény pap remetéskedett. A páternek nem ismerjük a nevét.⁴⁰⁹

Figyelemre méltó adat, hogy a veszprémi egyházmegye területén élő eremiták között 31 harmadrendi ferencset találunk. Nem meglepő, hogy a török kor óta különösen népszerű ferences rend ekkora vonzerőt jelentett laikusok számára is. Mellettük az ímént említett bencés harmadrendi és két bencés rendi remete, az egy ágostonos, egy expálos és egy Paolai Szent Ferenc harmadrendi remetéje ismert. Azt is tudjuk, hogy az éppen a Deáki pusztán élő Mesterházy Vendel⁴¹⁰, a csatári Noriopl Hilarion⁴¹¹ és a pápai Erős Bertalan harmadrendi ferences⁴¹² Remete Szent Antal regulája szerint élte életét.

Az ország különböző helyeiről érkeztek a veszprémi püspökség területére remetéskedni. Antonius Géza, a Bakonybélben kapus és sekrestyés teendőket ellátó bencés testvér remeteruhában (in habitu Eremitico) érkezett a Felvidékről.⁴¹³ Vágújhelyről, és Nagyszombat mellől is érkezett remete püspökségünkbe. Erdélyből hárman származtak. Találkozunk Budáról, a váci kálvária mellől, Jászberényből, Vasvárról, Borsod megyéből származó társaikkal is. Ismerünk nem idegen helyről érkezetteket is: Lábdi, Buzsák, Fehérvár és Somogyszentaláz is adott egyházmegyéjének remetét. Négyükről tudjuk, hogy nemesi, vagy jómódú polgárcsaládból származott: Igaly Makarius a fehérvári Szent Donát kápolnánál remetéskedett és előkelő fehérvári családból származott.⁴¹⁴ Stevinczky Albert János nemesvidi remete nemes származású.⁴¹⁵ Nagy Zsigmond a forrás szerint „prae nobilis juvenis... de Vásárhely”.⁴¹⁶ Wimmer Elek Budáról származott, jómódú polgárcsaládból.⁴¹⁷ A források tanúsága szerint, vagy nevükből következtethetően közel húszan svábok. Veissense Bálint „Németh Legény”.⁴¹⁸ A somlói Szent Margit kápolnánál remetéskedő óvári származású Regler Ferenc csak németül tudott írni.⁴¹⁹ A Szent Mihály-hegyen remete-novícius Lincz András Stájerországból származott.⁴²⁰ A cseszneki remetesség leltárában - amely valószínűleg

---

⁴⁰⁹ *Névtár* 386.

⁴¹⁰ VÉFL Prot. Ep. I. 374., Prot. Ep. XIX. 69-70.

⁴¹¹ VÉFL Prot. Ep. XIX. 44-45.

⁴¹² MOLNÁR ISTVÁN: *A pápai kálvária legutolsó remetéje*. Veszprémi Hírlap 1943. április 25. 7-8., 7.

⁴¹³ Halottak anyakönyve 1730-1761., 1759. június 4. A bakonybéli plébánia levéltárában.

⁴¹⁴ KÚTHY i.m. 3.

⁴¹⁵ VÉFL Prot. Ep. I. 110.

⁴¹⁶ VÉFL Prot. Ep. IV. 374-375.

⁴¹⁷ „...relictis honestorum parentum tuorum civium, utpote Budensium laribus...” VÉFL Prot. Ep. I. 324.

⁴¹⁸ VÉFL Prot. Ep. XVIII. 767.

⁴¹⁹ VÉFL H I/28. Remeték.

⁴²⁰ VÉFL Acta Eremitarum 9/7.

1780-ban készült Nauff Izidor remete házassági szándékának kiszivárgása és a remeteségből történt eltávolítása után – német szótár és német nyelvű könyvek találhatók.⁴²¹

Egy-egy remetesség létrejöttéhez több tényezőnek kellett megvalósulnia. Leggyakrabban egy földesúr, vagy a helyi közösség tervbe vette, hogy a török idők alatt elpusztult kápolnát, templomot felújítja, vagy teljesen újat épít. Az építéshez ki kellett kérni az illetékes egyházi főhatóság engedélyét, leggyakoribb esetben a veszprémi püspökét. A püspök vagy személyesen, vagy vikáriusa által engedélyezte a kultikus hely felépítését. Mivel ebben az időben népszerű volt a magányos élet, sok épülő templom mellé remeteséget is terveztek. A remete feladata a kápolna őrzése, több esetben maga építette, esetleg segített az építkezésben. A kápolnát és a remeteséget fel kellett szentelni, a remete számára engedélyt kellett kérni és remetességébe be kellett őt iktatni, erről okiratot is kiállítottak. Rengeteg forrásunk tanúskodik e folyamat valamelyik állomásáról. Elégedjünk meg néhány példával. Zámor remetességét a földesúr, Mentler Mihály nagyszombati főbíró építtette 1758-ban a középkori templom romjaira.⁴²² Ugyanebben az évben Horváth Pál bicskei plébános, alesperes áldotta meg sokak jelenlétében. Első remetéje Jeromos testvér volt, akit valószínűleg Mentler Mihály ismerhetett korábról, hiszen Jeromos 22 évig Nagyszombat közelében remetéskedett. Gyaníthatóan részt is vett remetessége építésében.⁴²³

Kanizsán több éves munka eredménye volt a kápolna és kálvária felépítése. Inkey Boldizsár 1768. áprilisában engedélyt kért a veszprémi püspöktől a kanizsai kápolna újjáépítéséhez.⁴²⁴ Hat év múlva a vikáriushoz címzett levelében már arról olvashatunk, hogy a kápolna felépült és mellette remeteséget akar alapítani. Ezt a hírt meghallván Lincz András szeretett volna itt remetéskedni. Inkey tehát kérte a vikáriust, hogy Lincznek adjon engedélyt a noviciátus elvégzéséhez, utána pedig a remetesség betöltéséhez.⁴²⁵ Inkey 1780. február 8-án a püspöknek címzett levelében panaszolta, hogy a négy stációval felállított kálváriához sereglő népnek nincs gondozója, ezért szeretne remetét küldetni Kanizsára⁴²⁶, ami a remetéseket feloszlató királyi rendelet miatt nem sikerült neki.

---

⁴²¹ VÉFL Acta Eremitarum 9/16.

⁴²² *Magyarország Műemléki Topográfiája*. V. Szerk.: DERCSÉNYI DEZSŐ. Pest megye műemlékei I Budapest 1958. 680., ISTVÁNFI GYULA: *A zámorhegyi remetesség helyreállítása*. In: Koppány Tibor betvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk.: BARDOLY ISTVÁN és LÁSZLÓ CSABA. Budapest 1998. 161-174., 162.

⁴²³ VÉFL Prot. Ep. I. 336.

⁴²⁴ VÉFL Acta parochialia V./65.

⁴²⁵ VÉFL Acta Eremitarum 9/7.

⁴²⁶ Uott. 9/10.

A kislódi remeteséget maga a remete, Heim György építette fel 1759-1761. között. A plébánosnál lakott, amíg a munkával el nem készült.⁴²⁷ Veissense Bálint, aki Heim noviciusa akart lenni, 100 forintot szándékozott a kápolna építésére adni.⁴²⁸ A somlói Szent Margit kápolna melletti remeteséget Somlóvásárhely lakói építették⁴²⁹, a székesfehérvári Szent Donát kápolnánál lévő „Hajlékotska” az esztergomi érsek és a városi tanács beleegyezésével a hívek és Tőke György harmadrendi ferences remete pénzéből épült fel.

Remeteségeink legnagyobb részben a veszprémi püspök joghatósága alá tartoztak, akinek a remeték felügyeletében a vikárius, és a helyileg illetékes egyházi hivatal volt segítségére. Így a legtöbb remete ellenőrzését az a plébános látta el, akinek a körzetében a remeteség feküdt. A Somlón fekvő Szent Márton kápolna a dobai plébános felügyelete alatt állott, míg a Szent Margit kápolna remetéje Somlóvásárhely papjának tartozott engedelmességgel. Mivel Vásárhely és a kápolna a középkor óta az (előbb bencés, majd premontrei) apácakolostor birtoka volt, kiváltságos helyzetét az újkorig megtartotta.⁴³⁰ Ekkor már a pozsonyi klarisszák birtokolták. A remete élelmezéséről, ruházatáról és tüzfájáról ők gondoskodtak, de egy 1779. évi adat szerint vizitálták is és gondot fordítottak rá.⁴³¹

A vöröserényi jezsuita uradalom mámai birtokán élt Csepela József 37 éves pap-remete. A jezsuiták a 17. század dereka óta birtokolták a veszprémvölgyi kolostor javait, joghatósága fölöttük a győri kollégiumuknak és az esztergomi érseknek volt. Csepela felügyeletét így természetesen a jezsuiták látták el, ők fizették és élelmezték. Lelkipásztorkodott, a templomot igazgatta és a jezsuita birtokokat adminisztrálta.⁴³² A joghatóság kérdése mégsem volt mindig egyértelmű. Padányi Bíró Márton püspök ugyanis 1753. januárjában Borsothy Péter mezőkomáromi plébánost küldte a mámai remetékhez (pluralisban), hogy vizsgálja meg életüket és hogy kinek a jurisdictioja alá tartoznak. Csepela a plébános azon kérdésére, hogy a veszprémi püspök, vagy az esztergomi érsek joghatóságát ismeri-e el, azt válaszolta, hogy mivel a föld urai a győri jezsuiták, ő az esztergomi érsek alá

⁴²⁷ VÉFL Acta et fragmenta Visitationis Canonicae Distr. Vespri. anno 1761.

⁴²⁸ VÉFL Prot. Ep. XVIII. 767.

⁴²⁹ Conscriptio e Comitatu Wespriensi, Exemptarum Ecclesiarum, Pápenis, Szár Berényiensis etc. Parocho Francisco Gálóczy Exemptae Ecclesiae Papensis. 1761. Esztergomi Primási Levéltár Liber 64.9. A Magyar Országos Levéltár Mikrofilm-tárában olvastam. Tekeresszám: 23 469.

⁴³⁰ A Szent Márton kápolna is az apácakolostor birtoka volt, azonban az a 14. században átkerült Somlóvár birtokába, így megszűnt exempt mivolta. LUKSICS PÁL: *A vásárhelyi apácák története*. Közlemények Veszprémmegye Multjából 1. Veszprém, 1923. Reprint kiadás 13-14., 16., passim.

⁴³¹ Sidonia apátnő fr. Malakovszky Arzén remetének címzett, Pozsonyban 1779. ápr. 28-án kelt leveléből: „Isten Minden jókkal áldja meg Fr. Arsenius. Vettem levelét de már annak előtte Rendelések tettek, hogy a jövő Holnapban Prefectus Uram le menvén a kglmed Eremussát jóll Visgállya Meg, és Mindenképen, a Mind szükséges Léssen Reparaltassa, azért, ahoz tarthatya Magát Kglmed...” VÉFL Acta Eremitarum 9/11.

⁴³² Conscriptio e Comitatu Wespriensi Exemptarum Ecclesiarum...1761. i.m. 22-23., HORVÁTH JÓZSEF: *Vöröserény története*. Vöröserény 1979. 89-92.

tartozik.⁴³³ A veszprémi püspök természetesen nem hagyta annyiban a dolgot: 1754. augusztusában Lenthly István vikáriusa kiállította Csepela jurisdictioját és investitúráját.⁴³⁴

A székesfehérvári remete – a várossal együtt – szintén az esztergomi érsek joghatóságába tartozott és rá is a városban nem sokkal korábban megtelepedett jezsuiták felügyeltek. A remetesség üresedésekor annak kulcsait a Városháza vette őrizet alá. Pápa városa és kálváriájának remetesége 1777-ig a győri püspökség területén és az esztergomi érsek jogi irányítása alatt állt.

Az illetékes püspökök természetesen megpróbálták a remeték életmódját is szabályozni. A veszprémi egyházmegye területén 1759-ben ezt Padányi Bíró Márton kísérelte meg.⁴³⁵ Minden esperesnek meghagyta, hogy esperesi kerületének koronáira a remetéknek is el kell menniük, ott be kell számolniuk remeteségük helyéről, idejéről, valamint arról, rendelkeznek-e püspöki, vagy vikáriusi engedéllyel. A plébánosok kötelessége volt felügyelni életmódjukra és erkölcsükre. A plébánosnak tudnia kellett, földesúri alapítványból, vagy alamizsnából élnek-e. Ha életmódjuk nem felel meg az elvárásoknak, a koronán kellett megfeddni őket, ha nem értek el náluk javulást, ezt a püspököknek kellett jelenteni. Ezen előírásokhoz regulákat is csatolt. Életüket Remete Szent Antal szabályaihoz akarta igazítani. Ezek szerint hosszú zsákruhájuk silány anyagból készüljön és nem egészen fehér legyen. Hordaniuk kellett a rózsafüzért, ellenben fegyvert nem tarthattak maguknál, és pénzt sem három éjszakán túl. Az általuk – szigorúan a gyűjtőterületükön belül - gyűjtött alamizsnát a plébánosnál kellett őriztetniük. Ha területüket átlépve koldultak, a plébánosnak kötelessége volt az alamizsnát elvenni tőlük. Az előírt imádságon túl naponta három Miatyánkot és Üdvözlégyet kötelesek voltak elmondani a püspökért és ugyanannyit a hely patrónusáért. Minden második vasárnap és a főbb ünnepeken gyónniuk és áldozniuk kellett, vasár- és ünnepnapokon részt kellett venniük a misén és a prédikáción. A Tridentinumra hivatkozva eltöltötte őket az iparosok által végzett testi munkától. Tánca és lakodalomba nem járhattak. Gyűjtőterületükön az ifjúságtól kérdezzék ki a katekizmust.⁴³⁶

Természetesen, ha egy remete az előírásoknak megfelelően viselkedett, arról bővebben nem hallunk. Számos remetéről tudjuk, hogy plébánosa, püspöke, vikáriusa jó véleményrel volt életmódjáról. A veszprémi esperesi kerület 1760. május 7-i koronájának jegyzőkönyve szerint Orzeli Péter márkói plébános és a szomszédos plébánosok dicsérték Borstarffer Dániel

---

⁴³³ VÉFL Acta Eremitarum 9/2.

⁴³⁴ Uoott 9/3.

⁴³⁵ VÉFL Circulares I. 262. PEHM 173.

⁴³⁶ PEHM 173.

márkói remetét Heim György kislódi remetével egyetemben.⁴³⁷ A szintén jó erkölcsű Regler Ferencről forrásunk tudatja, hogy nem szokott remeteségén kívül éjszakázni, csak Somlóvásárhely plébánosánál.⁴³⁸ Az egyébként nem problémamentes mámai remetéről Csepela Józsefről ugyanez a forrás szintén azt állítja, hogy szép életet élt és éjszakáit remeteségében töltötte.⁴³⁹ Kanizsay György Makarion ha betért Fehérvárra koldulni, akkor is a fehérvári szőlőhegyen éjszakázott.⁴⁴⁰ Az 1747-ben látogatást végző vizitátor nem tudta ezt elmondani a makkosmáriai remetéről, Koblenz Kristófról: állandóan kóborolt, alig tartózkodott otthon, botrányos életet élt, részeges volt és a kápolna számára koldult pénzt magára költötte.⁴⁴¹

1760. augusztus 18-án Gaál Gáspár tisztartó jelentette a veszprémi püspöknek, hogy „Szala-Egerszegi kalvarianál eddig tartozkodott Elek nevű remete....senkinek jó példájaira nem lévén, hanem jobban az világi hívságokhoz magát ragasztván, ritkán maradt eremussában, föl alá járásával, és kereskedésekkel...töltötte ideit...ritkán Templomban láthattuk, már most utólya felé annyira meg vesztegetődött, hogy félre tévén Mind Excellenciád Nagy Méltósága által Remetéknek szabot regulájoknak minden punctumiban meg tartását, mint peniglen maga sorsának kötelességit, feslett társalkodásával gyakorta sokakat botránkoztatott, arra fakadot is már, hogy meg izlelvén a feslettséget, az remete ruhát...le akarja tenni, s itt való Arendás Bálintnét feleségül el venni, a mint azt mai napon előtemis vallotta, s itt való plébános uram előtt folik dolga....Mái napon, Város Bíráját egy Esküttel magam mellé vévén, ki mentem az eremusban, aholis ezen advolvált inventarium szerint házi eszközeit, s Házossághoz készet ruházatait, s egyéb ruházatait, s egyéb mobiliat conscribáltam, melyeket ugyan othattam az eremusban, de pöcsét alat s azon föllül vigyáztatni is fogom, hogy azokbul semmit el se vihessen miglen Excellenciád Nagy Méltósága kegyelmes dispositioját...vehetem”⁴⁴² A provisor október végi jelentéséből megtudjuk, hogy Grácból és Bécsből összehordott dolgokat találtak a leltár felvételekor, melyekkel Wimmer Elek kereskedést folytatott.⁴⁴³ A következő év szeptemberében Padányi kipurancsoltatta a városból remetéjét, mondván: „nem is érdemlene egyebet, hanem hogy a szerzetes ruhát róla le vennék, és másoknak példájára jól megverettetnék.”⁴⁴⁴ Azonban Wimmer elállott a

⁴³⁷ VÉFL Acta coronalia diversorum districtuum 1756-1761.

⁴³⁸ Conscripção e Comitatu Weszprimiensi Exemptarum Ecclesiarum...1761. MOL Mikrofilmtár 23469. 41.

⁴³⁹ Uott 23.

⁴⁴⁰ VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁴¹ VÉFL Canonica Visitatio Vicearchidiaconalis in Districtu Budesi seu in Comitatu Pilisiensi 1747. 287.

⁴⁴² VÉFL Acta Eremitarum 9/6.

⁴⁴³ Uott.

⁴⁴⁴ VÉFL Prot. Ep. XVII. 249-250.

házasság gondolatától és hitelezőit kifizette, egykori jegyese pedig 50 forintot ajánlott föl a templom számára.⁴⁴⁵

Nemcsak az egerszegi remetét környékezte meg a házasság gondolata. A Cseszneken remetéskedő Nauff Izidor beleszeretett Vas Júliába, Mérey Ignác úr közeli rokonába. Mérey kérte a püspököt, hogy minél előbb helyezték el a remetét, nehogy híre keljen a dolognak. Természetesen Neuffot szekularizálták.⁴⁴⁶ Ugyanebben az évben Lábdi Imre is házasságot akart kötni. Lábdi előbb a Karád melletti Toldi-pusztán remetéskedett⁴⁴⁷, majd 1766-tól Szóládon.⁴⁴⁸ 1779-ben Tördemicen „Devotus Orator”, a tördemici plébánia laikusa.⁴⁴⁹ Az általános helynök 1780-ban feloldozta tisztasági fogadalma alól, ellenben Lábdi köteles volt házassága után havonta gyónni és áldozni, a szentségek vétele előtti napon pedig a bortól tartózkodnia kellett.⁴⁵⁰

Berencsi János kiskomáromi plébános panaszkodott a kanizsai kerület 1757. június 14-én, Felsőhahóton tartott koronáján, hogy az általa a koronára hívott Pulay György kiskomáromi remete nyakasságból nem jelent meg ott. A szeptember 12-én, Kanizsán tartott korona jegyzőkönyve szerint Pulay a forrás által nem taglalt botránya miatt azonnal köteles volt a plébános jelenlétében levenni remeteruháját.⁴⁵¹ Ezen a koronán azonban nem Pulay az egyetlen remete, akinek fegyelmi ügyét tárgyalni kellett. Még az 1756. március 9-én, Pacsán tartott korona elhatározta, hogy Laky Astarion kustányi pap-remetét meghívják a következő ülésre, ugyanis a vásár- és ünnepnapokon tartott korai miséjével elvonta a híveket a plébános miséjéről. A következő négy koronán meg is jelent Laky, de még az ezeket követő, már említett 1757. évi szeptember 12-én tartott koronán is megismétlődik ellene a vád: elvonja a híveket a plébános miséjétől. A plébános ugyan sokszor figyelmeztette, hogy ne tegye ezt, azonban a remete, mivel nem ismerte el függőségét, folytatta a misézést. Az eset orvoslását ezek után a püspöktől várták.⁴⁵²

Több adatunk azt bizonyítja, hogy a remetévé válásnak szabályos állomásai voltak. A remetének jelentkező egy tapasztaltabb remeténel töltötte a próbaévet, majd a noviciátust. Ekkor megnyírták és beöltöztették, a noviciátus után pedig fogadalmat tett. Egy rövid latin-

---

⁴⁴⁵ Uott. 251.

⁴⁴⁶ 1780-ban történt. VÉFL Acta Eremitarum 9/16., Prot. Vicariale I. 390.

⁴⁴⁷ VÉFL Prot. Ep. I. 418.

⁴⁴⁸ VÉFL Prot. Ep. XIX. 82.

⁴⁴⁹ VÉFL Prot. Vicariale I. 308.

⁴⁵⁰ Uott 381.

⁴⁵¹ VÉFL Acta coronalia diversorum districtuum 1756-61.

⁴⁵² Uott.

német kétnyelvű szertartáskönyvben fennmaradt a beöltözés és a fogadalom formulája.⁴⁵³ A remeteséggel új nevet kaptak. Malakovszky Bonifác, az Arzén nevet vette fel. Kanizsay György Makarion testvér lett. Igaly Makariusnak nem ismerjük eredeti nevét, de biztos, hogy nem Makarius volt a keresztnéve. Nauff Izidort eredetileg Mihálynak hívták.⁴⁵⁴ Remetenevet kapott még Laky László Astarion, Angeprant Marián és Schwabb Marián is.

A beöltözés után tehát a jelöltet egy mester gondjaira bízta. Veissense Bálint Kislődön, Heim Györgynél akarta a próbaévet kitölteni. Bíró püspök tehát felszólította az illetékes kislódi plébánost, hogy nyírja meg és öltöztesse be remeteruhájába.⁴⁵⁵ A Somló hegyi Szent Margit remeteségben Glischer János növendéke volt Rigler Ferenc.⁴⁵⁶ Wimmer Elek egerszegi remete életét ismerve talán nem volt szerencsés, hogy Schwabb Marián az 1750-es évek közepén tőle tanulta el a magányos életet.⁴⁵⁷ Bíró püspök 1761. szeptemberében provisorának írta: „az el ment Elek Remete helett pedig szerezzon Kgldek egy ol jó Isten félő jámbor ifju remetét, ki a mostani öreg Marianus mellé helyeztethessék és ugy mind enek öreghségében gyamolul lehessen, mind pedig az Eremust administrálhassa.” Ezek szerint noviciuson nem feltétlenül fiatalembert kell értenünk.⁴⁵⁸ Horváth József Kustányban töltötte próbaévet.⁴⁵⁹ 1774-ből értesülünk arról, hogy a mester-tanítvány kapcsolatban a már említett sok sváb remete miatt voltak nyelvi akadályok. De szintén ez az eset azt is megmutatja, hogy nem csak ez lehetett nehézség egy fiatal remete életének kialakításában. November 11-én Laky Astarion kustányi remete azzal az indokkal küldte át a Keszthely melletti Szent Mihály-hegyre Lincz András noviciust, hogy ő nem beszél németül.⁴⁶⁰ November 25-én Marián testvér német nyelvű levelében kifejtette a vikáriusnak, hogy Linczet magához kellene vennie, de ennél jobb volna, ha mégis Astarion atyánál tanulna, mert ő jobban tanítaná, valamint mert ő pap, és így a novicius minden nap misét tudna hallgatni. A Szent Mihály-hegyen ugyanis nincs pap, ezért Lincz legközelebb Keszthelyen hallgathat misét, de a város két óra távolságban van a remeteségtől. Marián hallotta Hilárion testvértől, a csatári remetétől azt is, hogy a vikárius mégis azt szeretné, ha a Szent Mihály-hegyen lenne növendék, mert a kustányi Astarion atya imádságban és elmélkedésben rosszul tanítaná, sokkal inkább a testi dolgokba vezetné be, mint a lelkiekbe. Marián egyébként már írt is Astarionnak, hogy küldje

---

⁴⁵³ Ritus Eremiticus. A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Könyvtár Kézirattárában, 118. F 30. Szent Antal remetekongregációjában használták, valószínűleg a győri egyházmegyében.

⁴⁵⁴ VÉFL Prot. Vicariale I. 390.

⁴⁵⁵ VÉFL Prot. Ep. XVIII. 767.

⁴⁵⁶ VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁵⁷ VÉFL Prot. Ep. I. 324.

⁴⁵⁸ VÉFL Prot. Ep. XVII. 251.

⁴⁵⁹ VÉFL Prot. Ep. I. 328.

⁴⁶⁰ VÉFL Acta Eremitarum 9/7.

át a noviciust, hogy közös anyanyelvükön taníthassa a fiatal jelöltet. November 12-én el is ment hozzá Lincz és Marián szerint úgy viselkedett, ahogyan egy noviciusnak viselkednie kell. Még hét hónapig lesz nála, amíg le nem telik a próbaév, ekkor be fogja majd mutatni a noviciust a konzisztorium előtt, hogy engedjék fogadalmat tenni, s hogy utána az Inkey Boldizsár által épített Kanizsai remeteségbe beköltözhessen.⁴⁶¹ Marián testvér ekkor már tapasztalt nevelőnek számított, mivel 1750-től élt a Szent Mihály-hegyen és ott ő nevelte 1755-56-ban Fortner Jánost⁴⁶², 1760. előtt Prunder Pachomiust⁴⁶³ és 1761-62-ben a későbbi csatári remetét, Noripl Hilariont⁴⁶⁴.

A noviciátus elvégzése után remeténk vagy a helyi plébános előtt tettek fogadalmat, vagy ritkább esetben valamely más egyházi hivatal előtt. Rigler Ferenc a somlai remete, mivel harmadrendi ferences volt, a pápai ferences konvent előtt tette le fogadalmát.⁴⁶⁵ Lábdi Imre, aki szintén a harmadrendi ferencesek közé tartozott, és három és fél évig végezte a noviciátust, engedélyt kapott, hogy vagy az andocsi ferences guardian, vagy a kaposvári kerület alesperese, vagy a karádi plébános előtt tegyen fogadalmat. A ferencesek a harmadrend miatt, az alesperes és a plébános területileg volt illetékes ebben.⁴⁶⁶ Nagyon érdekes 18. századi remeténk életében az, hogy élénk kapcsolatot ápoltak Rómával. Már említettem, hogy igen sok harmadrendi ferences remete élt a veszprémi püspökség területén. Főleg ők, de nemcsak harmadrendiek kértek a veszprémi püspöktől útlevelet. Római útjuknak két célja volt. Néhányan csupán zárandokolni akartak a szent városba, de jóval többen ferences harmadrendi fogadalmukat tették le Rómában. Volt olyan, aki nem titkolta, összekötötte a két cselekményt. 15 egyházmegyei remete római zárandokútjáról tudunk. A pápai remete, Erős Bertalan Csíkszentmihályról származott, Rómában 1750. április elején Onophrius Desideri, a ferences harmadrend római tartományfőnökének kezéből vette fel a remeteruhát, ezt hiteles pecséttel erősített írással igazolta, majd visszatért Erdélybe. 1752-ben a csíksomlyói remeténél töltötte ki noviciátusát, ezután visszatért Rómába és szintén Desideri kezébe tette le fogadalmát a Szent Kozma és Damján templomban.⁴⁶⁷ Ugyancsak elzárandokolt Rómába mindkét ismert badacsonyi remete is. Nagy Pál erdélyi kálvinista családból származott. A kolozsvári jezsuitáknál katolizált, majd Rómába zárandokolt, ahol

---

⁴⁶¹ Uott.

⁴⁶² Fortnert maga Marián kérte noviciusnak, mivel egyedül nem tudta volna restaurálni a kápolnát. Ezt Bíró püspök meg is engedte. Fortner noviciátusának leteltével Rómába zárandokolt, hogy ott tegye le harmadrendi ferences fogadalmát. VÉFL Prot. Ep. XV. 459., XII. 474-476.

⁴⁶³ VÉFL Acta Eremitarum 9/5. Természetesen a Pachomius is felvett remetenév.

⁴⁶⁴ VÉFL Prot. Ep. XVIII. 677.

⁴⁶⁵ VÉFL H I/28. Remeték

⁴⁶⁶ VÉFL Prot. Ep. I. 418.

⁴⁶⁷ VÉFL H I/28. Remeték

remete lett és innen költözött Badacsony hegyére.⁴⁶⁸ A remeteségben utóda Bánfy Mátyás Ferenc két évet Badacsonyban töltött, majd 1750-ben Rómában az Aracoeli bazilikában ferences harmadrendi fogadalmat tett. Utána visszatért Badacsonyba.⁴⁶⁹ Olivér Antal (1755-ben) és Angeprandt Marián (1758-ban) csak a római szent helyeket akarta megtekinteni. Bíró Márton mindkettőjüknek menlevelet adott.⁴⁷⁰ Nagy Zsigmond 1749. május 12-én kapott engedélyt római zarándoklatra.⁴⁷¹ Merenda József Bíró püspök római ügyvivője szeptember 6-án közölte püspökével, hogy a budai esperesi kerület kánoni látogatását Nagy Zsigmond zarándok-remetével visszaküldte Veszprémbe. Nagyt útravalóval is segítette, „*tradidi etiam hunc glirum (?) cum particula Sanctae Crucis, ne Roma sine aliqua devotione abiret.*” A zarándok szeptember 30-án érkezett vissza és jelent meg a püspöknél, akinek a vizitációs könyvet és a Szent Kereszt ereklyét átadta.⁴⁷²

A remeték mindennapi megélhetését általában az alapító, a helyi közösség, vagy az az egyházi intézmény biztosította, melynek területén a remeteség működött. Élhetek alapítványból, kézi munkából és koldulásból. Általában azok a remeték éltek alapítványból, melyek valamely egyházi testület (főleg szerzetesrend), város, vagy földesúri alapító birtokán remetéskedtek. Mégis a legtöbben alamizsnából tartották fenn magukat, de több esetben találkozunk olyan remetével, aki valamilyen alapítványból is részesül, de emellett koldulnia is kellett. Néhányan alamizsnájukat kézimunkával egészítették ki.

„Mivel...statusomban...olly condicioval helhesztetem, hogy Méltóságos Fejedelem Aszon és az Szerzetes Convent életemnek el táplálására elegendő fundatiot rendelne. Azért Mságos Fejedelem Aszonhoz és az egész szerzetes Conventhez folamodván ezekért nagy alázatossággal instállok. Tudnillik 1-mo Rosbul kenyérnek valott Mér. Pos. 12., 2-do Buzábul Tiszta lisztnek valot Mér. Pos. 4, 3tio Tehénhusbul egy mása idest 100 font, 4to Vaibul Érczét 12 Icze, 5to Soóbul 25 font, 6to Más egyébb főzelékbül Mér. Pos. 2., 7mo Ruhának és fának meg szerzésére 20 foréntot...” Mindezeket Malakovszky Arzén somlai remete kérte 1773. októberében a pozsonyi klarisszáktól. Levelének kültetén ez áll: „Belől jel Instansnak és Utána Leendő Somlai Remetéknék mind azokat, a mellyek Instantiában foglaltattnak, nem csak Resolválljuk, hanem Vásárhelyi Tisztyeinknek most és jövendőben Lévőknek

⁴⁶⁸ VÉFL Prot. Ep. II. 189-190.

⁴⁶⁹ VÉFL Prot. Ep. I. 123-124.

⁴⁷⁰ VÉFL Prot. Ep. XII. 253-254., Prot. Epp. XVI. 511.

⁴⁷¹ VÉFL Prot. Ep. IV. 374-375.

⁴⁷² VÉFL Prot. Ep. V. 95-97. Igen gyorsan, 24 nap alatt hazaért.

parancsollyuk, hogy mind azokat a Somlai Remetének Esztendőnkint ki adgyák...Mr. Magdalena Korlátkeőy Ords. Sae Clarae Abatissa, és az egész Convent”⁴⁷³

Laky Astarion Kustányban Hertelendy Gábor vármegyei jegyző alapítványából élt.⁴⁷⁴ 1779-ben már arról értesülünk, hogy két alapítvány biztosítja megélhetését.⁴⁷⁵ Csepela József mámai remetét részint a vörösberényi jezsuita uradalom fizette és élélmezte, részint a környező falvakban alamizsnát gyűjtött.⁴⁷⁶ Somogybükködsőn Vindisch Mihály kéregetéssel és keze munkájával tartotta fenn magát. Az általa vett szőlőben dolgozott.⁴⁷⁷ Csesznekben Noriopl Hilarion még alamizsnából élt, utódja viszont már gr. Esterházy János alapítványából és abból a kis kertből, ami remetesége előtt volt.⁴⁷⁸ A márkói Borsttarfer Dániel ruházatát patronusok biztosították, kenyerét kézi munkával kereste meg. Szegeket metszett a német cipészek számára, 1000 darabot adott 10 dénárért.⁴⁷⁹

Az ellátásért természetesen szolgáltatást vártak a felajánlók. Legtöbb remeténk, mint már említettük, kápolna felügyeletét látta el. Szertics Antal (Somló, Margit-kápolna), Nauff Izidor (Csesznek) és Petrovsky János (Bogdány) feladatáról mindössze ennyit tudunk.⁴⁸⁰ Angeprandt Marián (Szent Mihály-hegy) és Zsaár Pál (Kustány) saját erejéből, illetve Marián egy novicius segítségével restaurálta is a kápolnáját.⁴⁸¹ Többen kálváriát láttak el: Zalaegerszegen, Pápan, és a kanizsai remete feladata is ez lett volna.

A remetéknek általában a kápolnához érkező híveket is pasztorálniuk kellett. 1755-ben Farkas József kálócfai birtokán kápolnát létesített. Kérte a püspököt, hogy Tóth Ferencet, aki tanult teológiát, szentelje fel és engedje, hogy itt remeteskodjen.⁴⁸² Mentler Mihály zámori birtokára sok Nagyszombat mellett élő jobbágyát telepítette. A majorságában dolgozók lelki vezetésére alapította a remeteséget.⁴⁸³ A pap-remeték, kisegítették plébánosukat a papi teendőikben. Mesterházy Vendel 1781. őszén Szentgróton, Laky Astarion 1778. június 9-én, 1781. november 10-én és 1788. november 24-én Kehidán keresztelt. Laky plébánosával

⁴⁷³ VÉFL Acta Eremitarum 9/11. Koldulnia nem kellett Malakovszkynak: Galgóczy János az esztergomi érsek vikáriusának levele Malakovszkyhoz 1773. december 1.: Uott.

⁴⁷⁴ 1751-től. VÉFL Prot. Ep. VII. 286-287.

⁴⁷⁵ Niczky Kristóf ispán és Batthyány Ignác egri prépost alapítványáról van szó. VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁷⁶ Conscriptio e Comitatu Wesprimiensi Exemptarum Ecclesiarum...1761. MOL Mikrofilmtár 23469. 23. , 35.

⁴⁷⁷ VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁷⁸ VÉFL Prot. Ep. XIX. 44-45., Acta Parochialia Distr. Csesznek 1771-1780. Pfeiffer-hagyaték.

⁴⁷⁹ VÉFL Acta et fragmenta Visitationis Canonicae Distr. Wespr. a. 1760.

⁴⁸⁰ VÉFL Prot. Ep. IV. 377-378.; Szertics Antalról: VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁸¹ VÉFL Prot. Ep. XII. 474-476., II. 280-281.

⁴⁸² „Kálócza falucskában az Istennek dicséretire, Excellentiának kegyelmes engedelmeiből egy kiss Templomcskát építtetvén, hogy abban Isten cö Szent Fölsége nyomosan tiszteltessék, és mindenfelül való Plébániáktul egy mérföldnyire távol esvén, alkalmatlan és téli időben magam és mindgyárt mellettem lévő két falubéli Emberek, kivált az Asszony rend Isteni szolgálat nélkül nem maradgyon, ugy szinte, hogy ezen falubéli gyermekek az keresztényi tudományban, és olvasásban épülhessenek, szándékozom egy Misemondó Remetét, ezen fölylebb irt hivatalnak végben viteléhez képest örökös Fundatiot tennem.” VÉFL Prot. Ep. XII. 496.

⁴⁸³ ISTVÁNF I 164.

összeütközésbe is került, mivel miséjére sokan eljártak, így viszont a plébániatemplomot már nem látogatták a hívek.

Az 1746. évi egyházlátogatás szerint Kustányba gyakran vezettek processziókat: Szűz Mária születésnapján és Szent István király ünnepén. Ezen alkalmakkor a nép pénzben és természetben felajánlásokat szokott tenni. Ebből az ide összejövő plébánosok és az iskolamesterek részesülnek, a fennmaradó részt a kápolnára fordították.⁴⁸⁴ Mindezt XIV. Benedek pápa 1746-ban adott búcsúengedélye is elősegítette, melyet a Szent István kápolna számára állított ki hét évre.⁴⁸⁵ A búcsújáróhelyet ezután is fejlesztették. 1762-ben keresztet állítottak a remeteségben, amit június elsején áldottak meg.⁴⁸⁶ Valószínűleg ebből alakult ki a kálvária, amit 1763-ban a kehidai plébános szentelt fel.⁴⁸⁷ 1778-ra a kegyurak hanyagsága miatt a remeteséghez vezető híd nagyon rossz állapotba került, a remete csak élete kockáztatásával tudott rajta átkelni és a Szent István-napi búcsú is veszélybe került. A plébános levelében kérte tehát a helynököt, hogy a misét a szigeten kívül, sátor alatt tarthassák.⁴⁸⁸

Makkosmárián 1737-ben a csodatévő Mária-képnek kápolnát építettek, melyet kezdetben – a trinitáriusok előtt – remeték őriztek.⁴⁸⁹ Somogyváron Szent István kútja 1724-től szintén zarándokhelynek számított. Gondozását remetére bízták.⁴⁹⁰ A csatári kápolnát Noripl Hilarion építette fel a hívektől gyűjtött pénzen. 1767-ben készült el. A kápolna számára megszerezték a szent Kereszt egy darabját, melynek nagy tisztelete volt a búcsúsok előtt.⁴⁹¹ Az eremusok fontos szerepet játszottak a templombúcsú megszervezésében és lebonyolításában is. Cseszken a remeteségi kápolnában istentiszteletet csak a búcsúnapon, Nepomuki Szent János ünnepén tartottak.⁴⁹² Deáki-pusztára többek között Szent Vendel és Keresztelő Szent János ünnepén vezettek processziókat. Szent Vendelhez az állatok egészségéért imádkoztak.⁴⁹³

A remeték életkörülményeiről kevés adatunk maradt fenn. Lakásuk igen különböző volt. Bíró püspök említett szabályzatában in cavernis et specubus, azaz barlangokban és

⁴⁸⁴ ÖRDÖG III. 82.

⁴⁸⁵ VÉFL Protocollum Mixtum 68.

⁴⁸⁶ VÉFL Prot. Ep. XVIII. 759.

⁴⁸⁷ „...ad sacellum...in recolendam Passionis...Christi Jesu memoriam Crucifixi ejusdem Domini Nostri Jesu Christi Imago, ad formam Calvariae noviter erecta.” VÉFL Prot. Ep. XX. 3.

⁴⁸⁸ VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁸⁹ BONOMI JENŐ: *Makkos Mária*. Különlenyomat a Katolikus szemle 1939. évi márciusi számából. Budapest 1939. 5.

⁴⁹⁰ A kegyhely legendás kialakulásáról, a török korban történt csodákról, valamint a 18. századi „újralfelfedezéséről”: VÉFL Canonica Visitatio Archidiaconatus Kaposiensis 1749. 118-119.

⁴⁹¹ VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁹² VÉFL Canonica Visitatio Comitatus Wesprimiensis 1779. 135-136.

⁴⁹³ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium II. 2.

üregekben élő remetéről beszélt. A cseszneki talán valóban barlangban lakott. A somogyvári remete a szentkút közelében egy kunyhócskában élt.⁴⁹⁴ Deáki-pusztában egy faház szolgált remetelakásul.⁴⁹⁵ Toldi-pusztá remetéje a romos kápolna tornyában lakott.⁴⁹⁶ A csatári remete szőlőhegyi préházában volt szoba, konyha, pince, szerszámok, valamint a remeteség mellett szőlő és gyümölcsös is.⁴⁹⁷ A kustányi remetelak egy kemencés hálószobából, két másik cellából, egy kamrából és egy konyhából állt.⁴⁹⁸ 1994-ben újjították fel a zámori remeteséget. A kápolnával egybeépített remetelak a kápolnától délre helyezkedik el. Az épület alatt kriptá található. A templomból a sekrestyén át távozva mellékhelyiségeken keresztül a remeteség előterébe jutunk. Innen kanyarodik fel a lépcső a felső emeletre, ahol könyvtárszoba és a hálókamra van. A szószékre, illetve a kórusra is innen lehet feljutni. A zámori remete tehát az alapító jóvoltából igen szép lakosztályban élhetett.⁴⁹⁹

A remeteségek felszerelése - a néhány fennmaradt inventárium alapján - igen szegényesnek mondható. A kápolnához liturgikus felszerelések: kelyhek, szent edények, csengettyúk, harangok, gyertyatartók, lámpák, képek, feszületek, liturgikus ruhák és liturgikus könyvek tartoztak. A remetelakok nem lehettek kényelmesek. A dobai (Somló, Szent Márton kápolna) remetelakban 7 kép, 2 fa kanapé, 3 faszék, 2 asztal, 12 fa asztali tányér és két falióra, a somlói Margit-kápolna remeteségében egy armarium, egy „életes láda”, egy Szűz Mária kép, egy Nepomuki szobor, 3 üvegkép, egy asztal, 3 régi szék és több váza volt. A csatári remetének szintén volt faliórája, de zsebórája is. Az órákra valószínűleg a harangozás miatt volt szükségük. A munkához szerszámokat, edényeket, ritkábban állatokat is alkalmaztak. A dobai remeteség szerszámai között találunk bárdot, 7 vasszerszámot a konyhai és kerti munkához, egy ládát, egy szürke köpenyt, két lámpát, szerszámokat a kosárfonáshoz és szőlőműveléshez, öt boros edényt, egy káposztasedényt, 21 méhkast, ásókat, 9 kulcsot a kápolnához és a remetelakhoz. A Margit-kápolna szerszámai: 2 ásó, „tűz fogó kalha vella”, vízfordó edény. Balog Andrást, azaz a bencés Konstantin testvért a marcali plébános hajdúi leveleitől, taligájától és lovától fosztották meg. A cseszneki remeteség leltárában német nyelvű Újszövetséget, német nyelven halotti és böjti elmélkedéseket, Nepomuki Szent János officiumát, szótárt találtak. Természetesen mindegyik német nyelvű volt. A Margit-

⁴⁹⁴ VÉFL Canonica Visitatio Archidiaconatus Kaposiensis 1749. 119.

⁴⁹⁵ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium II. 2.

⁴⁹⁶ VÉFL H I/28. Remeték.

⁴⁹⁷ Uott.

⁴⁹⁸ ÖRDÖG III. 81.

⁴⁹⁹ Képekkel, alaprajzokkal: ISTVÁNYI 164., *Magyarország Műemléki Topográfia*ja i.m. 680.

kápolnában is voltak könyvek: ferences breviáriumot és egy német nyelvű prédikációs könyvet találtak.⁵⁰⁰

A könyvek, a levelek tanult emberre vallanak. Mégis, a papok mellett csak kevés remetéről tudjuk, hogy valóban iskolázott volt, és csak elvétve találkozunk magasabb iskolát végzett remetével. Boronkay József ügyvédként lett remete, azt viszont nem tudjuk, hogy hol.⁵⁰¹ Tóth Ferenc kálócrai remete elvégezte a filozófiai tanulmányokat.⁵⁰² Valószínűleg a magányosan élő laikusok legtöbbje csak írni olvasni tudott.

Meglepő, hogy néhány remetének még szolgálja is volt. Noriopl Holáron csatári remete szolgájának, Koszler Pálnak kispénzt hagyott végrendeletében. A Boldogasszonyháza remetéskedő 55 éves István testvérnek 1771-ben a 14 éves Lengyel Ferenc volt a szolgája.⁵⁰³ Valószínűleg Laky Astarion is öregsége miatt tartott szolgát. 1771-ben 66 évesen a 7 éves Hegedűs István volt a „ministere”.⁵⁰⁴

Bíró püspök a remetéknek szürke remeteruhát írt elő. Kanizsay György fehérvári remete fekete habitust viselt skapuláréval és kápával az esztergomi vikárius engedélyével.⁵⁰⁵ Valószínűleg tonzúrát is viseltek.⁵⁰⁶ Csepela Józsefről tudjuk, hogy noha nem volt szerzetes, szakállas volt, csakúgy mint az említett Konstantin testvér, akinek nemcsak a javait lopták el, hanem szakállát is megtépték.⁵⁰⁷

A szerzetességhez hasonlóan a virágzó remeteélet is a felvilágosult uralkodói politika áldozata lett. 1780-ban királyi rendelettel csökkentették a remeték számát.⁵⁰⁸ A rendeletre adott veszprémi jelentésből tudatja, hogy néhány remetét visszaküldtek a világi életbe és az egyházmegyében már csak 8 olyan remete található, akit földesúr élelmez és aki kápolnát lát el.⁵⁰⁹ A remeteség intézményének eltörléséről szóló királyi rendelet 1782. február 25-én kelt. A Helytartótanács közölte, hogy a leirat kézhez vétele után négy héten belül a remeték és remetenők, a papok és a laikusok egyaránt kötelesek levetni habitusukat. A rendelet

---

⁵⁰⁰ A dobai remeteség és kápolna leltára: VÉFL Acta Eremitarum 9/13. A cseszneki remeteség 1780. évi leltára: Uott 9/16. A somlói Margit-kápolna 1780. évi Inventáriuma: Uott 9/11. A kustányi remeteség felszereléséről az 1746. évi vizitációban olvashatunk: ÖRDÖG III. 81-82. Konstantin testvér esetéről, ellopott javairól: VÉFL Prot. Ep. VIII. 500-501.

⁵⁰¹ VÉFL Prot. Ep. XVIII. 770-771.

⁵⁰² VÉFL Prot. Ep. XV. 263-264.

⁵⁰³ ÖRDÖG I. 708.

⁵⁰⁴ Uott 759.

⁵⁰⁵ VÉFL H I/28. Remeték.

⁵⁰⁶ VÉFL Prot. Ep. XVIII. 767.

⁵⁰⁷ Conscriptio e Comitatu Weszprimiensi Exemptarum Ecclesiarum ...1761. MOL Mikrofilmtár 23469. 27.; VÉFL Prot. Ep. VIII. 500-501.

⁵⁰⁸ VÉFL Prot. Vicariale I. 447.

⁵⁰⁹ Uott.

végrehajtását a laikusok esetében a világi hatóságokra, a papok esetében a püspökre bízta.⁵¹⁰ 1782. június 17-én a járási szolgabírák jelentették, hogy ekkor sem a devecseri, sem a pápai járásban nincs már remete.⁵¹¹ A zalaszentgróti plébánost bízta meg a kustányi és a Szent Mihály-hegyi remeteség felszámolásával. Mindkét helyen Bogyai Péter alszolgabíróval állították össze az inventáriumot.⁵¹² Inkey Boldizsár a felosztatás miatt nem tudott az általa alapított kanizsai kálvária és kápolna mellé remetét helyezni, Laky Astarion és Mesterházy Vendel pedig papi szolgálatokat látott el a felosztatás után. Laky maradt Kehidán, Mesterházy pedig Szentgrótra költözött rokonaihoz. Noripl Hilarion a Csatár hegyen maradt 1804-ben bekövetkezett haláláig.⁵¹³ A zámori kápolna pedig egy expalost, „Laci pátert” fogadta be.⁵¹⁴

VI. SZERZETESRENDEK

Mivel a lelkipásztorkodásban a szerzetesrendek is részt vettek, és a 17. századi és 18. század eleji pasztorációban szerepük jelentősebb volt a papságénál, a szerzetesi lelkipásztorkodást is tárgyalnunk kell. A veszprémi egyházmegye területén a 16. század végére a szerzetesrendek is eltűntek. A veszprémi káptalan visszaállítása után az alsópapság száma csak lassan emelkedett, ezért a különböző kolostorok és missziók alapítása döntő tényezőnek bizonyult a hívek lelkipásztori ellátásában. Az alsópapság jelenléte csak az észak-zalai területekre volt jellemző, de itt is csak foghíjasan. Ennek következtében sikerült nagyobb területeket megtartani a katolicizmus számára. Az első kolostorok is ezen a területen, illetve Veszprém környékén jöttek létre⁵¹⁵, így a viszonylag nagy számú katolikus népességnek továbbra is volt lelkipásztora, sőt a lelkipásztori ellátottság helyzete valamelyest javult. A török hódoltság megszűnése után az egykor hódoltsági területeken intenzívebb volt a plébániaszervezés és ezzel párhuzamosan a szerzetesek is csak ekkor jelenhettek meg az egyházmegye délebbi területein. A szerzetesrendek közül a hódoltsági hagyományoknak megfelelően a ferencesek és a jezsuiták játszották a legnagyobb szerepet az egyházmegye pasztorálásában.

---

⁵¹⁰ VÉFL Prot. Ep. XXI.

⁵¹¹ VÉFL H I/28. Remeték.

⁵¹² VÉFL Acta Eremitarum 9/18.

⁵¹³ VÉFL A veszprémi plébánia halotti anyakönyve 1780-1828., 1804. január 24.

⁵¹⁴ Istvánfi 164., Magyarország Műemléki Topográfiája i.m. 680.

⁵¹⁵ Ez alól csak az andocsi jezsuita misszió 1642-es megalapítása a kivétel.

VI. 1. Ferencesek

A ferencesek hódoltság korabeli helytállása régóta ismert tény a magyar történetírásban. Korábban nagy vonalakban kitértem már a rend 17. századi veszprémi egyházmegyes tevékenységére, így most ezzel kapcsolatban csak néhány megjegyzésre szorítkozom. A katolicizmus zalai pozíciói, a püspök ideiglenes sümegi székhelye és a mezőváros viszonylagos védettsége miatt Széchényi György püspök 1652-ben Sümegen alapította meg az egyházmegye első 17. századi ferences kolostorát. Ezt a század folyamán további kolostorok követték: Veszprémben már 1677. előtt is működtek barátok, hivatalos megtelepedésük azonban csak ekkor történt meg. Az egyházmegye nagyobb városaiba (a két exempt város: Buda⁵¹⁶, Fehérvár, illetve Nagykanizsa) a felszabadító csapatokkal érkeztek az első ferencesek, kolostoralapításukra azonban általában még várni kellett. A ferencesek a Somogy megyei Segesden már 1687-ben megjelentek, de a Rákóczi-szabadságharc miatt kénytelenek voltak elmenekülni és csak 1724-ben tértek vissza. 1694-ben Búcsúszentlászlón telepedtek meg, majd a következő évben kapucinusok érkeztek Móra. A 18. század első felében sorra alakultak a ferences kolostorok: Andocs, Keszthely, Nagyatád és Mesztegyő ferenceseivel⁵¹⁷ már az egész egyházmegye területén megtaláljuk a kolduló barátokat. Két búcsújárárhelyen nem létesült önálló kolostoruk: Homokkomárom szerzetesei a kanizsai gvardián alá tartoztak, a bodajki kapucinusok pedig a móri kolostortól függtek. Az egyházmegye határai mentén a 18. században négy olyan kolostort is találunk, amelynek lelkipásztori vonzáskörzete átnyúlt a veszprémi püspökség területére: Pápa, Dunaföldvár, Simontornya, Szigetvár. Kezdetben szinte mindegyik közösség ideiglenes helyen lakott, csak később sikerült – főként földesúri támogatással – önálló templomot és kolostort építeniük.⁵¹⁸

A megtelepedés és a lelkipásztori munka megkezdésének nehézségeit mindegyik kolostorban megtapasztalták. Ezzel kapcsolatban csak egy példát említek. A móri kapucinusokat özvegy Hochburg Jánosné telepítette le, mert a református vidéknek nem volt katolikus papja. A kálvinisták természetesen kezdetben ellenségesen viselkedtek a barátokkal szemben, éjszakára senki sem fogadta be őket, így az első, 1695. szeptember 3-ra virradó

---

⁵¹⁶ Itt a mariánusok, a bosnyák ferencesek és a kapucinusok is megtelepedtek. A továbbiakban csak akkor térek ki a különböző rendtartományok kérdésére, ha feltétlenül szükségesnek látom.

⁵¹⁷ 1716, 1723, 1731, 1747.

⁵¹⁸ KARÁCSONYI JÁNOS: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I-II. Budapest 1923-1924. passim, TAKÁCS J. INCE OFM – PFEIFFER JÁNOS: *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17-18. században*. I-II. Szerk. Kapiller Imre. Pápa – Zalaegerszeg 2001. I. kötet passim.

éjszakát a szabad ég alatt voltak kénytelenek eltölteni. A következő napon a prédikátortól elvett házbán – bár forrásunk szerint inkább istállónak kellene nevezni – húzták meg magukat, amit kitisztítottak és kijavítottak. A protestánsoktól való félelmüket az is növelte, hogy az egykor katolikus, majd református templom kulcsait hamarosan megkapták és Kisasszony napján (szeptember 8.) már misét is mondhattak benne. A protestáns környezet miatt az atyák egy ideig még kenyéren és vízen voltak kénytelenek éledgelni, ehhez szüret idején kevés mustot tudtak koldulni. A következő évben a reformátusok szidalmi közepette kezdték építeni templomukat és kolostorukat. A veszprémi püspöktől plébánosi teendők végzésére joghatóságot kaptak, de nem csak Mórton, hanem Fehérváron és Válon is. A környéket is pasztorálták: Kisbér, Csákvár, Pátka területét és a Fehérvár alatti részeket egészen Vajtaig, és mivel nem volt a környéken világi pap, püspöki engedéllyel naponta 3-4 misét voltak kénytelenek mondani. A miséhez szükséges felszerelést is ők vitték faluról falura, de útjuk során protestáns részről sok ellenségeskedést kellett elviselniük.⁵¹⁹

Mivel kevés volt a világi pap, a koldulórendiek megtelepedésük helyszínén szinte mindenhol plébánosi jogot kaptak a megyéspüspöktől, aki – mivel a ferencesek száma lassan emelkedni kezdett – sok filiát bízott a szerzetesekre. Lelkipásztori munkájuk azonban – mint látni fogjuk – jóval a plébánia és a filiák határán túlra terjedt. Papok hiányában a lelkipásztorkodás alapjainak lerakása az egyházmegye legnagyobb részén a ferencesekre hárult, akik több tucat települést láttak el mindaddig, amíg a világi papok számának növekedésével környékükön plébániákat tudtak szervezni. Azonban nem mindig volt konfliktusmentes a szerzetesi plébániák átadása a világi papság kezébe. A veszprémi hívek 1752 szeptemberében Kozorics Ferenc plébánosi kinevezését meg akarták hiúsítani, mivel korábban a ferencesek és a piaristák csak stóladíjat szedtek lelkipásztori munkájukért, a leendő plébánost viszont el kellett tartaniuk.⁵²⁰ Nagyatádra a földesúr, Czindery Ignác Ferenc hívására 1731-ben érkezett az első ferences. Lakása fából és sövényből készült házikó volt, amelyben korábban az uradalmi kondás lakott. A következő évben már ketten voltak a ferences atyák, akiknek Acsády Ádám püspök már 1730-ban plébániaalapítást engedélyezett. Mivel Dél-Somogyban nagyon kevés volt a pap, Nagyatád mellett 9 leányegyházát láttak el.⁵²¹ Nagyatád egyébként a ferencesek megjelenéséig a segesdi kolostor filiája volt.

⁵¹⁹ Brevis Extractus Historiae Conventus Moorensis. Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára, Főapáti Levéltár I./1. Novák Krizosztom iratai között.

⁵²⁰ Veszprémben 1711-1745 között vezették a plébániát, de mivel a szomszédos falvakat is nekik kellett adminisztrálniuk, a káptalan káplánjai segédkeztek a ferenceseknek. TAKÁCS-PFEIFFER I. 242-243.

⁵²¹ Bodva vagy Bodvicza, Henész, Hosszúfalu, Szentkirály, Görgeteg, Visonta, Ötvöskőny, Bolhás és Csokonya. TAKÁCS-PFEIFFER I. 189.

Segesdhez 1700 körül 7, az 1778-as vizitáció szerint még mindig 6 leányegyház tartozott.⁵²² Sümegen a ferencesek 1673-tól 1760-ig, a plébániatemplom újjáépítéséig és a plébánia megszervezéséig vezették a plébániát, a szomszédos Keszthelyen viszont nem kaptak plébániát a barátok, mert a kolostor alapításakor már volt plébános a Balaton parti városban.⁵²³

Az egymás után alakuló kolostorok a lelkipásztori területek felosztásában talán még gond nélkül meg tudtak volna állapodni, de a koldulási területek határai sok vitára adtak alkalmat.⁵²⁴ Mesztegyőn 1744-ben Hunyady Antal földesúr alapított mariánus kolostort. Mivel az egyházmegye déli részén ladislaita (Kanizsa, Segesd, Nagyatád), tőlük északra pedig mariánus kolostorok (Andocs, Búcsúszentlászló, Keszthely) működtek, a ladislaitáknak a koldulási területek miatt nem volt közömbös az alapítási szándék. Egy mariánus kolostor megjelenése ugyanis jócskán kibővítette volna a ladislaiták kvesta-területét. Ők maguk valószínűleg nem mozgattak volna meg mindent azért sem, hogy kolostoraik koldulási területét egy újabb ladislaita rendház szűkítse, de mivel a gróf alapítási szándéka határozottnak tűnt és erre a püspök is áldását adta, megpróbálták elérni, hogy ne mariánusokat, hanem ladislaitákat hívjon Mesztegyőre. A ladislaiták a környék plébánosainak támogatását megszerezték érvelésükhöz. 1744 őszén a buzsaíki, a lengyeltóti, a somogyvári, a tótszentpáli, a bajomi, a kéthelyi, a marcali és a tapsonyi plébános is igazolta, hogy a segesdi ferencesek jól ismerik a környék pasztorálásában nélkülözhetetlen horvát nyelvet, és hogy lelkipásztori segítségükre mindig számíthattak a nagyobb egyházi ünnepeken, vasárnapokon és a templombúcsúk idején is. Fekete Márton nagybajomi plébános szerint plébániáján és annak filiáin, Sárdon és Kutason korábban ladislaiták koldultak, főleg ott, ahol a lakosság vegyes: magyar és horvát. A plébános szerint a mariánusok viszont sohasem koldultak ezen a területen, már csak azért sem, mert közülük nagyon kevesen beszélnek a horvát nyelvet. A koldulási határ éppen Mesztegyőnél van. Támogató levelet természetesen a mariánusok is tudtak szerezni somogyi világi paptól. Domaniczki János somogyisili esperes-plébános 1747. március 8-án írt levele szerint Mesztegyő környékét az andocsi és a keszthelyi mariánusok látták el, őt is kisegítették, amikor tapsonyi plébános volt. A kanizsai ladislaita atyák koldulási területével kapcsolatban elmondta, hogy Andrásy

⁵²² BOZSÓKY PÁL GERŐ: *Segesdi krónika*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 15. Szerk. Körmendy József. Szeged 1993. 390.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 289-290., VÉFL Canonica Visitatio Comitatus Sümeghiensis 1778. 305-306.

⁵²³ TAKÁCS-PFEIFFER I. 49-50., 225-227., 328.

⁵²⁴ 1755-ben Bakónagy Timót kanizsai gárdián sikeresen akadályozta meg, hogy Inkey Boldizsár Kanizsa közelében, Nagyrácsán letelepítse a szervitákat. Érvelését, miszerint ez rajtuk kívül a búcsúszentlászlói, segesdi, atádi és mesztegyői kolostor érdekeit is sérti, a Helytartótanács is jóváhagyta és a vármegye útján érte el Inkey szándékának megváltoztatását. VÉFL Acta parochialia V./72-75., 79., Prot. Ep. XV./12.

Miklós főnök idejében (1713-1725) a Tapsonyban tartott megyegyűléshez folyamodtak élelemért, mert Somogy megyében nem kéregethettek. Később többször ellátogattak jótévedőjükhöz, Jankovich Istvánhoz Öreglakra, hogy segítsen nekik Útközben természetesen koldultak Tapsony filiáin, Szenyérben, Gadányban és Mesztegyőn is. Ezt megtudván Nádasdy Tamás főispán asztalánál Domaniczki jelenlétében megintette a megidézett barátokat. Nem tiltotta meg, hogy patrónusaiktól alamizsnát kérjenek, de a házról-házra történő koldulást nem engedélyezte, mert a megye ferenceseit illeti az alamizsna, hiszen ők szolgálják a megyét. A levelek azt mutatják, hogy a koldulási határok elmosódtak és nem tartották meg azokat. Az új helyzetben tehát megegyezést kellett kötni a két provincia között, amelyre a két provinciális jelenlétében 1745 január 8-án került sor. A koldulási területeket 15 pontba foglalva különítették el, de a viták miatt 20 nap múlva már módosítani kellett.⁵²⁵

A provincián belül minden kolostornak megvolt a maga kolduló területe, sőt a koldulási területet körzetekre osztották. Minden körzetnek volt állandó kéregetője. A koldulásból a testvérek mellett az atyák is kivették a részüket. Voltak olyan települések, ahol csak meghatározott terményt koldulhattak, például szőlőhegyeken mustot.⁵²⁶ Azokon a területeken, ahol többségében protestánsok laktak (Pápa környéke), vagy ahol nagyon szegény volt a lakosság (Kanizsa vidéke), nehézkes volt az alamizsnagyűjtés.⁵²⁷ A kéregetésnek megvolt az éves ritmusa is. A veszprémi atyák szeptember 8. és november 1. között nem prédikáltak, mert ekkor zajlott a must- és gabonakoldulás.⁵²⁸

Egy-egy kolostor koldulási területe és pasztorációs vonzáskörzete többé-kevésbé fedte egymást. A sümegi mariánusok mintegy 20-30 km távolságba jártak alamizsnát gyűjteni. Ez a terület északnyugat-délkelet irányban elnyúlt volt, hiszen délnyugaton át kellett adniuk területeket a keszthelyi és búcsúszentlászlói barátoknak, keleti irányba pedig nem sokat kellett gyalogolniuk ahhoz, hogy a veszprémi kolostor kolduló szerzeteseivel találkozzanak.⁵²⁹ Mivel Sümeg viszonylag közel feküdt az egyházmegye északi határához, alamizsnát ezen túl is szedtek. Ha a kéregető barát pap volt, a kolduló körutak természetesen lelkipásztori utak is voltak. Érdekes, láthatatlan szerződés kötöttetett a környék és a ferencesek között. A

⁵²⁵ Az ügy iratai: VÉFL Acta religiosorum ordinum, Franciscani I. 3-15. Feldolgozása: TAKÁCS-PFEIFFER I. 201., 320-321., II. 649., BOZSÓKY 398., DÓBER VIKTOR: *Ferences házikáplánok Somogysárdon és Somogy megyében 1740-1884*. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 23. (1992) 47-86. 52-53., 57-58. A Marcaliban kötött egyezség sorozatos megsértése miatt a következő évben panaszt tett a mariánus provincia a ladiiszlaitak ellen. DÓBER 57-58.

⁵²⁶ DÓBER 50., 59

⁵²⁷ TAKÁCS-PFEIFFER I. 68-69., 121.

⁵²⁸ TAKÁCS-PFEIFFER I. 242. A koldulással kapcsolatos szabályok: *Regula et constitutiones generales Fratrum Minorum*. Ad Claras Aquas (Quarachii) 1922. 57-58. (nr. 325-330.)

⁵²⁹ Zalaeegerszeg például a sümegiei alamizsnagyűjtő területe volt, de a szentlászlói kolostor alapítása után (1694) az utóbbihoz került. TAKÁCS-PFEIFFER I. 232., DÓBER 59.

mozgékony szerzetesek eljutottak minden faluba, főleg oda igyekeztek, ahol nem volt katolikus pap. Ezeken a helyeken miséztek, prédikáltak, kereszteltek, eskettek, temettek, betegeket látogattak, ezért méltán várhatták a hívek adományait. A hívek pedig tudták, hogy ha nem vetődött volna feljűk ferences, hosszú kilométereket kellett volna gyalogolniuk, hogy a plébániatemplomban misét hallgassanak, vagy megkeresztelhessék gyermekeiket. Ezért megbecsülték a sűmegi barátokat. A lelkipásztori vonzáskörzet és a koldulási területek egybeesését jól mutatják az anyakönyvi bejegyzések. A sűmegi anyakönyv szerint 1717 és 1761 között a ferences templomban keresztelt gyerekek nagy része vidékről érkezett család gyermeke volt. Esküvőre is sokan jöttek Sűmegre. A néhány messziről jött átutazót nem számítva e két szentség kiszolgáltatására a Badacsonytomaj, Kővágóórs, Somlóvásárhely, Boba, Tűrje, Nagyöörbő, Felsőpáhok, Kisapáti által határolt területől érkeztek.⁵³⁰ A sűmegi barátok természetesen nem csak a Sűmegre jövőknek szolgáltatták ki a szentségeket. A vidéket járó szerzetesek mindenfelé pasztoráltak. A környező plébániák anyakönyveiben is számos példát találunk erre. Csak egyet említenék: a lesencetomaji anyakönyvbe 1748-1800 között 52 sűmegi ferences jegyezte be nevét.⁵³¹

Lelekipásztori tevékenységüket segítette, hogy az egyházmegye egész területén a kolostorok környékén hosszabb-rövidebb ideig plébániákat vezettek vagy adminisztráltak. A sűmegi atyáknál maradvá: 1728-ig ők látták el Csabrendeket, ekkor világi pap vette át feladatukat. Volkra Ottó pűspök 1715-ben az általa alapított zalaszentgróti plébániát is a sűmegi ferencesekre bízta. Gyulakesziben 1746-ban és 1751-ben, Káptalantótiban 1756 februárja és 1757 októbere között találunk ferences adminisztrátort. Kehidán plébániát alapítottak, amelynek két filiája volt, Zalakoppány és Zalacsány. Ide 1755-ben került világi plébános. 1749-50-ben Tapolcán Nepomucén, Szigligeten Kelemen atya káplánkodott. Még a távoli Somogyba is eljutottak, ugyanis 1714-1719 között ők vezették a kéthelyi plébániát.⁵³² Sűmeget a pűspöki székhely kiemeli a többi kolostor közül. A fűnyes főpapi liturgiák is vonzották a népet, a pűspök jelenléte pedig minden bizonynyal ösztönzőleg hatott a ferencesekre. 1754-ben a nagysűtörtöki szertartást Padányi Bíró Márton tartotta a ferenceseknél. Ennek keretében megmosta 12 koldus lábát, akiket megajándékozott és

⁵³⁰ TAKÁCS-PFEIFFER 228-229.

⁵³¹ TAKÁCS-PFEIFFER 229. Egy-egy kolostor lelkipásztori hatósugarának meghatározását a koldulási területek és anyakönyvek mellett segíti az a tény is, hogy a mariánus rendtartomány 1652-től elrendelte a szerzetesek által megtérítettek neveinek feljegyzését. A térítő atyáknak valakivel hitelesíttetniük kellett kimutatásukat és ezt Pozsonyba, a provincia központjába kellett elkűldeniük. TAKÁCS-PFEIFFER I. 351. A szerzőpáros használta e feljegyzéseket. A ladiszlaiták is vezettek feljegyzéseket az áttértekről. Az áttértek lakóhelye általában szintén a vonzáskörzetbe esett. A búcsúszentlászlói ferencesek feljegyzése az 1750-es évek elején megtérítettekről: VÉFL Acta parochialia V./8.

⁵³² TAKÁCS-PFEIFFER I. 59., 229-232.

ebédnél is maga szolgált fel nekik. A 12 koldus között 5 sümegit, 2 bazsit, 2 tapolcait, 1-1 nyirádit, prágait és vágit találunk. Rajtuk kívül 11 szegény sümegi nő kapott 1-1 forintot.⁵³³ A ferencesek lelkipásztorkodása olyan helyeken is általános volt, ahol már volt plébános. A beteg vagy úton lévő világi papok gyakran kértek segítséget tőlük. A számos példából csak hármat említek: Zalaszegváron az 1750-es, 1760-as években rendszeresen szerepelnek ferencesek az anyakönyvekben, holott ekkor már volt Szegváron plébános. Néha egy hónapig is itt tartózkodtak a barátok.⁵³⁴ A zalaegerszegi anyakönyvekből pedig az derül ki, hogy a búcsúszentlászlói kolostor lakói 1717-1777 között rendszeresen segítettek a plébánosnak.⁵³⁵ Egy 1753-ban felvett jegyzőkönyvben a tanúk egyöntetűen vallották, hogy Felsőhahóton a plébánosok, „ha betegségek miatt hivatalloknak eleget nem tehettek, magok mellett Barát káplányokat tartottak, s azok által Plébániájokat adminisztráltották.” Ilyen esetben a plébánia hegyvámját a búcsúszentlászlói ferencesek kapták szolgálatukért. A templomot építtető plébános halála miatt az épület kimeszeltetését is az egyik ferences intézte. Árkos György tanú szerint azonban időnként haza kellett mennie a barátoknak és ha nem tudott ünnepre visszajönni, a beteg plébános misézett.⁵³⁶

A lelkipásztori ellátáson túl a környék lakosságának a ferences lelkiséget is megpróbálták közvetíteni. Ennek talán leghatásosabb módja a kordás társulatok megszervezése volt.⁵³⁷ A veszprémi püspökség területén az első kordás társulatot Sümegen alakították, később a legtöbb kolostorban működött kordás társulat.⁵³⁸ A sümegi kolostor felügyelete alatt nem csak a püspöki mezővárosban, hanem annak környékén is sorra alakultak a társulatok. A tapolcai esperesi kerület 1745-46. évi vizitációja szerint társulat működött Tapolcán és mindegyik filiáján: Halápon, Hegymagason, Raposkán, Kisapátin, továbbá Gyulakeszin, Diszelben, Csobáncon, Tördemicen, Badacsonytomajon, Szigligeten, Tótiban, Kékkúton, Gulácson, Szentbékállán, Mindszentkállán, Kapolcson, Nyirádön és

⁵³³ VÉFL Protocollum Mixtum Ordinatorum et Confirmatorium 1745-1762. 178.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 226. is idézi.

⁵³⁴ TAKÁCS-PFEIFFER I. 230-231.

⁵³⁵ TAKÁCS-PFEIFFER I. 266-267.

⁵³⁶ VÉFL Acta parochialia V./22.

⁵³⁷ A kordaviselők társulatát V. Sixtus pápa alapította 1585-ben. Magyarországon az első társulat 1630-ban alakult Pozsonyban. Nagyrészt a 17. században és a 18. század elején szervezték ezeket, így a kordás társulat tagjait főleg a magyar etnikum adta, ellentétben a harmadrenddel, amely a 18. században alakult újjá (1724-ben Komáromban létesült az első szervezet) és főleg német anyanyelvűek csatlakoztak hozzá. TAKÁCS INCE OFM: *Magyar ferences aszketikus élet és aszketikus kiadványok különös tekintettel a XVII. és XVIII. századra*. Budapest 1942. 82-84. TAKÁCS INCE OFM: *A magyarországi ferences harmadik rend történeti áttekintése*. 259. In: Assisi küldöttei. Gyöngyös 1945. 256-261. TAKÁCS-PFEIFFER II. 635., 675-677.

⁵³⁸ Sümegen 1681-ben hallunk először a kordások igazgatójáról. TAKÁCS-PFEIFFER I. 54., A többi társulatról: II. 675-676.

Káptalanfán.⁵³⁹ Mivel Kozorics Ferenc tapolcai esperes-plébános végezte a látogatást, Tapolca kordásaival kapcsolatban bővebben is nyilatkozott. Megtudhatjuk tőle, hogy csakúgy, mint máshol, itt is újhóldvasárnapokon tartották körmenetüket, amelyen égő gyertyákkal kerültek meg a főoltárt. Minden hónapban egy alkalommal énekes gyászmisét mondatnak társulatuk meghalt tagjaiért és egy csendes misét az élő tagokért. A sekrestyében tartották a társulati könyvet, ebbe jegyezték a kordások és a skapuláré társulat tagjainak neveit is. A körmeneti zászlók között egy nagyobb fekete és egy kisebb volt a kordásoké. Szintén a sekrestyében őrizték azt a Szent Ferenc szobrot, amelyet a társulat tagjainak temetésén szoktak vinni.⁵⁴⁰ A zalai kerület egyházlátogatása ugyan ebben az évben zajlott le, ezt személyesen Padányi püspök végezte. A tapolcai kerület vizitációjával összehasonlítva ez kevésbé precíz és következetes. Több helyről kiderül, hogy szintén volt helyi társulata, de mivel a jegyzőkönyv néhol igen szűkszavú, valószínűleg nem mindenhol jegyezték fel a társulat létezését. E sejtésemet igazolja, hogy ha Szentgrót esetében a templom körmeneti zászlóinál nem jegyzi meg, hogy a fekete zászló a kordásoké, nem értesülnénk a társulatról.⁵⁴¹ Ugyanezt tapasztaljuk Zalaszentlászlón is, ahol csak a hordozható Szent Ferenc szobor árulkodik a társulatról.⁵⁴² A látogatás Rendecken, Nyavaládon és Tekenyén is talált kordásokat.⁵⁴³ Rendeckkel kapcsolatban azt is feljegyezték, hogy a függő helyzetű társulatot a püspök engedélye nélkül állították fel.⁵⁴⁴

A sümegi társulat működéséről azonban részletesebb képet is tudunk alkotni, hiszen a Veszprém Megyei Levéltárban fennmaradt a sümegi kordások társulati könyve.⁵⁴⁵ A könyv tanúsága szerint nem csak Sümegen szervezték meg a társulatot, hanem a fentebb megrajzolt lelkipásztori vonzáskörzet szinte minden településén.⁵⁴⁶ Szervezetileg természetesen a sümegi

⁵³⁹ ÖRDÖG III. 602-714. passim. A falvak többségében a veszprémi piaristáktól függő skapuláré társulat is működött.

⁵⁴⁰ ÖRDÖG III. 602-603., 605-606.

⁵⁴¹ ÖRDÖG III. 67.

⁵⁴² ÖRDÖG III. 75.

⁵⁴³ ÖRDÖG III. 21., 23., 34. Tekenyén a látogatás előtt nem sokkal állították fel a társulatot és már volt nekik egy új, fekete zászlójuk. Uott. 71.

⁵⁴⁴ „Cordigerorum... Congregatio in forma Filiali erecta.” Minden bizonnyal a sümegi társulat filiális társulata volt. ÖRDÖG III. 21.

⁵⁴⁵ A kordaviselők rendjébe belépettekről vezetett könyv (1764-1774). (Liber hic comparatus est pro Chordigeris inscribendis, sub directoratu fratris Alberti Vida propria Anno 1764. 20ta januarii.) VeML: XII.12.: A Ferences Rend sümegi rendházának töredékes iratai 1706-1950 9. doboz. G. A címmel ellentétben több település esetében az 1770-es évek második feléből is vannak bejegyzések, sőt néhol 1781-82-ből is. A társulati könyv alapján itt nem tudom részletesen elemezni a kordások működését, csak néhány általános megjegyzésre szorítkozom. Érdekes, hogy Takács Ince és Pfeiffer János hatalmas anyaggyűjtésében nem használta a forrást, csak Fehérvár és Búcsúszentlászló társulati könyvét találták meg. TAKÁCS-PFEIFFER II. 676.

⁵⁴⁶ Az egyes települések társulatainak adatait a települések betűrendjében vezették. Oldalszámozás nincs a könyvben. Az 1760-as, 1770-es években a következő helyen voltak helyi társulatok: (Kis)Apáti, Badaacsonytomaj, Batyk, Bögöte, Csobánc-Diszel-Gyűrheg, Csehi, Dabronc, Gógánfa, Gyömörő, Gulács, Haláp, Hosszúpereszteg, Hosszúfalu, Jánosháza, Istvánd, Karakó, Kamond, Kaposcs, Keresztúr, (Gyula)Keszti,

társulat volt a legteljesebb. Ennek protektorságát egyházi részről Koller Ignác püspök, világi részről Sándorffi Sándor vármegyei szindikusz, és Osterhueber György vállalta. Az alprotektorok, prefektusok és alprefektusok is a helyi társadalmi elitből kerültek ki. Mint máshol, itt is megtaláljuk a társulat tisztviselőit a parens-től egészen a zászlóvivőig és a beteglátogatókig. A kordások a kolostor ünnepi szónokának igazgatása alatt álltak, akinek feladatait is rögzítette a társulati könyv. A sümegi társulatba olyan településekből is beléptek, ahol nem szerveztek külön konfraternitást (Pacsá, Prága, Kisvásárhely). A vidéki, Sümegtől függő konfraternitások a társulat nagyságának függvényében több-kevesebb tisztségviselővel működtek. A társulati könyv szerint minden településen évente megújították a tisztviselőket és bejegyezték az újonnan felvettek nevét. A kordásoknak itt most nem részletezhető külön ájtatosságai voltak, amelyre jócskán találunk adatokat a társulati könyvben és a vizitációkban egyaránt.

Az anyakönyvek, a koldulási területekre vonatkozó források, a megtérítettekről vezetett feljegyzések és a társulati könyvek alapján tehát megrajzolhatjuk egy-egy kolostor lelkipásztori vonzáskörzetét.⁵⁴⁷ A sümegi kolostor köré szerveződő szakrális tájat nyugatról Búcsúszentlászló, délnyugatról Keszthely határolta. Búcsúszentlászló körzete Zala megye középső része volt: Göcsej és ennek északi, keleti és nyugati pereme⁵⁴⁸, a keszthelyiek pedig főleg Somogy nyugati és északnyugati részén apostolkodtak⁵⁴⁹. A kanizsaiak lelkipásztori terepe Dél-Zala és Somogy legnyugatibb része volt⁵⁵⁰, Segesd pedig Közép- és Nyugat-Somogy, valamint a Balatontól délre lévő délszláv és magyar-délszláv vegyes lakosságú terület.⁵⁵¹ A segesdiek vonzáskörzetét szűkítette le délről a nagyatádi kolostor megalapítása. Az atádi barátok a Dráváig terjedően Dél-Somogyban lelkipásztorkodtak.⁵⁵² Andocsból Kelet-Somogy majdnem minden községébe eljutottak a ferencesek.⁵⁵³ A legkésőbbi alapítás, a

---

Kisgörbő, Káptalanfa, Mihályfa, Monostorapáti, Mindszentkál, Nyavalád, Nagygyöbő, Nyírad, Óhid, Rigács, Raposka-Hegymagas, Rendek, Szegvár, Szentbékál, Szentgrót, Szentpéter, Sárosd-Galsa, Túrje, Tapolca, (Káptalan)Tóti-Salföld-Kékkút, Tördemic, Ukk, Tekenye.

⁵⁴⁷ Erre kiváló példa a gyöngyösi kolostor esetében: MOLNÁR ANTAL: *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*. Budapest 2005. 129-136., 312.

⁵⁴⁸ A terület „határpontjai”: Egervár, Kehida, Nagykapornak, Zalavár, Zalaszabar, Gelse, Zalaszentbalázs, Pusztamagyaród, Nova, Csesztreg, Mindszent. TAKÁCS-PFEIFFER I. 265-269., 408.

⁵⁴⁹ A Vörs, Somogysámon, Gadány, Mesztegnyő, Szenyér, Nemeskislalud, Böhönye, Vése vonaltól nyugatra-északnyugatra. TAKÁCS-PFEIFFER 329-330.

⁵⁵⁰ A Gelsesziget, Nagybakónak, Kiskomárom, Miháld, Nemesvid, Inke, Iharos, Berzence, Somogybükksőd, Oltáré, Magyarszentmiklós határolta terület. TAKÁCS-PFEIFFER I. 123-124., 227., 277-283.

⁵⁵¹ Vonzáskörzetük határvonala így haladt: Miháld, Csákány, Somogysámon, Lengyeltóti, Szőlősgyőrök, Domóvár, Kaposvár, Nagyatád, Somogyszob. TAKÁCS-PFEIFFER I. 289-293., BOZSÓKY 366., 405., 408., 413.

⁵⁵² Lelkipásztori területük Ötvöskónyi, Lábod, Homokszentgyörgy, Kálmánca, Darács, Barcs, Péterhida, Háromfa, Tarany, Bolhás által körülzárt terület. TAKÁCS-PFEIFFER I. 332-335., BOZSÓKY 392-393.

⁵⁵³ Lelkipásztori működésük körzete: Köröshegy, Ádánd, Attala, Szentbalázs, Cserénfa, Bőszénfa, Somogyfajsz, Sávolgy, Lengyeltóti, Szárszó. TAKÁCS-PFEIFFER I. 316-324.

mesztignyői kolostor vonzáskörzete a keszthelyi, andocsi és segesdi rendház körzete közé ékelődött. Bár Székesfehérvár az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott, a ferenceseknek a veszprémi püspöktől is pasztorációs joghatóságot kellett kérniük.⁵⁵⁴ Fejér megye középső, nyugati és délnyugati részének lelkipásztori ellátása miatt.⁵⁵⁵ A móri kapucinusok Fejér megye északi részét⁵⁵⁶, a veszprémi ferencesek pedig a sümegi és a fehérvári kolostor vonzáskörzete közti területet látták el.⁵⁵⁷ A budai mariánusok főleg a Pilis és a Budai-hegység településeiben miséztek⁵⁵⁸, a kapucinusok ettől kissé délre⁵⁵⁹, a kapisztránusok pedig a Dunamentén északra és délre.⁵⁶⁰ Utóbbiak munkáját segítette a Tökölön működő, 2-3 pátert magában foglaló missziós központjuk.⁵⁶¹ A fenti vonzáskörzeteken belül a ferencesek természetesen egyszerre nem tudtak minden települést ellátni, ezek korszakunk pasztorált helyeinek összesítése alapján rajzolhatók meg. Azt is láthatjuk belőle, hogy bizonyos köztes területekre két közeli kolostor szerzetesei is eljuthattak, időnként minden bizonnyal konfliktusba keveredve egymással a koldulási területek miatt.

Az ígéhirdetés nyelve mindig, mindenütt a népesség anyanyelvéhez igazodott. Az egyházmegye déli részein, Zalában, Somogyban magyarul és horvátul prédikáltak, azokon a helyeken, ahol németek is éltek, számukra is tartottak anyanyelvi szentbeszédet. Homokkomáromban Batthyány Lajos akart kolostort alapítani. Egyik kikötése az volt, hogy mindhárom nyelven prédikáljanak a barátok. Mindig volt magyar és német adminisztrátor, de a páterek közül az egyiknek horvátul is tudnia kellett.⁵⁶² Veszprémben, Budán, Fehérváron, Mórón, Bodajkon és Keszthelyen a magyar mellett németül is prédikáltak. 1755-ben Kozorits Ferenc veszprémi plébános német nyelvű híveit a németül is tudó ferencesekhez küldte, mert sem ő, sem káplánjai nem beszéltek németül.⁵⁶³ Mórón és környékén az őslakosok magyar

⁵⁵⁴ Ezt meg is szokták kapni: HORNIG 235. Egy konkrét példa: a gárdián először kiadta a dispoziíciót, majd ennek ismeretében Drávecz József vikárius 1761. augusztus 1-jén a ferenceseket név szerint felsorolva adta meg a szentségek kiszolgáltatásához szükséges joghatóságot. VÉFL Prot. Ep. I. 373.

⁵⁵⁵ Vonzáskörzetük: Csákvár, Vál, Nadap, Sárszentágota, Hatvanpuszta, Káloz, Polgárdi, Tés. TAKÁCS-PFEIFFER I. 258-262.

⁵⁵⁶ Vonzáskörzetük: Pusztavám, Csákvár, Vál, Lovasberény, Pátka, Zámoly, Magyaralmás, Fehérvárcsurgó, Nádasdladány, Palota, de a győri egyházmegye keleti részeire is átnyúlt. TAKÁCS-PFEIFFER I. 306-308.

⁵⁵⁷ Csesznek, Nagyesztergár, Tés, Öskü, Lepsény, Balatonbozok, Felsőörs, Balatonfüred, Vöröstó, Szentgál, Bakonyzsűcs, Bakonygyirót. TAKÁCS-PFEIFFER I. 244-248.

⁵⁵⁸ A következő helyeken lelkipásztorok voltak: Pomáz, Dunabogdány, Pilisszentlászló, Piliscsaba, Pilisborosjenő, Zsámbék, Budajenő-Telki, Nagykovácsi, Pesthidegkút, Budakeszi, Torbágy, Etyek, Törökbálint, Ercsi, Dunapentele. TAKÁCS-PFEIFFER I. 294-295.

⁵⁵⁹ Budafok, Pesthidegkút, Etyek, Ercsi, Adony. TAKÁCS-PFEIFFER I. 296-297.

⁵⁶⁰ Szentendre, Szántó, Óbuda, Borosjenő, Solymár, Zsámbék, Törökbálint, Tétény, Csepel, Szigetszentmiklós, Sósút, Érd, Tárnok, Ráckeresztúr, Batta, Tököl, Ercsi, Adony, Perkáta. TAKÁCS-PFEIFFER I. 298-302.

⁵⁶¹ VÉFL Prot. Ep. I. 108., TAKÁCS-PFEIFFER I. 300.

⁵⁶² Csak fia, József vitte végbe az alapítási szándékot. TAKÁCS-PFEIFFER I. 130., 283., II. 641. Kanizsa, Segesd, Atád és Andocs ferencesei is pasztoráltak horvátul. Uott. passim.

⁵⁶³ TAKÁCS-PFEIFFER I. 242.

reformátusok voltak, melléjük a betelepítések nyomán sok német katolikus érkezett. A móri rendházba a provinciális nagyobb részt német rendtagokat küldött, de mellettük természetesen magyarokat is találunk. A reformátusoktól elvett plébániatemplomban magyarul, a kolostortemplomban németül beszéltek. Padányi Bíró Márton 1746. november 25-én elrendelte, hogy vásár- és ünnepnapokon Mórott és Bodajkon is legyen magyar prédikáció. Mivel nőtt a magyar lakosság aránya, 1758-ban a kolostori templomban is bevezették a magyar prédikációkat.⁵⁶⁴

A keszhelyi kolostorban a német ajkúak miatt mindig volt egy concionator germanicus, így a ferencesek a németek pasztorációjában a plébánia segítségére lehettek. Templomukban Acsády püspök engedélyével havonta egy német prédikációt, szombatonként és nagybőjt vasárnapjain pedig német katekézist tartottak. A gvárdián a svábok kérésére 1754-ben növelni akarta a német szentbeszédnek számát. Törey László esperes-plébános levélben és személyesen is jelentette ezt a püspöknek, aki nem egyezett bele a ferencesek tervébe. A barátok erre beszüntették a német szentbeszédet. Ekkor 2-300 német ajkú hívó kereste fel Festetics Kristóf földesurat és elpanaszolta neki, hogy nem értik a magyar prédikációt. Ezek után Festetics Bíró Mártonhoz fordult, hogy ha a ferenceseknek megtiltotta a német prédikációt, gondoskodjon német hitszónokról. A püspök erre a plébános mellé és annak költségére németül tudó káplánt rendelt, aki minden második vasárnap német szentbeszédet mondott.⁵⁶⁵ Festetics néhány év múlva, 1760 januárjában újra levéllel fordult a püspökhöz. Ebből megtudhatjuk, hogy a földesúr korábban 300 német anyanyelvű mesterembert hozatott birtokaira. 2-3 évvel korábban kérték a püspököt, hogy a ferenceseknél minden vásár- és ünnepnapon legyen német prédikáció. Padányi ezt csak sátoros ünnepeken és újhold vasárnapokon engedélyezte. Festetics most újra kérte a püspököt, hogy a ferencesek vásár- és ünnepnapokon németül prédikálhassanak. A földesúr másik megoldási javaslata, miszerint ketté kellene hasítani a plébániát, megtette hatását. Bíró Márton hamarosan engedett a kérésnek.⁵⁶⁶

A prédikációk mindig nagyobb sikerre számíthattak, ha a városban több ember sereglett össze. Kanizsán a vásárok és a nagyobb egyházi ünnepek idején, továbbá a nyári újholdvasárnapokon magyarul és horvátul is prédikáltak.⁵⁶⁷ Sümegen 1757-től vezették be, hogy nagybőjt péntekjein délelőtt 9 órakor szentbeszédet tartanak. Mivel kihirdették ezt a környéken is, a környező falvakból processzióban vonultak ezekre az alkalmakra, de

⁵⁶⁴ TAKÁCS-PFEIFFER I. 303., 305., II. 639-640.

⁵⁶⁵ VÉL Acta Parochialia III. 49-51.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 328., II. 633.

⁵⁶⁶ VÉL Acta Parochialia III. 54-55.

⁵⁶⁷ TAKÁCS-PFEIFFER II. 646.

maradtak az ebéd utáni keresztút-járásra is.⁵⁶⁸ Ez jellegzetesen ferences ájtatossági gyakorlat volt, amelyet minden kolostorral kapcsolatban elmondhatunk. Veszprémben 1744. március 19-én kezdték el, miután Pöstyényi Mihály vikárius engedélyt adott rá. A keresztutat mindig a Kálvária hegyén végezték nagy néptömeg kíséretében.⁵⁶⁹ Fehérváron kezdetben német nyelvű volt a keresztút, ezt 1765-től a rendtartományi tanács rendeletére magyar nyelven is megtartották.⁵⁷⁰ Nagykanizsán 1762-ben arról hallunk, hogy „ob antiquam consuetudinem in quadragesima” keresztutat jártak, előtte hitoktatást és vecsernyét, utána szentségimádást tartottak. A keresztutat magyarul vagy horvátul, nagypénteken három nyelven tartották.⁵⁷¹ A ferences atyák a környék templombúcsúira is nagy számban vezettek processziókat. Nagyöjtben és a nyári időszakban szinte hetente voltak körmenetek, zárándoklatok. Kanizsáról Szentgyörgyvárra, Kiskanizsára, Szentmiklóásra, Förhéncre, Homokmáramba, Lazsnakra, Látóhegyre és Szepetnekre vonultak.⁵⁷²

A barátok a lelkipásztori cél eléréséhez időnként ügyes módszerekhez folyamodtak. Egy 1745. május 5-én felvett jegyzőkönyv alapján az idős tanúk többen is állították, hogy gyermekkorukban, a török kiűzése után a segesdi Lőrinc atya tanította őket imádkozni és ekkor almával, szárított gyümölcscsel is megkínálta őket, hogy még többen jöjjenek hozzá a fiatalok. Volt olyan tanú, aki arra emlékezett, hogy „ostyát metélgetett neki” Lőrinc páter.⁵⁷³ Sikerral kecsegtetett a betegek körében végzett lelkipásztorkodás is. A budai ferencesek az 1738-39-es nagy pestis idején nem féltek a gyilkos kórtól, kitarottak a betegek mellett.⁵⁷⁴ Keszthelyen a kórházban is vállaltak lelkipásztori munkát. A kórházkápolna adminisztrálásáért, az ott megtartott hitoktatásért, a betegek gyóntatásáért 1768. május 12. után évente 50 forintot kaptak a Festetics uradalomtól.⁵⁷⁵ Népszerűségüket és az irántuk való bizalmat növelték a ferences patikák is. Ezeket főleg házi használatra hozták létre, de igénybe vehették világi emberek is. Búcsúszentlászlón a 18. század elején fűszerkereskedést nyitottak. Keszthelyen a Festeticsek kérésére a grófi család és az uradalom is hozzájuthatott a gyógyszerekhez. Jól jövedelmezhetett patikájuk, hiszen az 1750-es években bizonyos kolostori szükségleteket a gyógyszerház pénztárából egyenlítették ki.⁵⁷⁶ Mórón 1738-ban már

---

⁵⁶⁸ Uott. I. 227.

⁵⁶⁹ Uott. I. 242.

⁵⁷⁰ Uott. I. 250.

⁵⁷¹ Uott. I. 273.

⁵⁷² Uott. I. 273-274.

⁵⁷³ VÉFL Prot. Ep. III. 174-175.; BOZSÓKY 405., TAKÁCS-PFEIFFER I. 288., 500-501.

⁵⁷⁴ TAKÁCS-PFEIFFER I. 297.

⁵⁷⁵ Évente 52 csendes misét kellett mondaniuk a kórház jötevőieért, 6 csendes misét a kórház elhalt ápoltságaiért. TAKÁCS-PFEIFFER I. 327-328.

⁵⁷⁶ TAKÁCS-PFEIFFER I. 330., II. 629.

újráépítették a patikát. A nagy pestis idején a lakosság is igénybe vette Ráfael sebész testvér segítségét, amit alamizsnával (tojás, baromfi, bor) viszonzott.⁵⁷⁷ A kanizsai Szent Didákról⁵⁷⁸ nevezett gyógyszerár és a patikus testvér a rendtartományi tanács döntése folytán 1769-ben Segesdre költözött. Inkey Boldizsár, aki a kanizsai és a segesdi zárdák apostoli szindikusa volt, a szándék kiszivárgása után Zala vármegye alispánjánál próbálta elintézni, hogy a gyógyszerár Kanizsán maradjon. Inkey szerint a megye rossz néven veszi a határozatot és a kolostor jötevőinek a patika elhelyezésével csökkenni fog adakozó kedvük. Ez a gyógyszerár társadalmi súlyát mutatja. Inkey nem tudta megakadályozni a döntés végrehajtását, de a rendtartomány Kanizsa kérelmére 1775. július 7-én úgy határozott, hogy a segesdi ferences patika ingyen köteles jó gyógyszereket adni a kanizsai atyáknak és testvéreknek.⁵⁷⁹

Ferenceseket szívesen alkalmaztak főúri és nemesi családok házi káplánként is.⁵⁸⁰ A püspök szívesen megengedte ezt, hiszen nem világi papot kellett az adott helyre kineveznie, nem kellett plébániát szerveznie és a házi káplánt a földesúr tartotta el. A földesúrnak is fontos volt, hogy jobbágysai helyben járhasanak misére és katekézisre, nemkülönben házi kápolnájában misét hallgathasson. A ferencesek sem mondhattak nemet egy Batthyány családnak, amely Homokkomáromban rendházat létesített számukra, ennek fejében Homokkomáromban és Kanizsán, ha megkívánta, a ferencesek mindig adtak számára káplánt.⁵⁸¹ A Somogy megyei Kőröshegyen Széchényi Antal püspöki engedéllyel felújította a régi, romos templomot, 1759-ben pedig engedélyt kért Padányitól, hogy ferences házi káplánt tarthasson, „böcsületes asztala fog lenni”. A provinciálístól is megkapta az engedélyt, így 1759-től a 18. század végéig ferencesek pasztorálták Kőröshegyet.⁵⁸² Azonban egy házi káplán nem csak állomáshelyét látta el. Kehidán a Hertelendy család jóvoltából az 1740-es években sümegi ferencesek voltak a házi káplánok és innen látták el Zalakoppányt és Zalacsányt is.⁵⁸³ Csányi György 1755. január 15-én panaszt intézett a püspökhöz a kehidai adminisztrátor ellen, aki a csányi templomban kiprédikálta, hogy többet nem fog itt szolgálni, mert Kehidán kétszer kell miséznie, Kallódsón mondja a harmadikat, annak ellenére, hogy

⁵⁷⁷ TAKÁCS-PFEIFFER I. 162., II. 627.

⁵⁷⁸ Szent Didákról, Rómában létesített kórházáról, valamint kultuszáról, amelynek középpontjában a betegek gyógyítása áll: BARTH DÁNIEL: *Szent Didák csodás vize. Adalék a ferences szentkultusz magyarországi történetéhez*. In: *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. I-II. Szerk.: BALÁZS GÉZA et alii. Budapest 2000. I. 261-274.

⁵⁷⁹ TAKÁCS-PFEIFFER I. 121. II. 624-625.

⁵⁸⁰ Többek között házi káplánt találunk Nagyesztergáron (Ányos család), Tordason (Sajnovics család), Palinban (Inkey család), Szőlősgyőrökön (Jankovich család), Gesztin (Rosti család), Nagyatádon (Czindery család). TAKÁCS-PFEIFFER passim.

⁵⁸¹ TAKÁCS-PFEIFFER I. 130.

⁵⁸² VÉFL Acta Parochialia V. 44., 45.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 323.

⁵⁸³ ÖRDÖG III. 284.; TAKÁCS-PFEIFFER I. 230. Koppány 1754-ben kapott külön plébánost.

Koppányban nemrég plébánia létesült. A földesúr szerint ezt nem teheti meg a páter, mert kontraktus és az abban megszabott szolgálati rend köti, továbbá Csány legalább akkora falu, mint Kehida és Kallósd és saját faluja annyit fizet a ferencesnek, mint a másik kettő. Mivel az esketésért egyre többet kér, a hívek húzódozni fognak a házasságtól.⁵⁸⁴ A püspök valószínűleg plébániaalapítással oldotta meg a helyzetet, hiszen Hertelendy Gábor másfél év múlva a csányi plébánossal küldte el a püspöknek levelét, melyben az általa évek óta építtetett kehidai templom felszentelését kéri.⁵⁸⁵ A levélből azt is megtudhatjuk, hogy a püspök Kehidán járva ígéretet tett, hogy ő maga fogja felszentelni a templomot. Hertelendy ennek időpontjául Kisasszony napját javasolta, ekkor ugyanis sokan jönnek Kehidára búcsúba, és így a püspök bérálni is tudna a faluban.

A Fejér megyei Acsán Schmidegg Frigyes báró 1734. július 25-én kelt szerződésében a hozzá kijáró ferenceseknek évente 50 rénes forintot, 10 akó bort, 15 mérő tiszta és ugyanennyi vegyes búzát, 30 mérő zabot ígért. Ezért szombatontként a báró és felesége szándékára kellett misézniük.⁵⁸⁶ Somogysárdon 1740-ig csak alkalmyszerűen jelentek meg a kolduló barátok, ekkor azonban az új földesúr, Somssich Antal elérte, hogy egy ferences állandó jelleggel uradalmi épületében lakjon. 1745-ig a segesdiek, majd 1774-ig az andocsiak, később megint a segesdiek lelkipásztorkodtak Sárdon. Somssich a nagybajomi plébános alá rendelt ferences teljes ellátását biztosította. A hívek a plébánosnak fizették a párbért és egyéb járandóságait, a ferencesek még stóladíjat sem kaptak. A plébános havonta egy alkalommal jött misézni, a többi feladatot a szerzetesek látták el. Az önálló anyakönyvezés megkezdéséig a keresztelesekről, temetésekről és esketésekről megküldött adatokat a plébánia anyakönyvébe jegyezték fel. A sárdi házi káplánok esetében azt is megtudjuk, hogy a kolostori fegyelmet úgy próbálták biztosítani körükben, hogy viszonylag gyakran váltogatták őket, így egy szerzetes legfeljebb egy évig volt kénytelen rendházától távol tartózkodni.⁵⁸⁷ A Zichyek Palotán a móri kapucinusokkal kötöttek szerződést. A szerzetesek vállalták, hogy tavasszal és nyáron házi káplánként működnek nála, ezért 6 akó bort, 20 mérő rozsot, 10-10 mérő rozsot és árpát és 300 csigát kapnak a gróftól.⁵⁸⁸ 1759-ben Drávecz József helynök

---

⁵⁸⁴ VÉFL Acta parochialia III./44.

⁵⁸⁵ VÉFL Acta parochialia III./45. Hertelendy maga akarta elvinni Padányinak a levelet, de kiújlut és újra fájat lábán a seb.

⁵⁸⁶ TAKÁCS-PFEIFFER I. 261.

⁵⁸⁷ TAKÁCS-PFEIFFER 48., 50., 51., 63. Érdekes, hogy az 1748-as segesdi kerületi vizitáció nem tud ferences káplánokról. VÉFL Canonica Visitatio Districtus Segesdiensis 1748. 369.

⁵⁸⁸ TAKÁCS-PFEIFFER I. 307.

engedélyt adott a házi káplánoknak, hogy vásár- és ünnepnapokon Zichy János beteg feleségének hálósobájában mond hassanak misét.⁵⁸⁹

A ferenceseknek plébánia adminisztrálásához, házi káplánság betöltéséhez és gyóntatáshoz egyaránt kérniük kellett a püspök engedélyét. Ezt általában egy, néha 2-3 évre kapták meg.⁵⁹⁰ A püspök az engedélyt – csakúgy mint a világi plébánosok esetében – joghatósági vizsga letétele után adta meg a szerzeteseknek. A budai bosznita házfőnök Milosenics Márkot a tököli plébániára helyezte. Lenthy István vikárius, miután meggyőződött arról, hogy a páter tudása és várhatóan életvitele is megfelelő lesz a feladat betöltéséhez, 1748. január 12-én Veszprémben joghatóságot adott neki a plébánia irányításához és a lelkipásztorkodáshoz.⁵⁹¹ Egy plébánia adminisztrálásához a püspöki engedély mellett szükséges volt a kegyúr beleegyezése is. Ha egy szerzetes egy plébános valamelyik filiájában működött, a plébános engedélyérét is meg kellett szereznie. A kanizsai ferencesek 1705-ben püspöki rendelkezésre és Szentgyörgyi János zalakarosi plébános engedélyével vették át a plébánia vezetését.⁵⁹² A Zala megyei Ötvösön a Szegedy családnál a sümegi kolostor egy szerzetese működött házi káplánként. Vasár- és ünnepnapokon misézett, a misék után prédikált, délután pedig katekézist tartott.⁵⁹³ Mivel a falu a rendeki plébánia filiája volt, csak a plébános engedélyével működhetett itt a ferences káplán. A rendeki anyakönyv bejegyzései azt bizonyítják, hogy az 1750-es, 1760-as években Sági Kristóf ferences Szép István plébános engedélyével többször is esketett Ötvösön. Az anyakönyvi bejegyzések mellett azonban az 1759-1769 közötti évekből fennmaradtak a Szép István, majd Szőnyi József plébánosok által kiadott engedélyek is.⁵⁹⁴

A világi papság körében a ferencesek plébániai munkáját nem mindenki nézte jó szemmel. Bedő Gergely nemesapáti plébános, a kanizsai kerület esperese 1758-ban a püspöknek írt levelében szükségesnek tartotta, hogy a kanizsai plébániát világi pap vegye át. Szerinte a ladiszlaiták munkájának nem látszik a gyümölcse, pedig már közel 60 éve adminisztrálják a plébániát. Az esperes attól tartott, hogy a barátok a templomot és annak földjeit kolostorukhoz csatolják, így elvesztheti azt az egyházmegye. Bedő szerint a

---

⁵⁸⁹ VÉFL Prot. Ep. I. 355.

⁵⁹⁰ Néhány ilyen engedély: az andocsiaknak a plébánia és a filiák adminisztrálásához: VÉFL Prot. Ep. I. 23. (1736), Acta parochialia V. / 7. (1756). Az érdi plébánia adminisztrálásához: VÉFL Prot. Ep. I. 134-135. Vikáriusi engedély Habics Istvánnak, hogy Tallián Jánosnak, Somogy megye főispánjának házi káplánja legyen. VÉFL Prot. Ep. I. 372. (1760). Gyóntatási engedély a bosznita ferenceseknek: VÉFL Prot. Ep. I. 337-338. (1755), 371. (1760). Gyóntatási engedély a móri kapucinusoknak: VÉFL Prot. Ep. I. 370. (1760).

⁵⁹¹ VÉFL Prot. Ep. I. 108.

⁵⁹² VÉFL Acta parochialia V. / 56., 59.

⁵⁹³ VÉFL Visitatio Canonica Districtus Zala 1778. 58.

⁵⁹⁴ Az anyakönyvi kivonatok és az engedélyek, amelyek közül 5 eredeti: VÉFL Acta parochialia III. / 13.

ferencesek a plébániai jövedelmekből emeltették templomukat és kolostorukat. Noha nincs plébániaépület és formális plébániatemplom Kanizsán, a kedvezőbb időkig ő maga tudna házat bérelni és misézhetne a Nepomuki Szent János templomban és Kiskanizsán is.⁵⁹⁵ Az esperes tehát lényegében magát ajánlotta kanizsai plébánosnak. Mivel a nemesapáti hívekkel az alkalmatlan plébániaépület, az elmaradó szolgáltatások és juttatások miatt sok konfliktusa volt⁵⁹⁶, 1756-ban a püspöktől a zalaegerszegi plébániát kérte magának.⁵⁹⁷ Miután ezt nem kapta meg, két év múlva a kanizsai plébánia megszerzésével próbálkozott. Levelében utalt rá, hogy a vármegye legnagyobb mezővárosa Kanizsa, így áthelyezésétől joggal várhatott nagyobb jövedelmet. Ez a terve sem sikerült, így még ebben az évben lemondott nemesapáti plébániájáról és a László nevet felvéve a zalavári bencések közé állt.⁵⁹⁸

Egy zarándokhelynek a társadalmi eseménynek is számító processziók, a kultuszhelyen történt vallásos megnyilvánulások és csodás gyógyulások miatt fokozott pasztorációs lehetőségei voltak, így egy zarándokhelyet fenntartó kolostor vonzáskörzete és lelkipásztori munkája nagyobb volt más kolostorokénál. Itt nincs lehetőség a szerzetesek által vezetett búcsújáróhelyek lelkipásztori szempontú elemzéséhez és a kultuszhelyek dinamikájának bemutatásához, de – mivel a legtöbb zarándokhelyet ferencesek látták el – néhány szempontot itt kell megemlítenem. A kegyhelyek gondozásában kezdetben a szerzetesség jóval nagyobb szerepet játszott a világi alsópapságnál, amely a 18. század második harmadától – a plébániarendszer újjászerveződésével – a zarándokhelyek ellátásában is egyre nagyobb szerepet vállalt. A 17. század végén és a 18. század első felében a búcsújáróhelyek nagy szerepet játszottak a rekatolizáció folyamatában. Az áttérések magas száma egybeesik a kegyhelyek felfelé ívelő és virágzó periódusával. Korszakunk elején a protestáns lakosság túlsúlya miatt ez a folyamat természetesnek mondható. Ahogy a veszprémi egyházmegye területén a század második felében fokozatosan gyengül a protestantizmus súlya, úgy csökken a kegyhelyekhez kapcsolódó áttérések száma is. Egy-egy ferences zarándokhely hívek felé történő közvetítésében nagy szerepet játszhattak nemcsak más ferencesek kolostorok, de a rendházakon kívül élő, plébániát vagy filiát adminisztráló szerzetesek.

---

⁵⁹⁵ VÉFL Acta parochialia V. / 60.

⁵⁹⁶ VÉFL Acta parochialia V. / 81.

⁵⁹⁷ *Névtár* 272.

⁵⁹⁸ Uott. Levelében egyébként egy nagykanizsai gimnázium felállításának fontosságáról is meg akarta győzni a püspököt, hiszen Veszprémtől Zágrábig, Pécsről Sopronig nem volt Gimnáziuma a térségnek. Korábban Nagy Mihály alispánnal, Hertelendy Gábor későbbi alispánnal és Kiss Pál egerszegi plébánossal Zalaegerszezen próbáltak gimnáziumot alapítani. PEHM 397-398.

A zárandoklatok térszerkezetének alapvető vonása a kegyhelyek körül kialakult vonzáskörzet. A nagyobb zárandokhelyeknél általában lehetséges egy szűkebb és egy tágabb vonzáskörzet megrajzolása. A szűkebb vonzáskörzet az a terület, amelyről egyetlen helyre zárandokolnak, a tágabb vonzáskörzet általában más búcsújáráshely vonzáskörzetébe is belenyúlik. A ferencesek által vezetett Andocsnak és Homokkomáromnak, valamint a kapucinusok által irányított Bodajknak nagy területű szűk vonzáskörzetéhez kisebb kiterjedésű tág vonzáskörzet kapcsolódott. A szintén ferences Sümegnek és a trinitáriusok által vezetett Makkosmáriának szűkebb és tágabb vonzáskörzete is nagy kiterjedésű volt. Kis területű szűkebb és jelentéktelen nagyságú tág vonzáskörzetről beszélhetünk a kezdetben bosnyák ferencesek, majd később világi papi gondozás alatt lévő Ercsi és a helyi plébános által vezetett Solymár esetében.⁵⁹⁹

VI.2. Jezsuiták

A korájukkor másik fontos missziós rendjének, a jezsuitáknak a 18. században folytatott pasztorációs tevékenységét a közeljövőben fogom feltárni. Nagykanizsán mindössze 1690-1702 között misszióztak⁶⁰⁰, korszakunkban pedig csak az exempt Budán és Fehérváron működött kollégiumuk. Budáról és Fehérvárról ideiglenesen több veszprémi egyházmegyes plébániára eljutottak. Lelkipásztori munkájuk feltárásához a jezsuita évkönyvek (*Litterae Annuae*), diáriumok és az egyes kollégiumok anyagának átnézése után kerülhet sor.⁶⁰¹

⁵⁹⁹ A veszprémi egyházmegye zárandokhelyeivel (is) foglalkoznak és további bőséges szakirodalmat hoznak a következő munkák: TÜSKÉS GÁBOR: *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*. Budapest 1993., TÜSKÉS GÁBOR - KNAPP ÉVA: *Zárandoklatok a székesfehérvári egyházmegye területén a XVIII. században*. In: Uők.: *Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században*. Budapest 2001. 131-152., TÜSKÉS GÁBOR - KNAPP ÉVA: *Egy dunántúli búcsújáráshely a XVIII. században. (A homokkomáromi mirákulumos könyv tanulmányai, 1751-1786.)* In: Uott. 153-175.

⁶⁰⁰ VÉFL Prot. Ep. XVI. 445.; *Acta parochialia* V./58., 59.; VELICS LÁSZLÓ: *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából*. III. (1690-1773) Budapest 1914. 54.

⁶⁰¹ A jezsuita forrásokról csak néhány munkát említek, itt további szakirodalmat is található: SZILAS LÁSZLÓ: *Quellen der ungarischen Kirchengeschichte aus ehemaligen Jesuitenarchiven*. Ungarn-Jahrbuch 4 (1972) 171-189.; MOLNÁR ANTAL: *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon*. Budapest 2003. 14-16.; HEIß, GERNOT: *Die „Litterae Annuae“ und die Historiae der Jesuiten*. In: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie* (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch. Hg.: JOSEF PAUSER, MARTIN SCHEUTZ UND THOMAS WINKELBAUER. Wien-München 2004. 663-674. A jezsuiták lelkipásztori munkájáról Molnár Antal idézett és a bibliográfiában megtalálható munkái bőségesen szólnak (ezekben további szakirodalmat). Plébániai munkájukról: SZILAS LÁSZLÓ SJ: *Jezsuiták plébániai munkában Magyarországon a XVI-XVIII. században*. In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Szerk.: SZILÁGYI CSABA. Pécs 2006. 190-199. 18. századi missziós munkájukról: FAZEKAS ISTVÁN: *A „Missio Segneriana” kezdetei Magyarországon*

VI. 3. Bencések

A bencés rend apátságai közül⁶⁰² – amelyeknek tekintélyes része a 16. században semmisült meg – az újkorban mindössze öt alakult újjá. Az 1594-1606 között végvárként működő Pannonthalmát Himelreich György kommandátorsága után, 1639-től sikerült újjászervezni, azonban az anyagilag gyenge főapátság egyedül nem tudta újjáéleszteni a régi monastorokat. Bakonybél 1693-tól, Dömölk 1739-től Pannonthalma fiókapátságaként éledt újjá, Tihanyt az altenburgi, Zalavárt a göttweigi apátság szerezte újjá.⁶⁰³

Pannonthalma, Bakonybél és Dömölk a veszprémi egyházmegye határaihoz közel feküdt. A kaposvári plébániát az 1690-es években a somogyi tizedek ügyében eljáró pannonthalmi bencés plébános vezette⁶⁰⁴, Bakonybél szerzetesei a 18. század közepén időnként besegítettek a bakonyi falvak lelkipásztori ellátásába⁶⁰⁵, a dömölki bencések a győri egyházmegye délkeleti, a veszprémivel határos végeit pasztorálták⁶⁰⁶, a celldömölki búcsújáróhelyre pedig az egész veszprémi egyházmegyéből érkeztek zarándokok.⁶⁰⁷ A tihanyi és a zalavári bencések, mivel apátságuk a veszprémi egyházmegyében feküdt, közvetlenül is bekapcsolódtak a püspökség lelkipásztorkodásába.

Mindkét apátság királyi adománylevele tartalmazta azt a kötelezettséget, hogy az apát köteles gondoskodni az apátság birtokain élő nép vallási szükségleteiről.⁶⁰⁸ Ez két tényező miatt sem ment könnyen. Mindkét apátságot osztrák apátság élesztette újjá, az anyamonastorból érkező osztrák szerzetesek viszont nem beszéltek magyarul. Zalavár

---

(1714-1717). In: Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára. Szerk. HORN ILDIKÓ. Budapest 1993. 410-431.

⁶⁰² A középkori apátságok legújabb katalógusa a 70 biztosan bencés apátsággal: HERVAY F. LEVENTE O. Cist.: *A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus.* 474. In: Paradisum plantavit. Bencés monastorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonthalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonthalma 2001. 461-547.

⁶⁰³ Előbbi 1701-ben, utóbbit 1715-ben. Tihany már 1716-ban, Zalavár 1873-ban lett Pannonthalma fiókapátsága. CSÓKA J. LAJOS: *Szent Benedek fiainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra.* II. Budapest 1969. 769-772.

⁶⁰⁴ MOLNÁR SZULPICZ: *A Pannonthalmi Főapátság története IV. (1535-1708)* A Pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története IV. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ. Budapest 1906. 201-202. HOSS JÓZSEF: *A kaposvári plébánia története.* i.m. 13-15.

⁶⁰⁵ LŐVÁRDY ALAJOS: *A magyarországi ciszterciek működése a lelkészkeszdes terén.* 407. In: Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci rend. Szerk.: BÉKEFI REMIG. Budapest 1896. 383-432.

⁶⁰⁶ PACHER DONÁT: *A Dömölki Apátság története.* A Pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története XII/A. Szerk. SÖRÖS PONGRÁCZ. Budapest 1912. 80-99

⁶⁰⁷ TÜSKÉS GÁBOR 1993. 348-353. TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Mariazell magyarországi filiációja a 18. században.* 245-246. In: Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY PÉTER és SERFŐZŐ SZABOLCS. Budapest 2004. 240-250.

⁶⁰⁸ Tihany esetében I. Lipót, Zalavárral kapcsolatban III. Károly írta elő. PRT XI. 7-8., PRT VII. 229.

birtokain voltak ugyan német telepesek, de a népesség többsége magyar volt, Tihany esetében ez még nagyobb nehézséget jelentett. A Magyarországra érkező szerzeteseknek nem csak a nyelv, hanem az idegen viszonyok miatt is adódtak problémáik. A török időkben olyan világi papok kapták meg a javadalmakat, akik keveset vagy egyáltalán nem tartózkodtak székhelyükön. Ilyen helyzetben a birtokok és jövedelmek jó része idegen kézbe került. Az osztrák bencések erejének nagy részét ezek visszaszerzése kötötte le. Apátjaik is fontosabbnak érezték saját monostoruk anyagi megerősödését, ezért az új birtokok megszervezését és jövedelmezővé tételét az idegen lakosság lelkipásztorkodásának elébe helyezték.

Az altenburgi apát egy ideig maga viselte a tihanyi apáti címet, de már 1702. végén egy szerzetesét, Amand Reysert nevezte ki tőle függő tihanyi apáttá. A birtokperekben, kuruc harcokban és idegen népek között őrlődő Reyser halála (1716) után Altenburg apátja úgy döntött, hogy mivel a birtokon sem a lelkipásztorkodást, sem a hatékony gazdálkodást nem tudták megszervezni, Tihanyt Göncz Celesztin pannonhalmi főapátnak adják el.⁶⁰⁹ III. Károly az új, már Pannonhalmától függő apátnak, Grasso Villebaldnak kötelességévé tette, hogy a hozzá tartozó plébániákon szervezze meg a lelkipásztorkodást.

A 18. század elején a tihanyi apátság birtokain csak egyetlen plébánia működött, a tihanyi. Ezt kezdetben Reyser apát, majd 1716 után az egyik szerzetes látta el. Az 1778-as vizitáció szerint az apát töltötte be a plébánosi címet, de a lelkipásztorkodást a konvent tagjai végezték.⁶¹⁰ Éppen ezért sem plébániaépületre, sem plébánosi javadalomra nem volt szükség. Csupán a stólát kellett szabályozni. A pasztorációhoz szükséges könyveket is az apátság vette meg, és ezeket az apátság könyvtárában helyezték el, innen kölcsönözték ki a lelkipásztorok.⁶¹¹ A tihanyi plébános kötelességeit először Sajghó Benedek főapát fogalmazta meg 1740 augusztusában, a Grasso Villebald apát halála utáni széküresedés idején. Ezek szerint az apátság lelki ügyeinek vezetésével megbízott szerzetes kötelességévé tette a litániák, szentbeszédtek tartását, az örökmécses gondozását. Az első mise időpontjául 6 órát szabta meg, az utolsó misét 10 óra körül kellett elmondania. Minden szombaton délben el kellett mondatnia a loretoi litániát, vasár- és ünnepnapokon igényes prédikációt kellett tartania, amelynek leginkább hitelemző beszédnek kellett lennie.⁶¹² A plébánosok már a bencés korszak előtt elkezdték az anyakönyvek vezetését, bár az első években igen kevés

---

⁶⁰⁹ PRT XI. 7-38.

⁶¹⁰ VÉFL Canonica Visitatio Comitatus Zaladiensis 1778. 527.; PRT XI. 134-135.

⁶¹¹ VÉFL Canonica Visitatio Comitatus Zaladiensis 1778. 527.; PRT XI. 137.

⁶¹² PBFL Acta Abbatiae Tichaniensis Fasc. 4., nr. 77., PRT XI. 138. és 156., 813-814.

bejegyzést találunk bennük.⁶¹³ Vallásos társulatok alapításáról csak Vajda Sámuel apát idejéből vannak biztos adataink. Ekkor keletkezett az Örökimádás Társulat, majd maga az apát alapította a Rózsafüzér Társulatot, amelynek 1766-ban búcsúengedélyt szerzett. Szintén ebben az időben lendült fel Tihanyban a Jézus szíve kultusz.⁶¹⁴ Azt, hogy a szerzetesek a környék templombúcsúira is elvezették híveiket, a helytörténeti irodalomban gyakran idézett esetből tudjuk. 1744-ben a felsőörsi Mária Magdolna búcsúról Csupord Ince tihanyi szerzetes vezetésével visszatérő tihanyi híveket a füredi temetőben támadták meg a botokkal, sarlókkal, fejszékkel, kardokkal és seprűkkel felfegyverkezett helyi reformátusok. A támadások fő célpontja a menet élén haladó bencés, a zászlóvivő, illetve a magukkal vitt Mária-szobor volt.⁶¹⁵

Reyser apát 1703-ban szabályozza a földesúrnak fizetendő járandóságokat, a kocsmáltatást, a balatoni halászatot, az utak és hidak karban tartását. A szabályzat szerint katolikusoknak és protestánsoknak egyaránt 10 tallér büntetés terhe alatt meg kellett ülniük a vásár- és ünnepnapokat, a protestánsok egy része köteles volt szentmisére járni, kereszteni pedig csak a katolikus pap kereszteselhetett.⁶¹⁶ A reformátusok valószínűleg ezért is kergették el a Rákóczi-szabadságharc idején a szerzeteseket, az újonnan hozott prédikátort és feleségét pedig az apátságban helyezték el. A fejedelemnél tiltakozó apát és a reformátusok között 1707-ben született egyezség: az apát templom és parókia számára telket adott a reformátusoknak, a lelkész pedig elhagyta a monostort. A szabadságharc végével természetesen visszaállt a régi rend Tihanyban is.⁶¹⁷ Szintén az 1703-as előírások kötelezték a tihanyiakat, hogy gyermekeiket iskolába küldjék és az iskolaépületet felújítsák. A 18. század folyamán végig volt elemi oktatás Tihanyban, az oktatást és hitoktatást végző iskolamester általában az apátság orgonistájaként is működött. Hozzá jártak a protestánsok gyermekei is.⁶¹⁸

Mivel a 18. század első felében kevés szerzetes élt az apátságban, a távolabbi falvakat és a somogyi birtokokat is licenciátusok látták el. Lécs Ágoston apátsága idején szakított ezzel a lelkipásztori gyakorlattal, aki a licenciátusok helyére ferenceseket hívott falvaiba.⁶¹⁹ Aszófő, Örvényes és Balatonkisszőlös 1784-ig, az aszófői plébánia felállításáig a tihanyi

---

⁶¹³ PRT XI. 159.

⁶¹⁴ PRT XI. 171.

⁶¹⁵ PBFL Acta Abbatiae Tichaniensis Fasc. 11., nr. 50., PRT XI. 158., S. LACKOVITS EMŐKE: *Életmód, hagyományos népi kultúra Füreden*. 392. In: Balatonfüred és Balatonarács története. Szerk. LICHTNECKERT ANDRÁS. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14. Szerk. MADARÁSZ LAJOS. Veszprém 1999. 301-412. GÜRÜ GÉZA: *A balatonfüredi római katolikus plébánia*. 619. In: Uott. 619-636.

⁶¹⁶ PBFL Acta Abbatiae Tichaniensis Fasc. 3., nr. 2.

⁶¹⁷ PRT XI. 131-134.

⁶¹⁸ PRT XI. 162-166. A protestánsok 1731-ben szeretnék volna elérni, hogy nekik ne kelljen a katolikus iskolamestert fizetni. PBFL Acta Abbatiae Tichaniensis Fasc. 4., nr. 15.

⁶¹⁹ PRT XI. 128.

plébánia filiája volt. Községe miatt Aszófőre bencések jártak misézni. Templomát Lécs Ágoston építtette, de csak 1768-ban szentelték fel. Iskolamesteréről 1742-es adat tudósít először, iskoláját csak 1775-ben építették.⁶²⁰ Az 1733-ban benépesített Örvényesre már nem mindig jutott bencés, hiszen az anyakönyvek tanúsága szerint 1762-1765 között ferencesek szolgáltak itt. Régi templomát a század közepén restaurálták, az 1740-es években pedig már iskolája is volt.⁶²¹ A főleg reformátusok lakta Balatonkisszőlősen korszakunkban nem volt katolikus templom. Temetni az aszófői iskolamester járt hozzájuk. Katolikus iskola hiányában gyermekeiket nem küldték iskolába vagy a reformátusokhoz járatták.⁶²² Balatonfüreden a rend fürdőtelepén a savanyúvíz melletti kápolna építését Vajda Sámuel kezdte meg 1761-ben. A tihanyi rendtagok és az időlegesen a fürdőn tartózkodó, gyógyulni vágyó bencések miséztek itt. Lelkipásztori haszna nem volt nagy.⁶²³

A somogyi birtokokat nehezebben tudták ellátni a szerzetesek. Grasso Villebald Endréden ugyan plébániát alapított, Szántódon pedig kápolnát épített, de mivel kevés szerzetese volt, kezdetben licenziátusokkal oldotta meg a pasztorációt.⁶²⁴ A somogyi falvak lakosságának nagyobb része református volt, így ez is nehezítette a lelkipásztorkodást. Lécs Ágoston 1745-ben Telekiből eltávolította a református prédikátort, Endréden a reformátusoknak megtiltotta templomuk használatát, néhány kálvinistát pedig vesszőzéssel térített a katolikus vallásra. A prédikátor 1747-ben elmenekült, ezt követően az apát kibővítette a kápolnát. A korábban a tabi plébániához tartozó Kapoly is nagyrészt református falu volt. Fatemplomát Lécs 1749-ben vette el és még ebben az évben fel is avatta a Szentlélek tiszteletére.⁶²⁵ A katolikus pasztorációnak ezzel elhárultak a külső nehézségei. Bencést azonban kezdetben nem láthattak a somogyi katolikusok. Az endrédi plébánia 1745-ös megalapítása utáni hat évben 5 különböző ferences szolgált itt, az apát csak 1751-ben tudott bencés plébánost küldeni. Csak 1801-ben kezdték építeni a plébánialakot, addig a négy filiát, Szántódot, Zamárdit, Töközt és Jabát ellátó plébános az uradalmi rezidencián lakott.⁶²⁶ A prédikátor elűzése után Telki nem kapott önálló plébániát, filiaként Szőládhoz tartozott. Kezdetben ferencesek, később időnként bencések miséztek itt.⁶²⁷

A tihanyi apát is joghatósági vitába keveredett a veszprémi püspökökkel. Tihanyi régi joga, hogy mentes volt az egyházmegyes püspök joghatósága alól és csak az esztergomi érsek

⁶²⁰ PRT XI. 172-175., 181., 184-185., 188.

⁶²¹ PRT XI. 188-190., 193-195.

⁶²² PRT XI. 196-197.

⁶²³ PRT XI. 244., GÜRÜ GÉZA i.m. 620.

⁶²⁴ PRT XI. 34., 125-128. Erről bővebben a licenziátusokról szóló fejezetben.

⁶²⁵ PRT XI. 52., 204., 206., 232., 256.

⁶²⁶ PRT XI. 204., 208-209.

⁶²⁷ PRT XI. 256.

alá tartozott. Göncz Celesztin főapát úgy intézkedett, hogy Grasso Villebald apáttá benedikálása az érsek joghatóságára való tekintet nélkül történjen, de ezen a ceremónián a veszprémi püspök se szerepeljen. Grassot a csanádi püspök iktatta be, az esztergomi érsek ezért a nagyszombati szentszék elé idézte az új tihanyi apátot. A Nagyszombatban megjelent apát engedelmességet fogadott Keresztély Ágost érseknek. Lécs Ágoston apátságának kezdetén Esterházy Imre érsek saját joghatóságát fenntartva engedte meg Lécsnek, hogy magát bármely püspökkel megáldathassa, de neki hűségesküt tegyen. Azt a kialakult szokást, hogy Tihanyban és plébániáin a pannonhalmi főapátok, illetve az ezekről függő tihanyi apátok gyakorolnak joghatóságot, Padányi Bíró Márton természetesen megtámadta. 1746-os vizitációja előtt értesült arról, hogy Tihanyban nem akarják megengedni neki a látogatást. Ezt elpanaszolta pápához intézett jelentéseiben is.⁶²⁸

A zalavári apátság jóval többet hadakozott a püspöki joghatóság miatt és falvaiban nehezebben indult el a lelkipásztorkodás is. Első apátja, Ludwigsdorff Emilán mindjárt apátságának kezdetén ellentétbe került Gottfrid Bessel göttweigi apáttal. Ez a konfliktus, valamint a birtokok és idegen kézben lévő dézsmák visszaszerzése, a perek, az apátsági falvak benépesítése és a gazdasági viszonyok javítására tett kísérletek felemésztették az apát és a Göttweighből küldött szerzetes jószágkormányzó erejét.⁶²⁹ 1736-ban már több mint 20 éve volt az ősi monostornak apátja, amikor a Göttweighből a perjel vezetésével kiküldött bizottság beszámolója szerint az apátság és annak falvai siralmas állapotokat mutattak. A plébános, a világi pap Pesser András, Zalaváron lakott, innen minden 2-3 vasárnap felváltva kellett misézni járnia Zalaapátiba és Csácsra. A zalavári plébánia sárból és vesszőből épített kicsi ház volt, egy szobával és konyhával. A szoba bútorkatát egy ágy, egy kis asztal és egy pad alkotta. Apátiban és Csácson is volt uradalmi székház, a miséző papnak így volt mindhárom helyen szállása. Zalaapáti temploma még tűrhető állapotban volt, de a zalavári és a csácsi már annál kevésbé. Lényegében hasonló képet mutat a perjel 1738-as beszámolója is.⁶³⁰

Bizonyára a királyi udvarban is tudták, hogy Göttweig nem élesztette fel Zalaváron a szerzetesi életet és nem oldotta meg zalai falvaiban a pasztorációt sem, ezért Mária Terézia Ludwigsdorff apát 1742-ben bekövetkezett halála után vizsgálatot rendelt el a zalavári apátság ügyében.⁶³¹ Padányi Bíró Mártonnak kapóra jött a királyi elégedetlenség és ezt beszámolóival még növelte is. 1746-os egyházlátogatása során október 15-én ért Zalavárra. Kartöry József

⁶²⁸ HORNIG 232., 258., PRT XI. 95-102., PEHM 165.

⁶²⁹ PRT VII. 230-240. TURBULY ÉVA: *A zalavári apátság 1783-as jövedelemkimutatása.* 52-53. In: *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból* 1980-1981. Szerk. DEGRÉ ALAJOS. Zalai Gyűjtemény 16. Zalaegerszeg 1981. 51-62.

⁶³⁰ PRT VII. 240-243.

⁶³¹ PRT VII. 243-244.

apátsági tiszttartó nem törődve a Helytartótanács rendelkezésével, az iskolamesterrel elrejtette a templomkulcsot és a püspök akarata ellenére nem engedte meg, hogy harangzúgással összehívják a népet. A püspök a temetőben volt kénytelen várakozni, ahová hamarosan az apátság kiváltságait hangoztató provizor is megérkezett és próbálta hazaküldeni a lassan összeseregülő helyieket. A püspök ennek ellenére meghúzatta a harangokat, a harangzúgásra összegyűlt nép pedig kinyitotta a templomot. A püspök az oltár előtt ülve beszédet intézett hozzájuk, imádkozott a meghalt hívekért, majd elkezdte a vizitációt. A vizsgálat folyamán az esküdtek bevallották, hogy az apátiban lakó Szőlősy nevű domonkos hanyagul látja el feladatát, alig minden 3., 4. vasárnap miséz, akkor is nekik kell őt elhozniuk kocsival. Ritkán tart szentbeszédet, hitoktatást pedig egyáltalán nem. A betegeket csak ilyen alkalmakkor látogatja, de keveset imádkozik velük.⁶³² A tiszttartó akadékoskodása és a felmért állapotok miatt decemberben többször is megjelent az apátság zalai birtokain Sárkány Gábor zalaegerszegi esperes plébános. Kartöry Csácon akadályozta az esperes vizitációját és annak ellenére sem engedte be a templomba, hogy – mivel Csács közel fekszik Egerszeghez – Csácon évekig Sárkány szolgáltatta ki a szentségeket. Az esperes jelentésében tudni véli, hogy itteni lelkipásztorkodása is a tiszttartó miatt szűnt meg.⁶³³

A vármegye szintén 1746 decemberében tett jelentést a helytartótanácsnak, ez a vizsgálat is a fent mondottakat támasztja alá. Hogy teljes legyen a kép, a göttweigiak is beterjeszthették álláspontjukat. Ebben elismerték, hogy mulasztás történt az apátsági plébániák pasztorálásának terén, de ennek oka szerintük, hogy a veszprémi püspök plébániáik felett teljes joghatóságot követelt, de mivel ennek gyakorlatában akadályozták, a püspök megtiltotta saját papjainak, hogy az apátság plébániáin működjenek. Zalavár szerintük csak az esztergomi érsek joghatósága alá tartozik, az ezt tanúsító okleveleket fel is mutatták Bíró Márton küldöttjének.⁶³⁴

A beérkezett jelentések után 1747 augusztusában elmarasztalták a göttweigi apátságot, amely nem állította vissza a konventet, elhanyagolta a lelkipásztorkodást és a zalai jövedelmeket saját építkezéseire fordította. A javaslat szerint zár alá kell venni az apátságot, gazdaságilag rendezni kell a birtokokat, majd önálló apát alatt új konventet kell felállítani.⁶³⁵ Az osztrák monostor káptalanja 1749-ben ült össze. Véleményük szerint a zalai birtokok jövedelme nem elég önálló apát és konvent fenntartásához, ezért kérték Mária Teréziát, hogy ne válasszák el Göttweigtlől Zalavárt. Ezen túl kimondta a káptalan, hogy minden erejéből elő

⁶³² ÖRDÖG III. 82-83., PRT VII. 246., PEHM 166.

⁶³³ PRT VII. 245-246., PEHM 166.

⁶³⁴ PRT VII. 246-249.

⁶³⁵ PRT VII. 249-250.

fogja mozdítani az apátsági birtokok lekipásztorkodását. A német plébániákat⁶³⁶ kezdetben osztrák rendtagok fogják ellátni, a magyar hívek miatt pedig magyar szerzeteseket is fel fognak venni.⁶³⁷ Megígérték azt is, hogy az apátság jövedelmeiből felújítják a templomokat, a szerzetesek számára plébániaépületeket, a konvent számára pedig nagyobb monostort építenek. Ha felépül a monostor, maguk fognak apátot felterjeszteni, de kéri, hogy az új apát Göttweigtől függjön.⁶³⁸ Mária Terézia bizalmat szavazott a göttweigieknek, Piazol Odilót pedig kinevezte zalavári apátnak is. Padányi Zala vármegye 1750. január 8-i közgyűlésén, sőt még egy évvel később is tiltakozott ez ellen, a vármegye azonban mégis kihirdette a kinevezést, de szigorúan meghagyta a pasztoráció felélesztését és az apátsági jövedelmek zalai felhasználását.⁶³⁹

A veszprémi püspök nem hagyta ennyiben a dolgot. 1756-ban kieszközölte, hogy a király a helytartótanács útján őt bízza meg az apátság revíziójával. Lenth István általános helynökét küldte Hertelendy Gábor vármegyei jegyző, a megye küldöttje mellé. Februári vizsgálatuk már valamivel kedvezőbb képet fest az apátságról és plébániáiról. Zalaapátiban két osztrák és egy magyar bencést, Vinkovics Adorjánt, valamint egy búcsúszentlászlói ferencset találtak. Csácson szintén élt egy osztrák bencés, aki a gazdasági ügyek intézése mellett a nagyobb részt német lakosságot pasztorálta. Zalaapátiban épült már az új apátsági épület, felújították a templomot, a tanító számára pedig új házat építettek. A lekipásztorkodást rendben találták. Zalavárra is Vinkovics és a ferences járt át misézni, de a templom rossz állapotban volt, plébániaépület nem lévén az aktuális páter a gazdatisztnél szállt meg. Esztergályban és a népes magyar faluban, Nagyradán is romos templomot találtak, nem volt plébániaépület, sem uradalmi, sem tanítói lak. Nagyrada negyed órára feküdt Szabartól, de a szerzetesek nem engedték Szabarhoz csatolni filiaként, mert féltették kiváltságait. Az itt miséző bencéseket a szabari és merenyei plébános segítette ki. Csácson a templomban nem fért el a nép. Nem volt plébániaépület, a bencés adminisztrátor a kényelmes urasági házában lakott. Mindezt Padányi jelentéséből tudjuk, aki újra kikelt az exemptio ellen és kérte a helytartótanácsot, hogy neki rendeljék alá az apátságot.⁶⁴⁰

Odiló apát Csáky Miklós esztergomi érseknél próbált jogorvoslatot kérni, aki csak részben adott neki igazat és többek között természetesnek nevezte a püspök fellépését a

⁶³⁶ Magyar falvak: Zalavár, Nagyrada. Nagyobb részben magyar falu: Zalaapáti. Nagyobb részben német falu: Csács. Német falvak: Esztergály, Kisrada, Báránd. PRT VII. 252., 366-367. TURBULY 53.

⁶³⁷ Ezt valóban be is tartották, hiszen az első magyar rendtag, Vinkovics Adorján 1751-es fogadalma után rendszeresen vettek fel magyarokat az osztrák szerzetesek. PRT VII. 252., 428-429.

⁶³⁸ PRT VII. 251-252.

⁶³⁹ PRT VII. 252-253., PEHM 167.

⁶⁴⁰ VÉFL Prot. Ep. XV. 189-194., 227., PRT 253-254., PEHM 168.

lelkipásztorkodás elhanyagolása miatt.⁶⁴¹ A felek 1758. január 20-án végül pontot tettek a több éves huzavona végére. A Sümegen kötött egyezség szerint a püspök joghatósága és a göttweigi, illetve zalavári apát jogai megmaradnak. A püspöki jogokat (templomszentelés, bérmlás) a zalavári apátság plébániáján ezután is a veszprémi püspök gyakorolja. Mivel az apát a kegyúr, magyarul tudó szerzetespapokat helyezhet plébániáira. Az új plébánost viszont a püspöknek kell megerősítenie, ekkor a püspök megbizonyosodhat felőle, hogy az illető tud-e magyarul. Ha ez nem teljesülne, a püspök világi papot küldhet. A papoknak a megyéspüspök szokta adni a gyóntatási engedélyt. Akiket az apát alkalmaz a plébánián, azokat a püspök erre felhatalmazottnak tekinti, de az apát tartozik név szerint bejelenteni lelkipásztorait. Az új plébánosok a gyóntatási engedély megerősítését a püspöktől kérik. A göttweigiek joga a szerzetespapok vizsgálata, a püspök nem vizsgálhatja őket és a megerősítést köteles díj nélkül megküldeni. A szent olajokat, körleveleket, püspöki rendeleteket az apát az apátság és plébániái számára a püspöktől kapja, de a szerzetesek erkölce fölött az apát öröklik. Házassági ügyekbe nem avatkozhatnak a szerzetesek, azokat az egyházmegyei hatóság elé kell terjeszteniük. Az egyezség szerint Zalaváron külön lelkipásztori hivatalt kell felállítaniuk, de a plébánosnak tisztességes lakást kell biztosítani. Hogy több jövedelme legyen, Hídvég és Égenföldre filiákat a zalavári plébániához csatolják.⁶⁴² A zalavári és zalaapáti szerzetes plébánosnak mindenképpen tudnia kell magyarul. Csácon viszont a további intézkedésig a zalaegerszegi plébános gondozza a híveket, az apátság 50 forintot fizet neki ezért. Az apátság az egyezménnyel elveszítette exemptióját, de végre tisztázódtak a lelkipásztorkodás jogi keretei.⁶⁴³

A jogi harcok közben építkeztek is a szerzetesek. 1753-ban kezdték el az új apátság építését, de már nem a középkori helyén, a mocsaras Zalaváron, hanem Zalaapátiban. Erre azért is szükség volt, mert az 1751. VIII. tc. visszaállította a hiteleshelyet. E szerint az apátnak legalább öt, a magyar nyelvben jártas szerzetest és egy jegyzőt kellett tartania. Ez szükségessé tette a szerzetesek számának növelését, de jövedelmet és újabb társadalmi feladatot is jelentett az apátság számára. Mivel az 1750-es években négy bencés tartozott az apátsághoz, de közülük csak egy tudott magyarul, Zala vármegye 1757. február 13-án azzal a kéréssel fordult Sajghó Benedek pannonhalmi főapáthoz, hogy küldjön két magyar szerzetest Zalába. A főapát Bánics Domokost és Ágh Amandot küldte Zalaapátiba. Noha nem volt meg az öt magyarul

---

⁶⁴¹ PRT VII. 254., PEHM 168.

⁶⁴² Végül a két falut nem csatolták ide. PRT VII. 395.

⁶⁴³ PRT VII. 255-257., PEHM 168. Az egyezmény egyébként nem szól Radáról és Esztergályról.

tudó rendtag, még ebben az évben elkezdhette működését a megújított pecséttel rendelkező hiteleshely.⁶⁴⁴

Odilo apát 1768-as halála után a bécsi kormányzat akaratának megfelelően szétválasztották a göttweigi és a zalavári apáti címet. Az új zalavári apát Schaukögl Orbán, majd 1774-től Janke Domonkos lett.⁶⁴⁵ Ettől az időtől kezdve kezdett igazán fejlődni a szerzetesélet, hiszen az önálló konvent megerősödött, hiteleshelyet is működtetett, a lelkipásztorkodást pedig odafigyeléssel végezte. A tihanyi és a zalavári példa is azt mutatja, hogy az újjáélesztő osztrák apátságok nem sokat törődtek új javadalmukon a szerzetesélet feltámasztásával és a lelkipásztorkodással. Az altenburgi apát hamar belátta, hogy a nagy távolság miatt inkább csak nyűg Tihany birtoklása. A Pannonthalmáról érkező szerzetesek a század közepén már meg tudták oldani híveik lelki gondozását. Zalavárról nem mondott le a göttweigi apát, így itt nehezebben indult be mindez, csupán a király és a területileg illetékes püspök jogi lépéseinek hatására, az 1760-as évektől kezdve rendeződött a lelkipásztorkodás kérdése.

VI. 4. Ciszterciek

A ciszterciek a bencésekhez és a premonstreiekhez hasonlóan a monasztikus rendek hanyatlása és a kommandarendszer következtében a késő középkorban egymás után vesztették el monostoraikat. A rend a középkori apátságok közül a 17. század második felében és a 18. században csupán négynek a birtokjogát tudta visszaszerezni. Zirci, Pilis, Pásztó és Szentgotthárd apátságai közül az első kettő található egyházmegyénk területén, de csupán Zircen tudott újraindulni a szabályos szerzetesi élet.⁶⁴⁶

A török hódoltság idejében a zirci apáti címet győri és pozsonyi kanonokok, az apátság birtokait pedig világi urak birtokolták. Az előbbieket és az utóbbiakat az apátsági javakért folyamatos küzdelemben álltak egymással, mígnem 1659-ben Lilienfeld apátja, Matheus Kolweiss szerezte meg az apátságot, aki I. Lipót hozzájárulásával a következő évben magyar származású szerzetesét, Újfalusy Mártont nevezte ki zirci apáttá. Az egyelőre Pápán lakó apát az egykori javakat birtokperekkel próbálta visszaszerezni. Ebbéli ténykedése közepette 1678-ban, amikor Pápáról badacsonyi szőlői felé tartott, Gyulakeszi mellett portyázó törökök ölték

⁶⁴⁴ PRT VII. 257-262. TURBULY 52. A levéltár 1758-ban kerül vissza a vaskvári káptalantól Zalavárra.

⁶⁴⁵ PRT VII. 270-275.

⁶⁴⁶ HERVAY FERENC LEVENTE: *A ciszterci rend története Magyarországon*. 481. In: LÉKAI LAJOS O. Cist.: A ciszterciek. Eszmény és valóság. Budapest 1991. 470-492.

meg. A birtokvisszaszerzés perköltségei és a felszabadító háborúk áldatlan viszonyai arra késztették Sigismund Braun lilienfeldi apátot, hogy egy népes és anyagilag erősebb apátságot találjon, amely megfizeti a Zirc birtokaiba fektetett költségeket és átvállalja a szerzetesközösség újraélesztésének feladatát. Így kerültek 1699-ben a sziléziai Heinrichau apátjának, Heinrich Kalertnek birtokába az apátság jogai és legnagyobb részt lakatlan birtokai. Az uralkodó 1700-ban nevezte ki az új előljárót és ettől kezdve 1814-ig a heinrichau apátok voltak Zirc apátjai is egyben.⁶⁴⁷

A sziléziai szerzetesek is jó ideig Pápán laktak. Zircre csak 1726-ban költöztek át, ahol 1733-ig Athanasius Witwer tirolai származású kármelita tervei alapján felépítették új monostorukat, majd az 1200 körül épült templom köveinek segítségével új templomukat, amit 1752-ben Padányi Bíró Márton szentelt fel.⁶⁴⁸ A konvent létszáma 1750-re elérte a 12 főt. Ekkor az apát az addigi előljárót, Peter Schneidert nevezte ki perjelnek, aki az építkezéseket tovább folytatta.⁶⁴⁹

Az apátság felépítéséhez és működéséhez szükség volt a birtokok jövedelmére, de ezek munkás kéz nélkül nem jövedelmeztek. Az apátsági birtokok Wabrig atya 1699 októberében apátjának írt beszámolója szerint siralmas állapotban voltak és ekkor csak Olaszfalut, Sólyt és Polányt lakták, Berénybe pedig nem sokkal korábban költözött négy család. Zirc, Tevel, Koppány település, a mezőségi birtokok, a sólyi major és malom, a beréndi malom és a zirci, olaszfalusi, beréndi, polányi, teveli, koppányi és előszállási templomok romokban heverték.⁶⁵⁰ A terepfelmérés után a Magyarországra érkező két szerzetes telepéseket is hoztak magukkal, de a telepítések még évtizedekig eltartottak. A birtokok benépesítésének lendülete csak a Rákóczi-szabadságharc idején lassult le. Zircen a szabadságharc utáni évtizedben telepedtek meg a különféle német területekről érkező telepések. Ezek lelkipásztori ellátása természetesen a ciszterci atyákra hárult. A zirci plébániát 1816-ig a mindenkori zirci előljáró vezette, az apátság kápolnája, majd az újonnan

⁶⁴⁷ HORVÁTH KONSTANTIN: *Zirci története*. Zirci Könyvek I. Veszprém 1930. 113-124., AGGHÁZY MÁRIA: *A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 6. Veszprém 1937., ALPAR LUCIÁN: *A zirci apátság függetlenítésének kérdése*. Budapest 1942. 10-20., GRÜGER, HEINRICH: *Quellen zur Geschichte von Zirc aus dem ehemaligen Stiftsarchiv von Heinrichau (I)* 105-108. *Analecta Cisterciensia* 38. (1982) 100-128., MUSSBACHER, NORBERT: *Die Bemühungen Lilienfelds um die Wiedererrichtung der Abtei Zirc 1659-1699*. *Analecta Cisterciensia* 38. (1982) 22-42., GRÜGER, HEINRICH: *Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc (1701-1752)* 44-55. *Analecta Cisterciensia* 38. (1982) 43-75., HERVAY: *A ciszterci rend története...* 482-483.

⁶⁴⁸ VeML. XII.2.a, C 383., GRÜGER, HEINRICH: *Quellen zur Geschichte von Zirc aus dem ehemaligen Stiftsarchiv von Heinrichau (I)* i.m. 120.

⁶⁴⁹ HORVÁTH KONSTANTIN 126-146., AGGHÁZY 16-24., ALPÁR 20., 24., HERVAY FERENC L.: *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Roma 1984. 220-221. HERVAY: *A ciszterci rend története...* i.m. 484., GRÜGER, HEINRICH: *Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc* i.m. 58-66.

⁶⁵⁰ GRÜGER, HEINRICH: *Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc* i.m. 55-58. Maga P. Wabrig beszámolója: 67-70.

épült apátsági templom pedig a plébániatemplom funkcióját is ellátta.⁶⁵¹ Az anyakönyv vezetését 1720-ban kezdték meg, bejegyzései pedig azt mutatják, hogy Zirc évtizedekig a környék pasztorációs központjának számított.⁶⁵² A telepítések, építkezések előrehaladtával és a szerzetesi létszám növekedésével azonban hamarosan az apátság más feléledt birtokára is eljutottak a szerzetesek.

Zirc mellett az egyik első falu, amelybe telepéseket küldtek, a győri egyházmegyéhez tartozó Nagytevel volt. Ez közel feküdt Pápához, az első két évtizedben Pápán lakó szerzetesek könnyen elláthatták az 1698-as vizitáció szerint még nagyrészt protestáns falu sziléziai és krajnai telepésekkel megnövelt katolikus lakosságát. 1720-ban felépítették a későbbi urasági házat, amelynek kis kápolnájában miséztek 1726-ig. Ekkor ugyanis romjaiból újjáépítették és Szentháromság tiszteletére felszentelték a templomot. A ciszterciek Zircre költözése miatt és mert a Bakony nyugati felén található birtokok központja Tevel volt, plébánosa mellett gyakran találunk kiségitőket is.⁶⁵³ A kezdeti pápai rezidencia közelsége magyarázza, hogy Bakonykoppány szintén viszonylag korán benépesült, méghozzá Sziléziából és Mainz környékéről. Az első önálló koppányi plébánost 1787-ben nevezték ki, addig a teveli plébános járt át a koppányi hívekhez. Míse itt csak a három főünnepen volt, vasár- és ünnepnapokon az iskolamester vezetésével imádkoztak és vesperást imádkoztak a hívek. Az apátság egy házat bérelt a fáluban, az ebben kialakított oratoriumban miséztek és imádkoztak. Ebben az épületben lakott az iskolamester és egy szobát is berendeztek a teveli cisztercinek arra az esetre, ha átjöttek Bakonykoppányba. A koppányi hívek az apátság segítségével már 1730 körül felépítették a Szent Borbála tiszteletére szentelt templomukat. A templom elkészültével már minden harmadik vasárnap misézett itt a teveli plébános. A koppányiak évente 12 forintot és 12 mérő zabot fizettek az itt szolgálatot teljesítő szerzetesnek.⁶⁵⁴

Berénd szintén a Bakony nyugati előterében fekszik. A 18. század elején teljesen protestánsok lakták, akik a szomszédos tósokiakkal közösen tartottak rektort. A ciszterciek

⁶⁵¹ HORVÁTH KONSTANTIN 133., HERVAY: A ciszterci rend története... 484. A zirci templom pápától XIII. Benedek és XIII. Kelemen pápától kapott búcsúkiáltásai: VeML XII.2.a, C 186., 485., 507.

⁶⁵² Bakonyháza, Porva, Esztergár, Oszlop, Tés, Ravazd, Eplény, Lócut, Vejim, Csetény, Dudar és Borzavár lakóinak neveivel is találkozhatunk az anyakönyvekben. LŐVÁRDY 403.

⁶⁵³ LŐVÁRDY 385-387., HORVÁTH KONSTANTIN 147., 149., 153., AGGHÁZY 29. TOMISA ILONA: *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek, 16-17. század*. i.m. 135. Az egyházlátogatás után egy évvel itt járt P. Wabrizig elhagyott településnek (pagus desertus) nevezte. GRÜGER, HEINRICH: *Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc* i.m. 69. A templomot néhány évtized alatt kinőtte a település, ezért 1749-ben kibővítették, majd 1770-1775 között új templomot építettek. VeML XII.2.a, C 757. LŐVÁRDY 386., AGGHÁZY 30.

⁶⁵⁴ Bakonykoppány 1777-ig szintén a győri egyházmegyéhez tartozott. LŐVÁRDY 389., HORVÁTH KONSTANTIN 149., AGGHÁZY 31. A templom építésében az apátság két ízben is 50 forinttal segítette a koppányiakat. VeML XII.2.a, C 195., 199. A 18. század végére a koppányiak számára is kicsinek bizonyul már a templom. Az új, nagyobb templom 1785-re készült el. AGGHÁZY 32.

azonban ide is katolikus német telepeseket hívtak, sőt 1736-ban a régi katolikus templom köveiből Szent Rókus tiszteletére kápolnát építettek. Ezután a beréndi hívek pasztorációja többnyire a teveli ciszterciek feladata volt, akik vásár- és ünnepnapokon miséztek és hitoktatást is tartottak. A megfogyatkozott reformátusok 1756-ban eladták iskolájukat és rektorházukat a szerzeteseknek, akik a lelkipásztorokdás szolgálatába helyezték azt, majd templomot is építettek ide, amelyet 1758-ban fejeztek be. A teveli plébánost hamarosan a polányi váltotta fel, akinek a közeli Polányból egyszerűbb volt ide átjárnia.⁶⁵⁵

Berénd pasztorációját természetesen csak a polányi plébánia 1761-es megszervezése után lehetett a közeli faluból megoldani. Polány a 17. század végén még református falu volt, de evangélikus lelkipásztor látta el. A katolikus templom romokban hevert és a más falvakhoz hasonlóan telepítések nyomán kezdett növekedni a katolikusok száma, ami feszültségeket szült a katolikus földesúr és a református közösség között.⁶⁵⁶ Az 1747-es vizitáció szerint Polányban még kevés volt a katolikus, ezért nem gyakorolhatták helyben vallásukat. A hívek Devecserbe jártak át misére, majd a városlódi plébános látta el őket.⁶⁵⁷ 1751-től a katolikusok az urasági házban berendezett kápolnába jártak misére. 6 évvel később a reformátusok templomát vihar rongálta meg. A gyülekezet követelte, hogy a földesúr építtesse újjá templomukat. 1761-ben az elé került perben a helytartótanács kimondta, hogy a katolikus földesúr nem köteles a református imaházat felépíteni, a katolikus lakosság gyarapodására való tekintettel pedig katolikus templom építésére, plébános és tanító küldésére utasította a rendet.⁶⁵⁸ A helytartótanács március 31-én Bíró Márton püspököt is felszólította, hogy segítse elő a polányi katolikus templom mielőbbi megépülését, amelyet a cisztercieknek, mint földesuraknak kell megépíteniük és plébánossal ellátniuk.⁶⁵⁹ A püspök ennek ellenére egyházmegyei papot akart Polányba küldeni. Schneider Péter zirci perjel azonban a rend kiváltságaira hivatkozva szeptember 18-án Martinus Faust rendtársát iktatta be plébánosnak.⁶⁶⁰ Erről a perjel tudatta a püspököt is, sőt a templom építéséről is beszámolhatott Bíró Mártonnak.⁶⁶¹ Ilyen helyzetben a református prédikátor Tapolcafőre költözött, lakásából a templomépítés idejére imaházat létesítettek. Hamarosan elkészült a templom és a

⁶⁵⁵ LÖVÁRDY 392., 395., 400. HORVÁTH KONSTANTIN 149., 151. A beréndi templom helyreállítására vonatkozó 1750. január 8-ra keltezett szerződés: VeML XII.2.a, C 344.

⁶⁵⁶ A falu 1698-as vizitációja: TOMISA ILONA: *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek, 16-17. század. i.m.* 131. P. Wabrigz szerint (1699) református lelkésze van a falunak. GRÜGER, HEINRICH: *Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc* i.m. 69. – LÖVÁRDY 396., 399., AGGHÁZY 26.

⁶⁵⁷ VÉFL Visitatione Canonica Districtus Cathedralis Weszprimiensis 1747. 208-209.

⁶⁵⁸ LÖVÁRDY 399., AGGHÁZY 26. A helytartótanács leirata: VeML XII.2.a, C 485.

⁶⁵⁹ VeML XII.2.a, C 493.b.

⁶⁶⁰ LÖVÁRDY 399.

⁶⁶¹ VeML XII.2.a, C 493.g.

plébániaépület is, melyben konyha, két szoba volt és gazdasági épületek csatlakoztak hozzá. Az iskola katolikus kézbe került.⁶⁶²

A Zirc környéki bakonyi falvak benépesítése és ezeken a helyeken a vallási élet megindítása csak a zirci telepítések és a monostor megépítése után haladhatott nagyobb ütemben, valamivel később, mint az imént tárgyalt, Bakonytól nyugatra lévő településeken. A Zircről délre fekvő Olaszfalut Sziléziából, Vesztfáliából és Passau vidékéről származó telepesekkel népesítették be. A falunak 1745 körül már kápolnája volt, majd 1762-ben templomépítkezésbe kezdtek. Június 21-én XIII. Kelemen pápa a templomtitulusnak megfelelően teljes búcsút engedett azoknak, akik a templomot Szentháromság ünnepén meglátogatják.⁶⁶³ A templomot végül 1764-ben szentelték fel, amelyben a zirci konvent egyik ide kijáró „missionarius” szerzetese mondta a misét.⁶⁶⁴ Időlegesen szintén ciszterci misszionáriusok végezték a lelkipásztorkodást Lókúton, Porván, Borzaváron, Nagyesztergáron és Bakonyánán.⁶⁶⁵ Korszakunkban ezeken a településeken nem volt szükség plébániák szervezésével állandó ciszterci jelenlétet teremteni, ugyanis e falvak közel feküdtek a monostorhoz és innen könnyen elláthatták az ott élő szerzetesek.

Ennél nehezebb feladatot jelentett a Fejér megyei birtokok lelkipásztori ellátása. Az apátság bakonyi falvaiból, továbbá az apátság lelki irányítása alatt álló Nánáról és Porváról népesítették be Előszállást, Karácsonyszállást, Újmajort és Venyimet. A falvak telepítésével párhuzamosan mindenhol felépítették majorjukat is.⁶⁶⁶ Előszállásra kezdetben a dunaföldvári ferencesek jártak. Az 1725-1732 között létesített kápolnában, majd az 1750-ben Szent Anna tiszteletére épített kápolnában miséztek. A zirci apátság ezt a munkát 1766-ig a dunaföldvári kolostor anyagi támogatásával viszonozta, majd önálló plébániát szervezett, melyet az itt lakó ciszterci plébános látott el. A másik három ciszterci birtok az előszállási plébániához tartozott.⁶⁶⁷

A ciszterciek által ellátott plébániák tehát három régióban (?) feküdtek. A zirci apátságban lakó szerzetesek látták el az apátság bakonyi falvait és a szomszédos földesurak kérésére több más települést is. A Bakony nyugati lábánál Tevel és Polány plébániáján dolgozott szerzetes plébános, az előszállási plébánia lakója pedig a mezőföldi birtokokat

---

⁶⁶² LŐVÁRDY 399., HORVÁTH KONSTANTIN 152., AGGHÁZY 27-28.

⁶⁶³ VeML XII.2.a, C 506.

⁶⁶⁴ LŐVÁRDY 400-401., AGGHÁZY 28-29. A misszionárius munkáját iskolamester segítette. Olaszfaluhoz tartozott a közeli Eplény is. LŐVÁRDY 401.

⁶⁶⁵ Lővárdy 407-417., Aggházy 11., 34., HERVAY: *A ciszterci rend története...* i.m. 484-485.

⁶⁶⁶ AGGHÁZY 12., HERVAY: *A ciszterci rend története...* i.m. 484-485.

⁶⁶⁷ LŐVÁRDY 418., HORVÁTH KONSTANTIN 151., 153., AGGHÁZY 31. 1776-1779 között plébániatemplomot is építettek. A korábbi templom harangját 1729-ben a bécstújhelyi püspök szentelte fel. VeML XII.2.a, C 187. A Szent Anna kápolna pedig 1757-ben pápai búcsúkiváltságot kapott. Uott. C 434.

pasztorálta. A szerzetesek dispoziói szerint a zirci előjáró volt a zirci plébános, munkáját vasárnapi és ünnepi szónokok, hitoktató, szentségek kiszolgáltatója és a Szentháromság Társulat vezetője segítették. Az utóbbi szerzetesek általában valamelyik szomszédos falu plébánosai is voltak, akik mellett káplánok is működtek. A teveli plébános látta el Bakonykoppányt, munkáját káplán segítette. A stóla kétharmadáról a plébános, harmadáról a káplán rendelkezett. A polányi plébános szolgált Berenden is, ahol 1774-ben önálló plébániát szerveztek.⁶⁶⁸

Természetesen a ciszterciek lelkipásztori szolgálata is súrlódásokat idézett elő a veszprémi püspökökkel. 1731. augusztus 3-án Potyondi László vikárius felhatalmazta a zirci atyákat, hogy lelkészi teendőket végezzenek. Elismerte, hogy a rend exempt, ezért plébániáikon szabadon szolgáltatathatják ki a szentségeket.⁶⁶⁹ Nem sokkal később, 1734-ben a győri egyházmegye vikáriusa is hasonló jogokat ismert el, amikor vizitációt végezvén nem látogatta meg a teveli plébániát, sőt megerősítette a ciszterci rend pápától nyert kiváltságait.⁶⁷⁰ A helynökök magatartását valószínűleg az magyarázza, hogy a paphiány miatt ekkor még rászorultak a szerzetesi lelkipásztorkodásra. Padányi Bíró Márton már határozottabban nyúlt a kérdéshez. 1747-ben vizitátorokat küldött Zircre, de a szerzetesek csak vendégekként fogadták őket. A látogatást végzők hangsúlyozottan csupán a falut akarták vizitálni, de a szerzetesek ez ellen is tiltakoztak mondván, hogy nem csak a monostor és a szerzetesek, hanem javaik is ki vannak véve a püspöki joghatóság alól.⁶⁷¹

1760. március 31-én a nagyvenyimi hívek szerződést kötöttek Komjáty Mártonnal, a dunapentelei plébánossal a venyimiek által fizetett párbér és stóla nagyságáról. A kontraktust egyházlátogatás alkalmával kötötték Leüttner József ráckevei esperes és adonyi plébános előtt.⁶⁷² Nyilván a perjel tiltakozására az esperesnek bizonyítania kellett, hogy a szerződés nem sérti a zirci apátság jogait. Leüttner kifejtette, hogy a dunaföldvári ferencesek is szoktak itt keresztelni, ennek ellenére a falu mindig a veszprémi egyházmegyéhez tartozott. A ferencesek mellett részint a perkátai, részint az adonyi plébános adminisztrálta, de miután megszervezték a pentelei plébániát, az filiaként Penteléhez került. A plébános investitúrájában is szerepelt a filia.⁶⁷³ A feszültség az előszállási ciszterci plébánia 1766-os megszervezése körül újra kitapinthatóvá vált. Konstantin Haschke heinrichau-i zirci apát július 7-én tiltakozott az ellen, hogy június 4-én Koller Ignác veszprémi püspök az előszállási

---

⁶⁶⁸ HORVÁTH KONSTANTIN 167-169.

⁶⁶⁹ VeML XII.2.a, C 196.

⁶⁷⁰ LŐVÁRDY 386.

⁶⁷¹ PEHM 164.

⁶⁷² VeML XII.2.a, C 479.

⁶⁷³ VeML XII.2.a, C 480.

plébániát hivatalosan meglátogatta. Az apát szerint az apátság, valamint annak javai és plébániái exemptek, azokat csak az apát vizitálhatja.⁶⁷⁴ Erre válaszul a veszprémi püspök megtiltotta az előszállási ciszterci kormányzónak, hogy a pentelei plébániához tartozó Nagyvenyimen plébánosi teendőket lásson el, mivel az apátság földesúri jogai ellenére itt mindig is az egyházmegye adta a plébánost.⁶⁷⁵

A következő év áprilisában a püspök már a király előtt emelt panaszt Zirc ellen. E szerint a szerzetesek kivonják magukat és népeiket a püspöki hatalom alól, és a pentelei plébánost is megakadályozzák abban, hogy Venyimben hivatását gyakorolhassa. A püspök szerint a török idők alatt és a 18. század elején a szerzetesek segítségére szükség volt, de ez nem magyarázza a perjel azon lépését, miszerint két adminisztrátort küldött Előszállásra, akik a birtokigazgatás mellett plébánosi teendőket is végeznek, de olyan helyen is, ahol erre nincs joguk. A tőlük két óra távolságban lévő Venyim lelki gondozását megtiltották a filiájától fél órára lévő pentelei plébánosnak. A püspök joghatóságot firtató kérdésére csak általánosságokban válaszolt a zirci perjel. A híveknek megtiltották, hogy a plébánoshoz forduljanak, aki például vízkeresztkor beengedi a házszentelésre érkező plébánost, ötven botütést fog kapni.⁶⁷⁶ A nézeteltérést végül a püspök és az apát közötti 1767. május 23-i szerződés rendezte. Ebben meghatározták, hogy a rend birtokai közül melyeket látnak el szerzetesek, melyeket világi papok. A szerzetesi plébániák betöltéséről az apát szabadon rendelkezhet, de a szerzetest a püspök vagy vikáriusa előtt be kell mutatnia. A rend plébániáit csak a püspök vagy helynöke vizitálhatja (tehát az esperes nem), de csak a plébános lelkipásztori munkája tekintetében. A vizitációról előre értesíteni kell az apátot vagy a perjelt, hogy az képviselőt küldhessen a látogatás idejére. Ha a szerzetes munkája javítani való, azt a vizitátor jelteni fogja a zirci előljárónak, neki kell orvosolnia a problémát. Az esperes a szerzetes plébánosokat is meg fogja hívni a kerület koronáira.⁶⁷⁷

A plébános és a hívek *communitas*-a közösen állapodott meg a lelkipásztor járandóságában. A nagyvenyimi hívek a dunapentelei plébánossal kötött kontraktusa mellett tudunk a polányi és beréndi stóla ügyében 1761-ben kötött szerződésről is. A tósoki stóladíjakat pedig az itt birtokos tihanyi apát határozata alapján állapították meg.⁶⁷⁸ A járadékok és az egyes falvak jövedelmének 1769-es összesítése azt mutatja, hogy a párbér és a stóladíjak nagyjából egységesek voltak. A rend plébániáin központilag egységesíteni tudta

---

⁶⁷⁴ VeML XII.2.a, C 626.

⁶⁷⁵ VeML XII.2.a, C 637.

⁶⁷⁶ VeML XII.2.a, C 654.

⁶⁷⁷ VeML XII.2.a, C 660., 843.

⁶⁷⁸ A kontraktus 1761-ben kötött. VeML XII.2.a, C 698.

ezeket a járandóságokat és ismerte az általa betelepített falvak lakosságának anyagi helyzetét. A hívek a plébánosnak különböző munkakötelezettségekkel és ajándékokkal is tartoztak.⁶⁷⁹

A zirci templomban minden vasár- és ünnepnap misét, prédikációt és hitoktatást hallgathattak a hívek, a temetőben lévő kápolnát pedig pénteken is látogathatták. A német lakosság miatt németül prédikáltak.⁶⁸⁰ A jobbára német anyanyelvű szerzeteseknek a sváb falvak miatt nem jelentett nehézséget a pasztoráció, bár a ciszterciekkel is konfliktusba keveredő Bíró püspök Rómába küldött jelentésében panaszkodott, hogy a szerzetesek lelkipásztorkodását a magyar nyelv ismeretének hiánya és a nagy távolságok hátráltatják.⁶⁸¹ A püspök valószínűleg elfogult volt a szerzetesekkel szemben. Az 1701-1725 között Pápán működő Gregor Regnard kiválóan beszélt magyarul, és bár az első negyven évben nem találkozunk magyar szerzetessel, magukat „fratres Hungari”-nak nevezték a ciszterciek. A *Historia Domus* 1746-os bejegyzése szerint „egy kivételével a zirci testvérek egész gyülekezetének tetszik Magyarországnak” és nagy a magyar szentek tisztelete a körükben. Az első magyar rendtagokat egyébként 1740-ben öltöztették be, mivel a zirciek már nehezteltek a heinrichaui apátra, aki addig nem tette meg ezt. 1775-ben a 19 szerzetes között már 6 magyart találunk, és ebben az évben perjellé nevezték ki a 1740-ben első magyarként cisztercinek álló Pap Károlyt.⁶⁸²

VI. 5. Premontreiek

Egyházmegyénk területén a kanonokrendnek a középkori alapítású Türijén volt monostora. A türijei prépostságban a 16. században szűnt meg a premontrei élet. Néhány évtizedig a veszprémi püspökök kezelték a javadalmat, majd a 17. században különböző, a királyi országrészen más javadalmakat is birtokló kommandátorok kezére került. Ha ők maguk nem is mindig tartózkodtak a Zala megyei településen, jövedelmeikre nagy gondot fordítottak, adminisztrátorok segítségével, perek és a helyi földesurakkal folytatott hosszú

⁶⁷⁹ VeML XII.2.a, C 479. Zirc, Olaszfalu, Porva, Nána, Esztergár és Előszállás stólaileitké: VeML XII.2.a, C 697. A polányi, beréndi és tósoki plébániák jövedelme és stóladíjai: VeML XII.2.a, C 698.

⁶⁸⁰ VeML XII.2.a, C 700.

⁶⁸¹ HORNIG 235.

⁶⁸² ALPÁR 20-21., 24., 25., 29. HERVAY: *A ciszterci rend...* i.m. 485-486. A lelkipásztorkodásban egyébként általában a magyarul és németül is jól tudó rendtagokat alkalmazták. ALPÁR 25. Schneider Péter perjel 1761. szeptemberében tudatta Bíró Mártonnal, hogy Polányba a magyarul és németül egyaránt jól beszélő Martin Fauß atyát rendelte plébánosnak. VeML XII.2.a, C 493.g. A 18. század végétől egyre nagyobb a feszültség a magyar és a német szerzetesek között. Erről, a Heinrichau és Zirc közötti viszony romlásáról és Zirc elszakadási törekveiről: ALPÁR i.m.

küzdelem árán igyekeztek megvédelmezni azokat. Ez a javadalom lehetővé tette azt, hogy a lelkipásztorkodásban az alsópapságot, ha csak szűk területen is, de pótolni tudta a türjei prépost, a prépostság ugyanis Türje plébániájaként is működött.⁶⁸³

Más újjáalakuló rendekhez hasonlóan a premontreiket is külföldi apátságok élesztették újjá. 1703-1741. között az alsó-ausztriai Pernegg apátja birtokolta Csornát és Türjét. Újjáéledő szerzetesi életről azonban jó ideig nem beszélhetünk, mivel szerzetesközösség helyett mindössze egy adminisztrátor, Pintár Adalbert költözött Türjére, aki a korábbi plébános, Fülessy Miklós házában kapott helyet. Az elpusztult monostort és prépostházat csak 1724-ben kezdték újjáépíteni. Pintár 1721-ben címében is megkapta a már korábban is általa igazgatott prépostságot. 1738-ban a hradischi apátság megvásárolta Türjét és egyesítette a csornai prépostsággal. Ettől kezdve természetesen csak adminisztrátor képviselte Türjén a csornai prépostot.⁶⁸⁴

A plébánosi teendőket is az adminisztrátor látta el. A prépostsággal 1718-ban joghatósági vitába, aztán majdnem tizedperbe keveredő Volkra Ottó János püspök rendelete szerint a türjei prépostnak Türje mellett a környék településeit, Dabroncot, Nyavaládot és Tekenyét is pasztorálnia kellett. Az idősödő Pintár Antalnak azonban hamarosan segítségre volt szüksége, ezért 1728-ban a dömölki adminisztrátortól kért egy bencés lelkipásztori kisegítőt. Ha bencés segítője nem is lett, 1733-tól egy gerasi premontrei, Joannes Riesenfelder érkezett a segítségére, aki három évig káplánként működött Türjén.⁶⁸⁵

A mezőváros lakosságának jelentős hányada németajkú volt, a prépostság közelében viszont magyar családok éltek. Ezért, amikor az egyébként nagyszombati származású, és ezért minden bizonnyal magyarul és németül is tudó Pintár meghalt, az új prépost, Walthum Lipót a veszprémi püspökhöz fordult, hogy a távozó osztrák káplán helyett magyarul tudó segítőt adjon. A püspök nevében Padányi Bíró Márton helynök válaszolt a megkeresésre és 1736 január 10-től kezdődően egy évre szóló felhatalmazást adott Krizmarich András zalabéri plébánosnak, hogy vásár- és ünnepnapokon a saját plébániáján kívül még egy szentmisét mondhasson Türjén is. A felhatalmazás valóban egy évre szólt, hiszen Walthum 1737. február 27-én a Helytartótanácshoz írt levelében már arról számolt be, hogy a zalabéri plébános megbízatása lejárt, a plébánosi teendőket jelenleg ő maga egyedül végzi. Az osztrák premontrei nem sokáig maradt magyar segítség nélkül, ugyanis novemberi adatunk már arról tudósít, hogy sümegi ferencesek segítettek neki a pasztorációban, akiket – a mezőváros

---

⁶⁸³ KOVÁCS IMRE: *A türjei Premontrei Prépostság története* i.m. 61-99.

⁶⁸⁴ Uott. 100-122.

⁶⁸⁵ Uott. 108-109., 112., 152.

lakosaival kötött kontraktus alapján – a prépost a megnevezett napokon saját kocsiján szállított Türijére, és ellátásukról is gondoskodott, a település ezért házaspáronként évente 2 napot, az özvegyasszonyok pedig 1 napot szolgáltak neki. 1738-ban a húsvéti gyóntatást ketten végezték. A ferences atya magyarul gyóntatott, a mezőváros és a falvak német lakossága pedig tömegesen kereste fel a környék egyetlen német gyóntatóját, Walthum Lipótot.⁶⁸⁶

Türijét 1741-től a Csornai prépostsággal egyesítették. A kezdeti tapasztalatokon okulva az egyébként Csornán tartózkodó prépost a lelkipásztori teendőik végzésére rendszerint két rendtagot küldött, egy magyar és egy német hitszónokot. A magyar hitszónok egyben Türije plébánosa is volt. Az 1760-as évek elején már három premontrei tartózkodott Türijén, sőt néhány évvel később, 1768-ban letette szerzetesi fogadalmát az egyébként türijei származású Tenkovich József Kristóf, aki a középkor óta az első nem idegenből érkezett premontrei a zalai mezővárosban.⁶⁸⁷ Türijét egyébként 1767-ben újra leválasztották Csornáról, így Hradisch fennhatósága alatt újra önálló lett, azaz felvehetett saját szerzetesnövendéket is. 1770-ben a préposton kívül 4 szerzetes élt Türijén és a következő években is többen tettek fogadalmat.⁶⁸⁸

A szerzetesi létszám gyarapodása ellenére időnként mégis rászorultak más egyháziak segítségére. A birtokok kormányzása, a napi misézés, a német és magyar prédikáció, a szentségek kiszolgáltatása és a kegyúrért, a Batthyány családért kötelezően mondott misék néha megoldatlan helyzet elé állították a premontrei atyákat. Legtöbbször a sümegi ferencesek segítettek ki őket, de az anyakönyvek szerint keresztelt itt pannonhalmi és dömölki bencés, pápai pálos, vasvári domonkos, óvári kapucinus, néha pedig a környék plébánosai szolgáltatták ki a keresztség szentségét.⁶⁸⁹

A század folyamán megújították templomukat és monostorukat. A templomot felszerelték, szobrokkal díszítették, oldalkápolnával bővítették. A templomban és a monostorban is dolgozott Dorffmaister István festőművész. 1725-ben a szent ünnepére készült el Nepomuki Szent János életmagságú kőszobra, amelyet természetesen a türijei tó keleti partján állítottak fel. A nyugati parton Páduai Szent Antal szobrát helyezték el.⁶⁹⁰

---

⁶⁸⁶ Uott. 118-119., 152., 153. A prépost és a település kontraktusa 1737. november 5-én kelt, amely a stóladíjszabást is tartalmazta. Uott. 153-154.

⁶⁸⁷ Uott. 131., 137.

⁶⁸⁸ Uott. 140., 142.

⁶⁸⁹ Uott. 109-110., 154., 156.

⁶⁹⁰ Uott. Passim.

VII. EGYHÁZI IRÁNYÍTÁS

VII.1. Püspök és vikáriusa

A veszprémi püspökök a török hódoltság idején az egyházmegye védettebb részébe, Sümegre költöztek, bár többségük nem tartózkodott az egyházmegyében. A veszprémi rezidenciában várkapitányok laktak egészen 1713-ig, amikor Volkra Ottó János királyi rendeletre visszakapta palotáját. A főpapok azonban továbbra is ritkán tartózkodtak székvárosukban és inkább Sümeget részesítették előnyben. Sümeg és környéke a 18. század elejére nagyrészt katolikussá vált, az egyházmegye irányítói nem szívesen tértek vissza a protestáns Veszprémbe. Volkra Ottó sokat tartózkodott győri házában, Acsády Ádám, bár egy szerény püspöki palotát építtetett Veszprémbe, ideje nagy részét Bécsben és Pozsonyban töltötte, élete végén pedig sokat tartózkodott Pápán. Az első püspök, aki igazán jelen volt egyházmegyéjében, Padányi Bíró Márton, de ő is Sümegi palotájában lakott. Amikor kérésére 1760-ban Koller Ignác utódlási joggal segédpüspöke lett, Városlődön rendezkedett be, de a püspöki székbe kerülve átköltözött Veszprémbe és ott Fellner Jakabbal felépítette a ma is álló püspöki palotát.

Volkra Ottó János csupán megindíthatta egyházmegyéje felemelkedését, az általa megkezdett lépések azonban megtorpantak, hiszen Esterházy Imre csupán két évig volt veszprémi püspök, Acsády pedig évekig nem tartózkodhatott egyházmegyéjében, mert püspöki kinevezésével majdnem egy időben királyi kancellár lett. Püspöksége kezdetén azzal védekezett lassú lépései miatt a Helytartótanács előtt, hogy még nem ismeri egyházmegyéjét és 1732-ben, amikor kancellári teendőitől megszabadulván visszatért egyházmegyéjébe, újból hasonlóképpen érvelt. Mivel hamarosan betegeskedni kezdett, püspökségének utolsó éveiben sem alkotott maradandót egyházmegyéjében. Annál jobb ötletnek tűnt, hogy távollétében vikáriust állított az egyházmegye élére, papjaihoz pedig püspökségének kezdetén körlevelet intézett. Potyondy László helynöksége alatt készültek az első egész egyházmegyét átfogó összeírások, tehát az egyházmegye tényleges feltérképezése az 1720-as, 1730-as évek fordulójára tehető. Padányi, akire hamar felfigyelt püspöke, ekkor már kanonok és felsőörsi prépost volt, keményen fellépett a protestánsokkal szemben, sokat tartózkodott Veszprémbe, és a káptalan képviselőjeként rendszeresen eljárta Zala, Somogy, Fejér és Veszprém vármegyék közgyűléseire. Itt jó kapcsolatokat alakított ki a katolikus földesurakkal. 1733-ban

székesegyházi főesperes, 1734-ben vikárius lett. Az egyházmegyét egyre inkább Bíró Márton irányította, a püspök pedig kezdetben teljesen megbízott helynökében.

Volkra, Esterházy, Acsády és a vikárius Potyondy is az egyházmegyén kívülről érkezett a veszprémi püspökségbe. A hatalmas egyházmegye megismerése mindannyiuknak hosszú időbe telhetett. Padányi Bíró Márton egyénisége mellett talán annak köszönhető sikereit az egyházmegye szervezésében, hogy területileg és személyi állományát tekintve is nagyon jól ismerte püspökségét. Hosszú idő után ő volt az első olyan püspök, akinek pályája az egyházmegyében ívelt felfelé. Tisztában volt a feladatokkal, a lehetőségekkel és a nehézségekkel is. Erőteljes, ellentmondást nem tűrő egyénisége miatt rövid időre Acsádynál kegyvesztett lett. A beteges püspök megkérdése nélkül önállóan kezdett intézkedni, prépostsága területén a püspöki joghatóságot figyelmen kívül hagyva létesített plébániát, és azt a püspök beleegyezése nélkül töltötte be. A Helytartótanács Acsády kérése ellenére nem fosztotta meg Padányit kanonoki stallumától.⁶⁹¹ Jellemző, hogy a püspöki protocollumok első kötetét Padányi kezdte el vezetni vikáriusi kinevezése kezdetén, tehát inkább vikáriusi protocollumnak tekinthető. Előrelátására vetít fényt, hogy e kötetet formuláriumnak is használta, ugyanis a később is felhasználható iratok címeit így is lehet értelmezni.⁶⁹²

Acsády halála után nem kerülhetett alkalmasabb ember a püspöki székbe, mint Bíró Márton. Püspöki ténykedésének kezdete mutatja, hogy tudatában volt a legfontosabb teendővel. Püspökségének mindjárt az első évében visszaállította a szemináriumot és megkezdte az egyházmegye vizitációját. Fontos volt az energikus püspök személyes jelenléte az egyházmegyében. Ő is alkalmazott vikáriusokat. Padányi Sümegen, vikáriusa Veszprémben székelt, de mindketten sokat utaztak egyházmegyéjükben. A korábbiakkal ellentétben azonban Padányi alatt a vikárius valóban vikáriusként működött, az irányítás a püspök kezében összpontosult, a végső döntéseket a püspök hozta. A helynök segítette őt az egyházi irányítás minden területén: fegyelmi ügyekben, plébániák alapításában és betöltésében, a káptalan ellenőrzésében, engedélyek kiadásában, a papnevelés területén, a levelezésben és gazdasági kérdésekben. Lényegében az általa kialakított egyházirányítási modellt vitte tovább Koller Ignác, aki szintén aktívan és határozottan irányította egyházmegyéjét. 1773-as halála után helynöke, Drávecz József kormányozta az egyházmegyét annak 1777-es átszervezéséig.

---

⁶⁹¹ PETRÁK 33.

⁶⁹² Csak néhány példa: Formula administratoribus parochiarum impertiendae facultatis, Methodus investiturae ubi patronatus intercedit, Formula investiturae, Formula dispensationis in impedimento criminis, Facultas administrandi. A protocollumot Padányi vikáriusa, Lenthay István folytatta tovább 1747-ben. VÉFL Prot. Ep. I., 103., passim.

A vizitációk templom-, oltár- és harangszentelési bejegyzései alapján a püspökök sokat mozogtak egyházmegyéjükben. Ez leginkább Bíró Mártonra érvényes, de ezen a téren Volkra Ottó is aktívnak bizonyult.⁶⁹³ A püspököknek bérmaörútjaik miatt is utazniuk kellett. A bérmlást általában összekötötték más püspöki funkciók gyakorlásával. Gyakran bérmláltak templomszentelés és vizitáció alkalmával.⁶⁹⁴ Bíró Márton szinte hihetetlen gyorsasággal reagált a meghívásokra, hiszen szeretne látni az elért eredményeket. Gyakran vett részt kispapjainak teológiai disputáin, a templomszentelésekre is igyekezett a kéréseknek megfelelő időpontban sort keríteni.

VII.2. Egyházlátogatások

A Trienti Zsinat az egyházi fegyelem javításában és a reformok végrehajtásában nagy szerepet szánt az évenként tartandó egyházmegyei és a háromévenként ismétlődő tartományi zsinatoknak.⁶⁹⁵ Ezt a rendelkezést a 16-17. századi Magyarországon, főleg az Oláh Miklós és Pázmány Péter tevékenysége által határolt 1560 és 1635 közötti időszakban igyekeztek átültetni a gyakorlatba. Erre természetesen csak a királyi országrészben nyílt lehetőség. A 17. század második felében azonban egyre ritkábban éltek ezzel az intézménnyel, a 18. században pedig gyakorlatilag megszűntek az egyházmegyei zsinatok. A püspökök más irányítási rendszerrel kormányozták egyházmegyéjüket, amelynek legfőbb szegmensei a vizitációk, az egyházmegyei rendelkezések, körlevelek és a papi koronák voltak. A továbbiakban ezeket szeretném bemutatni a veszprémi püspökség 18. századi irányításában.⁶⁹⁶

A veszprémi egyházmegyében a 18. században is voltak vizitációk. A zalai főesperesség plébániáinak 1554. évi vizitációja⁶⁹⁷ után több mint száz évet kellett várni arra, hogy Sennyey István püspöksége alatt (1659-1683) a püspök ismét meglátogassa egyházmegyéjét.⁶⁹⁸ A jegyzőkönyvek természetesen nem maradtak fenn. Újabb több évtized

⁶⁹³ MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története*. i.m. 38.

⁶⁹⁴ Padányi egyházmegyei kultusza már életében elkezdődött. 1750-es homokkomáromi bérmaútján többen égi jeleket láttak a feltűnni és vallomásuk szerint fényben úszott a templom. A jegyzőkönyv: VÉFL Acta parochialia V./30.

⁶⁹⁵ Sess. XXIV. 2. és XXV. 2. de ref.

⁶⁹⁶ VANYÓ 1933. XXVI-XXIX.

⁶⁹⁷ PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatása*. i.m. 24-40.; TOMISA ILONA: *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek, 16-17. század*. i.m. 27-40.

⁶⁹⁸ VÉFL Prot. Ep. II. 27-28.; PEHM 113.

múlva Acsády Ádám alatt Potyondy László vikárius végzett egész egyházmegyére kiterjedő összeírásokat, amelyekre a Padányi-féle egyházlátogatásokkor több helyen vizitációként emlékeztek vissza.⁶⁹⁹ Az egész püspökséget átfogó és jegyzőkönyveiben fennmaradó valódi vizitációt először Bíró Márton végzett 1745-50 között, majd második utóda, Bajzáth József már a megkisebbitett egyházmegyét mérte fel 1778-1779-ben. Természetesen kisebb, egy-egy esperességre, vagy egyházközségre kiterjedő vizitációkat Acsády Ádám és Koller Ignác is végzett.⁷⁰⁰

Az egyházlátogatások értelme az volt, hogy a püspök a saját szempontjai által összeállított kérdések alapján megismerhesse egyházmegyéjének állapotát. Éppen ezért mindkét nagy, általános vizitáció a vizitáló püspök hivatalba lépését követően hamarosan le is zajlott. A vizitációt alaposan elő kellett készíteni. Padányi Bíró Márton Acsády halála után nem sokkal, még vikárius korában, 1744. december 1-jén körlevelet küldött szét egyházmegyéjébe, amelyben kérte a papságot, hogy vízkeresztkor – mivel ekkor minden pap házról házra jár – készítsenek összeírásokat, amelyet aztán neki kellett beküldeniük. Plébániájukról, filiáikról, templomaikról, a földesurakról, a hívekről, azok vallásáról, nemzetiségéről, koráról, családjáról és az iskolákról kért információkat és ehhez egy alkalmas „úrlapot” is küldött. Mindezt a következő püspök informálására kellett megtenniük.⁷⁰¹ Nem vitás, Padányi tudatosan és nagy ambícióval készült püspökségére és már kinevezése előtt előkészítette az egyházlátogatásokat. Már püspökként a tervezett vizitációk megkezdése előtt a kijelölt kerület papjainak küldött felkészítő körlevelet. 1746. szeptember 16-án például a keszthelyi kerület öt nap múlva, Sümegrendeken kezdődő vizitációjára hívta fel papjai figyelmét. Kérte tőlük, hogy a körlevél mellé csatolt könyvecske alapján látogatásakor a hívő nép az általa elrendelt Szentháromság-olvasót recitálja és Szentháromság-énekeket énekeljen. A papoknak tehát néhány napuk maradt, hogy a néppel megtanítsák az ájtatosságot. A püspök azt is kérte papjaitól, hogy a vizitációról értesítsék a hely földesurait is.⁷⁰²

A zalai vizitációt befejezve novemberben már Mórra készült a püspök, hiszen tudomására jutott, hogy a móri református prédikátor meghalt, a gyülekezet pedig új lelkész akar fogadni. Ezt akarta megakadályozni vizitációjával és értesítette is Gyurkovics Andrást, Fejér vármegye szolgabíróját, hogy Szent Katalin napján Mórra látogat, ahol a vizitáció

⁶⁹⁹ TAKÁCS-PFEIFFER I. 316. is utal rá.

⁷⁰⁰ PETRÁK 27.; MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLŐSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* i.m. 46.

⁷⁰¹ VÉFL Circulares I. 7-8. Márkus Mihály zsámbéki esperes-plébános december 23-án küldte tovább a körlevelet kerülete plébánosainak. Uo. 9-9v.

⁷⁰² VÉFL Prot. Ep. II. 294-295. A Padányi Bíró Márton által az egyházmegyében elterjesztett Szentháromság-kultusz bevezetéséről összegyűlt igen érdekes anyag feldolgozását a közeljövőben végzem el.

alkalmával kivizsgálja az ügyet, majd ezt jelenteni fogja a királynak. Természetesen az alesperes is kapott ezzel kapcsolatos püspöki levelet. Drávecz Józsefnek meghagyta, hogy tegyen felre minden foglalatosságot, és a szomszédos plébánosok és iskolamesterek vezetésével szervezzenek processziókat az eseményre, hogy az kellő ünnepélyességgel menjen végbe.⁷⁰³

A fent említett, 1746. szeptember 21-én kezdődő zalai vizitációs jegyzőkönyv érdekessége, hogy több településnél megörökitette, hogyan is történt a püspöki vizitáció. A településhez lovon közeledő püspöki menet elé (a püspököt familiárisai és vármegyei küldöttek kísérték) a plébános vezetésével zászlókkal és zenészekkel vonult ki a nép. A település határánál köszöntötték a főpapot, majd énekelve kísérték vissza a templomhoz. A templomban, vagy ha a nép nem fért be a nagy eseményre, szabad ég alatt megáldotta őket, majd beszélt hozzájuk az egyházlátogatás értelméről, a mostantól számukra kötelező Szentháromság-tisztelet formáiról. Ha protestánsok is éltek a településen, hozzájuk is szólt, ha pedig bérált, a bérálás szentségének értelmét is megvilágította előttük. A misén ő imádkozta elő az általa írt Szentháromság énekeket, és prédikációt mondott az Evangéliumról. A mise végétével püspöki áldásban és búcsúban részesítette az összegyűlteket.

Ezt követően megkezdődhetett maga a vizitáció, amelyen általában a nép „vénei”, a bíró, az esküdtek, az egyházi, az iskolamester, a bába, a földesúr, annak provizora és természetesen a helyi pap vett részt. A meghatározott kérdőpontokra kapott válaszokat feljegyezték, majd házról házra járva összeírták a helység katolikus lakosságát. Egy napon akár 2-3 települést is meglátogathatott a püspök. Természetesen a farsztó vizitációk nagyobb részét főespereseinek engedte át Bíró, viszont Bajzáth József maga látogatta végig az egész egyházmegyét. A munkát megkönnyítette, hogy a helyben tájékozott plébános segédkezett a vizitátorok, esetleg korábban készített nyilvántartásokat is bemutatva neki.

Protestáns vidékeken nem volt ekkora diadalút a vizitáció. A királyi rendelkezésnek megfelelően ugyanis protestáns helységekből is fogadni kellett a vizitátort és ez nem mindig sikerült barátságosra. A sok példa közül csak egyet idézek. A kaposvári esperességben fekvő Hetest 1748 nyarán látogatta meg Domaniczky János esperes és kísérete. Az utcán velük szemben jövő kisbíró közölte velük, hogy sem a saját, sem a főbíró háza nem alkalmas hely arra, hogy ott megszálljanak. A prédikátor viszont emberségesen befogadta őket. Alig mentek be a házba, amikor mintegy 30 asszony az udvarról az utca közepére húzta ki a vizitátorok szekerét. Erre még többen csődültek össze az utcán és alkalmas anyaggal bekent trágyahordó

---

⁷⁰³ VÉFL Prot. Ep. II. 378-379.

szerszámokkal kikergették a katolikus küldöttséget a házból, majd a füttykösökkel, kaszákkal, puskával felszerelkezett férfiak a bíró házához terelték őket és ott bezárták őket a színbe. Az esperesék természetesen tiltakoztak, a királyi és püspöki rendelkezésre hivatkoztak. Reggel, miután kiengedték őket, a prédikátornak átadták a királyi és püspöki rendeletet, hogy magyarázza el annak tartalmát a hebesieknek. Ezt követően megkérdezték a népet, hogy alávetik-e magukat a mandátumnak, de azok egyhangúlag elutasították ezt és kizavarták őket a faluból.⁷⁰⁴

Az egyházlátogatásnak az információszerzésen és a liturgikus alkalmon kívül egyházkormányzati szerepe is volt. A püspök vagy az esperes találkozhatott papjaival és híveivel és a hallottak alapján orvosolhatta a problémákat. Kozorics Ferenc Badacsonytomajon megintette a hanyagul misére járókat, akik megígérték neki, hogy megjavulnak. Tótiban az egyházfit figyelmeztette, hogy gondosabban vezesse a templom pénzügeit. Monostorapátiban elmagyarázta a bábának, hogy hogyan kell kereszteni. Tomajon a plébánost arra figyelmeztette, hogy tartsa tisztában az egyházi felszerelést, Gulácson pedig felhívta a figyelmét, hogy ha nincs gyóntatószék, akkor is a templomban, méghozzá nyílt helyen, stólában és karingben kell gyóntatnia.⁷⁰⁵ Az ősi és a hajmáskéri hívek plébánosukkal kötött kontraktusát az 1747-es vizitáció alkalmával a vizitáló esperes előtt kötötték meg. A két szerződést a vizitációs jegyzőkönyv végére másolták.⁷⁰⁶ A vizitációban minden plébániának és filiának feljegyezték a jövedelmét, így világossá vált a püspök számára, hogy a közeljövőben melyik filiából lehet plébániát szervezni.⁷⁰⁷ A kötetekből később vissza lehetett keresni a jövedelmi kimutatásokat, ahogy azt Márkus Mihály zsámbéki esperes-plébános is tette 1748 nyarán. Egy évvel kerületének látogatása után még mindig nála volt a vizitációs jegyzőkönyv, jobb híján abból másolta ki a plébánosok jövedelmeit az azt firtató püspök számára.⁷⁰⁸ Bajzáth József vizitációi során minden plébánostól megkérdezte, hogy van-e a plébániának protocollum kötete, amelybe a püspöki és esperesi körleveleket bemásolják. Az anyakönyvezést már Bíró Márton is ellenőrizte. Végül az egyházlátogatásokon templomot és harangot is szentelhetek a püspökök.

A püspök néha hasznos „egyházpolitikai” információkat is szerezhetett a jegyzőkönyvekből. Kozorics Ferenc feljegyezte, hogy Kővágóórsőrn evangélikus lelkész és iskolamester működik, de reformátusok és katolikusok is élnek a településen. Kozorics

⁷⁰⁴ VÉFL Visitationis parochiarum Districtus Kaposváriensis 1748. 286-287. Az esetet idézi: DÁVID ZOLTÁN: *A családok nagysága és összetétele a veszprémi püspökség területén 1747-1748.* i.m. 6.

⁷⁰⁵ ÖRDÖG III. 659., 662., 691., 661., 673., 686.

⁷⁰⁶ VÉFL Visitationis Canonica Districtus Cathedralis Weszprimentiensis 1747. 568-569.

⁷⁰⁷ Uott. 571-646. oldalakon összesítették a plébániák és az újonnan felállítandó plébániák jövedelmét.

⁷⁰⁸ VÉFL Acta Seminarii Sanctae Annae I.2.

jegyzőkönyvben leírt ötlete az volt, hogy a prédikátort és az iskolamestert tilalmazni kellene a reformátusok szolgálatától és a két felekezetet el kellene távolítani egymástól. Így csökkenne a prédikátor jövedelme, a református gyerekeket pedig a katolikus mester is taníthatná, így az evangélikus tanító jövedelmének egy része a katolikus oldalra kerülne. A megosztott ellenfelet könnyebben legyőzhetőnek vélte az esperes.⁷⁰⁹

VII.3. Püspöki határozatok, körlevelek

A püspökök a vizitációkból megismert problémákat határozatok, körlevelek kibocsátásával és a papi koronák útján orvosolták. Az átfogóbb püspöki rendelkezéseket a plébánosok kötelesek voltak bemásolni a plébánia protocollum-kötetébe és azok pontjait természetesen be is kellett tartaniuk. A határozatok végrehajtása és annak vizitációk útján történő ellenőrzése lényegében az esperesek feladata volt. A más egyházmegyékben is alkalmazott előírásokat⁷¹⁰ megtaláljuk a veszprémi egyházmegye gyakorlatában is. Koller Ignác 1769-ben kiadott konstitúcióival rendezte papjainak működését. A magyarországi egyházmegyék átszervezését követően az új főpásztor, Bajzáth József által 1777. október 6-án kiadott statútumok⁷¹¹ és a december 1-jére keltezett kiegészítő konstitúciók⁷¹² feldolgozásától, mivel a kitűzött korszakhatáron kívül esnek, most eltekintettem.

⁷⁰⁹ ÖRDÖG III. 696. Kozoricsnak fantasztikusan gazdag könyvtára volt, tele klasszikus szerzőkkel. A *divide et impera* módszerét akár belőlük is meríthette. Uott. 608-611.

⁷¹⁰ Althann Frigyes Mihály 1719-ben adta ki a váci egyházmegye papsága számára *Instructiones* című előírásait, amellyel a Tridentinum szellemében próbálta meg szabályozni plébánosai életét. NAGY J. GYÖZÖ – KLEKNER TIBOR: *A két Althann váci püspöksége 1718-1756*. Vác egyházmegye Multjából I. Vác 1941. 36-37. Patachich Gábor kalocsai érsek 1738-ban állította össze főegyházmegyéje számára a Statuta Generalia-t. BÁRTH DÁNIEL: *Újjáépítés és reform. Egyházi törekvés a vallásos újjászervezésére Patachich Gábor kalocsai érsek idején (1733-1745)*. Vigilia 67. (2002) / 1. 9-16. Uő: *Statuta Generalia (1738)*. Vallásosság és mindennapi élet Patachich Gábor kalocsai érsek általános rendelkezéseinek tükrében. CUMANIA 21. (2005) 141-173.; Az egri püspökségben 1767-ben és 1773-ban adtak ki statútumokat. BÁRTH DÁNIEL 2005. 266. A győri egyházmegyében Zichy Ferenc adott ki hasonló rendelkezést: MOHL ADOLF: *Győregyházmegyei jeles papok*. Győr 1933. 139-142. 17-18. századi erdélyi rendelkezésekhez: Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek, 16-17. század. 271-315. BÁRTH DÁNIEL 2005. 31.

⁷¹¹ VÉFL Circulares II. 48-52. (Egy másik példánya: 53-58.v.) Ezt Pfeiffer János kézirásos bejegyzése (48.) szerint Bajzáth utódai is helybenhagyták és megerősítették: Kurbély György – 1815., Makay Antal – 1824., Kopácsy József – 1825., Zichy Domonkos – 1842., Ranolder János – 1850. A rendelkezéssel kapcsolatban a *Névtárban* (15.) Pfeiffer hibásan a Protocollum Vicariale 1777-1783. oldalszámait adta meg. A statútumoknak egyébként a tervezete is fennmaradt, ezt jócskán kibővítették: Circulares II. 59-62.v.

⁷¹² A kiegészítésekről szóló körlevél: VÉFL Circulares II.63. és 64. Maguk a konstitúciók: 65-68.v. és 69-71.v.

Koller Ignác 1769-es rendelkezése egy 25 pontos általánosabb és egy 10 pontba szedett kiegészítő részből áll.⁷¹³ Az első négy pont a hitoktatást próbálta előmozdítani mind a katekéta, mind a hívek körében. Ezek szerint a még korábban, 1735-ben, XII. Kelemen pápa által kiadott búcsúkiáltásot ki kellett hirdetni, amely szerint mind a katekizmust tanítók, mind az azt hallgatók búcsút nyernek.⁷¹⁴ Ameddig lehetséges volt, a gyermekek hitoktatását a templomba rendelte, a téli időben pedig az iskolaépületben kellett azt megtartani. A vizsgáztatásban szelíd és visszafogott hozzáállást kért a plébánostól, hogy a gyerekek el ne tántorodjanak a hitoktatástól. A plébánosnak vásár- és ünnepnapokon felváltva kellett a plébániáján és a filiáján katekézist tartania. Mivel az iskolamesterek is hitoktattak, nekik is adniuk kellett katekizmust, hogy az iskolában ebből taníthassanak és majd ebből vizsgáztathassanak. Az ötödik pont a kóbor papoknak megtiltja a misemondást és a gyóntatást. Csak akkor gyakorolhatják papi funkciójukat, ha elbocsátó vagy menlevelet mutattak be az illetékes egyházi hivatalnak. A továbbiakban a protestánsokkal, a különböző szentségekkel és a hívek életével kapcsolatos kérdéseket szabályozzák a konstitúciók. A plébánosoknak figyelniük kellett a közeli protestáns prédikátorokra és a protestáns hívekre is, hogy megtartsák-e a királyi végzéseket. Ha ezeket áthágták, az esetet az esperesnek kellett jelenteniük, az esperes pedig a vikáriusnak továbbította az esetet. Katolikus templomban (sic!) nem temethettek el protestáns embert, akármilyen előkelő származású is volt. Ügyelniük kellett arra is, hogy a prédikátorok csak működési körükön belül munkálkodjanak és ne térítsék át a katolikus híveket. A rendelkezés szerint a plébánosoknak figyelniük kellett arra is, hogy a nem artikuláris helyeken ne legyenek nyilvános protestáns temetések. Minden évben el kellett küldeniük az esperesnek az áttértek és a hitehagyók neveit, illetve a katolikusok és protestánsok számát és a gyermekszámot. Mindezeket természetesen a filiákra vonatkozóan is. A rendelkezés az anyakönyvek szorgalmas vezetését is megkövetelte, sőt itt a gyónók számának feljegyzését is előírták. Ugyanígy a plébánia- és filiális templomok állapotát évente fel kellett jegyezniük. Arról is jelentést kellett tenniük, hogy a hívek szorgalmasan hallgatják-e a szentbeszédeket és a katekizmust, és hogy erre gyermekeiket és családjukat is elküldik-e. Az idegenből jött jegyeseket csak a fiatalok plébánosának engedélyével eskethették meg és csak akkor, ha ismerték az alapvető hittitkokat. Mivel a nép tudatlan, a házassági akadályok ismertetése a papok feladata, minden házassági eset pedig a pápai és a püspöki székhez tartozik. Az Oltáriszentséget legalább kéthetente meg kellett

---

⁷¹³ VÉFL Circulares II. 30-31. A pontokat nem egymást követő sorrendben ismertetem, hanem tartalmuk szerint.

⁷¹⁴ A búcsúengedélyt a veszprémi püspökség területén először általános helynökként Padányi Bíró Márton hirdette ki 1736. december 9-én kelt körlevelében. VÉFL Circulares I. 4*.

újítaniuk.⁷¹⁵ Koller elrendelte, hogy reggel, délben és este az angyali üdvözletre harangoztatniuk kell. A bábák kitanítását és felesketését nekik kellett végezniük. Különösen az egyházmegye határain szolgáló plébánosoknak kötötte a lelkükre, hogy őrködniük kell az egyházmegye sértetlensége fölött.⁷¹⁶ Végül 10 pontban szabályozta a plébániai áthelyezésekkor a plébániák jövedelmének megosztását a régi és az új plébános között.

Ha a Bajzáthot megelőző időszak püspökei átfogó státútumokat nem is hoztak, egy-egy problémakörrel kapcsolatban gyakran adtak ki körleveleket. Acsády Ádám püspökségének kezdetén *Regulae pastorales* címmel⁷¹⁷ rendelkezést adott ki, mellyel bevezette az esperesi koronákat, azokat az egyes plébánosok felügyeleti fórumává is tette, szabályozta papjai végrendelkezését és a plébánosok gyűlésével párhuzamosan a tanítógyűléseket is felállította.

Acsády nemcsak a katolikus papságnak, hanem a protestáns prédikátoroknak is adott ki körlevelet. Mivel a püspök huzamosabb ideig nem tartózkodott egyházmegyéjében, ezt a körlevélét vikáriusa bocsátotta ki. Potyondy László igyekezett megakadályozni a katolikus hívek áttérését, ezért megtiltotta a lelkészeknek a vegyesházasságok megkötését, a katolikus szülők gyermekeinek megkeresztelését, az asszonyok szülés utáni bevezetését és a katolikusok eltemetését. A források alapján gyakorinak mondható, hogy a protestáns falvakon is áthaladó katolikus processziókat a máshitűek nem karba tett kézzel fogadták. A helynök ezért hívta fel a lelkészek figyelmét arra, hogy ezen alkalmakkor tartózkodjanak otthon, fegyelmezzék gyülekezetüket, sőt régi keresztény szokás szerint harangozzanak. A körlevél szerint a katolikus hívek nem a lelkésznek, hanem katolikus papjuknak kötelesek fizetni. A lelkészeket eltiltja attól, hogy a katolizált híveket úrvacsorára csábítsák. A körlevél előírásainak megszegőit először pénzbírsággal, majd börtönnel fogják büntetni.⁷¹⁸

A számos püspöki és esperesi körlevél további ismertetése talán nem szükséges. A körlevelek a legváltozatosabb témában íródtak, mindig az aktualitásoknak megfelelően. Bíró Márton adott ki körlevelet a közelgő bőjt megtartásáról⁷¹⁹, a királynő gyermekeinek

⁷¹⁵ Ezt egyébként már sokkal korábban, Padányi vizitációiban is ellenőrizték.

⁷¹⁶ Ez a pont valószínűleg a déli plébániák érdekében Zágrábbal folytatott több évtizedes jogi harc eredményeként került a rendelkezésbe.

⁷¹⁷ VÉFL Circulares I. (1726-1760) 1-2. Alább, az esperesi koronáknál részletesen ismertettem. PETRÁK monográfiája szerint (10.) Acsády 1726. január 4-én körlevelet intézett papjaihoz, melyben körvonalazta a hitélet előmozdítása érdekében szükséges teendőket. Hivatkozása, mely szerint ezt a *Protocollum Episcopale* I. kötetében találjuk, hibás, hiszen az első kötetben 1734-1765 közötti levelek és regeszták találhatók. Valószínűleg az általam idézett, 1726. január 14-én kelt körlevélről van szó.

⁷¹⁸ *Puncta currentata praedicantibus* – 1726. július 13. VÉFL Circulares I. 3-4.v. Az itt megmaradt körlevelet a Veszprém-közi protestáns gyülekezetekben olvasták. A prédikátorok szignója szerint sokan gyülekezetüknek is felolvasták a rendelkezéseket.

⁷¹⁹ VÉFL Circulares I. 11-12.v.

születésekor hálaadást rendelt el.⁷²⁰ Kihirdette a pápa felhívását az 1750-es szentévre.⁷²¹ A járványok elleni védekezés céljából Deáki-pusztára, az általa építtetett Vendel-kápolnához körmenetet hirdetett Szent Vendel napjára.⁷²² Több körlevele foglalkozik a püspök Szentháromság-kultusz terjesztő könyveiről és a hordozható Szentháromság szobrok elkészítéséről.⁷²³

VII.4. Esperesi koronák

Az alsópapság tényleges ellenőrzése, a körlevelekben megköveteltek betartatása, a részleges kánoni látogatások végrehajtása az esperesek feladata volt. Az esperesi kerületek beosztása gyakran változott, sőt időnként az zavarosnak tűnik. 1726-ból több összeírás maradt ránk. Az egyik szerint volt egy veszprémi, egy budai, egy fehérvári és egy somogyi főesperesség.⁷²⁴ Ebből az összeírásból kimaradt Zala, amelyet egy másik jegyzőkönyvben írtak össze és itt Keszthelyi kerületnek nevezik.⁷²⁵ A problémát az jelenti, hogy utóbbi Zala megye nyugati végeitől egészen Csákvárig terjed, tehát magába foglalja a veszprémi kerületet és a fehérvári egy részét is.⁷²⁶ Valószínűleg az ezt követő években valamelyest állandósultak a határok. Az 1728-as összeírás, bár neveket nem említ, négy kerületre oszlik, valószínűleg három főesperességen belül. A budai és a somogyi mellett a harmadik a zalai, melynek két kerülete van, az egerszegi és a keszthelyi.⁷²⁷ Lényegében ezt a beosztást követi az 1732-33-as összeírás is, amely három főesperességet nevez meg: a zalait Zala megyében, a budait Fejér és Pilis megyében és a somogyit Somogy megyében.⁷²⁸ Ezek szerint azt gondolhatnánk, hogy nem létezett a székesegyházi főesperesség, de az már 1734-ben előkerül egy összeírásban.⁷²⁹ A Padányi-féle vizitációkban a következő beosztás szerint látogatták meg az egyházmegyét: egerszegi, tapolcai, keszthely, kaposvári, segesdi, veszprémi, fehérvári és budai kerület. Az igali kerületet gyakran használják a szakirodalomban, de véleményem szerint a kaposvári vizitáció egyszerűen két kötetes, amelynek második kötete Igallal kezdődik. Ezt erősíti meg

⁷²⁰ Uott. 14-15.v., 16-17., 18., 173.

⁷²¹ Uott. 21-26.v., 27-40.

⁷²² Uott. 105.; VÉFL Prot. Ep. 12.; PEHM 138.

⁷²³ VÉFL Circulares I. 114., 235-236.; Prot. Ep. I. 141-143.

⁷²⁴ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I.3.

⁷²⁵ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I.1.

⁷²⁶ A harmadik összeírást a somogyi kerületről készítették. VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I.2.

⁷²⁷ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I.10.

⁷²⁸ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I.4. Véleményem szerint a 18. század első harmadában ez a három főesperesség létezett, hiszen ez a beosztás kerül elő legtöbbször.

⁷²⁹ VÉFL Conscriptio proventuum parochialium I.7.

az 1764-es kézíratos sematizmus, amely ugyanezt a beosztást használja, kiegészülve a kanizsai, palotai és ráckevei kerülettel. A beosztás annyiban érdekes számunkra, hogy az egyházmegye középszintű egyházi irányítása az esperesek útján e kerületeken belül valósult meg. Az esperes leginkább a kerületi koronákkal tudta ellenőrizni és irányítani a felügyelete alá tartozó plébánosokat.

A korábbi egyházmegyei zsinatok funkcióját a papság rendszeres időközönként ismétlődő gyűlései, az esperesi koronák vették át. Az 1638-as nagyszombati nemzeti zsinat ajánlja, hogy évente legalább négy alkalommal jöjjenek össze egy-egy esperesi kerület plébánosai, hogy lelkiismereti esetekről, pasztorális és egyházkormányzati kérdésekről, a szentségek kiszolgáltatásáról tárgyaljanak.⁷³⁰ E rendelkezés megvalósulásáról nem sokat tudunk. A 18. században azonban a legtöbb helyen bevezetésre kerültek az esperesi koronák. XIII. Benedek pápa 1725-ben a római egyháztartomány számára elrendelte a rítus- és kázuskonferenciák megtartását. E rendelkezést az egész egyházra szeretne volna kiterjeszteni, azonban ez neki nem sikerült. XIV. Benedek is foglalkozott a kérdéssel. E két pápa törekvése nyomán terjedtek el a koronák az egyházi gyakorlatban.⁷³¹

Magyarországon az esperesi koronák intézménye a 18. század közepén jelent meg, de nem minden egyházmegyében, és ha a gyakorlatot nézzük, szinte minden püspökségben más formában és tartalommal zajlottak.⁷³² A veszprémi egyházmegyében a 18. század közepén rendszeresnek mondható a koronák tartása. Ezek lefolyásáról kiváló dokumentumok állnak a kutatók rendelkezésére.

Acsády Ádám fontosnak tarthatta az alsópapság koronáinak megtartását, hiszen nem sokkal püspökké történt kinevezése után, 1726. január 14-én körlevélben írta elő egyházmegyéje papságának ezek pontos megtartását.⁷³³ A dokumentumból megtudhatjuk, hogy a veszprémi püspökség területén eddig még nem rendelkeztek ebben a témában, tehát egyházmegyénkben Acsády püspökségével kezdődtek a papi gyűlések. A körlevél előírásai szerint a kerület papjai az esperes idéző levelére évente két-három alkalommal kötelesek voltak megjelenni a koronán, amelyről csak hivatalos kikerővel lehetett távol maradni. Ha valaki nem jelent volna meg, 12 forintot volt köteles lefizetni az esperesnek. Ha az illető nem volt hajlandó személyesen beszoigáltatni a büntetést, az esperes két-három testvért küldött ki a bírság behajtására, amelyet a kerület pénztárában kellett elhelyezni. Azt a plébánost, akinél a koronát tartották, jó előre értesíteni kellett, hogy elő tudjon készülni az eseményre. A

⁷³⁰ PÉTERFFY II. 365.

⁷³¹ VANYÓ 1933. 38.; PEROUAS, LOUIS: *Le diocèse de La Rochelle de 1648 à 1724*. i.m. 254-256.

⁷³² VANYÓ 1933. 38-41.

⁷³³ VÉFL Circulaires I. 1-2.

koronán az iskolamesterek közül két dékánt választottak, akiknek kollégáik felett kellett örködniük, hogy tisztességesen éljenek, szentül neveljék az ifjúságot és katolikus énekeskönyvekből énekeljenek. Végül az iskolamestereknek is előírta, hogy jelenjenek meg a koronán, de ők külön, a helyi iskolamesternél gyűljenek össze, akit szintén előre értesíteni kell az eseményről, hogy mindent előre el tudjon készíteni. A körlevél egyéb rendelkezéseket is tartalmaz. Ha valamelyik plébános plébániájától ok nélkül távol tartózkodott, vadászaton, madarászaton vett részt, és így nem törődött szolgálatával, a koronán büntették meg. Ha valamelyikük gyanús személyt tartott volna a plébánián, azt rögtön el kellett távolítani onnan. A püspök fontosnak tartotta a testvéri szeretet meglétét papjai között, ezért szorgalmazta, hogy a betegségében ágyhoz kötött plébánost a szomszédja rögtön látogassa és vigasztalja meg, buzdítsa bűnbánat tartására és ha súlyos az állapota, írasson vele végrendeletet. Ennek elkészítéséhez el kellett hívniuk még egy plébánost, hogy két tanú írassa alá és pecsételhesse le a testamentumot. Halál esetén az általános helynökhöz küldték el az írást, hogy az jóváhagyja, utána pedig végrehajtották a rendelkezést. Az előírás szerint óvatosan kellett banni a földesurakkal, akik rendszerint megpróbálták megszerezni a meghalt javait.

Azt nem tudjuk, hogy ezek a rendelkezések milyen mértékben valósultak meg. Egy 1742-ből származó körlevél azonban azt bizonyítja, hogy a koronákat megtartották Acsády püspöksége alatt. Az augusztus 21-22-én 12 plébános részvételével Somogyiszilben tartott gyűlés határozatait ugyanis körlevélben közzétette Domaniczky János Ferenc szili plébános, alesperes.⁷³⁴ Ebből megtudjuk, hogy Acsády püspök továbbra is fontosnak tartotta a korona intézményét, hiszen püspöki körlevél értelmében ültek össze az atyák. A koronán többek között arról határoztak, hogy a népet rendszeresen hitoktatásban kell részesíteni, hogy a hívek a hittitkokat rendszerezetten ismerjék, hogy Istenről elméleti tudásuk is legyen, hogy megtanulják az Isten és az egyház parancsait. A hívek megnyerése érdekében vasár- és ünnepnapokon olyan prédikációt kellett tartaniuk, amelynek inkább erkölcsi tartalma, mint magasztos megformáltsága volt fontos. Az iskolamestereknek is kötelességük volt a katekizálás, különösen V. Pius és X. Leó pápák konstitúciói óta. A plébánosoknak magukhoz kell majd rendelniük az iskolamestereket, tudatniuk kell velük ezeket a határozatokat, és erről a püspöknek is jelentést kell tenniük. A körlevél szerint a miatyánkot, az üdvözlégyet, az apostoli hitvallást, a tízparancsolatot és az egyház parancsait kellett tudniuk a híveknek. A legkisebb gyerekeket tilos volt áldozásra és bér málkózásra bocsátani. Csak akkor lehetett őket e szentségekben részesíteni, ha a hozzájuk tartozó hittitkokat elsajátították. A filiákon élő

---

⁷³⁴ VÉL Circulares 1726-1760. I. 5.

híveket figyelmeztetni kellett, hogy ha a misét a plébániatemplomban tartják, kötelesek oda elmenni. A plébános pedig köteles ugyanazt a tanítást, amelyet a plébániatemplomban mondott, elmondani a filiákon is. A püspök ezt ellenőrizni fogja egyházlátogatás alkalmával. A tanítás egységességére is gondot fordítottak, hiszen elsősorban a VIII. Kelemen által elfogadott Bellarmino-féle kateketikai könyvet kellett a beszerezniük.

Padányi Bíró Márton aktívabb adminisztratív tevékenysége folytán sokkal árnyaltabb képpel rendelkezünk a püspöksége alatt tartott koronákról, hiszen az 1756-1761 közötti időszakban megtartott koronák jegyzőkönyveiből egy vaskos csomó maradt fenn a Veszprémi Érseki Levéltárban.⁷³⁵ E jegyzőkönyveket a koronák megtartása után az esperes irányításával készítették el és a jelek szerint azért küldték a püspökhöz, hogy az ellenőrizhesse a gyűlések lefolyását. A kutatók szerencséjére ezen jelentéseket egy protocollum-kötetbe is bemásolták⁷³⁶, így lényegében két, egymást nem teljesen fedő sorozat maradt fenn a 18. század közepi jegyzőkönyvekből.⁷³⁷

Úgy tűnik, a főpásztor akarata rányomta bélyegét az esperességek életére is. A püspök bekérte a koronák jegyzőkönyveit, azok protocollumba másolása valószínűsíti, hogy ő vagy vikáriusa foglalkozott az ezekben felmerülő problémákkal. Ha tisztábban akart látni, kiküldte vikáriusát, vagy kerületi vizitációt rendelt el. A koronák és a vizitációk aktáinak áttanulmányozása mellett vikáriusával és az esperesekkel is aktív levelezést folytatott, így tájékozott volt egyházmegyéje problémáival kapcsolatban. Az észlelt nehézségek tárgyra tüzését elrendelhetette, ha tekintélyének latba vetését is fontosnak tartotta, a koronához levelet intézett, amit a testvérek mindjárt a korona elején fel is olvastak.⁷³⁸

A fennmaradt jegyzőkönyvek szerint az 1750-es években a koronákat rendszeresen megtartották. Összehívása az esperes feladata volt. Kerületének papságát körlevélben értesítette az időpontról és a gyűléssel kapcsolatos tudnivalókról. Horváth János tapolcai plébános és kerületi esperes 1756. június 3-án írt körlevelében⁷³⁹ tudatta a plébánosokkal, hogy már esedékes a negyedévi korona megtartása. Ezt június 21-ére tűzte ki és a nyírádi plébánián tartják meg. Azt is tudatta, hogy a betegek kenetéről fogják a teológiai esetet tárgyalni, ezt követően a szegvári és a káptalanfai plébános fog vitatkozni az egyházi rend

---

⁷³⁵ VÉFL Acta coronalia diversorum districtuum 1756-1761. Mivel az acta nincs számozva, a továbbiakban csak az esperességet és az a korona időpontját adom meg. A különböző kerületek jegyzőkönyvei elkülönülnek, könnyen visszakereshetők a hivatkozott helyek.

⁷³⁶ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758.

⁷³⁷ A 18. századból nem maradt fenn több jegyzőkönyv az érseki levéltárban.

⁷³⁸ A püspök koronához intézett levelének felolvasásáról többek között: VÉFL Acta coronalia 1756-1761. Segesdi kerület 1755. október 15. Tapolcai kerület 1755. december 29. Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. Segesdi kerület 1756. szeptember 16. 444.

⁷³⁹ VÉFL Circulares I. 114.

szentségéről, majd a jegyesség kérdéskörében a rendeki és a petendi atya tartja a disputációt. Végül közölte a beszerzendő Szentháromság szobrok és a perselyek elkészültéről szükséges információkat. A körlevelet elküldte és a szokásos módon minden plébános ráírta, mikor kapta meg, elolvasta-e és mikor küldte tovább kollégájának. A körlevél kézbesítése valószínűleg a hívek dolga volt, hiszen éppen a környékbeli egyházfiktól tudjuk, hogy szolgálatukért többen mentesültek a levélhordás kötelezettsége alól.⁷⁴⁰ Horváth Bernát szentbalázi ferences adminisztrátor egy 1742-es körlevelet a kaposvári molnárral küldte el Rajky János kaposvári plébánosnak.⁷⁴¹ Volt olyan eset is, hogy maga a plébános vitte el a szomszédos plébániára a körlevelet.⁷⁴² A már idézett, Domaniczky János Ferenc esperes által az 1742. augusztus 20-21-i korona határozatait magában foglaló körözvény végén azt az utasítást olvashatta a tapsonyi plébános, hogy miután a nemesvidi és a mesztegnyői licenciátust magához intézte, onnan mielőbb irányítsa őket vizsgálatra az espereshez és küldje vissza velük a körlevelet. Az esperes tehát tudta, melyik plébánia lesz körlevelének utolsó állomása és az általa beidézett licenciátusok bevonása a körlevél szállításába jó szervezőkészséget sejtet.⁷⁴³ A körlevelek külzetén sorakozó aláírások azt mutatják, hogy a körleveleknek jól bevált, szokásos útja volt az esperességen belül.

Az időpont és a helyszín megválasztása is körültekintést igényelt. Horváth János tapolcai esperes 1756. november 4-én kelt, koronát összehívó körlevele szerint a szüret miatt késlekedett a papi gyűlés összehívásával.⁷⁴⁴ Ezt valószínűleg a bortermelő vidék többi plébánosa sem bánta. Szinte minden kerületben az volt a gyakorlat, hogy az egymást követő koronákat más-más plébánián tartották. A segesdi kerület gyűléseit ellenben Marcaliba hívták össze. A somogyi plébániaépületek állapotát ismerve ez nem számít különlegességnek. 10-15 fő befogadása, ellátása helyet és anyagi háttérrel is kívánt.

Minden jegyzőkönyv felsorolja, kik vettek részt a koronákon és kik maradtak távol arról. A kerületek többségében rendszeresen megjelentek a plébánosok. A ráckevei kerületben azonban nem lehetett könnyű az esperes helyzete. 1756. augusztus 31-én Ráckeven tartotta gyűlését a kerület papsága. 7 plébánia, köztük a domonkosok által vezetett Ráckeve és Újfalu, valamint a ferences által adminisztrált Ercsi képviseltette magát a koronán. Az érdi, valamint Gyenge István pentelei plébános „minden ok nélkül” maradt távol. Vajta papja azért nem érkezett meg, mert nem jutott el hozzá a koronát összehívó körlevél. A tétényi plébániát

⁷⁴⁰ A zalai kerület 1746. évi vizitációja a levélhordás alóli felmentést említi a gyömörői, gógánfai, sárosdi, nagygörbői egyházfi esetében. Ördög III. 18., 30., 42., 55.

⁷⁴¹ VÉFL Circulares I. 6.v.

⁷⁴² Horváth János fent idézett körlevelét például Lodomérszky János szentbékai plébános vitte át Kővágóórsra.

⁷⁴³ VÉFL Circulares I. 5.

⁷⁴⁴ VÉFL Circulares I. 156.

kezelő ferences és a promontori kapucinus szintén nem vett részt a gyűlésen.⁷⁴⁵ A következő ülésen, november 23-án sem volt kevesebb a hiányzó. A korábban is távol lévő Gyenge István pentelei plébánosról megtudjuk, hogy részeges és ezért néha nem tudja ellátni szolgálatát. Ezért nem jelent meg ebben az esetben sem. Az esperes véleménye szerint Leüttner József adonyi plébános azért nem jelent meg az ercsi plébánián, mert egy alkalommal figyelmeztette őt, hogy nagyobb tisztelettel viseltesen iránta, mert ő a „püspök szeme”. A tétényi ferences és a promontori kapucinus adminisztrátor ezúttal sem jelent meg. Az esperes jelentése szerint a részt vevő plébánosok már morogtak, hogy nekik el kellett utazniuk Ercsibe, de ennek a kettőnek, úgy látszik, nem kell ezt megtennie.⁷⁴⁶ Nyilván az esperes erőyes fellépésének köszönhetően a következő koronán⁷⁴⁷ már csak a promontori adminisztrátor hiányzott, akiről azt írja a jegyzőkönyv, hogy sohasem szokott részt venni az üléseken. Ellenben Keller Timóteus, az új tétényi ferences adminisztrátor már megjelent a gyűlésen. 1758. júniusában a közben plébániává előlépő Promontor szintén nem képviseltette magát, Gyenge István pedig ismét gyengélkedett. Tomicsics János érdi plébános vikáriusi engedéllyel utazott haza. A tétényi ferences újabb távollétét azzal indokolja a jegyzőkönyv, hogy felettesei nem szokták elengedni a koronákra, mert ők otthon saját összejöveteleket tartanak. Már Padányi Bíró Mártonnak is elege lehetett a sok hiányzásból, ezért az Acsády-féle módszerhez folyamodott: 1753. április 13-án kelt dekrétumában pénzbüntetéssel súlytott minden hiányzót. Az első hiányzásért 4 forintot, a másodikért 8-at kellett fizetni. Minden további elmaradás 4 forinttal növelte az összeget.⁷⁴⁸ A hiányzások egyik oka az lehetett, hogy a plébánosokat helyettesítő szerzetesek nem szívesen jelentek meg az esperesi kerület gyűlésein, ők félig-meddig kívülállónak tekintették magukat, és nem érezték, hogy az egyházmegyei papsághoz tartoznának. Ez önmagában még nem elégséges érv a jelenség magyarázatára, hiszen a segesdi kerületben három ferences kolostor is működött, a nagyatádi, mesztegnyői és segesdi ferencesek viszont rendszeresen képviseltették magukat a koronákon. Talán az esperes személye és a ráckevei kerület egyházmegyén belüli helyzete is közrejátszott abban, hogy itt több volt a hiányzó, hiszen a püspöki rezidenciától legmesszebb fekvő kerületről van szó.

A gyűlést rendszerint egy Szentlelket hívó imádsággal és a Szentháromsághoz szóló fohással kezdték, ezt az esperes buzdítása követte. A bűnbánat után felolvasták a püspök levelét, majd következett az aktuális lelkipásztori problémák megvitatása. Ezt követően

⁷⁴⁵ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 170.

⁷⁴⁶ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 179.

⁷⁴⁷ A jegyzőkönyvek hiánya miatt a következő aktánk az 1757. november 3-i Adonyban tartott koronáról maradt fenn. A jelenléti katalógus: VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 189.

⁷⁴⁸ A korona Kistorbágyon volt. VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 200.

néhány szentségtani vagy morális kázusról teológiai vitát tartottak.⁷⁴⁹ A segedi kerület 1755. október 15-én tartott koronáját a plébánosok ellen felmerült panaszok megbeszélése zárta.⁷⁵⁰ Talán az előkészületek hiányossága miatt, de lehet, hogy a korábbi koronákon felmerült problémák megoldatlansága folytán a fehérvári kerület 1761-ben tartott negyedik gyűlésével kapcsolatban a jegyzőkönyv csak annyit említ, hogy ezen koronán az előző három ülés témáinak ismételése lesz (futurumban) napirenden.⁷⁵¹

A plébánosok számára nagyon fontos volt, hogy találkozzanak kollégáikkal. A mindennapi feladatok és problémák köréből kiléphettek, azokkal oszthatták meg örömeiket és bánatukat, akik a legjobban értették azt. A közös vagy visszatérő problémákat együtt jobban tudták orvosolni. A segedi kerület 1756. május 5-i ülésén több plébános is panaszkodott a református prédikátorok miatt. Janzó János nemesvidi plébános szerint filiájának, Nemesdédnek a református lelkésze egy katolikus özvegyasszony két fiát és lányát a református iskolában „tartja”, az egyik fiút már be is hálózta. Borsfai Ferenc iharosberényi plébános pedig azt mesélte el, hogy az alsósegedi katolikus nemes, Györfly János egy evangélikus lányt, Nagy Ilonát megszöktetett és valamelyik prédikátor előtt összeházassodtak.⁷⁵² A koronán azt határozták el, hogy ezeket az eseteket ezentúl a körülmények, a nevek, a hely, a pontos időpont megadásával mindig megbeszéljük a gyűléseken, majd az esperes a vármegye elé terjeszti, és az itt született döntést mindannyian elfogadják.⁷⁵³ A szeptember 16-án tartott koronán Szopkovich János esperes beszámolt arról, hogy a májusban tárgyalt eseteket jelentette a vármegyének. Ezt követően Borsfai Ferenc újabb vegyes házasságokról számolt be, amelyet ezúttal a korábban már a vármegyei közgyűlés elé idézett Tóth István iharosberényi lelkész előtt kötöttek. A májusi határozatnak

⁷⁴⁹ A legtöbb információt a korona napirendjére talán a következő jegyzőkönyv adja: VÉFL Acta coronalia 1756-1761. A tapolcai kerület 1755. december 29-i koronája.

⁷⁵⁰ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 441.

⁷⁵¹ VÉFL Acta coronalia 1756-1761. Fehérvári kerület 1761. évi 4. koronája datálás nélkül. Az előző három korona időpontja: március 31., június 30., szeptember 22.

⁷⁵² Uralkodói és egyházi rendelkezések igyekeztek Európa-szerte szabályozni a vegyesházasságok jogi dilemmáit. A Tridentinum és 16-17. századi zsinataink nem foglalkoztak a vegyesházasságok kérdéskörével, mert – úgy tűnik – egyértelmű volt, hogy katolikus személyek csak katolikus pap előtt köthetnek házasságot. A 17. században megjelenő vegyesházasságok csak a 18. században kezdtek elterjedni, mert a katolikus és protestáns egyházi tiltások ellenére az alsópapság és a protestáns lelkészek egyre inkább megáldották azokat. A katolikus egyházi vezetők egy része a 18. század elejétől a reverzális-adás kötelezettségének bevezetésével kísérelte meg rendezni a helyzetet. Padányi Bíró Márton természetesen a másik táborba tartozott: ő megtiltotta a vegyesházasságokat, annak ellenére, hogy a Carolina Resolutio katolikus pap előtt engedte azokat. Mária Terézia a reverzális kötelezettségéről szóló rendeletei enyhítették ezt a merev elutasító álláspontot. A gyakorlat szerint minden efféle ügyben a katolikus püspökök rendelkeztek engedélyezési jogkörrel. A vegyesházasságok megakadályozásában azonban nem az egyházi vezetésnek, hanem a lelkipásztoroknak volt kiemelkedő szerepük. BARTH DANIEL: *Esküvő, keresztelő, avatás*. i.m. 86-87. A veszprémi egyházmegyei belüli helyzetre: PEHM 92., 236-238.

⁷⁵³ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 442.

megfelelően Szopkovics jelenteni fogja ezeket az eseteket is a vármegyének.⁷⁵⁴ Minden kerületben voltak ilyen esetek, amelyeket hasonló módon próbáltak megoldani. A konkrét ügyeken kívül azonban a püspökök és espereseik nagyobb szerepet szántak a teológiai kérdések megvitatásának. Ez azért volt fontos, mert a nagy paphiány miatt a papság képzése gyakran csak a legszükségesebb ismeretek megszerzésére szorítkozott. A püspökök azért rendelték el és támogatták a koronákat, mert tudták, hogy papságuk képzése nem volt elégséges, teológiai tudásukat felszentelésük után, pasztorációs tevékenységük közben is tovább kell fejleszteniük.

A koronára ékező papság már előre tudta, hogy a megbeszélésen milyen teológiai témáról lesz szó. Sőt láttuk, hogy Horváth János tapolcai plébános és kerületi esperes összehívó levelében a szegvári és káptalanfai plébánosokat jelölte ki az egyházi rendről, majd a rendeki és petendi plébánost a jegyességről szóló vitára. A tapolcai kerület korábbi két koronáján a keresztségről és a bértálálásról, illetve az Oltáriszentségről és a bűnbocsánat szentségéről tanácskozott.⁷⁵⁵ A témákat esetek (casusok) segítségével boncolgatták. Az eset leírása után vitáztak, majd megfogalmazták a teológiai kérdésre adott válaszukat. A jegyzőkönyvek szerint a kauzisztikus gyakorlatokon belül sokszor mélyebb teológiai: egyházjogi, szentségtani, dogmatikai viták is kialakultak. A ráckevei kerület 1756. augusztus 31-i gyűlésén az Eucharishtiáról volt szó. A gondosan kidolgozott jegyzőkönyv rengeteg ó- és újszövetségi helyet idéz, összeállítója alaposan ismerhette a patrisztikát, idézte Roberto Bellarminot és tisztában volt a protestáns felekezetek tanításával is.⁷⁵⁶ Valószínűleg újabb problémák merülhettek fel ezen a koronán, hiszen a következő, november végi gyűlés jegyzőkönyve szerint folytatták az Oltáriszentség hittitkának körüljárását. A két szín alatti áldozásról volt a kontroverzia témája. Olyan kérdéseket feszegettek, hogy Krisztus a két szín alatti áldozást kinek rendelte: csak a klerikusoknak, vagy a laikusoknak is? Ha a laikusoktól megtagadják a két szín alatti áldozást, ezzel szentségtörést követnek-e el? Valóságosan is jelen van-e Krisztus teste és vére a kenyér és a bor színében?⁷⁵⁷ Még egy év múlva is az Oltáriszentség a vita tárgya.⁷⁵⁸ Bár a közbeeső 3 korona jegyzőkönyve nem maradt ránk, elképzelhető, hogy közben sem váltottak témát.

---

⁷⁵⁴ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 443.

⁷⁵⁵ VÉFL Acta coronalia 1756-1761. Tapolcai kerület. 1755. december 29., 1756. március 29. 1757. december elsején házassági ügyekről vitáztak.

⁷⁵⁶ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 170-174.

⁷⁵⁷ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 180-187. Itt is sok szentírási helyet citálnak, idézik az egyházatyákat és a Tridentinomot.

⁷⁵⁸ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 189-197.

1760. március 12-én, tehát nagybőjtben a fehérvári korona a bőjtről, ősszel pedig a hitetlenségről, a zsidóságról és az eretnekségről tartott teológiai vitát. A következő évben a remény, az isteni és a felebaráti szeretet és az alamizsna volt a téma.⁷⁵⁹ A segesdi kerület koronái inkább filozofikus szörszálhasogatásokra emlékeztetnek. 1755. október 15-én Marcaliban az eset és a hozzá kapcsolódó kérdés a következő volt: Péter meglátogatja barátját Pált. Beszélgetnek a pohár mellett, majd Péter megsérti vendéglátóját, aki ezt meg akarván bosszulni, kardot ragad. Pál természetesen elmenekül. Az atyák arról vitatkoztak, hogy Péter menekülése szabad akaratból történt-e vagy sem.⁷⁶⁰ A következő koronákon ennél jóval bonyolultabb, főleg a házasság témájából származó eseteket tárgyaltak. Az esetek „főszereplője” legtöbbször Cajus és Caja volt.

A papi gyűlések elején jegyzőt választottak, aki papírra vetette a korona eseményeit.⁷⁶¹ A jegyzőkönyvet általában mégis az esperes küldte el a püspöki rezidenciára. A püspök kifejezetten kérte, hogy ezeket a jegyzőkönyveket, illetve az eseteket terjesszék fel hozzá.⁷⁶² Padányi Bíró Márton püspöksége alatt – úgy tűnik – az esperes határozta meg a témákat, a püspök csak ellenőrizte azokat. Koller Ignác idejében központosították a koronák ellenőrzését. A püspök 1769-es Rómába szánt reláció-fogalmazványa szerint az 1760-as években is évente négyszer tartottak lelkipásztori gyűléseket, amelyeket erkölcszociológiai konferenciáknak hív. Ezeken kerületenként minden lelkészkedő pap, így a plébániákon működő szerzetesek is részt vettek. Az egyénenként is és közösen is megoldandó kázusokat a püspöki szentszék adta ki és ugyanott ellenőrizték, miután az esperesek visszaküldték azokat.⁷⁶³

A fellelt adatok alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a veszprémi püspökség területén Acsády Ádám püspökségének kezdetétől, egészen pontosan 1726-tól biztosan voltak papi gyűlések, és ezek korszakunkban jól és eredményesen működtek. Sajnos nem vállalkozhattam arra, hogy e munka keretében minden koronáról készült jegyzőkönyvet végigolvassak és ezeket alaposabb elemzés tárgyává tegyem. Mivel azonban a kázusok hivatkozásait számba lehet venni, illetve a tárgyalt esetek forrásait alapos kutatásokkal ki lehetne mutatni, ezeket pedig egybe lehetne, sőt egybe kellene vetni az alsópapság könyvvállományát regisztráló vizitációkkal, a munkát a közeljövőben el szeretném végezni. A könyvjegyzékek ugyanis

⁷⁵⁹ VÉFL Acta coronalia 1756-1761. Fehérvári kerület koronái.

⁷⁶⁰ VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 441.

⁷⁶¹ A segesdi kerület 1755. október 15-i koronájáról jegyezték fel, hogy Némethy Elek kéthelyi plébánost választották jegyzőnek. VÉFL Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758. 441.

⁷⁶² VÉFL Acta coronalia 1756-1761. A segesdi kerület 1758. március 16-án tartott koronája jegyzőkönyvének elején.

⁷⁶³ VANYÓ 1933. 39., 307., 326.

őnmagukban csak a könyvtár birtoklását mutatják, de nem tájékoztatnak bennünket arról, hogy használták-e ezeket a könyvtárakat. A papság rendszeres teológiai továbbképzéseinek jegyzőkönyvei azonban – amelyek nem valósulhattak meg könyvtár nélkül – bepillantást engednek az alsópapság műveltségébe, teológiai olvasottságába.

VIII. ÖSSZEGZÉS

A 18. századi veszprémi püspökök megoldandó problémái lényegesen mások voltak, mint az egykori királyi országrész főpapjainak feladatai. A veszprémi egyházmegye főpásztorára ugyanis a Tridentinum reformintézkedéseinek megvalósítása mellett az elpusztult egyházi szervezet újjáépítésének nehéz feladata is várt, a hierarchia legalsó szintjét jelentő plébániahálózat újjáépítésétől a legfelsőbb irányítószervek kiépítéséig. Az egyházi struktúra újjászervezésében éppen ezért a veszprémi püspökök több évtizedes lemaradással küszködtek a győri vagy az egri püspökhöz képest. Ennek megfelelően a licenciátusi intézmény is tovább megmaradt egyházmegyéjükben.

A hódoltság megszűnésével a püspökség népességének nagy része protestáns volt. Katolikusok nagyobb számban főleg Zalában éltek (ez a hódoltság utolsó évtizedeinek katolikus egyházi jelenlétével függ össze), Somogyban kisebb szigeteket alkottak és a Buda környéki falvakba a telepítések következményeként érkeztek. A plébániaszervezés ennek és a paphiánynak köszönhetően csak vontatottan haladt előre. A 18. század elején alig 30 plébánia működött az egyházmegyében, de a plébániák eloszlása a parókiák déli területeken való létrehozásával egyenletessé vált. Az egyházszervezésben a püspök mellett a földesurak és a helyi közösségek is aktív szerepet vállaltak. A földesúr adta a plébániához, templomhoz szükséges földeket és az építőanyagot, a község pedig a munkát vállalta. Mindez a püspök felügyelete alatt történt. A szervezés Padányi Bíró Márton püspökségének kezdetéig lassan haladt, majd kormányzása idején felgyorsult, annyira, hogy Koller Ignácnak már nem sok plébániát kellett létrehoznia. A hívek szerződést kötöttek papjukkal, a pap a plébániai javadalomból és a hívek különböző juttatásaiból élt. Ha éves bevétele nem érte el a 150 forintot, a Cassa parochiorumból egészítették ki.

Az egyházmegye alsópapsága körében a 18. század elején nagy volt az idegen ajkúak és a püspökség határain túlról érkezők aránya, ez a század második felében lecsökkent, ami a katolikus reform előrehaladását mutatja. A papság társadalmi összetételéről csak óvatosan lehet nyilatkozni, az azonban biztos, hogy a század második felében a nemesi származásúak aránya magas volt. A század folyamán végig a 30-45 év közötti korosztály adta a papság gerincét. A paphiány miatt a klerikusok képzése csak a legszükségesebb, lelkipásztorkodásban használatos teológiai tárgyakra korlátozódott és legtöbbször csak egy-két évig tartott. A paphiány csökkenésével a képzés időtartama megnőtt. Veszprémben 1711-

ben Volkra Ottó János állított fel egyházmegyei szemináriumot, amely 11 év után megszűnt. Padányi Bíró Márton püspökségének kezdetén újjáélesztette az intézményt. A század végére már innen került ki a papság nagy része. A tehetségesebbeket Nagyszombatba, a néhány kiváló képességűt Rómába küldték tanulni. A papság könyvvállománya iskoláztatásának megfelelő volt, tehát zömmel erkölcssteológiai és prédikációs kötetek sorakoztak könyvtáraikban. Padányi Bíró Márton vizitációjakor átlagosan 1-2, az 1770-es évek végén 2-3 tucat könyvvel rendelkeztek. Az egyházi vezetés megítélése szerint a szentségeket rendszeresen kiszolgáltató, prédikáló, hitoktató, erkölcsös és a plébániai javakat jól kezelő pap volt az ideális plébános.

A plébánost a katekézist tartó és kántori feladatokat is ellátó iskolamester, az egyház pénzeit kezelő egyházi és az esetleges szükségkeresztst elvégző bába segítette. A 18. században sok remete élt az egyházmegye területén, akik kápolnákat, zárándokhelyeket, kálváriákat láttak el, ezzel kiegészítették a pasztoráló papság munkáját. Az újjáéledő szerzetesrendek is bekapcsolódtak a lelkipásztorkodásba. A legnagyobb szolgálatot a ferencesek végezték.

A püspök rendeletekkel, körlevelekkel irányította papjait, a vizitációk alkalmával és az espereseken keresztül ellenőrizte őket, valamint gondot fordított a plébánosok teológiai továbbképzésére a negyedévenként megrendezett esperesi koronákon.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár (VÉFL)

I/A/2. Litterae circulares
Circulares I-II.

I/A/4. Negotia religionaria
II.-IV. fasc.

I/A/5. Acta Seminarii Sanctae Annae
1., 3., 8., 10. fasc.

I/A/6. Acta parochialia
I-VI. fasc.

I/A/7. Acta et fragmenta visitationes canonicae
I-III. fasc.

I/A/8. Visitationes Canonicae
A8. 2-14.

I/A/13. Conscriptiones proventuum parochialium
I-II. fasc.

I/A/20. Acta Religiosorum ordinum
Franciscani
Eremitae

I/A/24. Matricula

I/A/38. Miscellanea
Acta coronalia diversorum districtuum 1756-1761.
Coronae districtuum Dioecesis Wesprimiensis 1756-1758.

I/A/39. Protocolla
Protocollum Episcopale I-XXIV.
Protocollum Vicariale I.
Protocollum Mixtum Ordinatorum et Confirmatorum 1745-1762.

VI/I/28 (Pfeiffer-hagyaték)
Remeték
Licenciátusok

Veszprémi Érseki Könyvtár (VÉK)

37.311

DRÁVECZ JOSEPHUS: *Connotatio districtuum , parochiarum et parochorum almae dioecesis Weszprimiensis.* 1764.

Veszprém Megyei Levéltár (VeML)

XI. 602. A gr. Esterházy-család pápa-ugod-devecseri uradalmának iratai.

a A devecseri uradalom iratai

b A pápai uradalom iratai

XII.12. A Ferences Rend Sümegi Rendházának iratai

XII. 1. A Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára

i Káptalan előtti örökvallások

aa Prothocolla Authentica I-II.

XII.2. A Ciszterci Rend Zirc-Pilis-Pásztó és Szentgotthárdi Apátságának Levéltára

a Archivum Vetus

Magyar Országos Levéltár

Mikrofilmtár

23469. (Conscriptio eremitarum)

Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára (PBFL)

Főapáti Levéltár I./1.

Actorum Abbatiae Tihanyiensis Fasc. 1-30. fasc

Pannonhalmi Bencés Főapátság Könyvtára (PBFK)

118. F 30. Ritus Eremiticus.

NYOMTATÁSBAN MEGJELENT FORRÁSOK

Acta Cassae parochorum. Egyházmegyék szerint besorolt iratok. 7. füzet: Erdélyi, váci és veszprémi egyházmegye 1733-1779. Művészettörténeti adatok. A MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai XVII. Főszerkesztő: ARADI NÓRA. Budapest 1980.

BÁRTH JÁNOS: *Kalocsai kontraktusok.* Kalocsai Múzeumi Értekezések 3. Szerk.: ROMSICS IMRE. Kalocsa 1997.

HORNIG KÁROLY: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök Naplója.* Veszprém 1903.

HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Somogyvárról és leányegyházairól.* In: Somogyi Múzeumok Közleményei II. (1975) 235-248.

HORVÁTH JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve Szentbékálláról és leányegyházairól.* A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 271-285.

KARÁCSONYI JÁNOS – KOLLÁNYI FERENC – LUKSICS JÓZSEF: *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából V.* Budapest 1912.

Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek. 16-17. század. Szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta TOMISA ILONA. Millenniumi Magyar Történelem, Források. Budapest 2002.

Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572-1717) I-IV. Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma – Fontes 4. Edidit TÓTH ISTVÁN GYÖRGY. Roma – Budapest 2002-2005.

MILLER, JACOBUS FERDINANDUS: *Epistolae archiepiscoporum Georgii Strigoniensis et Pauli Colocensis e comitibus Szécsényi...* I-II. Pest 1807.

ÖRDÖG FERENC: *Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771).* I-IV. Budapest-Zalaegerszeg 1991-1998.

PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye legrégibb egyházlátogatásai (1554-1760.)* A veszprémi egyházmegye múltjából 10. Veszprém 1947.

Regula et constitutiones generales Fratrum Minorum. Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1922.

A Római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. I. anyakönyv (1559-1917). Közrebocsátja: VERESS ENDRE. Fontes Rerum Hungaricarum II. Budapest 1917.

IRODALOM

AGGHÁZY MÁRIA: *A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században*. A Veszprémi Egyházmegye Multjából 6. Veszprém 1937.

ALPÁR LUCIÁN: *A zirci apátság függetlenítésének kérdése*. Ciszterci Doktori Értekezések 84. Budapest 1942.

B. VIRÁGHALMY LEA: *Pfeiffer János veszprémi nagyprépost hagyatéka szerzetesrendi vonatkozásokkal*. In: Egyház és művelődés. Pannonhalma 1996-1996. Tudományos konferencia Pannonhalma és a magyar oktatás millenniuma emlékére. Pannonhalmi Főapátság 1996. október 27-29. Szerk. HAJDÚ ÁKOS és KOKAS ZSUZSANNA. Budapest 1997. 173-190.

BÁRTH DÁNIEL: *Szent Didák csodás vize. Adalék a ferences szentkultusz magyarországi történetéhez*. In: Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára. I-II. Szerk.: BALÁZS GÉZA et alii. Budapest 2000. I. 261-274.

BÁRTH DÁNIEL: *Újjáépítés és reform. Egyházi törekvés a vallásos újjászervezésére Patachich Gábor kalocsai érsek idején (1733-1745)*. Vigilia 67. (2002) / 1. 9-16.

BÁRTH DÁNIEL: *Szokás és hatalom. Egyházi törekvés a szőlőörzés bácskai rendszabályozására a XVIII. század közepén*. CUMANIA 19. (2003) 85-120.

BÁRTH DÁNIEL: *Statuta Generalia (1738). Vallásosság és mindennapi élet Patachich Gábor kalocsai érsek általános rendelkezéseinek tükrében*. CUMANIA 21. (2005) 141-173.

BÁRTH DÁNIEL: *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. Budapest 2005.

BECK, RAINER: *Der Pfarrer und das Dorf. Konformismus und Eigensinn im katholischen Bayern des 17/18. Jahrhunderts*. In: Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung. Hg.: RICHARD VAN DÜLMEN. Frankfurt am Main 1988. 107-143.

BECK, RAINER: *Népi vallásosság és társadalomtörténet (Megjegyzések egy kutatási koncepcióhoz kora újkori példán)*. In: A német társadalomtörténet új útjai. Szerk.: VÁRI ANDRÁS. Budapest 1990. 38-57.

BEDY VINCE: *A győregyházmegyei papnevelés története*. Győregyházmegye multjából. II. Győr 1937.

BEDY VINCE: *A győri székeskáptalan története*. Győr 1938.

BONOMI JENŐ: *Makkos Mária*. Különlenyomat a Katolikus szemle 1939. évi márciusi számából. Budapest 1939.

BOZSIK PÁL: *Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780-ig*. Eger 1910.

BOZSÓKY PÁL GERŐ: *Segesdi krónika*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 15. Szerk. Körmeny József. Szeged 1993.

BURKE, PETER: *Népi kultúra a kora újkori Európában*. Budapest 1991.

CSÓKA J. LAJOS: *Szent Benedek fiainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra*. I-II. Budapest 1969.

DÁVID ZOLTÁN: *A családok nagysága és összetétele a veszprémi püspökség területén 1747-1748*. Budapest 1973.

DEÁKY ZITA – KRÁSZ LILLA: Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI-XX. század). Budapest 2005. 261-263., 267., 274-276.

DELUMEAU, JEAN: *Le catholicisme entre Luther et Voltaire*. Paris 1971.

DÉNESI TAMÁS: *Remeték a veszprémi egyházmegye területén a XVIII. században*. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. Konferencia Pápán 1999 június 22-24. Szerk. S. LACKOVITS EMŐKE – MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém 2001. II. 79-111.

DÉNESI TAMÁS: *Licenciátusok a veszprémi egyházmegyében*. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. Szerk. S. LACKOVITS EMŐKE-MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém 2004. I. 51-68.

DÉNESI TAMÁS: *Ferences harmadrendi remeték a veszprémi egyházmegyében a XVIII. században*. In: A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák. 1/1. Szerk. ÖZE SÁNDOR – MEDGYESY - SCHMIKLI NORBERT. Piliscsaba – Budapest 2005. 323-339.

DIXON, C. SCOTT: *Die religiöse Transformation der Pfarreien im Fürstentum Brandenburg-Ansbach-Kulmbach. Die Reformation aus antropologischer Sicht*. In: Ländliche Frömmigkeit. Konfessionskulturen und Lebenswelten 1500-1850. Hg. von NORBERT HAAG, SABINE HOLTZ und WOLFGANG ZIMMERMENN in Verbindung mit DIETER R. BAUER. Stuttgart 2002.

DÓBER VIKTOR: *Ferences házikáplánok Somogysárdon és Somogy megyében 1740-1884*. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 23. (1992) 47-86.

Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Szerk. HUDI JÓZSEF-JAKAB RÉKA-KONCZ PÁL-KÖBLÖS JÓZSEF-KRÁNZS ZSOLT-MEZEI ZSOLT. A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 5. Sorozatszerkesztő: MEZEI ZSOLT. Pápa 2002.

Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 4. Veszprémi egyházmegye. Összeállította: DOKA KLÁRA. Budapest 1997.

ESZE TAMÁS: *Rákóczi valláspolitikája*. In: Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk. BENDA KÁLMÁN. Budapest 1980. 285-296.

FAZEKAS ISTVÁN: *Plébániaépületek a Kisalföldön a 17-18. században írott források tükrében*. In: A Kisalföld népi építésze (A Győrött 1993. május 24-25-én megrendezett konferencia anyaga). Szerk. PERGER GYULA közreműködésével CSERI MIKLÓS. Szentendre – Győr 1993. 299-308.

FAZEKAS ISTVÁN: *A „Missio Segneriana” kezdetei Magyarországon (1714-1717)*. In: Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára. Szerk. HORN ILDIKÓ. Budapest 1993. 410-431.

FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1640-1714 között*. Bölcsészdoktori disszertáció. ELTE 1993.

FAZEKAS ISTVÁN: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641-1714 között*. Történelmi Szemle XXXV. (1993) 1-2. sz. 101-131.

FAZEKAS ISTVÁN: *Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjához*. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VII. (1994) 126-145.

FAZEKAS ISTVÁN: *Dorfgemeinde und Glaubenswechsel in Ungarn im späten 16. und 17. Jahrhundert*. In: Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur. Hg.: BÄHLCKE, JOACHIM und STROHMEYER, ARNO. Stuttgart 1999. 339-350.

FAZEKAS ISTVÁN: *Falusi közösségek hitváloztatása a 17. században*. Vigilia 1999. 521-527.

FAZEKAS ISTVÁN: *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623-1784)*. In: A bécsi Pázmáneum. Szerk. ZOMBORI ISTVÁN. Budapest 2002. 9-176.

FAZEKAS ISTVÁN: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623-1918 (1951)*. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.) Budapest 2003.

FERTÉ, JEANNE.: *La vie religieuse dans les campagnes parisiennes (1622-1695)*. Paris 1962.

FREITAG, WERNER: *Pfarrer, Kirche und ländliche Gemeinschaft. Das Dekanat Vechta 1400-1803*. Studien zur Regionalgeschichte 11. Bielefeld 1998.

FREITAG, WERNER: *Tridentinische Pfarrer und die Kirche im Dorf. Ein Plädoyer für die Beibehaltung der etatischen Perspektive*. In: Ländliche Frömmigkeit. Konfessionskulturen und Lebenswelten 1500-1850. Hg. von NORBERT HAAG, SABINE HOLTZ und WOLFGANG ZIMMERMENN in Verbindung mit DIETER R. BAUER. Stuttgart 2002. 83-114.

FREY, HYAZINTH: *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595-1674)*. Budapest 1949.

FÜSSY TAMÁS: *A Zalavári Apátság története*. A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története VII. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ. Budapest 1902.

GALLA FERENC: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17-18. században*. Collectanea Vaticana Hungariae 2. S.a.r.: FAZEKAS ISTVÁN. Budapest – Róma 2005. 45-46.

GÁRDONYI MÁTÉ: *A papi élet reformja a Trienti Zsinat korában*. Studia Theologica Budapestiensia 27. Budapest 2001.

GRÜGER, HEINRICH: *Die Union der Zisterzienserklöster Heinrichau (Schlesien) und Zirc (Ungarn), 1699-1814*. Zeitschrift für Ostforschung 1977., 20-75.

GRÜGER, HEINRICH: *Der Beginn der Union von Heinrichau und Zirc (1701-1752)*. Analecta Cisterciensia 38. (1982) 43-75.

GRÜGER, HEINRICH: *Quellen zur Geschichte von Zirc aus dem ehemaligen Stiftsarchiv von Heinrichau (I)*. Analecta Cisterciensia 38. (1982) 100-128.

GYÖRFFI ENDRE: *A Keszthelyi Kath. Főgymnasium története*. In: A Keszthelyi Kath. Főgymnasium Értesítője az 1895-1896. évről. Közzé teszi: Dr. BURÁNY GERGELY. Keszthely 1896. 3-260.

GÜRŰ GÉZA: *A balatonfüredi római katolikus plébánia*. In: Balatonfüred és Balatonarács története. Szerk. LICHTNECKERT ANDRÁS. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14. Szerk. MADARÁSZ LAJOS. Veszprém 1999. 619-636.

HALIS ISTVÁN: *A ferencrend kanizsai zárdája*. Nagykanizsa 1899.

HANAUER ISTVÁN: *A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve Magyarország fennállásának ezredéves ünnepére*. Veszprém 1896.

HEIß, GERNOT: *Dei „Litterae Annuae” und die Historiae der Jesuiten*. In: Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.-18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch. Hg.: JOSEF PAUSER, MARTIN SCHEUTZ UND THOMAS WINKELBAUER. Wien-München 2004. 663-674.

HEREIN GYULA: *Budakeszi Makkos Mária története*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2. Budapest 1990. 105-112.

HERMANN EGYED: *Népoktatás a veszprémi egyházmegyében a XIX. század elején*. REGNUM Egyháztörténeti Évkönyv 1942-1943. 399-422.

HERMANN EGYED: *A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I. München 1973.

HERMANN EGYED – EBERHARDT BÉLA: *A veszprémi egyházmegye papságának könyvkultúrája és könyvállománya a XIX. század elején*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 8. Veszprém 1942.

HERVAY FERENC L.: *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Roma 1984.

HERVAY FERENC LEVENTE: *A ciszterci rend története Magyarországon*. In: LÉKAI LAJOS O. Cist.: A ciszterciek. Eszmény és valóság. Budapest 1991. 470-492.

HERVAY F. LEVENTE O. Cist.: *A bencések és apátságai története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus*. In: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma 2001. 461-547.

HETS J. AURELIÁN: *A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén*. Pannonhalma 1938.

HOLL BÉLA: *A teológiai gondolkodásmód alakulása a kora felvilágosodás-kori magyar katolikus papság könyvkultúrája tükrében*. In: Uő: Laus librorum. Válogatott tanulmányok. Budapest 2000. 169-180.

HOLL BÉLA: *A váci egyházmegye alsópapságának és plébániáinak könyvei a XVIII. században*. In: Uő: Laus librorum. Válogatott tanulmányok. Budapest 2000. 181-273.

HORVÁTH GYÖRGY-KOSTYÁL LÁSZLÓ: *A nagykanizsai alsóvárosi templom*. Nagykanizsa é.n.

HORVÁTH JÓZSEF: *Vörösberény története*. Vörösberény 1979.

HORVÁTH KONSTANTIN: *Zirc története*. Zirci Könyvek I. Veszprém 1930.

HOSS JÓZSEF: *A kaposvári plébánia története*. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 12. Veszprém 1948.

Index Pfeiffer János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630-1950.)*, püspökei, kanonokjai, papjai c. művéhez. Összeállította: Csonka László és Kredics László. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII/a. Veszprém 1989.

ISTVÁNYI GYULA: *A zámorhegyi remeteség helyreállítása*. In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk.: BARDOLY ISTVÁN és LÁSZLÓ CSABA. Budapest 1998.

JAKAB RÉKA: *Ellenreformáció a veszprémi káptalan felsőörsi birtokán a XVIII. század közepén*. Szakdolgozat. ELTE. 2001.

JAKAB RÉKA: *Ellenreformáció a veszprémi káptalan felsőörsi birtokán a XVIII. század közepén*. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. Szerk. S. LACKOVITS EMŐKE-MÉSZÁROS VERONIKA. Veszprém 2004. I. 163-173.

JUHÁSZ KÁLMÁN: *A licentiatusi intézmény Magyarországon*. Budapest 1921.

JUHÁSZ, COLOMAN: *Laien im Dienst der Seelsorge während der Türkenherrschaft in Ungarn. (Ein Beitrag zur Geschichte der Seelsorge.)* Missionswissenschaftliche Abhandlungen und Texte 24. Münster 1960.

JULIA, DOMINIQUE: *La clergé paroissial dans le diocèse de Reims à la fin du XVIIIe siècle*. Revue d'histoire moderne et contemporaine 13 (1966) 195-216.

JULIA, DOMINIQUE: *Az olvasás és az ellenreformáció*. In: Az olvasás kulturtörténete a nyugati világban. Szerk. GUGLIELMO CAVALLO, ROGER CHARTIER. Budapest 2000. 268-304.

KARÁCSONYI JÁNOS: *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I-II. Budapest 1923-1924.

KISS TAMÁS: *Adatok a győri egyházmegyei Remete Szent Antal Kongregáció történetéhez*. In: A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák. 1/1. Szerk. ÖZE SÁNDOR – MEDGYESY - SCHMIKLI NORBERT. Piliscsaba – Budapest 2005. 295-308.

KOLLÁNYI FERENCZ: *Esztergomi kanonokok 1100-1900*. Esztergom 1900.

KOSÁRY DOMOKOS: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest 1996.

KOVÁCS BÉLA: *Plébániai könyvtárak Heves megyében 1767-1769*. In: Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793-1993. Emlékkönyv. Szerk.: ANTALÓCZY LAJOS. Eger 1993. 93-157.

KOVÁCS IMRE: *A türjei Premontrei Prépostság története*. Zalai Gyűjtemény 32. Zalaegerszeg 1991.

KOVACSICS JÓZSEF-ILA BÁLINT: *Veszprém megye helytörténeti lexikona II*. Budapest 1988.

KÖBLÖS JÓZSEF: *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12. Budapest 1994.

KÖRMENDY JÓZSEF: *Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a XVIII. században*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10. (1971) 53-83.

KÖRMENDY JÓZSEF: *A felsőörsi préposti kúria története (1200-1945)*. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. (1978.) 249-256.

KÖRMENDY JÓZSEF: *A veszprémi r. k. egyházmegye állapota a török hódoltság végén*. In: A Dunántúl településtörténete VII.. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI-XIX. század). A PAB-VEAB VII. konferenciája. Szerk. SOMFAI BALÁZS. Veszprém 1987. 423-431.

KÖRMENDY JÓZSEF: *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665-1720*. A Veszprémi Egyházmegye Multjából 16. Veszprém 1995.

KÖRMENDY JÓZSEF: *Római katolikus plébániaépületek a Balaton-felvidéken a canonica visitatiók alapján*. In: A Balaton-felvidék népi építésze (A Balatonfüreden 1997. május 21-23-án megrendezett konferencia anyaga). Szerk. CSERI MIKLÓS – S. LACKOVITS EMŐKE. Szentendre – Veszprém 1997. 217-228.

KÚTHY ISTVÁN: *A fehérvári szent Donát kápolna és a szőlőhegyi remeték.* Újfehértár 1938. július 24.

LAJTOS JÓZSEF: *Gróf Migazzi Kristóf Antal váci püspöksége.* Bp. 1942.

LANCZ KÁLMÁN: *Dvornikovits Mihály váci püspök.* In: Vácgyházmegye múltjából II. Szerk. FÉLEGYHÁZY JÓZSEF. Vác 1943. 237-332.

Lovas község története. Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene. Írta és szerkesztette HUDI JÓZSEF. Szerzőtársak: S. LACZKOVITS EMŐKE, VERTES LÁSZLÓ. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 16. Sorozatszerkesztő MADARÁSZ LAJOS. Veszprém 2001. 134-138.

LUKCSICS PÁL – PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában.* A Veszprémi Egyházmegye Múltjából I. Veszprém 1933.

LŐVÁRDY ALAJOS: *A magyarországi ciszterciek működése a lelkészkedés terén.* In: Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci rend. Szerk.: BÉKEFI REMIG. Budapest 1896. 383-432.

LUKÁCS, LADISLAUS S.I.: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551-1773).* I-III. Romae 1987-1988.

LUKCSICS PÁL: *A vásárhelyi apácák története.* Közlemények Veszprémmegye Múltjából I. Veszprém, 1923.

MADAS EDIT – MONOK ISTVÁN: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig.* Budapest é.n.

Magyarország Műemléki Topográfija. V. Szerk.: DERCSÉNYI DEZSŐ. Pest megye műemlékei I Budapest 1958.

Magyarország történeti helységnévtára. Zala megye (1773-1808). I-II. Szerk. SZASZKÓNÉ DR. SIN ARANKA-BREINERNÉ VARGA ILDIKÓ. Budapest 1996.

MÁLYUSZ ELEMÉR: *A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus.* Budapest 1939.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS HAJNALKA: *Protestáns prédikátorok és tanítók életkörülményei és gazdasági viszonyai az 1670-es években Pápán és Veszprém környékén. (A magyarországi protestáns prédikátorok ellen 1674-ben indított per Veszprém megyei tanúkihallgatási jegyzőkönyveinek tanulságai.)* In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. Szerk. S. LACKOVITS EMŐKE és MASZÁROS VERONIKA. Veszprém 2004. I. 69-82.

MELHÁRD GYULA: *A székesfejevári érkanonokság története.* Veszprém 1906.

MÉSZÁROS ISTVÁN: *Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között.* Budapest 1981.

MÉSZÁROS ISTVÁN: *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1948.* (Általános képző középiskolák) Budapest 1988.

MESZLÉNYI ANTAL: *II. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták.* REGNUM Egyháztörténeti Évkönyv 1936. 225-304.

MESZLÉNYI ANTAL: *Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspök (1842-1849) egyházlátogatása 1845-46-ban.* A Veszprémi Egyházmegye Multjából 7. Veszprém 1941.

MEZEI ZSOLT: *Gróf Eszterházy Károly, a barokk főpap és főúr.* In: Eszterházy Károly emlékezete. Emlékkönyv galántai és fraknói gróf Eszterházy Károly egri püspök, Pápa város földesura, mecénása és építtetője halálának kétszázadik évfordulója tiszteletére. Szerk.: HERMANN ISTVÁN, MEZEI ZSOLT. Pápa 2000. 39-52.

MIHALOVICS EDE: *A katolikus predikáció története Magyarországon.* II. Budapest 1901.

MIHÁLYFI ÁKOS: *A papnevelés története és elmélete.* Budapest 1896. I.

MOHL ADOLF: *Győregyházmegyei jeles papok.* Győr 1933.

MOLNÁR ANTAL: *A veszprémi egyházmegye a török hódoltság idején.* In: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6. Szerk.: TÓTH G. PÉTER. Veszprém 1998. 70-90.

MOLNÁR ANTAL: *A veszprémi jezsuita misszió (1649-1677).* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1999/1-2. 11-32.

MOLNÁR ANTAL: *Az andocsi jezsuita misszió (1642-1684) (Adatok a hódolt Dunántúl egyháztörténetéhez).* Levéltári Közlemények 71. (2000) 1-2. szám. 3-31.

MOLNÁR ANTAL: *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. (1572-1647)* Budapest 2002.

MOLNÁR ANTAL: *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon.* Budapest 2003.

MOLNÁR ANTAL: *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században.* Budapest 2005.

MOLNÁR ERNŐ: *A nagyjenő-tüskevári páloskolostor.* A Veszprémi Egyházmegye Multjából 5. Budapest 1936.

MOLNÁR ISTVÁN: *A pápai kálvária legutolsó remetéje.* Veszprémi Hírlap 1943. április 25. 7-8.

MOLNÁR ISTVÁN – SZÖLLÖSI MIHÁLY – KÖRMENDY JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF: *Az egyházmegye története.* In: A veszprémi egyházmegye papságának névtára. Veszprém 1975. 3-79.

MOLNÁR SZULPICZ: *A Pannonhalmi Főapátság története IV. (1535-1708)* A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története IV. Szerk. ERDELYI LÁSZLÓ. Budapest 1906.

MONOK ISTVÁN: *Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek olvasmánytörténeti forrásértékéről.* In: *Folklorisztika* 2000-ben. *Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára.* I-II. Szerk.: BALÁZS GÉZA et alii. Budapest 2000. II. 661-670.

MUSSBACHER, NORBERT: *Die Bemühungen Lilienfelds um die Wiedererrichtung der Abtei Zirc 1659-1699.* *Analecta Cisterciensia* 38. (1982) 22-42.

NAGY J. GYÖZÖ – KLEKNER TIBOR: *A két Althann váci püspöksége 1718-1756.* Vácegyházmegye Multjából I. Vác 1941.

PACHER DONÁT: *A Dömölki Apátság története.* A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története XII/A. Szerk. SÖRÖS PONGRÁCZ. Budapest 1912.

PÁKAY ZSOLT: *A veszprémi káptalan a XVIII. században.* REGNUM Magyar Egyháztörténeti Évkönyv 1940-1941. 293-302.

PAYR SÁNDOR: *A dunántúli evangélikus egyházkerület története.* I. Sopron 1924.

PEHM JÓZSEF: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora.* A Veszprémi Egyházmegye Multjából 2. Zalaegerszeg 1934.

PEROUAS, LOUIS: *Le diocèse de La Rochelle de 1648 à 1724. (Sociologie et pastorale)* Paris 1964.

PÉTER KATALIN: *A jezsuiták működésének első szakasza Sárospatakon.* In: *Uő: Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból.* Budapest 1995. 186-199.

PÉTERFFY, CAROLUS: *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata...* II. Posonii 1742.

PETRÁK MIHÁLY: *Acsády Ádám veszprémi püspöksége.* A Veszprémi Egyházmegye Multjából 13. (Szerk. Pfeiffer János) Veszprém 1949.

PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi káptalan újkori statutumai (1667-1780).* A Veszprémi Egyházmegye Multjából 9. Veszprém 1943.

PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630-1950.), püspökei, kanonokjai, papjai.* *Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII.* München 1987.

R. VÁRKONYI ÁGNES: *II. Rákóczi Ferenc és a jezsuiták.* In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig.* Szerk.: SZILÁGYI CSABA. Piliscsaba 2006. 163-189.

RAJZ MIHÁLY: *Egyházmegyénk a török uralom végén.* In: *Vácegyházmegye múltjából II.* Szerk. FÉLEGYHÁZY JÓZSEF. Vác 1943. 161-236.

RÓKA, JOANNES: *Vitae vesprimiensium praesulum.* Posonii 1779.

S. LACKOVITS EMŐKE: *Református parókiák építése és típusai a Balaton-felvidéken a 18. századtól 1900-ig*. In: A Balaton-felvidék népi építésze (A Balatonfüreden 1997. május 21-23-án megrendezett konferencia anyaga). Szerk. CSERI MIKLÓS – S. LACKOVITS EMŐKE. Szentendre – Veszprém 1997. 229-244.

S. LACKOVITS EMŐKE: *Életmód, hagyományos népi kultúra Füreden*. 392. In: Balatonfüred és Balatonarács története. Szerk. LICHTNECKERT ANDRÁS. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 14. Szerk. MADARÁSZ LAJOS. Veszprém 1999. 301-412.

SALACZ GÁBOR: *A Cassa Parochorum története*. Különlenyomat a bécsi Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvének harmadik évfolyamából. h. n. 1933.

SÁVAI JÁNOS: *Missziók, mesterek, licenciátusok*. Documenta missionaria II/I. Szeged 1997.

Segédanyag az egyházlátogatási jegyzőkönyvek feldolgozásához. Szerk.: DÓKA KLÁRA. Budapest 1991.

SILL ABA FERENC: *Plébánia és iskolaépületek Vas megyében a 18-19. században*. In: A Nyugat-Dunántúl népi építésze. Szerk. CSERI MIKLÓS. Szentendre-Szombathely 1995. 341-363.

SÖRÖS PONGRÁCZ: A Tihanyi Apátság története. II. (1701-től napjainkig.) A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története XI. Szerk. Erdélyi László. Budapest 1911.

SZÁNTÓ IMRE: *Egy dunántúli falu (Alsópáhok története)*. Budapest 1960.

SZILAS LÁSZLÓ: *Quellen der ungarischen Kirchengeschichte aus ehemaligen Jesuitenarchiven*. Ungarn-Jahrbuch 4 (1972) 171-189.

SZILAS LÁSZLÓ SJ: *Jezsuiták plébániai munkában Magyarországon a XVI-XVIII. században*. In: A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig. Szerk.: SZILÁGYI CSABA. Piliscsaba 2006. 190-199.

TAKÁCS INCE OFM: *Magyar ferences aszketikus élet és aszketikus kiadványok különös tekintettel a XVII. és XVIII. századra*. Budapest 1942.

TAKÁCS INCE OFM: *A magyarországi ferences harmadik rend történeti áttekintése*. In: Assisi küldöttei. Gyöngyös 1945. 256-261.

TAKÁCS J. INCE OFM – PFEIFFER JÁNOS: *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17-18. században*. I-II. Szerk. Kapiller Imre. Pápa – Zalaegerszeg 2001.

THURY ETELE: *A zánkai ev. ref. egyház rövid története*. Protestáns Egyházi s Iskolai Lap 1886. 949-985., 1016-1020., 1079-1083., 1110-1114.

TIMON ÁKOS: *A párbér Magyarországon*. Budapest 1885.

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Misszionáriusok a 17. századi török hódoltság területén: a hódolt Dunántúl délszláv szemmel.* In: Életmód és művelődés Veszprém megyében a 16-18. században. Felolvasóülés Veszprém megye művelődéstörténeti emlékeiről. Szerk.: TÓTH G. PÉTER. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 10. Veszprém 2000. 21-32.

TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *The protestant rebels of a catholic prince. Missions and missionaries int he Rákóczi war.* In: Studia Caroliensia 2004. 3-4. 293-301.

TÖLCSÉRY FERENCZ: A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi Róm. Kath. Főgymnasium története. (1711-1895) Veszprém 1895.

TURBULY ÉVA: *A zalavári apátság 1783-as jövedelemkimutatása.* In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1980-1981. Szerk. DEGRÉ ALAJOS. Zalai Gyűjtemény 16. Zalaegerszeg 1981. 51-62.

TÜSKÉS, GÁBOR - KNAPP, ÉVA: *Ein ungarischer Bischof zwischen Gegenreformation und Aufklärung: Márton Padányi Bíró.* In: Das achtzente Jahrhundert und Österreich. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des Achtzenten Jahrhunderts. 6. 1990/91., 39-54.

TÜSKÉS GÁBOR: *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében.* Budapest 1993.

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Zarándoklatok a székesfehérvári egyházmegye területén a XVIII. században.* In: Uők.: Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Budapest 2001. 131-152.

TÜSKÉS GÁBOR – Knapp Éva: *Egy dunántúli búcsújáróhely a XVIII. században. (A homokkomáromi mirákulumos könyv tanulságai, 1751-1786.)* In: Uők.: Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Budapest 2001. 153-175.

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Padányi Bíró Márton és a dunántúli protestantizmus.* In: Uők.: Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Források, formák, közvetítők. Budapest 2001. 333-346.

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *A társulati élet forrásai.* In: Uők.: Népi vallásosság Magyarországon a 17-18. században. Források, formák, közvetítők. Budapest 2001. 42-55.

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Mariazell magyarországi filiációi a 18. században.* In: Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28. – szeptember 12. Szerk. FARBAKY PÉTER és SERFŐZŐ SZABOLCS. Budapest 2004. 240-250.

VANYÓ TIHAMÉR: *A plébániatörténetírás módszertana.* REGNUM Egyháztörténeti Évkönyv 1940-1941. Budapest 1941. 1-64.

VANYÓ TIHAMÉR ALADÁR: *Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600-1850).* Pannonhalma 1933.

VÉGH FERENC: *Az iszlám és a reformáció árnyékában. Keszthely katolikus végvárosa a 17. század második felében.* Egyháztörténeti Szemle VII. (2006) 88-109.

VELICS LÁSZLÓ: *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából.* III. (1690-1773) Budapest 1914.

VOLKLAND, FRAUKE: *Reformiert sein „unter“ Katholiken. Zur religiösen Praxis reformiert Gläubiger in gemischtkonfessionellen Gemeinden der Alten Eidgenossenschaft im 17. Jahrhundert.* In: Ländliche Frömmigkeit. Konfessionskulturen und Lebenswelten 1500-1850. Hg. von NORBERT HAAG, SABINE HOLTZ und WOLFGANG ZIMMERMENN in Verbindung mit DIETER R. BAUER. Stuttgart 2002. 159-177.

WEISZ, GEORG: *Dr. Ignatius Koller von Nagymanya Bischof von Veszprém. Sein Leben und Wirken.* Eine kirchengeschichtliche Dissertation. Kézirat. Wien 1937. VEL K 1/386.

WINKLER GÁBOR: *Gróf Esterházy Károly építkezései Pápától Egerig.* In: Eszterházy Károly emlékezete. Emlékkönyv galántai és fraknói gróf Eszterházy Károly egri püspök, Pápa város földesura, mecénása és építtetője halálának kétszázadik évfordulója tiszteletére. Szerk.: HERMANN ISTVÁN, MEZEI ZSOLT. Pápa 2000. 53-62.

Zala megye archontológiája 1138-2000. Zalai Gyűjtemény 50. Szerk. MOLNÁR ANDRÁS. Zalaegerszeg 2000.

ZOVÁNYI JENŐ: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Budapest 1977.

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	1
I.1. Források	3
II.1. Egyházi irányítás és pasztoráció a 17. században és a 18. század elején	6
II.2. Licenciátusok	16
III.1. Plébániaszervezés és templomépítés	30
III.2. Anyagi helyzet	44
III. 3. Fluktuáció	49
III. 4. A plébániaszervezés üteme	53
IV. AZ EGYHÁZMEGYE ALSÓPAPSÁGA	56
IV. 1. Az alsópapság anyanyelv szerinti megoszlása	56
IV. 2. Az alsópapság megoszlása születési hely szerint	59
IV. 3. A papság társadalmi háttere	63
IV. 4. Életkor	64
IV. 5. Iskoláztatás	65
IV.5.1. Középiskola	65
IV.5.2. Filozófiai tanulmányok	66
IV.5.3. Teológiai tanulmányok	67
IV. 6. Az alsópapság könyvtárány	74
IV.7. Pasztoráció és mindennapi élet	80
V. ISKOLAMESTEREK, EGYHÁZFIK, BÁBÁK, REMETÉK	90
V.1. Iskolamester	90
V.2. Egyházfik	92
V.3. Bábák	94
V. 3. Remeték	95
VI. SZERZETESRENDEK	110
VI. 1. Ferencesek	111
VI.2. Jezsuiták	126
VI. 3. Bencések	127
VI. 4. Ciszterciek	135
VI. 5. Premontreiek	142
VII. EGYHÁZI IRÁNYÍTÁS	145

VII.1. Püspök és vikáriusa	145
VII.2. Egyházlátogatások	147
VII.3. Püspöki határozatok, körlevelek	151
VII.4. Esperesi koronák	154
VIII. ÖSSZEGZÉS	164
FORRÁSOK ÉS IRODALOM	166